

੧ ੳ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸੋ ਸਿਖੁ ਸਖਾ ਬੰਧਪੁ ਹੈ ਭਾਈ ਜੇ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆਵੈ ॥
ਆਪਣੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥ ਸੋ: ਮ: ੩

ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ

ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ

(ਟੀਕਾ)

ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਕ੍ਰਿਤ

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿਪਣੀਂ ਟੀਕਾਕਾਰ
ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗਲੀ ਤੇ ਕਰਤਾ ਸੁਚਾ ਜੀਵਨ, ਅਕਾਲੀ ਜੰਦਾ
ਰਹਿਤ ਰਹਸਯ (ਰਹਤ ਨਾਮੇ), ਸੁਧਰਮ ਮਾਰਗ,
ਸੁਖ ਯੋਗ ਆਦਿ
ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ
ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦਕ (ਤਰਨ ਤਾਰਨੀਂ)
ਗੁਮਟੀ ਬਜ਼ਾਰ, ਲਾਹੌਰ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ੧੦੦੦ ਮੋਖ ੨)

ਇਸ ਸੈਂਚੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁੱਧੀ ਪਤ੍ਰ, ਸੂਚੀ ਪਤ੍ਰ, ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਨਿਵੇਦਨ ਨੂੰ
ਪਿਛਲੇ ਪੰਨਜਾਂ ਉੱਤੇ ਵੇਖੋ ॥

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵੈਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਸੈਂਚੀ ਦੂਸਰੀ-ਮੁਢਲੀ ਸੂਚਨਾਂ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ **ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ** ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਦੂਸਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੈਂਚੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰ ਚਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸ਼ੈਦ ਕਈਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪੁਜਨ ਦਾ ਮਾਨ ਓਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾਂ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਏਸਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਭੀ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਸੂਚਨਾਂ ਓਨਾਂ ਬਾਬਤ ਦੇਣੀ ਅਵਸ਼ਜਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਕਰਤਾ ਜੀ ਕੌਣ ਹਨ?

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ!

ਇਨਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਖਤਾ ਆਪਣੇ ਜਨੌਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੋੜਦਾ, ਕਜੋਂਕਿ ਸਿੱਖੀ-ਕਰਣੀਆਂ ਕਾਰਣ ਇਹ ਸੁਤੇ ਹੀ ਉਘਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੀ ਕੋਈ ਗੁਝੀ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਅਨੂਠੀ ਤੇ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਅੰਦਰ ਗੰਗਾ ਦੀ ਧਾਰ ਵਤ ਹੋਰਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰਲਾਈ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਭੀ ਵੱਧ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ, ਕਿ ਇਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕੋਂ ਵਡਜਇਆ, ਸਤਿਕਾਰਿਆ, ਅਤੇ ਐਡਾ ਪਜਾਰਿਆ ਕਿ ਸਾਖਜਾਤ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਉੱਚਰਿਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਰਮ ਇਸਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਬਲ ਏਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ "**ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ**" ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਭਾ ਧਰਿਆ, ਜੋ ਐਸੀ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੱਚਮੁਚ ਐਸੇ ਹੀ ਮਰਾਤਬੇ ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਹੀ ਹੈ॥

ਆਪ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ "ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ" ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ-ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਦਿਆਂ "ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵੈਯਾਂ" ਦੀ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਭੀ ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਮਹਾਂ ਵਿਦਜਾਲਜ (ਪੰਜਾਬ ਜੂਨੀਵਰਸਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਗਜਾਨੀ-ਵਿਦਜਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਜਾ ਦਾ ਕੋਰਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ। ਉਂਞ ਸਾਧਾਰਣ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾ ਘੱਟ ਹੈ-ਕਾਰਣ ਇਕ ਤਾਂ ਬੋਲੀ *ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ, ਦੂਸਰੇ ਰਚਨਾਂ

*ਹਿੰਦੀ ਢੰਗ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਖਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਖਜਾ ਜਾਂਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉੱਤਰ ਪਛਮੀ ਪੂਰਬ ਖੰਡ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਜੀ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਹੀ ਹਨ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਸ਼ੁਧ ਭਾਖਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਓਨਾਂ ਦੇ ਭਾਖਣ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਆਖਜਾ ਗਿਆ ਹੈ

ਕੁਛ ਔਖੀ ਅਤੇ ਤੀਸਰੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਵਾਰਾਂ ਹਨ ਓਹੋ ਕੁਛ ਹੀ ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵੈਯੇ ਹਨ-ਵਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਫੇਰ ਲੋਕ ਸਿਰ ਖਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਦੀ ਇਤਨੀ ਬਾਣੀ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਖਯਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਹਨ, ਪਰ ਤੀਸਰਾ ਖਯਾਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਕਯੋਂਕਿ ਵਾਰਾਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਹਨ ਤੇ ਕੱਬਿਤ ਸ੍ਵਯੇ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ। ਏਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਕੋ ਹੀ ਕਰਤਾ ਜਦ ਇੱਕੋ ਉੱਦੇਸ਼ਯ ਉਪੱਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਛ ਭਾਖਣ ਕਰਦਾ ਹੋ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਓਸਦੇ ਖ਼ਯਾਲ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇੱਕੋ ਹੀ ਰੁਖ਼ ਕਦਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਵਿਦਿਤ ਰਹੇ ਕਿ ਸਮੇਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਭਾਖ਼ਣ ਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਆਦ ਉਪਰ ਭੀ ਵੈਸਾ ਹੀ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਦੇਸਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਅੰਦਰ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਣ ਹਾਰਿਆਂ ਦੁਰਹਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਪੌਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਕਿਸਤਰਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਾਰਾਂ ਰੂਪ ਤੇ ਬਣਾਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯੇ ਆਦ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਤ ਸੁਣਾਯਾ ਹੋਵੇ।

ਵਾਰਾਂ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਭਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੁੱਲੇ ਤੇ ਮਾਨੋਂ ਸਾਖਯਾਤ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੁਖ੍ਯ ਦੀਵਾਨ ਸਨ। ਅਤੇ ਕਦੀ ਲਿਖਾਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਨੀ ਲਿਖਦਿਆਂ ੨ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋਏ ਚਿੱਤ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਪਏ ਹੋਏ ਦਿਬ੍ਯ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਭਾਵ ਇਕਾਂਤ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਐਸੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ (ਉਕ੍ਤ ਆਸ੍ਯ ਅਨੁਸਾਰ)- ਰਚ੍ਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਰੁ ਕਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਮਿੱਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਥਾਯ ਵਾ ਨਿਜ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਵੇ ਹੀ ਕਦਾਚਿਤ ਪ੍ਰਿਥੀ ਰਾਜ ਹਾਟਿਆਂ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦਾ ਨਿਮਿੱਤ ਪਾਕੇ ਰਚਨਾਂ ਰਚਦੇ ਸਨ-ਜੋ ਓੜਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਟਿਕਾਣੇ ਗੁੰਥਨ ਹੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸਮੇ ਵਾਰਾਂ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅਭੂਸ਼ਤ ਹੋ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੱਬਿਤ ਸ੍ਵਯਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਣ ਦਾ ਅਉਸਰ ਆਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ; ਜਦ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਭਗਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰੋਸ ਦੇ ਭੀ ਪਾਤ੍ਰ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਕੀਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਸੀ-ਆਪ ਦੂਰੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਬੰਚਿਤ ਸਨ ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਬੇਹਾਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਜਿਹਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਓਹੋ ਕੋਈ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-ਜਿਸਨੇ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਦੀ ਰਾਜ ਵਿਦ੍ਰੋਹੀ ਸੰਸ਼ੇ ਵਿਚ ਲੁਕ ਛਪਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟੇ ਹੋਨ। ਸਚ ਮੁਚ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਦਾ ਐਹੋ ਜੇਹਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੈਸੀ, ਭਲਾ ਕਿਸਤਰਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਓਹ ਪਹਿਲਿਆਂ ਹੀ ਖਜ਼ਾਲਾਂ ਨੂੰ ਜਣੈਂ ਕਾ ਤਣੈਂ ਢੂਹਰੌਨ ਦਾ ਬਿਰਥਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ (ਜਤਨ) ਕਰਦੇ।

ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਥਾ ਜ-ਸਾਖੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਾਧਾਰਣ ਜਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਐਸ ਵੇਲੇ ਵਿਦਜਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇਸ਼, ਅਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਧੁਰੰਧਰ ਅਰੁ ਦਿਗ ਵਿਜਈ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਬੱਝਾ ਹੋਜਾ ਹੈ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਭ੍ਰਾਂਤ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ,ਉਕਤਾਂ ਤਥਾ ਤਰਕਾਂ ਵਿਤਰਕਾਂ ਦੇ ਹਥਜਾਰ ਕੱਸੀ ਇੱਕ ਇੱਕਲੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਫੇਰ ਸਿੱਖ ਭੀ ਉਹ, ਕਿਸ ਗੁਰੂ ਦਾ ? ਜਿਸ ਦਾ ਭੁਰਾ ਅਢਾ ਵਕਤ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਿਸ਼ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਪਣੇ ਆਸ਼ਸ ਨੂੰ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ ਜਰਾ ਸੋਚਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਿਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ। ਤੇ ਐਸੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਣਖ (ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ) ਦੇ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਕਿਸ ਆਤਮਿਕ ਤੇਜ ਅਰ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਬਲ ਮੋਰਚਾ ਲਾਈ ਡਟੇ ਹੋਸਨ ?

ਐਸੇ ਅਉਸਰ ਦੇ ਵਾਪਰਿਆਂ ਅੰਤਰੀਵੀ ਜਜ਼ਬੇ (ਮਾਨਸੀ ਭਾਵ) ਜੋ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਥ ਦੇ ਵਾ ਗਿਆਨ ਗੋਸ਼੍ਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ, ਉਹ ਆਪਦੀ ਬਾਣੀ ਕਹਿਲਾਈ "ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯੇ" ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ। ਇਹ ਸਨ ਆਪਦੇ ਬਜ੍ਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਤੇ ਅਮੋਘ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਨਾਲ ਸਰ ਕੀਤਾ ਆਪ ਨੇ ਵਿਦਜਾ ਦਾ ਆਕੀ ਗੜ੍ਹ,ਤੇ ੭੦੦ ਸੱਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਜਾਂਦਾ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਦੇ ਪੰਨੇ ਪੌਣ ਖਾਤਰ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਐਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਔਖੀ ਹੈ ਤੇ ਔਖੀ ੨ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕੋਰਸ ਯੂਨੀ-ਵਰਸਟੀ ਦਾ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਲੋਪ ਹੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ। ਇਸਦੀ ਔਖਜਾਈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਖਾਤਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ ਏਸ ਇਕ ਨਿਮਾਣੇ ਦਾਸਾਨੁਦਾਸ ਨੂੰ। ਜਿਸਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਰਮ ਜਾਨਣ ਹਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਰਥ ਬਲ ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ਦੇ ਬਲ ਬੋਤੇ ਲਿਖੇ ਅਰਥ ਏਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿਤ ਸ੍ਵਯਾਂ ਦੇ "ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ" ਨਾਮੀ ਟੀਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕੀਹ ਗਜਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਬੀਰ ਰਸ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਅੰਦਰ ਵਰਤੌਨ ਹਾਰੇ ਤੇ ਨਵੀਨ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਢਾਲਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਬ ਨੇ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਭ੍ਰਮਾਯਾ। ਏਸ ਭ੍ਰਮੌਣੀ ਦਾ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਕੀਹ ਸੀ। ਭਰਮਿਆ ਸਿੱਖ ਭੀ ਕੀਕੂੰ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣੋ ਸੰਭਲਕੇ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਭੀ ਮਾਨੋ ਹਰਦਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੀ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਿਚ ਨਿਭਦਾ ਹੈ।

ਅਤੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿ ਬਿਰਦ ਬਾਣੇ ਦੀ ਲਜ ਸੰਭਲਦੇ ਹਨ। ਏਨਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਰਮ ਦੀਆਂ ਅਨੰਤ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗੁਝਾ ਗਯਾਨ ਭੀ ਸਾਫ ਸਪਸਟ ਕਰ ਦਿਖਾਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ੨ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਭੀ ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਵਿਚ ਯਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਅਧਿਕਾਰ ਸੰਪੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ੨ ਕੁਛ ਨੂਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ ਇਸਦੇ ਪਾਠ ਉਪਰ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਅੱਡ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸੂਚੀ ਪਤ੍ਰ ਦ੍ਵਾਰੇ ਓਨਾ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਸੂਚਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਾਂ! ਇਹ ਬਾਤ ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਨਾਲੋਂ ਦੂਜੀ ਅੰਦਰ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਕਰਕੇ ਦੱਸਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਓਸਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਛੱਡਕੇ ਅਨ੍ਵੈਵਿਤਰੇਕ-ਥੋੜ ੨ ਸਿਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ(ਜੋੜ ਤੋੜ ਕਰਕੇ ਟਿਕਾਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਧਰ) ਅਰਥ ਕਰਣ ਦਾ ਢੰਗ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਭੀ ਵਾਧੂ ਵਿਥਾਰ ਅੰਗਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਰੋਕਨ ਦੀ ਵਯੋਂਤ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਸਾਧਾਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਗਮਤਾ ਨਹੀਂ ਅਨੁਭੋ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਵਾਲੇ ਭੀ ਇਸ ਵਿਖੇ ਕਠਿਨਾਈ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਜਾਪੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਮੂਲ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਰ ਰਖਣ ਦੀ ਥਾਵੇਂ-ਅਡੋ ਅਡੋ ਪਦਾਂ ਵਿਚ ਧਰ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਲਬੱਤਾ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਅਨ੍ਵੈਵਿਤ੍ਰੇਕ ਬਿਨਾਂ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਿਥੇ ਉੱਥੇ ਲਾਚਾਰ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤੀ ਹੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਸੋ ਹੁਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਸ੍ਰੇਣੀ ਅਰੁ ਸਾਧਾਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਤਥਾ ਪ੍ਰੈਸ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਆਸ ਹੈ ਸੁਖੱਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਆਵੇਗਾ।

ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਅਰਥ ਸੁਖੈਨਤਾ ਦੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਯੋਂਤ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸੈਂਚੀਆਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਭੀ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕਲਪਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਬ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਕ ਸਾਰ ਰਚਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਾਂਪ੍ਰਦਾਇਕ ਮੰਗਲਾਚਰਣ

"੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ" ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਅਰੰਭਕ ਮੰਗਲਾ ਚਰਣ ਦੀ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਈ।

ਪਰ ਮੈਂ ਜਦ ਅਡੋ ਅਡ ਸੈਂਚੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਯਤ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਅਵਸ਼ਯਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਈ ਸੈਂਚੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਮੰਗਲਾ ਚਰਣ ਤੋਂ ਹੀ ਅਰੰਭ ਕਰਾਂ-ਅਲਬੱਤਾ ਟਿੱਕੇ ਵਿਚ ਉਸਦੇ

ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪੈਣ ਨਾਲੋਂ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਨਾਂ ਕੁਛ ਰਹਿ ਗਿਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਉਪਰ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਵਾਂ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮਹਾਨ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਸੰਪੰਨ ਓਂਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਯ ਹਨ।

ਪਿਛੇ (ਪ੍ਰਥਮ ਸੈਂਚੀ ਦੁਆਰਾ) ਆਪਣੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਸਾਹ ਸਰੂਪੀ ਵੀਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਗੁਰੂ ਮਤ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਉਚਾਰ "ਏਕੋਂਕਾਰ" ਸਿਧ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਿੱਖ ਮੰਡਲ ਅੰਦਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ "ਓ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਨੂੰ ਅਸੰਗਤ ਦਰਸਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ:-

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਨਿਮਾਣੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਮਾਨੁਖੀ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚੋਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਯੁੰਤ ਪਖਯਪਾਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੀ ਰਖਣ। ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਗੁਰਮਤ ਉਪਰ ਉਜਾਲਾ ਪੁਵਾਣ ਖਤ੍ਰ ਹਰਦਮ ਸਹਾਈ ਰਹਣ। ਤਾਂ ਜੋ ਸੱਚੇ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਏਸ ਮੰਤ੍ਰਬੀਜ ਦੇ ਸਾਧਨ ਅਰੁ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਤਕਾਰਜ ਹੋਯਾ ਜਾ ਸਕੇ।

"੧ ਓ:"-ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਾਮਾਨਯ ਤੇ ਉੱਚਾਰ ਵਧਦਾ ਵਧਦਾ ਐਥੋਂ ਤਕ ਹੱਦ ਟੱਪ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ-ਪ੍ਰਭਾਰਕ ਭੀ ਉਹ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਗੇ ਸ੍ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਜਦ ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਜਾਂ ਕਥਾ ਵਖਯਾਨ ਕਰਣ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ "੧ ਓਮ੍" ਜਾਂ ਓਅੰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਾਠ ਉਚੱਾਰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਕਾਂਗ (੧) ਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਤਯਾਗ ਰਖਯਾ ਹੈ ਤੇ ਅਰੰਭ ਹੀ "ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ" ਜਾਂ "ਓਸਤਿਨਾਮ" ਉਚੱਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਧ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਐਸੀ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅਲੱਤਤਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਬ ਜੀ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਤੁਕ, ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰਾ-ਵਾਂਗਾ ਜਾਂ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਤਰਿਯਾ ਹੈ, ਓਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਰੂਪ ਕੁਛ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮਾਣ "ਗੁਰ ਭਾਵ ਦੀਪਿਕਾ" ਨਾਮੇ ਜਪੁ ਟੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਓਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਹਿਰਦੇ ਠੰਢੇ ਮਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੀਂ ਸਚ ਵੀਚਾਰਕੇ ਅਸਲ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਨ:-

ਪਹਿਲੇ ਪਹਲ ਓਨਾਂ ਸਜਨਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ੧ ਇਕਾਂਗ ਨੂੰ ਪਾਠ ਯਾ ਕਥਾ ਵਖਯਾਨਾਂ ਸਮੇਂ ਤਯਾਗ ਰਖਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਕੁਛ ਓਨਾ ਨੇ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ

ਹੈ ਉਸਦਾ ਉਪਯੋਗੀ ਅੰਸ਼ ਜਯੋਂ ਕਾ ੴ ਤਯੋਂ ਇਥੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ:-

"ਵੇਦ ਰੂਪ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਓ ਕੇ ਆਦਿ ਮੈ ਏਕ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਕਹਯਾ, ਅਰੁ ਈਹਾਂ ਕਹਯਾ ਹੈ, ਤਿਸਕਾ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਹੈ, ਸਭ ਕੋ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਵਸਤੂ ਅਦ੍ਵੈਤ ਹੈ, ਦ੍ਵੈਤ ਨਹੀਂ" ਸੋ ਇਕਾਂਗ ਤਯਾਗੀ ਏਸ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਨੋਂ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਹੋਣੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਤਰਾਂ ਨਿਮੁੱਕਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੇ ਸਾਥ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਮਾਤ੍ਰ ਲਈ ਹੀ ਸਾਂਝੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਖ ੴ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਖਯਾਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਉੱਚਾਰਿਤ "੧" ਪੂਰਬਕ ਓਂ ਦਾ ਅੰਗ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਾ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੱਖਪਾਤ ਗ੍ਰਸਤ ਬਣੌਂਦੇ ਹਨ॥

ਹੁਣ ਮੈਂ ਔਂਦਾ ੴ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵੱਲ, ਤੇ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਅਪਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ, ਕਿ ਇਸ "ਓ" ਅੱਖਰ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਿਰਪੱਖ ਲੋਕਾਂ-ਸਿਧਾਂਤੀਆਂ ਨੇ, ਅ + ਉ + ਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਦਸਯਾ ਹੈ। ਯਾ, ਅ + ਉ + ਮ (ਅਰਧ ਬਿੰਦੂ) ਰੂਪ ਸਾਢੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ; ਅਥ੍ਵਾ ਅ + ਉ + ਮ੍ =ਢਾਈਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ। ਅਰਥਾਤ ਅ + ਉ + ਦੀ ਸੰਧੀ ਹੋਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ਓ ਅਤੇ ਮ-ਅਨੁਸ੍ਵਾਰ ੴ (ਟਿਪੀਬਿੰਦੇ)ਦੇਸਰੂਪਹੋਜਾਓਸ ੴ ਨਾਲਮਿਲਕੇ ਓਸਨੂੰਬਣਾਦਿੰਦਾਹੈ"ਓਂ" ਓਮ

ਏਸਤਰਾਂ ਸਮਾਤ੍ਰਿਕ ਓ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਅਭਯਾਸ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਜਪ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਾਤ੍ਰਿਕ ਸਰੂਪ ਦਾ ਤਯਾਗ ਕਰਕੇ ਅਮਾਤ੍ਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਗੰਮ ਨਹੀਂ॥

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਵੀਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਹਣਾ ਚਹੁੰਦਾ। ਹਾਂ! ਇਹ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਤ੍ਰਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਖਰ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ, ਜਾ ਇੰਦ੍ਰੇ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਅਥ੍ਵਾ ਬਯੰਜਨ ਅਖੱਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟਾਨ ਹਾਰੀਆਂ ਲਗਾਂ ਦਾ-ਐਸਾ ਹੀ ਮਾਤ੍ਰ (ਮਾਤ੍ਰਾ) ਥੋੜੀ, ਅਲਪ ਜਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਈ ਵਸਤੂ ਦਾ। ਸੋ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਮਾਤ੍ਰਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਤ ਹੋਯਾ ਇਹ ਅੱਖਰ ਅਲਪ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਅਰ ਮਾਇਕ ਹੱਦ ਵਿਚ ਆਯਾ ਹੋਯਾ ਸੀ ਤਥਾ ਇੰਦ੍ਰੇ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਗੋਚਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਉਪਾਸਕ ਨੂੰ ਸਮਾਤ੍ਰਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਪਯਾ ਹੋਯਾ ਪੂਰਨ ਕਲਯਾਣ ਦਾ ਹੇਤੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਅਮਾਤ੍ਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਤਾਂ ਉਚਾਰਣੋਂ ਹੈ ਹੀ ਪਰੇ; ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤਯ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਉਪਦੇਸ਼੍ਟਾ ਕਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਅਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਨੇ ਇਕਾਂਗ ਪੂਰਬਕ ਓਅੰਕਾਰ-ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਉਪਦੇਸ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਏਕਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਯਕ੍ਤੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਯਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਧੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਲਗਾ ਆਯਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਕੇ "ਇਕ" ਸਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ, ਜਿਸਦੇ ਸਾਖਯਾਤ ਮਰਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਸਮਝਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਐਉਂ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:–"ਏਕੰਕਾਰ ਏਕਾਂਗ ਲਿਖ ਊੜਾ ਓਅੰਕਾਰ ਦਿਖਾਯਾ" ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ੧ ਏਕੰਕਾਰ ਨੇ ਊੜਾ–"ਓਂ" ਦੇ ਪਹਿਲੇ ੧ ਇਕਾਂਗ ਨੂੰ ਲਗਾਕੇ ਅਗੇ ਵਾਸਤੇ ਏਸ ਨੂੰ "ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ" ਕਰ ਦਿਖਾ ਜਾ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ;–ਅਰਥਾਤ ਲਲਕਾਰਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਗੇ ਤੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦ੍ਵਾਰੇ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਹੀ ਉੱਚਾਰਿਆ ਜਾਯਾ ਕਰੇ ॥

ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਜਪੁ ਸਾਹਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਿਖਦਿਆਂ ਮੰਗਲ ਦੇ ਆਦਲੇ ਕਵਿੱਤ ਵਿਚ ਐਉਂ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ:–"ਏਕ ਰੂਪ ਏਕ ਜੋਤਿ ਏਕ ਸੁਖ ਏਕ ਓਤ ਏਕ ਨਿਧੀ ਏਕ ਦੇਵ 'ਏਕਾ ਏਕੰਕਾਰ' ਹੈ । ਵ੍ਹੀ ਨਿਜ ਮਾਯਾ ਮੈਂ ਪਸਾਰ ਜੋਤਿ ਤੀਨ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਕਹਾਯੋ ਗਿਰਾਸਾਰ 'ਓਅੰਕਾਰ' ਹੈ" ॥ ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਆਪ ਨੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਸਤਿ ਸੇ ਲੇ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ–ਪ੍ਰਯੰਤ ਪਾਠ ਮੈਂ ਜੇਤੇ ਨਾਮ ਹੈਂ ਸੋ ਸਭ ਏਕ ਅੰਕ ਕੇ ਅਰਥ–ਏਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇ ਬਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈਂ, ਏਕੜੇ ਕਾ ਅਰਥ ਸਭ ਕਾ ਬਿਸ਼ੇਖ੍ਯ ਹੈ,.........ਜੁਦਾ ਹੋਣੇ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਕਾ ਨਾਮ ਬਿਸ਼ੇਖਜ ਹੈ"।

ਸੋ ਇਸ ਭਾਂਤ ਏਕਾਂਗ ਲਿਖਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਰੂਪ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੂਰਬ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਧੱਤੀ ਤੋਂ ਨਯਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਬੀਜ ਮਾਤ੍ਰ ਅੱਖਰ ਨੂੰ "ਇਕੋਂਕਾਰ" ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਆਗ਼ਜਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮਾਨੋ ਸਾਖਜਾਤ ਉਸਦੇ ਨਿਜ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਅਭੇਦ ਕਰਣ, ਤੇ ਓਸਦਾ ਸੱਚਾ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਗਟਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਸਾਰ ਕੀਹ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਕਤ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਓਂ (ਓਮ੍) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਯਾਖਯਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ "ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਏਕ ਜੋ ਮਾਯਾ ਕੇ ਮੇਲ ਸੇ ਓਂ ਰੂਪ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ ਵਹੁ ਜਾਨੀਏ ਕੈਸੇ–ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੁਣ ਸਤਿਗੁਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ–ਸਤਿਗੁਰੋਂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੇ ਜਾਨੀਏ"। ਐਸਾ ਅਰਥ ਲਗ ਪਗ ਸਭ ਗਯਾਨੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰੁ ਇਸ "੧ ਓਂ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ" ਨੂੰ "ਸ੍ਰੀਗਣੇਸ਼ਾਯਨਮ:" ਇਤਯਾਦੀ ਲਿਖਨੇ ਵਤ ਜੋ ਕੁਛ ਲਿਖੇ ਉਸਕੇ ਆਦਿ ਮੈ (ਐਸੇ) ਲਿਖਨਾ ਯਹ ਸੂਚਨ ਕੀਆ ਹੈ। ਅਤੇ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਾ ਯਹ ਅਰਥ ਹੈ, ਜੋ ਏਕਾਕਾਰ ਮਾਯਾ ਕੇ ਮੇਲ ਸੇ ਓਮ੍ ਰੂਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵ੍ਹ ਸਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੈਂ ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਔ ਸਰਬ ਕੋ ਸਿਖ ਜਾ ਕਰਣੇ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਸਰਬ ਵਸਤੂਓਂ ਸੇ ਰਹਤ ਸ਼ੁਧ ਹੈ"।

ਉਪਰ ਕਹੇ ਸਮੂਹ ਕਥਨ ਦਾ ◠ ਸਿਧਾਂਤ, ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ "ਇਕਜੋਮਾਯਾ ਕੇ ◠ ਮੇਲਸੇਓਂ ਰੂਪ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ" ਅਥਵਾ "ਜੋ ਏਕਾਕਾਰ ਮਾਯਾ ਕੇ ਮੇਲ ਸੇ ਓ ਰੂਪਹੋ ◠ ਰਿਹਾਹੈ"। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਗਟ ਉਚਾਰੇ ਗਏ: "ਓ" ਸਬਦ ਵਿਚ ਮਾਯਾ ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਤਕ ਇਸ ਭਾਂਤ ਉਚਾਰਯਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ਮਾਯਾ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁਖ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇਗਾ, ਅਰੁ ਜੇ ਇਕ (ਏਕੇ) ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਓ◠ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ੧ ਓ◠ = ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਯਾ ੧ਓਂਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਏਸਨੂੰ ਉਚਾਰਿਯਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਯਾ ਦੇ ਮੇਲ ਯਾ ਸਪਰਸ਼ ਤੋਂ ਉਚਾਰਣ ਕਰਤਾ ਇਲਕੁਲ ਹੀ ਸੁੱਧ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਏਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਹੀ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਨ ਕਰਤਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪੰਧਾਊਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ◠ ਨੇ ਬੇਦਿਕ ਮਤ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਓਮ੍ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ੧ ਓ◠ = ਇਕੋਂਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਹੇਤੂ ਥਾਪਯਾ ਹੈ। ਅਮਤ੍ਰਿਕ ਓ◠ਕਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਣੀ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਹਾਂ ਕਦੀ ਐਸਾ ਅਉਸਰ ਯਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਣ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਓਸਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਰਖਯਾ ਜਾਊ।

ਯੋਗੀ ਯਾਗਵਲਕ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਬਚਨ ਭੀ ਜੇ ਇਥੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ:—

"ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਵਿਗ੍ਰਹੋ ਦੇਵੋ ਭਾਵ ਗ੍ਰਾਹਯੋ ਮਨੋ ਮਯਃ। ਤਸਯੋ ਕਾਰਃ ਸਿਮ੍ਰਤੋ ਨਾਮ ਤੇਨਾਹੂਤਃ ਪ੍ਰਸੀਦਤੀ"।

ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਮਨੋ ਮਈ ਭਾਵਨਾ (ਅਭਯੰਤਰਿਕ ਇਕਤਾਰਤਾ) ਦ੍ਵਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਓ◠ਕਾਰ—ਸੋ ਤਿਸ ਓ◠ਕਾਰ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਰਾਧਯਾ ਹੋਯਾ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ (ਸਾਖਯਾਤਕਾਰਿਤਾ) ◠ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਭਾਂਤ ਯਾਗਜਵਲਕ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਓਂਕਾਰ ਹੀ ਉਪਾਸਯ ਨਾਮ ਉਚਾਰਯਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਹੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਿਸ਼੍ਰ ਮੁਨੀ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਭੀ ਸਾਮਣੇ ਆਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਓਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੋਖ ਸੰਘਿਤਾ ਨਾਮੀ ਮਹਾਰਾਮਾਯਣ ਦੇ ੯੭ ਵੇਂ ਸਰਗ ਵਿਖੇ ਨਿਰਬਾਣ ਪ੍ਰਕਰਣ ਉਤ੍ਰਾਰਧ ਅੰਦਰ ਉਚਾਰਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ—ਸੋ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਨਿਮਿੱਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ?

"ਅਥ ਪੂਰਬ ਕ੍ਰਿਤਃ ਸ਼ਬਦੋ ਬਾਲੇਨੇਵ ਦੇਤਮਿਤੀ। ਤਤਃ ਸ ਏਸ਼ ਓ◠ਕਾਰ ਇਤ੍ਰੀ ਨੀਤਃ ਪੁਨਃ ਪ੍ਰਥਾਮ"।

ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਮੈਂ ਇਉਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਸਿਸ਼੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਜੜ੍ਹ ਜੰਗਮ

ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀਦੇਪ੍ਰਕਾਰਦਾ ਧਜਾਨਦ੍ਵਾਰੇਆਪਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮਾਨੁਖੀਭਾਵਦੀ ਅਰੰਭਿਕ ਦਸ਼ਾ ਸੁਨਾਣੀ ਅਰੰਭੀ ਤਾਂ ਐਸੇ ਆਖਜਾ ਕਿ ਹੇ ਰਾਮ ! 'ਤਦ (ਤਾਂ ਫੇਰ) ਅਥ (ਇਸਤੋਂ ਮਨੰਤਰ)ਪੁਰਬ(ਪਹਿਲ ਪਹਿਲੇ)(ਮੈਂ)ਬਾਲੇਨੇਵ(ਬਾਲਕ ਦੀ ਨਜਾਈ') ਓਮ੍ ਸ਼ਬਦਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ। ਤਤਃ (ਫੇਰ ਤਿਸ ਤੋਂ ਓਪ੍ਰੰਤ) ਸ ਏਸ਼(ਸੋਈਇਹ) (ਓਂਕਾਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼) ਇਤੀ (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਨੀਤਃ (ਗ੍ਰਹੀਤਃ = ਲਈ ਯਾ ਕੀਤੀ) ਅਤੇ ਪੁਨਃ (ਫੇਰ) ਪ੍ਰਥਾਮ੍ (ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ=ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਹੀ) ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਈ' ॥ ਸੋ ਇਹ ਓਮ੍ ਸਬਦ ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਦਾ ਉਚਾਰ ਓਅੰਕਾਰ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਬੋਲਨ ਵਿਚ ਓਅੰਕਾਰ ਉਚਾਰਣਾ ਤੇ ਅਸਪਸ਼੍ਟ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਓਮ੍ ਇਹ ਧੁਰਦਾ ਧ੍ਰੂਵਾ ਹੈ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਬ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ "ਓਨਮ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰੀਤਿ ਪਹਿਲਰੀਆ"-ਰੂਪ ਬਚਨ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ-ਓਸ ਪਜਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਲਨ ਦੀ ਪਹਲੀ ਰੀਤ ਜੋ ਸੀ, ਸੋ ਤਾਂ ਓਮ੍ ਓਮ੍ ਉਚਾਰਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਨ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਇਹ "ਇਕੋਂਕਾਰ" ਰੂਪ ਤੇ ਉਚਾਰਣ ਜੋਗ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੰਧਾਊਆਂ ਵਾਸਤੇ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜਾਪ ਸਾਹਬ ਨਾਮੀ ਅਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਖੇ ਹੋਰ ਸੋਹਣਾ ਕਰਕੇ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂਦੇ ਉਚਾਰਦਾ ਨਿਰਣਾ ਐਉਂ ਪ੍ਰਗਟਕਰਦੇ ਹਨ:-

"ਓਅੰ ਆਦਿ ਰੂਪੇ। ਅਨਾਦੀ ਸਰੂਪੇ। ਅਨੰਗੀ ਅਨਾਮੇ। ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਤ੍ਰਿਕਾਮੇ"।

ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਖੇ ਜੋ ਆਦ ਰੂਪ (ਸਭ ਦਾ ਮੁੱਢ = ਮੂਲ ਸਰੂਪ) ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਸੀ ਉਹ ਹੈ-"ਓਅੰ" = "ਓਂਮ੍" ਸ਼ਬਦ, ਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਇਹ ਅਨਾਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਜਦ ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੰਗ ਤੇ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਐਸਾ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਗ ਉਪਅੰਗ ਹੋਣ, ਇਹ ਅਨੰਗੀ = ਅੰਗਾਂ ਆਦ ਤੋਂ ਰਹਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਅ * ਉ * ਮ ਆਦਿ ਮਾਤ੍ਰਾ ਭੀ ਕੇਵਲ ਕਲਪਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹਨ, ਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਪ੍ਰਣਵ (ਓਮ) ਹੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਹੈ (ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਇਸਦੇ ਉਚੱਾਰਣ ਵਿਖੇ ਭੰਗ ਹੋਏ ੨ ਅਰਥਾਤ ਅਸਮਰਥ ਹਨ) ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਕਾਮੇ = ਪੁਤ੍ਰ ਧਨ ਤਥਾ ਲੋਕ ਰੂਪ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਮਨਾਂ (ਇਛਾਵਾਂ) ਦਾ ਭੀ ਭੰਜਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਪਦ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਹੈ ॥

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮਾਨੋ ਬੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਾਣੀ ਤਥਾ ਭਾਰਤ ਆਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਮੁਖਜ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪ੍ਰਣਵ(ਓਅੰਕਾ-ਰੀ) ਉਪਾਸਨਾਂ ਬਾਬਤ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਿਆਂ ਲਈ ਆਖਰੀ ਸ਼ਾਹੀ ਮੋਹਰ ਇਹ ਲਗਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਏਸਨੂੰ ਅਮਾਤ੍ਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਾਣਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਸਨਾਂ ਕਰਕੇ ਬੋਲਨ ਉਚਾਰਣ ਯਾ ਜਪਨ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ ਜੋ ਸਰੂਪ ਏਸਦਾ ਉਚੱਾਰ ਵਿਖੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇੱਕ ਦੀ ਕਾਰਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਦਸਜਾ ਹੈ:-

"(੩) ਓਅੰਕਾਰ (੨) ਆਦਿ । (੪) ਕਥਨੀ (੧) ਅਨਾਦਿ (੫) ਖਲ (੭) ਖੰਡ (੬) ਖਯਾਲ (੯) ਗੁਰ (੧੦) ਬਰ (੮) ਅਕਾਲ"॥

(੧) (ਓਹੀ ਅਮਾਤ੍ਰਿਕ ਓ) ਅਨਾਦੀ ਸਰੂਪ (੨) ਸਭ ਦੀ ਆਦ (੩) ਓਅੰਕਾਰ ਰੂਪ ਤੇ (੪) ਕਥਨੀ (ਉਚਾਰ) ਵਿਚ ਲਜਾਂਦਾ ਹੋਯਾ (੫) ਸਭ ਦੁਸ਼੍ਰ (੬) ਖਯਾਲਾਂ (ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ = ਬਿਰਤੀਆਂ) ਨੂੰ (੭) ਖੰਡਨ (ਨਿਵਿਰਤ) ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਚੱਾਟਨ ਕਰਤੇ ਨੂੰ (੮) ਸਤ (ਕਾਲ ਦੀ ਗੰਮਤਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ) (੯) ਅਗਜਾਨ ਅੰਧ ਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰਤਾ (ਚਿਤ) । ਚੇਤੰਨਜ (੧੦) ਅਰੁ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ (ਅਪਣੇ ਪਰਮ ਪਦ ਵਿਖੇ ਲੀਨ) ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਪੁਜਕੇ ਕਿ ਅਸਲ ਪਾਠ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਉਚੱਾਰਣ ਖਾਤਰ "ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ" ਯਾ "ਏਕੋਂਕਾਰ" ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਅਗੇ ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਉਚਾਰਣਾਂ ਹੋਯਾਂ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਵਯਾਂ ਦੀ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਾਂਗੋ ਪਾਂਗ ਮੂਲ ਪਾਠ ਦੇਕੇ ਤੁਕ ਤੁਕ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ (ਮਰਮ) ਨੂੰ ਬੋਧਨ ਕਰੌਣ (ਜਨੌਣ) ਹਾਰੀ "ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ" ਨਾਮੀ ਟੀਕਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪੰਧਾਊ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਦੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਅਰੁ ਨਿਰਣੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪੂਰਣ ਸਿੱਖੀ ਤਥਾ ਸਿਦਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸੁਕਨ।

ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਾਂਙੂ ਇਸਦੀ ਭੀ ਕਬਿੱਤ ਵਾਰ ਸੂਚਨਾਂ ਅੱਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖ ਲੋਕ ਅਵਸ਼ਜ ਹੀ ਇਸਦੇ ਪਾਠ ਵਾ ਵੀਚਾਰ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਤਕਾਰਯ ਬਨਾਣਗੇ॥ ਹਾਂ! ਹਾਂ!! ਕਜੋਂ ਨਹੀਂ ਬਨਾਣਗੇ!!!

ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ Ph. D. Sc.
ਟਿੱਪਣ ਟੀਕਾ ਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ
ਵਾ ਕਰਤਾ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਆਦ

੨੫ ਮਘਰ
੧੯੯੪
ਤਰਨ ਤਾਰਨ

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਐਸੇ ਅਭੇਦਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਤਜ ਸਰੂਪਤਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

"ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ, ਸਤਿਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ,
ਰਿਦੈ-ਭਿਦੈ ਨ ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ, ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਹੈ"।

ਅਰਥ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਜ ਸਰੂਪ (ਸਾਖਜਾਤ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ) ਹਨ, ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਮਤਿ 'ਉਪਦੇਸ਼ ਮਈ ਬਾਣੀ' ਭੀ ਸਤਜ ਸਰੂਪੀ (ਬ੍ਰਹਮਭਾਵਿਣੀ)ਹੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦਾ ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਉ (ਮਾਯਾ ਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੱਚ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਰੂਪ ਭਾਵਨਾ = ਭੌਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਓਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਫੁਰਦੀ, ਮੈਂ ਮਮਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਖੇ ਸਤਜਤਾ ਬੁਧੀ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸਤਜ ਸਰੂਪੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸਿਖਜਾ (ਬਾਣੀ) ਨੇ ਨਿਵਾਸ ਪਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਰਜੋ ਤਮੋ ਸਤੋ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ, ਅਥਵਾ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੋਪਤੀ ਰੂਪ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਉਹ ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸਾਖੀ ਸਰੂਪ ਚੇਤੰਨ ਤੱਤ ਰੂਪ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਵਿਖੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇਹਨ।

"ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਸਰਬ ਮਈ,
ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਮੇਕ ਸਗਲ ਕੇ ਮੀਤ ਹੈ"।

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਪੂਰਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਸਰਬ ਸਰੂਪ ਹੋਇਆ (ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਅਰੁ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਖੇ "ਮੇਕ"-ਮਿਲੀ ਹੋਈ (ਸਦੀਵ ਕਾਲ) ਦਿੱਸਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਮਿਤ੍ਰ (ਪਜਾਰੇ = ਸਨੇਹੀ) ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

"ਨਿਰਵੈਰ ਨਿਰਲੇਪ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰਲੰਭ,
ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਹਚਲ ਚੀਤ ਹੈ"।

ਓਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਵੈਰ (ਵਿਰੋਧ) ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੋਹ ਮਮਤਾ ਆਦ ਦਾ ਲੇਪ = ਸਪਰਸ਼ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਜਾ ਕਰਦਾ, ਅਧਾਰ (ਆਸਰੇ-ਪਰਣੇ) ਤੋਂ ਭੀ ਉਹ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਅਲੰਬ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਭੀ ਉਹ ਬਿਹੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਥਾ ਅਕਾਰ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਦੇਹ ਆਦ ਤੋਂ ਅਸੰਗ-ਨਿਰਾਕਾਰ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਵਰਤਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਰੀਰ ਅਰੁ ਮਨ ਦਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ (ਹੇਰਾ ਫੇਰੀਆਂ) ਤੋਂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਅਛੋਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ

ਇਵੇਂ ਹੀ ਚੰਚਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਡੋਲ ਭੀ ॥

"ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਮੋਲ ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰਾਹਾਰ,
ਨਿਰਮੋਹ ਨਿਰਭੇਦ ਅਛਲ ਅਜੀਤ ਹੈ" ॥ ੧੫੦ ॥

ਉਨਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰ ਅਹੰਤਾ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ (ਉਜਲਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਅਤਯੰਤ ਉੱਚ ਭਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਓਨਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਓਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕ੍ਯਾ ਕਰਦੀ। ਮਾਯਾ ਅਵਿਦ੍ਯਾ ਦੀ ਅੰਜਨ ਰੂਪ ਕਾਲਕ ਤੋਂ ਉਹ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਨ ਪਾਨ ਆਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਰਹਤਹੋਣ ਕਾਰਣ(ਮਾਨੋ)ਨਿਰਾਹਾਰਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੋਹਣ ਕਰਣ ਹਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤੇ ਭਰਮ ਕਰਕੇ ਓਨਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਭੇਦ੍ਯਾ(ਵਿੰਨ੍ਯਾ) ਨਹੀਂ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ। ਇਸੀ ਭਾਂਤ ਉਹ ਇੰਦ੍ਰਜਾਲ ਆਦ ਵਿਦ੍ਯਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਛਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕ੍ਯਾ ਕਦੇ ਤਥਾ ਉਹ ਅਜੀਤ (ਅਜਯ)ਸਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥ ੧੫੦ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦਾ ਅਰਥ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤ ਉਪਰ ਭੀ ਘਟ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਗੁਰ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਦਰਸਾਨ ਦਾ ਹੀ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ॥-॥

ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਮਹਮਾਂ:-

"ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ, ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸਤਿ,
ਸਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਨੀਐ" ॥

ਅਰਥ-ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਨੈਂਕਾ ਤਥੇਂ ਨਿਜ ਰੂਪ ਜਾਨਣ ਹਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਤ੍ਯਸਰੂਪ ਹਨ, ਸਤ੍ਯ ਤੋਂ ਸਤ੍ਯ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਉਕ੍ਤ ਗੁਰੂ-ਦੇ ਸਾਧ੍ਯਾਂ ਹੋਯਾਂ ਸਾਧਾਂ (ਸੰਤਾਂ-ਗੁਰਮੁਖਾਂ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ) ਦੀ ਸੰਗਤ-ਸਤਿਸੰਗਤ ਰੂਪ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਰੂਪ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸਤ੍ਯ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ-ਮਰਮ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਉਥੇ ਘਾੜਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਲੋਕ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ॥

"ਦਰਸਨ ਧਿਆਨ ਸਤਿ, ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਤਿ,
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਗ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰ ਮਾਨੀਐ" ॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਕ੍ਤ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਜੋ ਧਿਆਨ ਅੰਦਰ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਹੈ, ਅਰੁ ਜੋ ਸ਼ਬਦ

(ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਮੰਤ੍ਰ) ਦ੍ਵਾਰੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਮਰਮ ਉਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਹੈ (ਐਸਾ ਹੀ) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ 'ਸੰਗ'-ਸਾਥ, ਮਿਤ੍ਰਾਨਾਂ ਵਾ ਇਕੱਠ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਹੀ ਸਤ੍ਯ ਕਰਕੇ ਮੰਨੋ।

"ਦਰਸ ਬ੍ਰਹਮ ਧਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ,
ਸੰਗ੍ਤ ਬ੍ਰਹਮ ਥਾਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪਹਿਚਾਨੀਐ" ॥

ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਯ-ਦੇਖਨ ਜੋਗ ਪਦਾਰਥ (ਪ੍ਰਪੰਚ) ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮ (ਸਤ੍ਯ ਕਰਤਾਰ ਹੀ ਕਰਤਾਰ) ਧ੍ਯਾਨ ਵਿਚ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਜੋ ਭੀ ਸ਼ਬਦ ਮਾਤ੍ਰ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਹਣ ਸੁਨਣ ਵਿਖੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਭੀ ਸੰਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋਯਾ ਗ੍ਯਾਨ (ਜਾਨਣ) ਅੰਦਰ ਆਵੇਗਾ। (ਜੇਕਰ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਵਾਸਤੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਬਕ (ਸ਼ਰਧਾ ਭੌਣੀ ਨਾਲ) ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਥਾਨ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਦਰਬਾਰ) ਸਾਖ੍ਯਾਤ ਮਾਤ ਲੋਕੀ ਸਚ ਖੰਡ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਵੇ ॥

"ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ,
ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਉਨਮਨ ਉਨਮਾਨੀਐ" ॥੧੫੧॥

(ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਸਤਿਨਾਮ ਨੂੰ ਅਰਾਧਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਦੇ ਗ੍ਯਾਨ ਤਥਾ ਧ੍ਯਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਅਤੇ ਇਸੇ ਗ੍ਯਾਨ ਧ੍ਯਾਨ ਵਿਖੇ ਵਰਤਕੇ) 'ਕਾਮ'-ਕਾਮ੍ਯ = ਕਾਮਨਾਂ ਯੋਗ੍ਯ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲੋਂ (ਨਿਰਵਿਕਲਪ) ਰੂਪ ਉਨਮਨੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਉਨਮਾਨ (ਨਿਸਚਾ) ਕਰੀਏ ॥ ੧੫੧ ॥

ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

"ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਖੈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੈ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦਿ ਕੈ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ" ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮੁਖ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਇਆ ਹੋਇਆ) ਪੁਰਖ "ਦ੍ਰਿਸਟਿਕੈ" ਨਿਗ੍ਹਾ ਕਰਕੇ (ਅਖੀਆਂ ਦ੍ਵਾਰੇ) ਜੋ ਕੁਛ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ (ਰਮਿਆ ਹੋਯਾ) ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ (ਜੋ ਕੁਛ ਬੋਲਦਾ, ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਸ) ਸ਼ਬਦ (ਚਰਚਾ) ਕਰਕੇ ਭੀ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ-ਐਸਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਹੈ,
ਪੂਰ ਬਚਨ ਕਹਿ ਬੇਨਤੀ ਬਿਸਮ ਹੈ" ॥

ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ 'ਸਰਵਣ ਕੈ' ਕੰਨੀ ਕਰਕੇ 'ਸ੍ਰੁਤਿ' ਸੁਣਿਆ ਭੀ ਪੂਰਣ

ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਨਿੱਮਰਤਾ ਭਰੇ ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਬਚਨ (ਐਸੇ ਕਹਿੰਦਾ) ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ (ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੋਤੇ) 'ਬਿਸਮ' ਹਰਾਨ ਹੋ ਹੋ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

"ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਰਸ ਗੰਧ ਸੰਧ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਗਮਾਗਮ ਹੈ"॥

ਰਸ ਅਰੁ ਗੰਧ (ਸ੍ਵਾਦ ਤਥਾ ਸੁੰਘਨ ਵਾਲਿਆਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ) 'ਸੰਧ' ਸੰਜੋਗ = ਸਮਾਗਮ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖ ਵਾਸਤੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ (ਪ੍ਰਤੀਤ) ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਚੰਨਣ ਆਦ ਸੁਗੰਧੀ ਦੇ ਗਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾਂ ਭੀ) ਅਗੰਮ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਿਆ (ਮਾਣਿਆ) ਕਰਦਾ ਹੈ॥

"ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਰਬ ਮੈ,
ਗੁਰਮੁਖ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਨਮੋਨਮ ਹੈ"॥੧੫੨॥

(ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਸਭ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ ਤੇ ਸਮੂੰਹ ਆਕਾਰ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਜੁਲਦਿਆਂ ਲੈਣ ਦੇਣ ਆਦ ਕਾਰਜ ਭੁਗਤਾਂਦਿਆਂ ਤੱਕ) ਗੁਰਮੁਖ ਲਈ ਸਭ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਮਈ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐਸੇਸਮੂਹਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵਨਾਂ ਪ੍ਰਾਯਣ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ ਤਾਂਈ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ॥ ੧੫੨॥

ਇਸ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਮਈ ਅਤੀਂਦਰੇ (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਗੰਮ)ਅਵਸਥਾਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈਃ—

"ਦਰਸ ਅਦਰਸ ਦਰਸ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ ਦ੍ਰਿਗ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਅਗਮ ਹੈ"॥

ਅਰਥ—ਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਨੂੰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਕੀਤਿਆਂ ਭਾਵ—ਦੇਖਨ ਜੋਗ ਪਰਪੰਚਪਸਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਧਜਾਨ ਨੂੰ (ਬਾਹਰੋਂ) ਸਮੂਲਚਾ ਅੰਦਰ ਸਮੇਟਿਆਂ ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ (ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ) ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ 'ਹੇਰਤ' ਤਕੱਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਦ੍ਰਿਗ (ਨੇਤ੍ਰ) ਹਿਰ ਗਏ (ਅਨੇਤਰ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ) ਹਨ, ਕਜੋਂਕਿ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸਟਿ (ਨਜ਼ਰ) ਤੋਂ ਅਗੰਮ ਹੈ—ਅਰਥਾਤ ਏਨਾਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਉਹ ਕਦਾਚਿਤ ਤਕਜਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ॥

"ਸ਼ਬਦ ਅਗੋਚਰ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮਦਭੁਤ,
ਅਕਥ ਕਥਾ ਕੈ ਸ੍ਰੁਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਬਿਸਮ ਹੈ"॥

ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭੀ ਉਹ ਅਗੋਚਰ ਹੈ (ਪਰ) ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ— ਜਿਸਦੀ ਕਥਾ ਅਕੱਥ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸੁਨਣ ਵਿਖੇਪ੍ਰਗਟਕੰਨਹਰਾਨਹੋਜਾਂਦੇਹਨ॥

"ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਹਿਤ ਅਪਿਅ ਪੀਆ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ,
ਰਸਨਾ ਬਕਤ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਮੋ ਨਮ ਹੈ" ॥

ਓਸਦਾ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ (ਛੀਆਂ ਰਸਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਛੱਤੀਆਂ ਬਿੰਜਨਾਂ ਦੇ ਸ੍ਵਾਦਾਂ) ਸ੍ਵਾਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਸ ਅਪਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ "ਪੀਆ" ਪੀਤਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ) ਓਸਦੀ ਰਸਨਾ ਹਾਰ ਕੇ ਅਨੰਤ ਅਨੰਤ (ਪੁਕਾਰਦੀ) ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

"ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਅਬਿਗਤਿ ਨ ਗਹਨ ਗਤਿ,
ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ" ॥੧੫੩॥

ਨਿਰਗੁਣ ਵਾ ਸਰਗੁਣ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਅਬ੍ਯਕਤ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਨਾਂ ਓਹ ਨਿਰਗੁਣ ਆਖ੍ਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸਰਗੁਣ ਨਾਮ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਸ ਦੀ 'ਗਤੀ'–ਰਜ਼ਾਨ ਵਾ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਭੀ 'ਨ ਗਹਨ'–ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ ਅਥਵਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ (ਹਾਂ ! ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿ ਓਹ) ਸੂਖਮ (ਗੁਪਤ ਭਾਵੀ) ਅਰੁ ਸਥੂਲ (ਪ੍ਰਗਟ ਭਾਵੀ) ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਪਸਾਰੇ ਦਾ "ਮੂਲ"–ਮੁਢ ਹੈ, ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਸਰਬ ਠੌਰ ਰਮਿਆ ਹੋਯਾ ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ॥ ੧੫੩ ॥

ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪਦਵੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਦਿਖੌਂਦੇ ਹਨ:–

"ਖੁੱਲੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਭਲੋ ਹੈ ਸੀਚਾਨੋ ਜਾਤੇ,
ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰੈ ਨ ਬਿਕਾਰ ਹੋਇ ਆਵਈ" ॥

ਅਰਥ–'ਸੀਚਾਨੋ'–ਬਾਜ ਬੰਨਨ ਵਿੱਚ ਪਿਆ (ਲੱਕ ਪੇਟੀ ਪਈ ਫੜਿਆ ਹੋਯਾ)ਖੁੱਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ 'ਭਲੋ ਹੈ ਜਾਤੇ'–ਚੰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,(ਕਯੋਂਕਿ ਐਸਾ ਹੋਣ ਤੇ ਓਹ) ਨਾਂ ਤਾਂ ਜੀਵ ਹਤ੍ਯਾ ਹੀ (ਮਨ ਮੰਨੀ ਤਰਾਂ) ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜ ਓਸ ਪਾਸੋਂ ਬਣ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

"ਖੁੱਲੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਚਕਈ ਭਲੀ,
ਜਾਤੇ *ਰਾਮ ਰੇਖ ਮੇਟਿ ਨਿਸਿ ਪ੍ਰਿਯ ਸੰਗ ਪਾਵਈ" ॥

ਚਕਵੀ ਖੁੱਲੀ ਨਾਲੋਂ ਪਿੰਜਰੇ ਪਈਹੋਈਭਲੀ(ਚੰਗੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੀਹੈ,'ਜਾਂਤੇ' ਜਿਸ ਕਰਕੇ 'ਰਾਮ ਰੇਖ' = ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਮਿਟਾਕੇ ਰਾਤਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਪ੍ਰਿਯ'–ਅਪਣੇ ਪਤੀ (ਚਕਵੇ) ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ॥

---

*ਰਾਮਾਯਣ ਵਿਚ ਲਿਖ੍ਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਰੌਣ ਛਲਕੇ ਲੈ

"ਖੁੱਲੇ ਸੇ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਭਲੋ ਹੈ ਸੂਆ ਪ੍ਰਸਿਧ,
ਸੁਨਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਿਵਲਾਵਈ" ॥

(ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ) 'ਪ੍ਰਸਿੱਧ'—ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ (ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ) ਤੋਤਾ ਭੀ ਖੁੱਲਜਾਂ ਨਾਲੋਂ (ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ ਦਸ਼ਾ ਨਾਲੋਂ) ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਪਿਆ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਕਜੋਂ ਜੁ ਐਸਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ) ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਤੇ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਲਿਵ (ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਰਟ) ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

"ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਸੈ ਤੈਸੇ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਭਲੋ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਵਈ" ॥ ੧੫੪ ॥

ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ (ਅਸਾਡਾ) ਔਣਾ ਰੂਪ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤ ਸੰਗਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ (ਇਹ ਮਨੁੱਖ) ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧਿਔਂਦਾ (ਅਰਾਧਦਾ) ਰਹੇ ॥ ੧੫੪ ॥

ਵੀਚਾਰਃ—

ਪਿਛੇ ਕਬਿੱਤ ਨੰ: ੧੪੪ ਵਿਖੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਤੋਤੇ ਦੇ ਬੰਧਨ ਪਸਰਣ ਦਾ ਬਿਰਤ੍ਾਂਤ ਦੱਸਕੇ ਇਸ ਉਪਰ ਜੋ ਕਟਾਖਜ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਨੇ ਚਲਾਜਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਤੇ ਵਾਕੂੰ ਬਜਰਥ ਰਟ ਲਗਾਣੋਂ ਹੋੜਨ ਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਹੋਕੇ ਭੀ ਓਕੂੰ ਹੀ ਕੀਤਜਾਂ ਰਾਮ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਏਸਦਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਪੰਛੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਾਧਾ ਕਿਸਗੱਲੇ ? ਆਦਮੀਦਾਂ ਤਾਂਗਜਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਜਨ ਕਰਦਿਆਂ ਭੀ ਭਜਨ ਪ੍ਰਾਇਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਖੇ ਜੇ ਵਿਸ਼ੇਖ ਗਜਾਨ ਵਾਲੀ ਜੁਗਤੀ ਅਧੀਨ ਅਮਲ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਜਾਕੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡਤ ਦੀ ਕਦਰ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ—ਹਰ ਇਕ ਬਾਤ ਦੇ ਦੋ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਬੁਰਾ ਅੰਗ, ਅਥਵਾ ਹਨੇਰਾ ਚਾਨਣਾਂ ਪੱਖ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਤੇ ਇਨਾਂ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਲੈਕੇ ਯੋਗਜ਼ ਸਿਖਜਾ

ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਉਸਦੇ ਬਿਰਹੇਨਾਲਆਤੁਰਹੋਇ ਬਿਰਛ ੨ ਪਤੇਰ ਪਾਸੋਂ ਮਾਨੋਂ ਪਤੇ ਪੁਛਦੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਨਦੀ ਵਿਚ ਚਕਵੀ ਚਕਵੇ ਦਾ ਜੋੜਾ ਕਲੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਚਕਵੀ ਨੇ ਕੁਛ ਠਠੇ ਭਰੀ ਨੋਕ ਝੋਕ ਦੀ ਭਾਖਜਾ ਉਚਾਰੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਪੁਰ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਪਤੀ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਮਾਨ ਮਤਜਾਂ ਚਕਵੀ ! ਤੂੰ ਮਦ ਅੰਧ ਹੋਈ ਮਸਖਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਜਾਹ ਅੱਜ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬੰਸ ਵਿਚ ਹੀ ਤ੍ਰੀਵੀਂ ਭਰਤਾ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇਗਾ ॥

ਲਈ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਉਨੱਤੀ ਨੂੰ ਸਾਧਦਾ ਹੋਯਾ ਬੁਰਾਈਓਂ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਬਚਾਕੇ ਭਲਾਈ ਦੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਅਰੂਢ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ਸੋ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਕਹੀ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਸਮਝਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿੰਤੂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਸੰਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਗਤ ਤੇ ਤੈਸੀ ਹੀ ਅੰਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਬਿਰਤੀ:-

ਜੈਸੇ ਸੂਆ ਉਡਤ ਫਿਰਤ ਬਨ ਬਨ ਪ੍ਰਤਿ,
ਜੈਸੇ ਈ ਬਿਰਖ ਬੈਠੇ ਤੈਸੇ ਫਲ ਚਾਖਈ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਤੋਤਾ ਉਡਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਬਨ ਬਨ ਤਾਂਈ—ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਦੂਏ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਏ ਤੋਂ ਤੀਏ ਚੌਥੇ ਆਦ ਵਿਖੇ, ਪਰੰਤੂ ਜੇਹੋ ਜੇਹੇ (ਖੱਟੇ ਮਿਠੇ ਬੇਰ ਅੰਬ ਆਦ ਫਲ ਵਾਲੇ) ਬੂਟੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਓਹੋ ਓਹੋ ਜੇਹੇ ਫਲ (ਸ੍ਵਾਦ) ਨੂੰ ਚਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ (ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਉਹ ਫੜਿਆ ਜਾਕੇ)

ਪਰ ਬਸਿ ਹੋਇ ਜੈਸੀ ਜੈਸੀਐ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ,
ਸੁਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੈਸੀ ਭਾਖਾ ਲੈ ਸੁ ਭਾਖਈ ॥

ਅਰਥ—ਪਰ ਅਧੀਨ ਹੋਕੇ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਖੇ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੁਣ-ਸੁਣਕੇ (ਵੈਸਿਆਂ ਵੈਸਿਆਂ ਬਚਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ—ਸਮਝੌਤੀਆਂ ਨੂੰ) ਤੈਸੀ ਤੈਸੀ ਭਾਖਾ (ਬੋਲੀ) ਹੀ 'ਸ' ਉਹ (ਫੇਰ) ਲੈ ਭਾਖਈ = ਲੈ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਜਲ ਕੋ ਸੁਭਉ,
ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲੈ ਤੈਸੋ ਰੰਗ ਰਾਖਈ ॥

ਅਰਥ—ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਿੱਤ ਚੰਚਲ (ਉਡਾਊ)ਹੈ, ਤੇ ਸੁਭਾਵ ਇਸ ਦਾ ਜਲ ਦੇ ਸਮਾਨ 'ਚਪਲ'—ਅਨ ਇਸਥਿਰ (ਚਲਾਇਮਾਨ ਰਹਣ ਵਾਲਾ) ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜੇਹੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਹ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਹੀ ਰੰਗ ਰਖ ਲਿਆ (ਧਾਰ ਲਿਆ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਓਹੋ ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਹੀ ਵਾਸਨਾਂ ਖੜੀ ਕਰਣ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾਹੈ॥ (ਬਸ ਇਸੇ ਵਾਸਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ)

ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਜੈਸੇ ਬਾਰੁਨੀ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ,
ਸਾਧ ਸੰਗ ਗੰਗ ਮਿਲਿ ਸੁਜਨ ਬਿਲਾਖਈ ॥੧੫੫॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਇਕ ਨੀਚ ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਮਰਣ ਲਗਿਆਂ ਭੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਹੀ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੰਗਤ (ਸਤਸੰਗ) ਵਿਖੇ ਮਿਲਿਆ ਹੋਯਾ 'ਸੁਜਨ'—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਨੁੱਖ (ਮਰਣ ਲੱਗਾ) ਭੀ ਗੰਗਾ ਜਲ ਵਾ ਭਲਾ ਸੰਗ (ਮੰਗਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ) ॥ ੧੫੫ ॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਸਹਤ ਮੁੜ ਵਰਨਣਃ—

ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਤ ਸੇਤਾਂਬਰ ਹੁਇ,
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਰੰਗ, ਅੰਗ ਅੰਗ ਲਪਟਾਇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਾਲ ਸਾਵੇ ਪੀਲੇ ਕਾਲੇ ਆਦ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੇਤ-ਅੰਬਰ = ਚਿੱਟਾ (ਉੱਜਲਾ) ਬਸਤਰ 'ਮਿਲਤ'—ਮੇਲ ਪਾਵੇ, ਤੇਹੋ ਤੇਹੋ ਜੇਹੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਹੀ 'ਅੰਗ ਅੰਗ ਲਪਟਾਇ'—ਅਪਣੀ ਤਾਰ ਤਾਰ ਵਿਚ ਲੀਨ (ਜਜ਼ਬ) ਕਰਕੇ 'ਹੁਇ ਹੈ'—ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਓਸੇ ਹੀ ਰੰਗ ਦਾ) ॥

ਭਗਵਤ ਕਥਾ ਅਰਾਧਨ ਕਉ ਧਾਰਨੀਕ,
ਲਿਖਿਤ ਕ੍ਰਿਤਾਸਪੱਤ੍ਰ ਬੰਧ ਮੋਖਦਾਇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਕਿਰਤਾਸ ਪਤਰ = ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪਤ੍ਰ ਮਹਾਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਗੰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਗਲੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਸੜੀਆਂ ਲੀਰਾਂ ਕਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ ਗਾਲ, ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਅਰ ਦੱਬ ਦੱਬ ਕੇ ਤਯਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਐਸੇ ਗੰਦੇ ਮੰਦੇ) ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਪਤ੍ਰਿਆਂ ਉਪਰ 'ਭਗਵਤ ਅਰਾਧਨ ਕਉ ਧਾਰਨੀਕ ਕਥਾ ਲਿਖਿਤ'—ਭਗਵੰਤ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾਂ ਖਾਤਰ ਧਾਰਣ ਜੋਗ ਜੇ ਕਥਾ ਲਿਖੀ ਜਾਵੇ (ਤਾਂ ਓਹੋ ਗੰਦਾ ਕਾਗਜ਼) ਸੰਸਾਰ ਦਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਬਣ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੀਤ ਗ੍ਰੀਖਮਾਦਿ ਬਰਖਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧ ਬਰਖ ਮੈਂ,
ਨਿਸ ਦਿਨ ਹੋਇ ਲਘੁ ਦੀਰਘ ਦਿਖਾਇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਵਰ੍ਹੇ (ਸਾਲ) ਭਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਸਿਆਲਾ ਹੁਨਾਲਾ ਤੇ ਬਰਸਾਤ (ਕਿਣਮਿਣੀ ਬਹਾਰ) ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੁੱਤਾਂ ਵਰਤਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, (ਜਿਨਾਂ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪਾਇ) ਰਾਤ ਦਿਨ ਛੋਟੇ ਤੇ ਵਡੇ ਹੋ ਦਿਖਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਤੈਸੇ ਚਿੱਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ—ਪਉਨ ਗਉਨ ਗਤਿ,
ਸੰਗਮ ਸੁਗੰਧ ਬਿਰਗੰਧ ਪ੍ਰਗਟਾਇ ਹੈ ॥੧੫੬॥

ਅਰਥ—(ਅਤੇ ਇਸੇ ਭਾਂਤ) ਪੌਣ ਦੇ 'ਗਉਨ' ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ 'ਗਤਿ' ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ, ਅਥਵਾ ਪਉਨ ਦੇ ਗਉਨ (ਚਲਨ) ਦੀ ਗਤਿ (ਚਾਲ) (ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਭਲੀ ਬੁਰੀ ਮਹਿਕ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ) ਸੰਗਮ (ਸਾਥ—ਨਾਲ) ਮੇਲ ਪਾਵੇ, ਓਹੋ ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਵਾ ਭੈੜੀ ਗੰਧ (ਬਾਸਨਾਂ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਦੀ ਚਪਲ (ਚਲਾਯਮਾਨ) ਦਸ਼ਾ (ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਸਮਝੋ, ਕਿ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਪੁਰਖ ਵਾ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਓਹੋ ਓਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ ਤਥਾ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਚਾਹ ਕਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) ॥ ੧੫੬ ॥

ਸੰਸਾਰ ਚਉਪੜ ਦੀ ਬਾਜੀ ਦੇ ਖੇਲ ਸਮਾਨ ਹੈ–ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਸਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਵਰਤੇ, ਤੇ ਚੌਪੜ ਨਹੀਂ ਖੇਲੇਃ–

ਚਤੁਰ ਪਹਰ ਦਿਨ, ਜਗਤ ਚਤੁਰ ਜੁਗ,
ਨਿਸ ਮਹਾਂ ਪਰਲੈ ਸਮਾਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪਹਰਾਂ ਸਮਾਨ ਜਗਤ ਦੇ ਜੋ ਚਾਰ ਜੁਗ ਹਨ, ਅਰੁ ਨਿੱਤ, ਨਿਮਿੱਤ, ਗਜਾਨ ਤਥਾ ਮਹਾਂ ਪਰਲੋ ਰੂਪ ਇਹ ਰਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪਰਲੋ ਰੂਪ ਚਾਰੋਂ ਪਹਰੇ ਜੋ ਹਨ ਇਹ 'ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ'–ਰੋਜ਼ ਬਰੋਜ਼ (ਰਾਤ ਦਿਨ) ਚੌਪੜ ਦੇ ਪੜਤਲਿਆਂ ਵਾਂਕੂ ਵਿਛੇ (ਪਸਰੇ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਉਤਮ ਮਧਿਮ ਨੀਚ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਸੰਸਾਰ ਗਤਿ,
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਆਸਕਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਜੀਕੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਗੁਲਾਮ (ਵਜ਼ੀਰ) ਤੇ ਪਜਾਦਜਾਂ ਰੂਪ ਗੋਟਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਚੌਪੜ ਬਾਜੀ ਵਿਚ ਖਿਡੀਂਦੀ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਸਰੂਪੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਤਮ (ਸਤੋਗੁਣੀ) ਮਧਮ (ਰਜੋਗੁਣੀ) ਅਰੁ ਨੀਚ (ਤਮੋਗੁਣੀ) ਜੀਵ ਰੂਪ ਗੋਟਾਂ ਦੀ 'ਗਤਿ' ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (ਇਸ ਖੇਡ ਵਿਚ) ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। (ਅਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੌਪੜ ਦੇ ਸੰਕੇਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਮੂਜਬ, ਵਾ ਖਿਲਾੜੀਆਂ ਦੇ ਆਮ ਵਰਤਾਰੇ ਤਥਾ ਉਕੱਤ ਬਾਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁੱਟਿਆਂ ਨਰਦਾਂ–ਪਾਸਜਾਂ–ਮੂਜਬ, ਓਨਾਂ ਗੋਟਾਂ ਵਿਚ ਊਚ ਨੀਚ ਗਤੀ ਵਾਪਰਜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ) ਲੌਕਿਕ ਗਜਾਨ (ਸੰਸਾਰ ਚਾਲੀ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ), ਬੈਦਿਕ ਗਜਾਨ (ਕਰਮ ਉਪਾਸਨਾਂ ਗਜਾਨ ਭਾਵੀ ਬੇਦ ਉਕ੍ਤ ਚਾਲ) ਤਥਾ ਉਨਮਾਨ (ਕਾਲਪਨਿਕਗਜਾਨ = ਦਲੀਲ ਬਾਜ਼ੀ ਵਾ ਉੱਕਤ ਜੁਗਤ ਚਾਲੀ ਗਜਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਕਤਿ = ਰੁਚੀ ਧਾਰਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਇਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਭਾਵੀ ਗਤੀ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਰਜ ਤਮ ਸਤਿ ਗੁਨ ਅਉਗੁਨ ਸਿਮ੍ਰਤ ਚਿਤ,
ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ ਬਿਰਲੋਈ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਤਾਤਪਰਜ ਕੀਹ ਕਿ ਰਜੋ ਗੁਣੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ, ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਤਥਾ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਰੂਪ ਅਉਗੁਨ (ਉਲਟੇ ਗੁਣਾਂ) ਭਰੀ ਖੇਡ 'ਸਿ'–ਸਹਤ = ਨਾਲ ਮਰਤ ਚਿੱਤ (ਚਿਤ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਵਿਚ ਹੀ) ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ–ਭਾਵ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਜਨਮ ਮਰਣ ਰੂਪ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੁੱਟ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਨਰਦ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੀ ਗੋਟ ਵਾਂਕੂੰ) ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਪੁਰਖ (ਗੁਰਮੁਖ) ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਸਾਰ ਚਉਪਰ ਕੋ ਖੇਲ ਜੁਗ,
ਸਾਧ ਸੰਗ ਜੁਗਲ ਹੁਇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਹੈ॥੧੫੨॥

ਅਰਥ-(ਸਾਰਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਕਿ) ਜੇ ਕਰਕੇ ਚਾਰੋਂ ਬਰਨਾਂ ਦੀ ਚੌਸਠ ਰੂਪ ਚਉਪੜ ਦੀ ਜੁਗਤ ਸੰਬੰਧੀ ਖੇਲ ਵਿਚੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਜੁਗਲ (ਜੋਟਾ) 'ਹੁਇ'-ਬਣੇ (ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ) ਓਹੋ ਹੀ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਾਲ ਵਾ ਕਾਲੀ ਰੂਪ ਖਿਲਾੜੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਰੂਪ ਮਾਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਐਸਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਬਚਜਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ੧੫੭ ॥

ਸੰਗ ਦੇ ਰੰਗ ਉਪਰ ਹੀ ਮੁੜ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇਕੇ ਸਤ ਸੰਗ ਵਿਖੇ ਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਮਿਲਤ ਸਲਿਲ, ਮਿਲ,
ਹੋਇ ਤੈਸੋ, ਤੈਸੋ ਰੰਗ ਜਗਤ ਮੈ ਜਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ-ਜੇਹੋ ਜੇਹੋ ਜੇਹੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਾਣੀ-ਮਿਲਕੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਓਸੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੀ-(ਇਹ ਗੱਲ) ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਭਾਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ॥

ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਮਿਲ ਪਵਨ ਸੁਗੰਧ, ਸੰਗ,
ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਸੂਤ੍ਰ ਬਿਰਗੰਧ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਚੰਨਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਪੌਣ ਸੁਗੰਧੀ (ਮਹਕ) ਵਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਦੇ ਸੂਤ੍ਰ (ਸੂਤ) ਤਾਰ-ਵਜੋਂ ਤ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਭੈੜੀ ਬਾਸਨਾਂ ਵਾਲੀ (ਦੁਰ ਗੰਧ) ਰੂਪ ਵੀਚਾਰੀਂਦੀ ਹੈ ॥

ਜੈਸੇ ਜੈਸੇ ਪਾਕ ਸਾਕ ਬਿੰਜਨ ਮਿਲਤ ਘ੍ਰਿਤ,
ਤੈਸੋ ਤੈਸੋ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਸਨਾ ਕੈ ਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਪਾਕ (ਰਸੋਈ ਵਿਖੇ ਪਕਾਏ ਹੋਏ) ਸਾਗ ਭਾਜੀ ਆਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਿਸ ਤਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਹੀ ਰਸ ਵਾਲਾ ਸ੍ਵਾਦ ਓਹਦਾ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ,
ਮੂਰੀ ਅਉ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਖਾਇ ਤੇ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥ ੧੫੮॥

ਅਰਥ-ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸਾਧ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ, ਅਸਾਧ ਸੰਗਤਿ (ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ-ਕੁਸੰਗ) ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਭੈੜੇ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ, ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਭਲੇ (ਚੰਗੇ) ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ, (ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੂਰਤ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਕਰਦੀ) ਜੀਕੂੰ ਮੂਲੀ ਅਤੇ ਪਾਨ ਦਾ ਰਸ (ਸ੍ਵਾਦ-ਮਜ਼ਾ) ਖਾਣ ਤੇ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਤੀਕੂੰ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੰਗਤ ਵਾ ਸਮੀਪਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਸੰਗਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ) ॥ ੧੫੮ ॥

ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਖੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

ਬਾਲਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਜੋਬਨਾਦ ਔ ਜਰਾ ਬਿਵਸਥਾ,
ਏਕ ਹੀ ਜਨਮ ਹੋਤ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਬਾਲਕ(ਦਸਬਰਸੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾਸਮਾਂ)ਤੇਕਿਸ਼ੋਰਜੋਬਨਤੋਂਆਦਲੀ ਅਵਸਥਾ(ਵੀਹ ਬਰਸ ਤਕ ਦੀ)ਅਰੁ ਜੋਬਨ ਤਥਾ ਜਰਾ (ਬਿਰਧ)ਆਦਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਜੋ ਬਿਵਸਥਾ (ਵਜੋਂਤ) ਉਮਰਾ ਦੀ ਵਜੋਂਤੀ ਗਈ ਹੈ,ਸੋ ਉਹ ਇਕ ਹੀ ਜਨਮ (ਜੀਵਨ = ਜ਼ਿੰਦਗੀ) ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ (ਨਜ਼ਾਰੀਆਂ ਨਜ਼ਾਰੀਆਂ) ਦਸ਼ਾ ਨਿਰਪੂਣ ਕਰਕੇ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ ॥

ਜੈਸੇ ਨਿਸਿ ਦਿਨ ਤਿਥ ਵਾਰ ਪਛ ਮਾਸ ਰੁਤਿ,
ਚਤੁਰ ਮਾਸ ਤ੍ਰਿਬਿਧ-ਬਰਖ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਪਹਰ ਦੇ ਰਾਤ ਦਿਨ,ਤੇ ਪੰਦ੍ਹਾਂ ਤਿਥਾਂ, ਅਰੁ ਸੱਤ ਵਾਰ,ਤਥਾ ਦੋ ਪੱਖ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ, ਵਾ ਛੀ ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾਲਾ, ਬਸੰਤੀ ਬਹਾਰ, ਹੁਨਾਲਾ ਤੇ ਬਰਸਾਤ ਇਨਾਂ ਚਾਰ ਮਹੀਨਜਾਂ ਦੀ ਤਿੰਨ ਭਾਂਤ ਦੀ ਬਿਧਿ (ਵਜੋਂਤ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹੈ)ਇਹ ਸਭ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਵਰਹੇ ਦਾ ਹੀ 'ਬਿਥਾਰ'-ਪਸਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਅਉ ਸਖੋਪਤਿ ਅਵਸਥਾ ਕੈ,
ਤੁਰੀਆ ਪ੍ਰਗਾਸ ਗੁਰ ਗਜ਼ਾਨ ਉਪਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-"ਕੈ"-ਅਥ੍ਵਾ ਜਾਗ੍ਰਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤੀ ਅਵਸਥਾ,ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਜ਼ਾਨ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਰੂਪ ਜੋ ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ (ਇਹ ਸੰਪੂਰਣ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤੀਆਂ ਅਵਸਥਾਂ ਦੀ ਤਥਾ ਕਾਲ ਦੇ ਚਕ੍ਰ ਦੀ ਕੇਵਲ ਬਿਵਸਥਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਹੀ ਹੈ) ॥

ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮਿਲ ਸਾਧ ਸੰਤ,
ਭਗਤ ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਚਾਰ ਹੈ ॥੧੫੯॥

ਅਰਥ-ਉਵ ਇਹ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ (ਮਾਨੁਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ) ਦਾ ਹੀ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ। ਸੋ (ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਵਸਥ ਵਾਰ ਗੇੜੇ ਵਤ) (ਪਰਮਾਰਥੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਸਾਧ(ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਣ ਹਾਰਾ), ਸੰਤ (ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਪਾਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਭਾਵੀ-ਕ੍ਰਿਤਕਾਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕਿਆ) ਤੇ ਭਗਤ (ਭਜਨ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਿਰਭੈ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ = ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੋਯਾ ਮਨੁੱਖ) ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ (ਦ੍ਵੈਤ ਵਿਚੋਂ ਏਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆਯਾ ਪੁਰਖ), ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਚਾਰ (ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਵਰਤਨਹਾਰਾ- ਬ੍ਰਹਮ ਗਜ਼ਾਨੀ) ਅਖੋਂਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ ਇਕੋ ਹੀ ਸਭਾਂ ਪਰਮਾਰਥੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਅਵਸਥਾ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨ ਨਾਮਾਂ

ਨਾਲ ਆਖਨ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੧੫੯॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਆਮ ਬਿਵਸਥਾ ਪੰਜ ਬਰਸ ਤਕ ਬਾਲਕ ਤੇ ੧੨ ਤਕ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਅਰੁ ੧੨ ਤੋਂ ੨੦ ਤਕ ਪ੍ਰਗੰਢ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ੩੦ ਤਕ ਭਰ ਜੁਆਨੀ ਅਰੁ ੪੦ ਤਕ ਅਧਖੜ ਅਵਸਥਾ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਹਰਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ "ਦਸ ਬਾਲਤਨ ਬੀਸ ਰਵਨ ਤੀਸਾਂ ਕਾ ਸੁੰਦਰ ਕਹਾਵੈ॥ ਚਾਲੀ ਸੀ ਪੁਰ ਹੋਇ ਪੰਚਾਸਨਿ ਸਠੀ ਕੇ ਬੋਢੇਪਾ ਆਵੈ॥ ਸਤਰ ਕਾ ਮਤਿਹੀਨ, ਅਸੀਆਂ ਕਾ ਵਿਉਹਾਰ ਨ ਪਾਵੈ॥ ਨਵੈ ਕਾ ਸਿਹਜਾਸਨੀ ਮੂਲਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅਪ ਬਲੁ..........." ॥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਬਿਵਸਥਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਭੀ ਓਸੇ ਹੀ ਬਿਵਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥-॥

ਚਿੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਭੌਣੀਆਂ (ਭਾਵਨਾਂ) ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਵਸਤੂ ਨਜ਼ਾਰੀ ਨਜ਼ਾਰੀਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਫਲ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ-ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਧ੍ਰਵਾ ਹੈ:-

ਜੈਸੇ ਚਕਈ ਮੁਦਿਤ ਪੇਖ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਿਸ,
ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦੇਖ ਕੂਪ ਮੈਂ ਪਰਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਚਕਵੀ 'ਨਿਸ'-ਰਾਤਰੀ ਸਮੇਂ 'ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ'-ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ (ਨਦੀ ਵਿਚ 'ਪੇਖ'-ਤੱਕ ਕੇ) 'ਮੁਦਿਤ'-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਓਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੇਖਕੇ (ਅਵਿ-ਦਯਾ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਅਗੇ ਖੂਹ ਨਾਂ ਸਮਝ ਓਸ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਡ, ਤੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਦੂਆ ਸ਼ੇਰ ਜਾਣਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਕੁਦਨ ਲਗਿਆਂ) ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਜੈਸੇ ਕਾਚ ਮੰਦਰ ਮੈਂ ਮਾਨਸ ਅਨੰਦ ਮਈ,
ਸ੍ਵਾਨ ਪੇਖ ਆਪ ਆਪ ਭੂਸ ਕੈ ਮਰਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੱਚ ਦੇ ਮੰਦਰ (ਸੀਸ ਮਹਲ) ਅੰਦਰ (ਸਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਅਪਣੇ ਹੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖਕੇ) ਮਨੁੱਖ (ਅਪਨੇ ਆਪਨੂੰ) ਅਨੰਦ ਮਈ (ਸੁਖ ਵਿਚ ਮਗਨ-ਸੁਖ ਸਰੂਪੀ ਅਨਭਉ ਕਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)। (ਓਸੇ ਹੀ ਸੀਸ਼ ਮਹਲ ਅੰਦਰ) ਕੁੱਤਾ ਅਪਨੇ ਆਪਨੂੰ ਤੱਕਕੇ (ਅਗਯਨ ਵੱਸ਼ਯ ਦੂਜੇ ਕੁੱਤੇ ਸਮਝ) ਭੌਂਕ ਭੌਂਕ ਕੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਜੈਸੇ ਰਵਿਸੁਤ ਜਮ ਰੂਪ ਅਉ ਧਰਮ ਰਾਇ,
ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕੈ ਭਾਉ ਭੈ ਕਰਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ "ਧਰਮ ਕੈ"-ਧਰਮ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ (ਧਰਮੀਆਂ ਲਈ) ਧਰਮ ਰਾਜ ਰੂਪ ਹੋਕੇ 'ਭਾਉ'-ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ

"ਅਧਰਮ ਕੈ"–ਅਧਰਮ (ਪਾਪ) ਕਰਣ ਕਰਕੇ (ਪਾਪੀਆਂ ਵਾਸਤੇ) "ਜਮ ਰੂਪ" ਜਮਦੂਤਾਂ ਦਾ ਟਾਜਾ (ਭਜਾਨਕ ਸਰੂਪ ਬਣਕੇ) ਭੈ (ਡਰ) ਉਪਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ (ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਤ ਭੌਣੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਸਮਾਨ ਇਹ ਭੀ ਇਕੋ ਹੀ ਅੱਡ ਅੱਡ ਸਰੂਪ ਹੋ ਹੁ. ਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਤੈਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧ,
ਆਪਾ ਆਪ ਚੀਨਤ ਨ, ਚੀਨਤ ਚਰਿਤ ਹੈ॥੧੬੦॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਸ਼੍ਰ ਬੁਧੀ) ਕੈ (ਕਰਕੇ) ਅਸਾਧ (ਭੈੜਾ ਮਨੁੱਖ = ਮਨਮੁਖ) ਅਪਨੇ ਆਪ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ "ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਸਾਧ"–ਗੁਰਮੱਤ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਧ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ) 'ਚੀਨਤ ਚਰਿਤ ਹੈ'–ਪਛਾਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ (ਰਚਨਾ) ਚਲਿਤਰ ਨੂੰ (ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ)–ਭਾਵ:–ਮੰਦ ਮਤਿ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁੱਖ ਅਗਜਾਨ ਗ੍ਰਸੁ ਸਿੰਘ ਅਰੁ ਕੁੱਤੇ ਸਮਾਨ ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵੀ ਅਨੇ-ਕਤਾ ਦੇਖਕੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ (ਸਾਧੂ ਪੁਰਖ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਲ ਵਤ ਅਪਣੇ ਵਾਸਤਵ ਅਦੁਤੀ ਅਕਾਲੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅਨਹੋਏ ਅਨੰਤ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜਾਣਕੇ ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਹੀ ਤਕਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥ ੧੬੦॥

ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਸੇ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਵਰਤਕੇ ਭੀ ਸੰਗ ਦੋਖ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਕੇ ਅਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ–ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਸਹਤ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:–

ਜੈਸੇ ਤਉ ਸਲਿਲ ਮਿਲ ਬਰਨ ਬਰਨ ਬਿਖੈ,
ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਰੰਗ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵਈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਫੇਰ ਜਲ ਮਿਲਕੇ ਰੰਗ ਰੰਗ ਵਿਖੇ, ਜੇਹੋ ਜੇਹੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਹੋ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਬਣ ਦਿਖਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜੈਸੇ ਘ੍ਰਿਤ ਜਾਹੀ ਜਾਹੀ ਪਾਕ ਸਾਕ ਸੰਗਿ ਮਿਲੈ,
ਤੈਸੇ ਤੈਸੋ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਰਸਨਾ ਚਖਾਵਈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਘਿਉ ਜੇਹੇ ਜੇਹੇ ਰਸੋਈ ਸਾਗ ਆਦ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਓਹੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਰਸ ਭਰੇ ਸ੍ਵਾਦ (ਉਹ) ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਚਖਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜੈਸੇ ਸ੍ਵਾਂਗੀ ਏਕ ਹੁਇ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਭੇਖ ਧਾਰੈ,
ਜੋਈ ਜੋਈ ਸ੍ਵਾਂਗ ਕਾਛੈ ਸੋਈ ਤਉ ਕਹਾਵਈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸਾਂਗ ਧਾਰੀ (ਨਟ) ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਯਾ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਭੇਖਾਂ (ਸਾਂਗਾਂ) ਨੂੰ ਧਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਸਾਂਗ ਨੂੰ ਢਾਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਓਹੋ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕਹਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਸੰਗ ਦੋਖ ਲੇਪ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਏਕ ਟੇਕ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥੧੯੧॥

ਅਰਥ—ਤਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦੋਖ ਕਰਕੇ ਲਿਪਾਯਮਾਨ ਹੋਕੇ (ਜਿਸ ਜਿਸ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋ ਭਾਸਨ ਲਈ) ਚਪਲ = ਚਲਾਯਮਾਨ ਹੋ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਟੇਕ (ਨਿਸਚਾ) ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਅਲੇਪ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੧ ॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਜਲ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਸਭ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਪੈਣ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਭੀ, ਕਿ ਜੇਕਰ ਓਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਕਾਲ ਅਡੋਲ ਟਿਕਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਓਸ ਰੰਗ ਦਾ ਸਾਥ ਛਡਕੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਉਜਲੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੰਗ ਹੋ ਦਿਖਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ ਘਿਉ ਭੀ ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਸਭ ਸ੍ਵਾਦ ਦਿਖਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਜੋਂ ਹੀ ਕਿ ਸਰਦੀ ਯਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਰਮੀ ਦਾ ਅਸਰ ਇਸਨੂੰ ਪੁਚਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਓਸ ਵਸਤੂ ਦੇ ਸਾਥਨੂੰ ਛਡਕੇ ਮੁੜ ਅਪਣੇ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਆ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਗ ਧਾਰੀ (ਨਟ) ਦਾ ਹਾਲ ਭੀ ਐਸਾ ਹੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸਭ ਵੇਸ ਪਲਟਦਾ ਤੇ ਓਹੋ ੨ ਜਿਹਾ ਹੋ, ਹਸੌਣੇ ਰੋਣੇ ਵਾ ਉਦਾਸੀਨ ਭਾਵ ਜਜੋਂ ਕੇ ਤਜੋਂ ਵਰਤਾ ਦਿਖੌਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਜੋਂ ਹੀ ਕਿ ਨਾਟ ਦੀ ਖੇਲ ਤੋਂ ਯਾ ਅਖਾੜਿਓਂ ਅੱਡ ਹੋਵੇ ਮੁੜ ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਵਰਤਨ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਵਰਤਾਵਾ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸਭ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਆਦ ਦਿਆਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ ਵਰਤ ਸਮਾਂ ਨਿਜਿੱਠਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਂਞ ਅੰਦਰੋਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਅਸੰਗ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਅਪਣੇ ਨਿਸਚੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ॥—॥

ਇਕੋ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਉਪਜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੀਕੂੰ ਬੁਰੇ ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਛਡਦੇ ਤੀਕੂੰ ਭਲੇ ਭੀ ਕਦਾਚਿਤ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਤਜਾਗਨ:—

ਸਾਗਰ ਮਥਤ ਜੈਸੇ ਨਿਕਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖ,
ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਨ ਬਿਕਾਰ ਸਮਸਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲ ਬਾਸ਼ਕੀ ਨਾਗ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮੰਦ੍ਰਾਚਲ ਪਰਬਤ ਦੀ ਮਧਾਨੀ ਬਣਾ) ਮਥਨ ਕਰਦਿਆਂ—ਰਿੜਕਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ) ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਵਿਹੁ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। (ਇੱਕੋ ਟਿਕਾਣਿਓਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਭੀ) ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ) ਅਤੇ ਬਿਕਾਰ—(ਬਿਗਾੜੂ ਸੁਭਾਵ ਕਰਕੇ ਵਿਹੁ ਦੀ) ਬਰੋਬਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ—ਭਾਵ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ॥

ਬਿਖ ਅਚਵਤ ਹੋਤ ਰਤਨ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ,
ਅਚਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੂਏ ਜੀਵਤ ਅਮਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਕਜੋਂਕਿ) ਰਤਨ ਰੂਪ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਵਿਹੁ (ਜ਼ਹਰ) ਤਾਂ ਅਚਵਦੇ (ਖਾਂਦੇ) ਸਾਰ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ (ਲਿਆ ਢੁਕੌਂਦੀ ਹੈ) ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਚਏ-(ਪੀ-ਤਿਆਂ) ਮੋਏ ਹੋਏ ਭੀ ਅਮਰ (ਮੌਤ ਰਹਤ) ਜੀਊਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਜੈਸੇ ਤਾਰੋ ਤਾਰੀ ਏਕ ਲੋਸ਼ਟ ਮੈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁਇ,
ਬੰਧ ਮੋਖ ਪਦਵੀ ਸੰਸਾਰ ਬਿਸਥਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਲੋਹੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਲਾ (ਜੰਦਰਾ) ਤਾਲੀ (ਕੁੰਜੀ) ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ (ਇਕੋ ਲੋਹੇ ਦੀ ਓਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਜੰਦਰਾ ਤਾਂ) ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬੰਧਨ ਦੀ ਪਦਵੀ (ਪ੍ਰਤਿਸ਼੍ਰਾ-ਮਹਾਨਤਾ) ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰਦਾ ਹੈ(ਅਤੇ ਤਾਲੀ = ਚਾਬੀ) ਮੋਖ (ਛੁਟਕਾਰੇ) ਦੀ ਪਦਵੀ (ਮਹਤੱਤਾ) ਨੂੰ ਪਸਾਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ-ਭਾਵ ਜੰਦਰਾ ਜਕੜ ਉਤਪੰਨ ਕਰਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਤੇ ਤਾਲੀ (ਕੁੰਜੀ) ਜਕੜਾਂ ਬੰਧਨਾਂ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸਨ ਅਉ ਮਜੀਠ ਗਤਿ,
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਟੇਵ ਸੰ ਨ ਟਰ ਹੈ ॥੧੬੨॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ (ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ) ਸਨ ਅਤੇ ਮਜੀਠ ਦੀ ਗਤਿ (ਚਾਲ) ਵਤ ਅਸਾਧ ਤੇ ਸਾਧ ਸਮਝੋ-ਅਰਥਾਤ ਸਨ ਸਭ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਰੜਾਂ ਦੀ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਤੇ ਮਜੀਠ (ਰੰਗੀਲੀ) ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਅਸਥਾਨ (ਕਾਰਣ) ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ,ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਅਸਾਧ (ਦੁਸ਼੍ਰ ਪੁਰਖ) ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਤੇ ਸਾਧ (ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਰ ਪੁਰਖ = ਗੁਰਮੁਖ) ਸੁਖਾਂ (ਮੋਖ) ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਜਿਹੀ ਜਿਹੀ ਬਾਣ ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ) ਗੁਰਮਤਿ ਵਾਲਾ (ਗੁਰਮੁਖ) ਗੁਰਮਤਿ ਵਾਲੀ ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ ਵਾਲਾ (ਮਨਮੁਖ) ਦੁਰਮਤਿ ਵਾਲੀ ਵਾਦੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਿਆ ਕਰਦਾ ॥ ੧੬੨ ॥

ਆਦਮੀ ਕੁਆਦਮੀ (ਸਾਧ ਅਸਾਧ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੂਰਤ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ-ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਬਰਖਾ ਸੰਜੋਗ ਮੁਕਤਾਹਲ ਓਰਾ ਪ੍ਰਗਾਸ,
ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਅਉ ਬਿਕਾਰੀ ਕਹਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਨਿਛੱਤਰ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਹਾਰੀ) ਬਰਖਾ ਦੇ ਸੰਜੋਗ (ਸੰਬੰਧ) ਤੋਂ ਹੀ ਮੋਤੀ ਤੇ 'ਓਰਾ' = ਗੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਪ੍ਰਗਟਨਾ) ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ-(ਸੂਰਤ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਲਗਪਗ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਉਪਕਾਰੀ(ਸੁਖਦਾਈ) ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੜਾ ਵਿਕਾਰੀ (ਵਿਗਾੜ ਕਰਣ ਹਾਰਾ = ਦੁਖਦਾਈ)

ਕਹੌਂਦਾ ਹੈ ॥

ਓਰਾ ਬਰਖਤ ਜੈਸੇ ਧਾਨ ਪਾਨ ਕੋ ਬਿਨਾਸ,
ਮੁਕਤਾ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਸਭਾ ਸੋਭਾ ਪਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–'ਜੈਸੇ' = ਜ੍ਯੋਂ ਹੀ ਗੜਾ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧਾਨ (ਅੰਨ–ਅਨਾਜ ਦਿਆਂ ਖੇਤਾਂ) ਤੇ ਪਾਨ(ਪਨਵਾੜੀਆਂ = ਪਾਨ ਦੀਆਂ ਬੇਲਾਂ)ਦਾ ਵਿਨਾਹ(ਬਰਬਾਦੀ) ਕਰ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਮੋਤੀ ਉਪਮਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ (ਅਦੁਤੀ) ਰੂਪ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ੋਭਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਓਰਾ ਤਉ ਬਿਕਾਰ ਧਾਰ ਦੇਖਤ ਬਿਲਾਇ ਜਾਇ,
ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਮੁਕਤਾ ਜਿਉ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਗੜਾ ਤਾਂ ਵਿਗਾੜ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਗਲ ਜਾਂਦਾ (ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ। ਪਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੋਤੀ ਜ੍ਯੋਂ ਕਾ ਤ੍ਯੋਂ ਠਹਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਜਗਤ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ,
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਰੈ ਨ ਦੁਰਾਵਈ ॥੧੬੩॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੇ ਭਾਂਤ ਹੀ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਅਸਾਧ(ਭੈੜਿਆਂ)ਤੇ ਸਾਧ(ਭਲਿਆਂ) ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਗਤਿ (ਚਾਲ) ਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਭੈੜੇ ਜਿਥੇ ਪੈ ਜਾਣ ਬਰ-ਬਾਦੀ ਵਰਤਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਭਲਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਜਿਥੇ ਆਨ ਬਣੇ ਆਬਾਦੀ ਅਰੁ ਸੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਵਾਹ ਪਿਆਂ) ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਬੁਰਿਆਂ ਦੀ ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਰਾਈ (ਛਪਾਈ) ਹੋਈ ਕਦਾਚਿਤ ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕ੍ਯਾ ਕਰਦੀ ॥ ੧੬੩॥

ਸੰਗ ਕੁਸੰਗ ਦਾ ਫਲ ਲੌਕਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੋਂ ਦਸਦੇ ਹਨਃ–

(੧)ਲਜਾਕੁਲ(੩)ਅੰਕੁਸ਼(੨)ਅਉ(੪)ਗੁਰਜਨ(੫)ਸੀਲ ਡੋਲ
(੬) ਬ੍ਰਤਿਕੈ (੭) ਕੁਲਾਬਧੂ (੮) ਪਤਿਬ੍ਰਤ ਕਹਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–(੧)ਆਪਣੇ ਕੁਲਾ ਧਰਮ ਦੀ ਲਾਜ(੨)ਅਤੇ (੩) ਵਡੇਰਿਆਂ (ਸੱਸ ਸੌਹਰੇ ਜੇਠ ਜਿਠਾਣੀ ਆਦ) ਦੇ (੪)ਵੱਰਤ ਪਾਲਨ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਨਿਬਾਹਨ ਦਾ ਧਰਮ ਰੂਪ ਕੁੰਡਾ (ਸਿਰ ਉਪਰ) ਰਖਣਾਂ (੫) (ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੇ) ਸੀਲ (ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਸੁਭਾਵ) ਦੀ ਡੌਲ (ਵਜੌਂਤ) ਵਾ ਵਰਤਨ ਦੇ; (੬) ਬ੍ਰਤ (ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਧਾਰਣ) ਕਰਕੇ (੭) ਕੁਲ ਬਧੂ(ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਕੁਲ ਦੀ ਨੂੰਹ) ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ(ਪਤੀ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਗਜਾਵਾਨ) ਅਖੌਂਦੀ ਹੈ।

(੧੦) ਦੁਸ਼੍ਟ ਸੁਭਾ ਸੰਜੋਗ (੧੧) ਅਧਮ (੯) ਅਸਾਧ ਸੰਗ,
(੧੨) ਬਹੁ (੧੩) ਬਿਭਿਚਾਰ ਧਾਰ (੧੪)ਗਨਕਾ ਬੁਲਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–(੯)ਕੁਸੰਗਤ ਦੇ ਕਾਰਣ(੧੦)ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਸੰਜੋਗਨ ਹੋਕੇ (੧੧)

ਪਾਂਬਰ ਬਣ (੧੨) ਉਹ ਬਹੁ(ਨੂੰਹ)(੧੩)ਦੁਹਾਗਣਿ ਭਾਵ(ਪਤੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾਯ ਪਰ ਪੁਰਖ ਰਾਵਣ ਦੇ ਸੁਭਾਵ) ਨੂੰ ਧਾਰਕੇ (੧੪) (ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ) ਵੇਸਵਾ (ਕਾਮਾਤੁਰ ਹੋਈ ਵੇਸ ਪਲਟਨ ਹਾਰੀ) ਪੁਕਾਰੀ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਕੁਲਾ ਬਧੂ ਸੁਤ ਕੋ ਬਖਾਨੀਅਤ ਗੋਤ੍ਰਾਚਾਰ,
ਗਨਿਕਾ ਸੁਆਨ ਪਿਤਾ ਨਾਮ ਕੋ ਬਤਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(੧੫) ਭਲੀ ਕੁਲ ਬਹੂ (ਵੌਹਟੀ) ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਤਾਂ ਗੋਤ੍ਰਾਚਾਰ (ਬੰਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ = ਕੁਲ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਪਧੱਤ) ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ (੧੬) ਵੇਸ੍ਵਾ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕੌਣ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਉਸਦੇ ਤਾਂ ਬੰਸਿ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (ਸ਼ਜਰਾ ਨਸਬ) ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਪਿਓ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ਲੈਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ-ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਕੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਮਾਨ ਆਦਰ ਰਖਦਾ ਹੋਯਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰਇਸ਼੍ਟ ਉਪਰ ਦ੍ਰਿੜ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸੱਥ ਕਾਯਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਹੋਰ ਹੋਰ ਮਤ ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਨੇ ਪਿਛੇ ਮਰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਉਹ ਬਿਭਚਾਰੀ ਪੁਰਖ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਖ ਨਹੀ ਭਰਣਗੇ ॥ ਜਿਹਾਕਿ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਆਪ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ:-

ਦੁਰਮਤਿ ਲਾਗ ਜੈਸੇ ਕਾਗ ਬਨ ਬਨ ਫਿਰੈ,
ਗੁਰਮਤਿ ਹੰਸ ਏਕ ਟੇਕ ਜਸ ਪਾਵਈ ॥ ੧੬੪ ॥

ਅਰਥ-ਦੁਪਾਸੜ ਲੱਤਾਂ ਅੜਾਨ ਵਾਲੇ ਖਯਾਲ ਵਾਲੀ ਦੁਬਿਧਾ ਭਾਵੀ ਮੱਤਿ ਪਿਛੇ ਕਾਂ ਦੀ ਨਯਾਈਂ ਬਨ ਬਨ (ਜੰਗਲ ਜੰਗਲ-ਸੰਸਾਰ) ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਯਾਂ ਰੂਪ ਵਿਸ਼੍ਟੇ ਨੂੰ ਹੀ ਜੀਵ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਟੇਕ ਧਾਰਕੇ ਹੰਸਾਂ ਸਮਾਨ ਗੁਰੂ-ਗਯਾਨ ਰੂਪ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਗਨ ਹਾਰੇ (ਹੰਸ = ਬਿਬੇਕੀ ਕਹੌਣ ਦਾ ਜਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ॥ ੧੬੪ ॥

ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਧਾਰ ਸੰਗ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕੀਹ ਊਚ ਨੀਚ ਪੱਦਵੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ-ਐਸਾ ਦੱਸਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਧਾਰ ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ,
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਬਿਧ ਬਿਧਾਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਹਾਰੇ (ਆਦਮੀ) ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਗਤੀ ਦਸ਼ਾ ਯਾ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ) ਸੰਗਤਿ (ਭਲੀ ਬੁਰੀ ਮਿੱਲਤ) ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰਕੇ ਤਥਾ ਦੁਰਮਤਿ ਕਾਰਣ (ਉਹ ਦਸ਼ਾ) ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਨਯਾਰੇ ਨਯਾਰੇ ਨਾਮਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗ ਪਦਵੀ ਭਗਤ ਅਉ ਬਿਬੇਕੀ ਜਨ,
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਹੜੀ ਪਦਵੀ ਇਸਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਉਸਦੇ ਇਹ ਇਹ ਨਾਮ ਆਖੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ):-ਭਗਤ, ਬਿਬੇਕੀ, ਜਨ (ਸੇਵਕ), ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ, ਸਾਧੂ, ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ ॥

ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਸੰਗ ਚੋਰ ਜਾਰ ਅਉ ਜੂਆਰੀ,
ਠਗ ਬਟਵਾਰਾ ਮਤਿਵਾਰਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਅਰੁ ਅਸਾਧ ਸੰਗ-ਭੈੜੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਜਿਨਾਂ ਭੈੜਿਆਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹਨ):-ਅਧਮ = ਨੀਚ (ਪਾਂਬਰ), ਚੋਰ, ਯਾਰ, ਜੁਆਰੀਆ, ਠਗ, ਵਾਟ ਮਾਰਣ ਵਾਲਾ (ਧਾੜਵੀ), ਮਤਵਾਲਾ (ਸੌਦਾਈ = ਮੂਰਖ) ਅਉ (ਅਤੇ) ਅਭਿਮਾਨੀ (ਹੰਕਾਰੀਆ) ॥

ਆਪਨੇ ਆਪਨੇ ਰੰਗ ਸੰਗ ਸੁਖ ਮਾਨੈ ਬਿਸ,
ਗੁਰਮਤਿ ਗਤਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਹਿਚਾਨੀ ਹੈ ॥ ੧੬੫ ॥

ਅਰਥ-ਬਿਸ (ਬਿਸ੍ਵ) ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ, ਅਥਵਾ ਭਲਾ ਔਰ ਬੁਰਾ ਨਾਮਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਇਉਂ ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਰੰਗ (ਮੌਜ) ਦੇ ਸੰਗ ਵਿਚ ਸੁਖ (ਆਨੰਦ) ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ (ਧਾਰਣਾਂ ਜੋ) ਗਤਿ (ਉੱਤਮ ਦਸ਼ਾ) ਵਾ ਗਯਾਨ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਯਾਰਾ ਹੀ ਹੈ, ਓਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਸਜਾਣਦੇ (ਅਨਭਉ ਕਰ ਸਕਦੇ) ਹਨ ॥੧੬੫॥

ਹੋਰ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਾਯਾ ਨਹੀਂ ਪਲਟ ਸਕਦੀ, ਕੇਵਲ ਗੁਰੂਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਤਯ ਸਰੂਪਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:-

ਜੈਸੇ ਤਉ ਅਸ੍ਟਧਾਤ ਡਾਰੀਅਤ ਨਾਉ ਬਿਖੈ,
ਪਾਰਿ ਪਰੈ ਤਾਹਿ ਤਉ ਵਾਰ ਪਾਰ ਸੋਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਠਾਂ ਧਾਤਾਂ (ਦੇ ਲੱਦ) ਤਉ (ਤਾਈਂ) ਨੌਕਾ ਵਿਖੇ ਡਾਰੀਅਤ (ਪਾਈਅਤ)-ਲੱਦੀਏ, ਤਾਂ ਪਾਰ (ਜਰੂਰ ਹੀ) ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੈਨ, "ਤਾਹਿ"-(ਤਿਸ ਬੇੜੀ ਨਾਲ) ਭਾਵ-ਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਰਾਰ ਚਾਹੇ ਪਾਰ, ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹੀ ਵੀਆਂ ਉਹੀ ਹਨ-(ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਜੇਕਰ ਵਰਨ ਆਸ਼ਰਮ ਧਾਰੀ ਜਪ ਤਪ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਉਪਰ ਸ੍ਵਾਰ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਆਦਿ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਰੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ)॥

ਸੋਈ ਧਾਤ ਅਗਨਿ ਮੈ ਹੋਤ ਹੈ ਅਗਨਿ ਰੂਪ,
ਤਊ ਜੈਸੀ ਸੋਈ ਪੈ ਸੁ ਘਾਟ ਠਾਟ ਹੋਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਓਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਸ੍ਟਧਾਤਾਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਗਾਲੀਏ

ਤਾਂ ਅੱਗ ਦਾ ਸਰੂਪ (ਅੰਗਿਆਰ ਵਾਕੂੰ ਭਖ ਕੇ ਲਾਲ) ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, 'ਪੈ' = ਪ੍ਰੰਤੂ "ਸੁ ਘਾਟ ਠਾਟ ਸੋਈ"–ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਰ ਘਾੜਤ ਵਾਲੇ ਠਾਠ ਰੂਪ ਗਹਿਣੇ ਵਾ ਬਰਤਨ ਆਦ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਣ ਤੇ ਭੀ 'ਜੇਈ ਹੈ ਸੋਈ'–ਜੋ ਕੁਛ (ਜੈਸ ਰੂਪ ਦੀਆਂ) ਉਹ ਹੋਣ, ਵੈਸੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਤਪ ਆਦ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਤਾ ਕੇ ਸਭ ਵਰਨ ਆਸ਼੍ਰਮੀ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਆਦ ਤਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੋਖ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਸੋਈ ਧਾਤ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪੁਨ ਕੰਚਨ ਹੁਇ,
ਮੋਲਕੇ ਅਮੋਲਾਨੂਪ ਰੂਪ ਅਵਿਲੋਈ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਹਾਂ! ਉਹੀ ਧਾਂਤ ਅਠ ਧਾਤਾ) ਪੁਨ (ਬਹੁੜ੍ਹੋ) ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪਰਸ (ਛੋਹਣ ਕਰਕੇ) ਸੁਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੁੱਲ ਕਰਕੇ ਭੀ ਅਮੁੱਲਾ (ਬਹੁਤ ਕੀਮਤ ਦਾਰ) ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਦਿਖਾਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਆਣਕੇ ਪੁਰਖ ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਸੰਪੰਨ ਸ੍ਵੈ+ਵਰਣ ਰੂਪ–ਸ੍ਵਰਣਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਪਰਮ ਪਾਰਸ ਗੁਰ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਤ,
ਸੰਗਤਿ ਹੋਇ ਸਾਧ ਸੰਗ ਸਤਿਸੰਗ ਪੋਈ ਹੈ॥ ੧੬੬॥

ਅਰਥ–ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਰਮ ਪਾਰਸ (ਪਾਰਸਾਂ ਦੇ ਪਾਰਸ–ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਬਨਾਣ ਹਾਰੇ) ਪਰਮ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸ (ਭੇਟ) ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਹੀ ਪਾਰਸ (ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖ) ਬਣ 'ਸਤਿ = ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ' (ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ) ਦੇ ਸੰਗ = ਜੋੜ (ਮੇਲ)–ਅਭੇਦਤਾ ਵਿਖੇ 'ਪੋਈ ਹੈ'–ਪ੍ਰੋਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਓਤ ਪੋਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਖੇ ਰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥ ੧੬੬॥

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅੰਤਕਾਲ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਮ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਚੌਂਦੀ ਹੈ:–

ਜੈਸੇ ਘਰ ਲਾਗੈ ਆਗ ਭਾਗ ਨਿਕਸਤ ਖਾਨ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਰੋਸੀ ਧਾਇ ਜਰਤ ਬੁਝਾਵਈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ ਖਾਨ (ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ) ਭੱਜ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਪਜਾਰੇ) ਪਰੋਸੀ (ਆਂਢੀ ਗੁਵਾਂਢੀ) ਦੌੜ ਦੌੜਕੇ (ਵਾਹੋ ਦਾਈ) ਬਲਦੀ ਹੋਈ (ਅੱਗ) ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਗੋਧਨ ਹਰਤ ਜੈਸੇ ਕਰਤ ਉਪਕਾਰ ਗੋਪ,
ਗਾਉਂ ਮੈਂ ਗੋਹਾਰ ਲਾਗ *ਤੁਰਤ ਛਡਾਵਈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸਤਰਾਂ ਗੋਧਨ (ਗੌ ਸਮੂਹ = ਗਊਆਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ) ਵੱਗ ਹੋਈ

* "ਤੁਰਤ"–ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 'ਤਤਕਾਲ'–ਅਰਥ ਹੋਊ॥

ਹਰ ਲਜਾਵੇ (ਹੱਕ ਲਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਅੰਦਰ ਗੋਹਾਰ (ਵਾਹਰ = ਮਦਦ ਲਈ ਹੁੱਲੜ-ਦੁਹਾਈ) ਮੱਚ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਗੋਪ (ਗੁੱਜਰਾਂ) ਉਪਰ ਉਪਕਾਰ ਕਰਣ ਖਾਤਰ (ਸਭੇ ਹੀ) ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਟੁਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਛੁਡਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥

ਬੂਡਤ ਅਥਾਹ ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਿਖੈ,
ਪੇਖਤ ਪੈਰਊਆ ਵਾਰ ਪਾਰ ਲੈ ਲਗਾਵਈ ।

ਅਰਥ-ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਸਗਾਹ ਡੂੰਘੇ ਜਲ ਦੇ ਪਰਬਲ ਬੇਗ ਵਾਲੇ) ਪ੍ਰਵਾਹ (ਹੜ) ਵਿਖੇ ਡੁਬਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਨੂੰ, ਪੈਰਊਆ (ਤਾਰੂ) ਦੇਖਕੇ ਵਾਰ (ਉਰਾਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪਾਰ ਲੈ (ਫੜ) ਲਗੌਂਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਅੰਤਕਾਲ ਜਮ ਜਾਲ ਕਾਲ ਬਿਆਲ ਗ੍ਰਸੇ,
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗ ਸੰਕਟ ਮਿਟਾਵਈ॥ ੧੬੭॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਮ ਦੀ ਜਾਲੀ (ਫਾਹੀ) ਵਿਖੇ ਫਸਜਾਂ ਹੋਯਾਂ, ਕਾਲ ਰੂਪ ਬਯਾਲ (ਸਰਪ) ਦੇ ਗ੍ਰਸਿਆਂ (ਡੰਗਿਆਂ ਵਾ ਮੋਹ ਮਮਤਾ ਦੀ ਗੁੰਝਲਟ ਵਿਚ ਨਰੜਿਆਂ) ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਕਾਲ (ਓੜਕ ਸਿਰ-) ਮਰਣ ਲਗਿਆਂ ਭੀ (ਜੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਅਗੇ ਵਾਹਰ ਪਾਣ-ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਜਿਗਯਾਸਾ ਧਾਰ ਆਵੇ) ਤਾਂ ਤਦ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ (ਅਵਸ਼ਯ)ਓਨਾਂ ਦੇ ਸੰਕਟ (ਔਕੁੜ = ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਔਸ਼੍ਰ) ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ॥ ੧੬੭॥

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨਃ-

ਨਿਹ ਕਾਮ ਨਿਹ ਕ੍ਰੋਧ ਨਿਰਲੋਭ ਨਿਰਮੋਹ,
ਨਿਹਮੇਵ ਨਿਹਟੇਵ ਨਿਰਦੋਖ ਵਾਸੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਓਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਕਾਮਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਕ੍ਰੋਧ ਰੂਪ ਬਿਰਤੀਆਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਫੁਰਦੀਆਂ, (ਉਹ) ਲੋਭ ਰਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਐਸਾ ਹੀ) ਮੋਹ ਤੋਂ ਰਹਿਤ,ਤਥਾ ਨਿ+ਅਹੰ+ਮੇਵ = ਅਹੰਭਾਵ(ਹਉਮੈ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਨਿਹਟੇਵ (ਬਯਸਨਾਂ = ਭੈੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ) ਤੋਂ ਭੀ ਉਹ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਨਿਰਦੋਖ (ਦੋਖਾਂ, ਔਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਾ ਦੋਖ (ਦੂਖਣਾਂ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਨਿਰਮਲ = ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ (ਦੀ) ਵਾਸੀ = ਵਾਸਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਥ੍ਵਾ ਕਾਮ ਆਦਿਕ ਪੰਜਾਂ ਦੂਤਾਂ ਤਥਾ ਵਿਖਯ ਬਾਸਨਾਂ ਰੂਪ ਬਯਸਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਨਿਰਦੋਖ ਮਾਯਾ ਅਵਿਦਯਾ ਆਦੀ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਸ਼ੁੱਧ ਪਦ ਦੇ ਬਾਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥
(ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ)-

ਨਿਰਲੇਪ, ਨਿਰਬਾਨ, ਨਿਰਮਲ, ਨਿਰਵੈਰ;
ਨਿਰ ਬਿਘਨਾਇ, ਨਿਰਲੰਭ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੇਪ ਲਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਓਨਾਂ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ)

ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਕਰਦਾ) ਨਿਰਬਾਨ (ਬਾਨ = ਵਾਦੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) = ਬਿਧੀ ਨਿਖੇਧ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਪਾਪ ਵਾਸਨਾਂ ਰੂਪ ਮੈਲ ਤੋਂ ਰਹਿਤ; ਵੈਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਤੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਿਆ ਕਰਦਾ, ਅਰੁ ਆਲੰਬ (ਆਸਰੇ = ਸਹਾਰੇ) ਦੀ ਲੋੜ ਭੀ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਭਾਸਿਆ ਕਰਦੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ (ਅਡੋਲ ਸੁਭਾਵ ਵਿਖੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਓਨਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਡੋਲਜਾ ਕਰਦਾ) ॥

ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ,
ਨਿਹਚਲ ਨਿਹਭ੍ਰਾਂਤਿ ਨਿਰਭੈ ਨਿਰਾਸੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਓਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਹਾਰ (ਭੋਜਨ ਆਦ ਦੇ) ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,(ਐਸਾ ਹੀ)ਆਧਾਰ(ਤੋਸੇ–ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੇ,ਸਹਾਰੇ ਦੀ ਫਿਕਰ ਤੋਂ ਭੀ ਉਹ ਛੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ 'ਨਿਰੰਕਾਰ'–ਅਹੰਕਾਰ (ਅਮੁਕੇ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਉਹ ਹਨ ਐਸੇ)ਪਦ ਦੀ ਹੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਾਰ-ਪਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਭਾਵ ਅਹੰ ਓਨਾਂ ਦਾ ਥੌਹ ਥਿੱਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ,ਅਰੁ ਬਿਕਾਰ (ਵਿਗਾੜ) ਤੋਂ ਭੀ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ–ਇਕ ਰਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,ਤੇ ਨਿਹਚਲ (ਚਲਾਯਮਾਨ ਹੋਣੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ) ਅਡੋਲ,ਤਥਾ ਭ੍ਰਾਂਤੀ (ਭਰਮਨਾਂ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਰੁ ਭੈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ,ਤਥਾ ਆਸਾਂ(ਉਮੈਦਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਨਿਹਕਰਮ ਨਿਹਭਰਮ ਨਿਹਸ੍ਰਮ ਨਿਹ ਸੁਆਦ,
ਨਿਰ ਵਿਵਾਦ ਨਿਰੰਜਨ ਸੁੰਨ ਸੰਨਯਾਸੀ ਹੈ ॥ ੧੯੮ ॥

ਅਰਥ–ਕਰਮ ਕਰਤਬਜਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਭਰਮ (ਦੇਹ ਅਧਯਾਸ ਰੂਪ–ਵਾ ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ) ਰਹਿਤ, ਸ੍ਰਮ (ਤਰੱਦਦ = ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਯਤਨ) ਵਾ ਥੱਕਣ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਬਾਧਾ ਤੋਂ ਛੁਟੇ ਹੋਏ, ਤਥਾ ਸੁਆਦਾਂ (ਚਾਟਾਂ) ਤੋਂ ਮੁਕਤ (ਬਚੇ ਹੋਏ), ਬਿਵਾਦ (ਝਗੜਿਆਂ ਰਗੜਿਆਂ) ਤੋਂ ਦੂਰ, ਅੰਜਨ (ਮਾਯਾ ਅਵਿਦਯਾ ਦੇ) ਕਲੰਕੋਂ ਰਹਿਤ, ਸੁੰਨ ਮੇ (ਨਿਰਵਿਕਲਪ) ਅਫੁਰ ਸਰੂਪ (ਆਸ ਅੰਦੇਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਕ) ਅਰ ਸੰਨਯਾਸੀ (ਸਰਬ ਤਯਾਗੀ) ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੋਹ ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਸਰਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥ ੧੯੮ ॥

ਇਨਾਂ ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਅਰੁ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗ,
ਪਰਮਦਭੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਪੂਰਬ ਉਕਤ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ (ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਨੇ ਹਾਰਾ) ਗੁਰਮੁਖ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਵੇ। (ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ)ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ(ਅਤਯੰਤ ਅਨੋਖਾ–ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਕਰ

ਜਿਦਨ ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਾਰੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੀ) ਪੂਰਣ ਪ੍ਰੇਮ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਦੀ ਘਾਟਾ ਵਾਪਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਜਿਉਂ ਤਰੰਗ ਗੰਗ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਰਸ ਹੁਇ ਬਿਲਾਸੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਓਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਵਿਖੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ (ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ) ਸੇਵਾ ਪੂਜਨ ਬੰਦਨ ਸਤਕਾਰ ਆਦੀ ਤਰੰਗਾਂ(ਲਹਿਰਾਂ)-ਮੌਜਾਂ,ਐਉਂ ਉਠਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ,ਜਿਉਂਕਿ ਗੰਗਾ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਲੋਲ ਵੀਚੀਆਂ, ਤਰੰਗਾਂ, ਭੰਵਰ ਚਕਰ ਆਦ ਘੁਮਾਨੀਆਂ (ਮੌਜਾਂ) ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਐਸਾ ਹੀ ਇਸ) ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕਾਂ ਰਸਾਂ ਦਾ ਬਿਲਾਸ (ਪ੍ਰਗਾਸ ਵਾ ਵਿਸਤਾਰਾ) ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਅੰਦਰ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਵੰਨੇ ਵੰਨੀ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰਸ (ਸ੍ਵਾਦ) ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗਮਾਂ ਉਦਾਸਕਾਰੀ, ਬਿਗਾਸ-ਕਾਰੀ, ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਆਦਿ ਰਸਾਂ ਦਾ ਭੀ ਨਜ਼ਾਰੀ ਨਜ਼ਾਰੀ ਭਾਂਤ ਦਾ ਰਸ (ਮੇਲ-ਸੰਜੋਗ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਗੰਧਿ ਸੰਧਿ ਮੈ ਸੁਗੰਧ ਸਨਬੰਧ ਕੋਟਿ,
ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਰਤਿ ਅਨਿਕ ਅਨਾਹਦ ਬਿਲਾਸੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਗੰਧ(ਸੁਗੰਧੀ-ਮਹਕ-ਲਪਟ) ਦੀ ਸੰਧਿ (ਜੋੜ = ਮੇਲ) ਵਿਖੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦਾ ਸਰਬੰਧ ਆਨ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਰਮ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਉਫਰਾਊ (ਫਾਲਤੂ) ਮੈਲਾਂ ਵਾ ਮਲੀਨ ਬਾਸਨਾਵਾਂ ਦੂਰ ਹੋਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸੁਛੱਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੇ ਮਗਨਾਨਿਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀਆਂ (ਦਿਬਜ ਧੁਨੀਆਂ)-ਅਗੰਮੀ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਆਸਪਰਸ ਕੋਮਲਤਾ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ,
ਅਨਿਕ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸੇ ਹੈ ॥੧੬੯॥

ਅਰਥ-ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀ ਸੀਤਲਤਾ (ਠੰਢਕ) ਤਥਾ ਕੋਮਲਤਾ (ਮ੍ਰਿਦੁਤਾ = ਨਜ਼ਕਤ,ਤੋਂ ਅਸਪਰਸ਼,ਅਛੋਹ) ਹੈ-ਭਾਵ ਇਸਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁੰਦਰਤਾਈ ਆਦ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਛਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਕਯੋਂਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਰਣ (ਪ੍ਰੇਮੀ-ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਉਪਰ) ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ (ਅਚਰਜ ਕਰ-ਦੇਣ-ਵਾਲਾ ਅਤਯੰਤ ਦ੍ਰਿੜ (ਪ੍ਰਪੱਕ) ਨਿਸਚਾ-ਅਨੰਨ ਭਾਵੀ ਭ੍ਰੋਸਾ ਬਝ ਆਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ) ਬਿਨੋਦ (ਕੌਤੁਕਾਂ) ਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕਥਾ (ਕਹਾਣੀ) ਅਕੱਥ (ਕਹਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ॥ ੧੬੯ ॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ:-

ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਸਮਸਰਿ ਪੂਜਸ ਨ ਕੋਊ ਰੰਗ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪੂਜਿਸ ਨ ਅਨਰਸ ਸਮਾਨਿ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਡੌਲ (ਢਾਲ-ਚਾਲ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰੰਗ(ਢੰਗ) ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਸ (ਸ੍ਵਾਦ) ਵਾ ਹਰਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁਗ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਰਸ ਬ੍ਰਾਬਰੀ ਤੇ ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਗੰਧ ਪੁਜਸਿ ਨ ਆਨ ਕੋਊਐ ਸੁਗੰਧ,
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਪੁਜਸਿ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਨ ਆਨਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਹਕ (ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਧੂੰਮ ਜੋ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ਼ ਅੰਦਰ ਮਚੌਂਦੀ ਹੈ ਓਸ)ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਬਾਸਨਾਂ) ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਉਪਜਨ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ, ਅਰੁ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭੁਤਾਈ (ਮਹੱਤਤਾ = ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਪੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-ਅਰਥਾਤਪ੍ਰੇਮਤੋਂ ਜੋਸਮੱਰਥਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਓਸ ਨੂੰ 'ਐਆਨ'-ਹੋਈ ਹੋਰ (ਦੂਸਰੀ ਭਾਂਤ ਦੀ) ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਨਹੀਂ ਪੁਗ ਸਕਦੀ, ਅਥ੍ਵਾ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ = ਚੌਧਰ ਭੀਆਨਕੇ(ਮੂਰਤੀ ਮਾਨ ਹੋਕੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚੌਧਰਤਾ (ਸਮੂਹ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੀ ਸਿੱਧੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਸਿੱਧੀ) ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਲੁ ਤੁਲਿ ਨ ਪੁਜਸਿ ਤੋਲੁ ਤੁਲਾਧਾਰ,
ਮੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪੁਜਸਿ ਨ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਤੋਲ ਦੇ ਤੁੱਲ (ਬ੍ਰਾਬਰ) ਨਾਂ ਕੋਈ ਵੱਟਾ ਹੀ ਤੇ ਨਾਂਹੀ ਕੋਈ ਤਕੜੀ ਅਥ੍ਵਾ ਤੋਲਨ ਹਾਰਾ ਪੁਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਨਿਧੀਆਂ (ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭੂਤੀਆਂ)ਨਹੀਂ ਪੁਗ ਸਕਦੀਆਂ। ਭਾਵ, ਐਸੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਵਡਮੁੱਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੇ; ਜੈਸਾ ਅਮੋਲਕ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਏਕ ਬੋਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪੁਜਸਿ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਕੋਊ,
ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਅਸ ਥਕਤ ਕੋਟਾਨ ਕੈ ॥ ੧੭੦ ॥

ਅਰਥ-ਕੋਈ ਬੋਲਨਾਂ (ਬਚਨ) ਬਾਣੀ ਦੀ ਚਤੁਰਾਈ, ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬ੍ਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਅਰੁ 'ਅਸ'-ਐਸਾ ਹੀ ਕਰੋੜਾਂ ਭਾਂਤ ਦੇ ਉਨਮਾਨ (ਕਯਾਸ = ਕਲਪਨਾਵਾਂ) ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਉਪਜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ। ਭਾਵ, ਬ੍ਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ॥ ੧੭੦ ॥

ਉਕ੍ਤ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਨੰਦ ਦੀ ਦਸ਼ਾ:-

ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਸ,

ਆਨਦ ਸਹਜ ਸੁਖ ਬਿਸਮ ਕੋਟਾਨਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਵਿਖੇ (ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਲਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ) ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਜੱਸ ਕੀਰਤਨ ਕਟਨੇ = ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ ਗਾਯਨ) ਕਰਣੇ ਤੋਂ, ਜੋ ਸਹਜ ਸਰੂਪੀ ਆਨੰਦ (ਆਤਮ ਭਾਵੀ ਆਨੰਦ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅਗੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸੁਖ (ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਿਆਂ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ) 'ਬਿਸਮ'-ਹਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ-ਅਥਵਾ 'ਬਿਸਮ'- ਬਿਖਮ ਭਾਵ ਨੂੰ-ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੀ ਹਸਤੀ (ਹੋਂਦ)ਵਲੋਂ ਨਾਸਤੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। "ਜਸ" ਦੀ ਥਾਂ "ਰਜ" ਪ੍ਰਾਠਾਂਤਰ ਹੈ॥

ਕੋਟਨ ਕੋਟਾਨ ਸੋਭ ਲੋਭ ਕੈ ਲੁਭਿਤ ਹੋਇ,
ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ ਛਬਿ ਛਬਿਕੈ ਲੁਭਾਨਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾਂ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੋਕੇ (ਲਲਚ ਲਲਚਕੇ) ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਖਾਤਰ "ਲੋਭ ਕੈ"-ਲਾਲਸਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਅਤੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਛਬਾਂ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾਈਆਂ = ਫਬਨਾਂ) "ਛਬਿਕੈ"-ਉਸ(ਆਤਮਾਨੰਦ)ਦੀ ਫਬਨ = ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਦੀ ਖਾਤਰ "ਲੁਭਨਿ ਹੈ"-ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ॥

ਕੋਮਲਤਾ ਕੋਟ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੁਇ ਕੋਮਲਤਾ ਕੈ,
ਸੀਤਲਤਾ ਕੋਟਿ ਓਟ ਚਾਹਤ ਹਿਰਾਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂਹੀਕੋਮਲਤਾਈਆਂ (ਬਾਂਕੇ ਪਨ) ਨਜ਼ਾਕਤਾਂ = ਨਖ਼ਰੇ ਉਸਦੀ ਕੋਮਲਤਾ (ਮਟਕ) ਤੋਂ ਲੋਟਨ ਪੋਟਨ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸੀਤਲਤਾਈਆਂ (ਠੰਢਕਾਂ = ਜੋ ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਵਾ ਚੰਨਣਆਦਕਾਂ ਤੋਂ ਕਲੇਜੇਉਪਰ ਅਸਰ ਪਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ) ਓਸ (ਆਤਮਾਅਨੰਦ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤਹੋਈ) ਸ਼ਾਂਤੀਦੀ ਓਟ(ਪਨਾਹ-ਆਂਭ ਸਾਂਭ) ਨੂੰ ਚਹੁੰਦੀਆਂ ਹਰਾਨ ਹੋ ਹੋ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੋਟਾਨ ਅਨਹਦ ਗਦ ਗਦ ਹੋਤ,
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਤਿਹ ਸੰਪਟ ਸਮਾਨ ਹੈ॥ ੧੭੧॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ (ਸੁਰਗੀ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੇਹੱਦ ਗਦਗਦਤਾ (ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ = ਅਕੱਥ ਭਾਵੀ ਹਰਖਤਾਈ = ਅਤਜੰਤ ਅਹਿਲਾਦਤਾ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਓਸ ਤੋਂ), ਅਤੇ ਮਨ ਭੌਰਾ ਹੋਕੇ(ਕੌਲ ਫੁਲ ਵਿਚ ਭੌਰੇ ਦੇ ਬੰਧਾਯਮਾਨ ਹੋ ਰਹਣ ਵਤ) ਤਿਸ (ਆਨੰਦ ਮਈ) ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਸਮਾਯਾ ਰਹਿੰਦਾ (ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੧੭੧॥

ਉਕ੍ਤ ਅਨੁਭਵ ਰਸ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕੱਥ ਸਰੂਪਹੈ:-

ਸੋਵਤ ਪੈ ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇਖਿਓ ਚਾਹੈ,

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਬਿਖੈ ਉਨਮਨੀ ਜੋਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਸੁਪਨੇ (ਦੀ ਹਾਲਤ) ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਜਣੋਂ ਕੀ ਤਰੋਂ ਛਬਿ ਵਾ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ (ਜੇ ਕੋਈ) ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੇ (ਤਾਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ। ਐਸਾ ਹੀ) ਸਹਜ ਇਸਥਿਤੀ (ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਾਇਣੀ ਟਿਕਾਉ) ਅੰਦਰ ਜੋ ਉਨਮਨੀ ਜੋਤ ਦਾ ਸਾਖਯਾਤ ਚਮਤਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਉਸਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ) ॥

ਸੁਰਾਪਾਨ ਸ੍ਵਾਦ ਮਤਵਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਸੰਨ ਜਿਉਂ,
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਅਨਭੈ ਉਦੋਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਮਦਰਾ ਪੀਨ ਦੇ ਰਸ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋਏ ਹੋਏ (ਅਮਲੀ) ਤਾਂਈਂ ਜਿਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ(ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ)ਹੁੰਦੀ ਹੈ(ਉਸਨੂੰ ਜੀਕੂੰਉਹ ਵਰਨਣ—ਬਯਾਨ—ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ) ਤਰੋਂ ਹੀ ਨਿਰੰਤਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰਾ (ਅਨੁਭਵੀ ਰਸ ਦੀ ਇਕ ਸਾਰ ਤਾਰ ਵਿਖੇ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਦੇ ਆਨੰਦ) ਦਾ ਜੋ ਅਨਭਉ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਆਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ) ॥

ਬਾਲਕ ਪੈ ਨਾਦਿ ਬਾਦ ਸ਼ਬਦਿ ਬਿਧਾਨ ਚਾਹੈ,
ਅਨਹਦ ਧੁਨੈ ਰੁਨ ਝੁਨ ਸੁਰਤਿ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਬਾਦ (ਬਾਜੇ) ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਨਾਦ (ਗੂੰਜ = ਧੁਨੀ) ਨੂੰ ਜੇ ਚਾਹੇ (ਕੋਈ) ਬਾਲਕ ਪਾਸੋਂ 'ਬਿਧਾਨ'—ਵਰਨਣ ਕਰੌਣੀ (ਤਾਂ ਜੀਕੂੰ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਤੀਕੂੰ ਹੀ) ਸੁਰਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸੁਣੀ ਜਾਣ ਹਾਰੀ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦੇ ਰੁਣ ਝੁਣਕਾਰ ਦੀ (ਵਿਥਯਾ ਭੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕਥਨ ਕਰ ਸਕਦੀ) ॥

ਅਕਥਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਸੋਂ ਬੀਤੈ,
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਜਿਉ ਤਰੋਵਰ ਨ ਗੋਤ ਹੈ ॥੧੭੨॥

ਅਰਥ—ਇਸ ਨਾਂ ਕਥੇ ਜਾ ਸਕਨ ਵਾਲੇ ਬਿਨੋਦ (ਕੌਤਕ) ਦੀ ਕਥਾ (ਕਹਾਣੀ) ਕੇਵਲ ਓਹੋ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ (ਹੱਡੀਂ ਬੀਤਦੀ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦੀ—ਵਾਪਰਦੀ—(ਅਨੁਭਊ ਵਿਖੇ ਆਯਾਕਰਦੀ ਹੈ) ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿ ਚੰਨਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ। (ਬਾਸਨਾਂ) ਨਾਲ ਮਹਕ ਕੇ ਤਰੋਵਰ ਬਿਰਛ "ਨ ਗੋਤ ਹੈ"—ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ। (ਕੇਵਲ ਲਪਟਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦਾ ਚੰਨਣ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਲਖਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਪੁਰਖ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਲਖਾ ਸਕਯਾ ਕਰਦਾ) ॥ ੧੭੨ ॥

ਪਰਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ:—

ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੋਈ ਜਾਨੈ-ਜਾ ਮੈ ਬੀਤੈ,
ਮਦਨ ਮਦੋਨ ਮਤਿਵਾਰੋ ਜਗ ਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਮਹੱਤ ਨੂੰ ਓਹੋ ਹੀ (ਕੇਵਲ) ਜਾਣਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਜੀਕੂੰ 'ਮਦਨ'-ਕਾਮ ਦੇ ਮਦ ਕਰਕੇ ਉਨਮੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ(ਓਸਦੀ ਉਨਮੱਤ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਜਾਣਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਘੂਰਮ ਹੋਇ ਘਾਇਲ ਸੋ ਘੂਮਤ ਅਰੁਨ ਦ੍ਰਿਗ,
ਮਿਤਰ ਸ਼ਤਰੁਤਾ ਨਿਲੱਜ ਲੱਜਾ ਹੂ ਲਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-(ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸਸ਼ਤ੍ਰ ਦੇ ਘਾਵ ਦਾ ਘਾਇਲ ਕੀਤਾ ਹੋਯਾ ਫਟੱੜ ਬੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਘਾਇਲ ਵਾਕੂੰ ਘੂਰਮ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ (ਬੌਰਾਯਾ ਹੋਯਾ = ਡੌਰਾ ਬੌਰਾ = ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਪਨੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਗੁੱਟ ਹੋਇਆ) ਘੁੰਮਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਉਸਦੇ ਲਾਲ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-ਜਿਸਨੂੰ ਮਿਤ੍ਰ (ਮਿਤ੍ਰ ਦੀ ਮਿਤਰਤ) ਅਰੁ ਸ਼ਤਰੂ ਦੀ ਸ਼ਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਜ (ਸ਼ਰਮ) ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਮਾਨੋਂ ਉਹ ਫਟੱੜ ਐਡਾ ਨਿਲੱਜ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਸ ਪਾਸੋਂ) ਲੱਜਾ (ਲਜਜਾ = ਸ਼ਰਮ = ਹਯਾ) ਭੀ ਲੱਜਿਤ ਹੋਈ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ॥

ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ ਕਥਾ ਅਕਥ ਕੈ ਮੋਨ ਬ੍ਰਤ,
ਅਨਰਸ ਰਹਿਤ ਨ ਉਤਰ ਬਖਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-(ਪਰ ਹਾਂ! ਜਦ ਕਦੀ ਬੋਲਦਾ-ਬਰਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਠਾ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਕਜੋਂ ਜੁ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਕਾਰਣ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਓਸਦੀ) ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ-ਰਸਭਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਚਾਹੇ ਉਹ, ਅਕਥ ਕਥਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੋਨ ਵਰਤੀਆ, ਚੁਪ ਹੀ ਸਾਧੀ ਰਖਕੇ) ਹੋਰਨਾਂ ਰਸਾਂ (ਸ੍ਵਾਦਾਂ-ਚਾਵਾਂ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ (ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਇਆਂ ਤੇ ਭੀ ਅਗੋਂ) ਉੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ॥

ਸੁਰਤਿ ਸੰਕੋਚ ਸਮਸਰਿ ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ,
ਪਗ *ਡਗਿ ਮਗ ਜਤ ਕਤ ਬਿਸਮਾਨੀਐ ॥੧੭੩॥

ਅਰਥ-ਬਾਹਰ ਭਟਕਨੋਂ ਅਪਨੀ ਸੁਰਤੀ (ਸੁਨਣ ਸ਼ਕਤੀ) ਨੂੰ ਸਮੇਟੀ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਲੇ ਬੁਰੇ (ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹੇ) ਦੀ ਲੱਥੀ ਚੜ੍ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ। ਪੈਰ "ਡਗਿ ਮਗ"-ਰਾਹੇ ਕੁਰਾਹੇ ਜਿਧਰ ਕਿਧਰ ਭੌਰ ਭੌਰ ਹੀ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੧੭੩ ॥

ਵੀਚਾਰ੪-

"ਮਦਨ ਮਦੈਨ ਮਤਿਵਾਰੇ"

"ਮਦਨ" ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ "ਮਦੈਨ" ਦੇ ਮਸਤੀ ਅਰਥ ਕੋਂਦੇ ਹੈਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਮਦਨ' ਨਾਮ ਕਾਮਦੇਵ ਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸੰਧੀ ਵਿਸ

---

*ਡਗ-ਡਗਰ, ਮਗ-ਰਸਤਾ, ਵਾ ਡਗ ਮਗ-ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਬਿਸਮਾਨੀਐ = ਸਮਝਾ ਤੋਂ ਰਹਤ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਔਂਦੇ-ਪੈਰ, ਭੌਰ ਭੌਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਂਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ—ਮਦ + ਉਨ + ਮਤਿ + ਵਾਰੇ = ਮਦ ਨਾਲ + ਉਨ + ਮਤਿ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਮਦ = ਬੇਗ ਨਾਲਉਨ ਹੋਰਹੀਹੈਜਿਸਦੀ ਮਤਿ—ਅਪਣੀਸੁਧ ਲਾਜ ਕੁਲਾਜ ਵੱਲੋਂ ਜਿਸਦੀ ਰਹਿ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਅਪਣੀ ਲਗਨ ਦੀ ਪ੍ਰਿਯ (ਪਿਆਰੀ)ਮਾਤ੍ਰਹੀਜਿਸਨੂੰਸਭਨੀਂਦਾਈਂਸੁਝਰਹੀਹੈ—ਐਸਾਆਸ਼ਕਲੋਗ। ਇਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਮਿਜਾਜ਼ੀ (ਸ਼ਾਰੀਰਕ ਪਜ ਰ = ਬਾਹਰਲੀ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਯਾ ਫਬਨ ਦੇ ਫੰਡਿਆਂ ਹੋਯਾਂ) ਆਸ਼ਕਾਂ (ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ, ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਛੇਤੀ ਸਮਝੌਨ ਖ਼ਾਤਰ ਓਨਾਂ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਚਮੁਚ ਹਕੀਕੀ ਆਸ਼ਕਾਂ (ਸੱਚੀ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਤੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਜਾਰ ਦੇ ਸੋਮੇਂ ਦੇ ਲਾਭ ਖਾਤਰ ਲੱਟ ਹੋਏ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੀਆਂ) ਦਾ ਐਉਂ ਦਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇੰਵ ਨਾ ਸਮਝ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਓਸ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਤਰੰਗ ਮਾਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਸ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਕ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਹੱਦ ਟਪੱਨ ਤੇ ਐਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਠੇ ਪਹਰ ਹੀ ਏਕੂੰ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿਚ ਅਜਰ ਜਰਨ ਵਾਲਾ ਜੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਕੇ ਦਾਨਗੀ ਦੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨਗੀ ਤੇ ਮਸਤਾਨਗੀ ਨੂੰ ਸਿਮਟਾਈ ਰਖੌਂਦੇ ਹਨ। "ਉਹ ਬਾਹਰਹੁ ਭੁਲ ਚੁਕ ਬੋਲਦੇ ਭੀ ਖਰੇ ਸਿਆਣੇ"॥—॥

ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਕਿਤਨੇ ਚਿਰ ਦੀ ਘਾਲ ਕੀਤਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਸਹਤ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:—

ਤਨਕ ਹੀ ਜਾਮਨਕੈ ਦੂਧ ਦਧਿ ਹੋਤ ਜੈਸੇ,
ਤਨਕ ਹੀ ਕਾਂਜੀ ਪਰੈ ਦੂਧ ਫਾਟਿ ਜਾਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਥੋੜੀ ਮਾਤ੍ਰ ਜਾਗ (ਦਹੀਂ ਦੀ ਫੁੱਟੀ) ਨਾਲ ਦੁਧ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੋੜੀ ਜਿਤਨੀ ਹੀ ਕਾਂਜੀ(ਛਿੱਟ)ਦੇ ਪੈ ਗਿਆਂ ਦੁਧਫਿੱਟ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਤਨਕ ਹੀ ਬੀਜ ਬੋਇ ਬਿਰਖ ਬਿਥਾਰ ਹੋਇ,
ਤਨਕ ਹੀ ਚਿਨਗ ਪਰੈ ਭਸਮ ਹੋਇ ਸਮਾਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ—(ਐਸਾ ਹੀ ਜੀਕੂੰ) ਸੂਖਮ ਜਿਹਾ ਬੀਜ ਮਾਤ੍ਰ ਬੀਜਿਆਂ ਬਿਰਛ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਪਸਰ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰੰਚਕ ਭਰ ਚਿੰਗਆੜੀ ਦੇ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਹੀ ਪਸਾਰਾ ਸੁਆਹ ਹੋ (ਧਰਤ ਵਿਚ) ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਤਨਕ ਹੀ ਖਾਇ ਬਿਖ ਹੋਤ ਹੈ ਬਿਨਾਸ ਕਾਲ,
ਤਨਕ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਅਮਰ ਹੁਇ ਗਾਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ—(ਇਸੀ ਭਾਂਤ ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਰਿੰਚਕ ਭਰ ਵਿਹੁ ਦੇ ਖਾਧਿਆਂ ਸਾਰ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਨ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਅਚਨ) ਨਾਲ 'ਗਾਤ'—ਸਰੀਰ ਅਮਰ (ਅਬਿਨਾਸੀ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਸੰਗਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਗਨਿਕਾ ਬਿਵਾਹਿਤਾ ਜਿਉਂ,
ਤਨਕ ਹੀ ਮੈਂ ਉਪਕਾਰ ਅਉ ਬਿਕਾਰ ਘਾਤ ਹੈ ॥੧੭੪॥

ਅਰਥ-(ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ) ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੇਸਵਾ ਅਰੁ ਅਸਾਧ (ਭੈੜੇ ਪੁਰਖ) ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਥੋੜੇ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਘਾਤ (ਨਾਸ) ਕਰ ਸਿੱਟਦੀ ਹੈ, (ਤਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਵਿਔਹਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਥਾ ਸਾਧੂ (ਭਲੇ ਪੁਰਖ) ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥ ਭਾਵ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਅਨਵਿਆਹਿਆ ਆਦਮੀ ਵਿਔਂਹਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਅਪਣੀ ਬਿਵਾਹਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਬਿਭਚਾਰ ਆਦ ਵਾਲੀ ਭੈੜੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਤ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬੰਚਿਤ ਆਦਮੀ ਕੁਸੰਗੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਸਤਿਸੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਇਕ ਦਮ ਬਚਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੧੭੪ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਸਤਿਸੰਗ ਅਰੁ ਕੁਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਲਨ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗਮਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਸ ਤੇ ਇਹ ਆਮ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਸਯਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ਕੁਮਾਰਖਾਨੇ, ਕਲਾਲਖਾਨੇ, ਅਰੁ ਵੇਸ੍ਵਾਖਾਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਵਿਧਵਾ-ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਔਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗੀ ਬਣ ਜਾਣ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਵਤ॥

ਸਤਿਸੰਗੀ ਅਤੁ ਕੁਸੰਗ ਵਿਖੇ ਇਕੋ ਤਰਾਂ ਦੀ ਚੇਸ਼੍ਟਾ ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਫਲ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਧਯਾਨ,
ਸੋਈ ਤਉ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਬਿਕਾਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ (ਅੱਖ ਭਰਕੇ) ਦਰਸਨ ਕੀਤਿਆਂ ਬ੍ਰਹਮ ਧਯਾਨ (ਦੇ ਫਲ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਹੋ ਹੀ ਭੈੜੀ ਸੰਗਤਿ ਅੰਦਰ (ਇਸਤਰੀਆਂ ਤ੍ਰਯਾਂ) ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਲਈ ਵਿਗਾੜ ਦਾ ਕਾਰਣ (ਦੋਖ ਰੂਪ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ,
ਸੋਈ ਤਉ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਬਾਦ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਸ਼ਬਦ (ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ) ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ (ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਜਾਣ ਕਾਰੀ = ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਬੋਧ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ਪਰ ਓਹੀ (ਸੁਨਣ) ਅਸਾਧ ਸੰਗ ਵਿਖੇ (ਕੁਸੰਗਤ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਨਣ ਦਾ) ਨਿਮਿਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਥ੍ਵਾ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਬਜਰਥ ਹੰਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਅਸਨ ਬਸਨ ਕੈ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ,
ਸੋਈ ਤਉ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਬਿਖਮ ਅਹਾਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਅਸਨ (ਭੋਜਨ) ਬਸਨ (ਛਾਦਨ = ਬਸਤ੍ਰ) ਕੈ (ਕਰਕੇ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦ (ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ) ਭਾਰੀ ਬਰਕਤਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਹੀ ਅਸਾਧ ਸੰਗਤ (ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ) ਵਿਖੇ ਉਲਟਾ ਭੋਜਨ (ਅਭੱਖ ਰੂਪ) ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਐਸਾ ਹੀ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਣੇ—ਵੇਸ ਢਾਲਨ ਦਾ ਲਜਸ਼ਨ ਰੂਪ)॥

ਦੁਰਮਤਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਹੁਇ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ,
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰ ਹੈ।੧੭੫॥

ਅਰਥ—(ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਅੰਗ ਅੰਗ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਚੰਚਲਤਾ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰ ਉਤਪੰਨ ਕਰਕੇ) ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਸ਼੍ਰ ਬੁਧੀ) ਦ੍ਵਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗ (ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਗੁਰਮਤਿ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰ (ਸਾਧਨ) ਹੈ॥ (ਤਾਂਤੇ ਕੁਸੰਗਤ ਤੋਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਚ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਭੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਕੇ ਅਪਣੀ ਮੋਖ ਨੂੰ ਸਾਧੇ)॥੧੭੫॥

ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਾਕੇ ਦੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਬਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਕਰਦੇਹਨ:—

ਗੁਰਮਤਿ ਚਰਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਿੱਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹੁਇ,
ਦੁਰਮਤਿ ਲੋਚਨ ਅਛਤ ਅੰਧ ਕੰਧ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੱਕਨ ਵਾਲੀ ਬਣਕੇ) ਚੰਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਬਾਹਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਹਾਰੀ ਪਰਤੱਖ ਨਿਗ੍ਹਾ) ਸੂਖਮ ਦਰਸ਼ੀ (ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੀ) ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ—ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਕਨ ਲਈਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਸ਼ਟ ਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਨ) ਵਲੇ ਦੇ ਨੇਤਰ ਅਛਤ (ਨੌ ਬਰਨੌਂ—ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੱਕਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ) ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਕੰਧ ਸਮਾਨ (ਜੜ੍ਹ) ਅੰਨੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਮਲਮੂਤ੍ਰ ਆਦ ਦੁਰਗੰਧ ਭਰੇ ਦੇਹ ਆਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਸੋਂ ਕੇ ਤਸੋਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੱਕ ਸੱਕਦੇ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਬਜਰ ਕਪਾਟ ਖੁੱਲੈ,
ਦੁਰਮਤਿ ਕਠਿਨ ਕਪਾਟ ਸਨਬੰਧ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰਸਿਖ੍ਯਾ ਅਨੁਸਾਰ) ਸੁਨਣ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਬਜਰ ਵਤ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਅਨਭਿੱਦ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜੜੇ ਹੋਏ—ਮਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ) ਕਿਵਾੜ (ਖੁੱਲ੍ਹ ਔਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਸੁਨਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ(ਕੰਨਾਂ)ਅਗੇਅਨੰਤਜਨਮਾਂ ਦੇਆਏ

ਏ ਅਗਜਾਨ ਦੇ ਪੜਦੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੁਰਮਤਿ (ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤ-ਦਿਆਂ ਪਹਲੇ ਹੀ ਕਰੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏਭੀ ਉਕ੍ਤ ਪੜਦੇ'ਸਨ'ਸਮਜਕਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ = ਅਤਜੰਤ ਕਰਕੇ ਪਹਲੇ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧਕੇ) 'ਬੰਧ'-ਬੰਧਾਯਮਾਨ ਹੋ = ਜਕੜੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ-ਮਰਮ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਨਣੋਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ,
ਦੁਰਮਤਿ ਮੁਖ ਦੁਰਬਚਨ ਦੁਰਗੰਧਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮਤਿ (ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਨ ਕਰਕੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਛਕਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਿਆਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੁਸ਼੍ਰਬਣੀ (ਗਾਲ਼ ਮੰਦੇ) ਰੂਪ ਦੁਰਬਸਨਾ-ਬਦਬੂ) ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੰਦ ਮੰਦ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਨ ਹਰਖ ਸੋਗ,
ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਗ੍ਰਹ ਬਿਰੋਧ ਕ੍ਰੋਧ ਸੰਧਿ ਹੈ ॥੧੭੬॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰਸਿਖ੍ਯਾ) ਕਾਰਣ ਸੁਭਾਵ ਸਹਜਿ (ਸ਼ਾਂਤ ਭਾਵ) ਵਾਲਾ, ਅਥ੍ਵਾ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸੁ + ਭਾਵ ਵਾਲਾ (ਆਤਮ ਪਦ ਵਾਸੀ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਰਖ ਸੋਗ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸਤੇ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ-ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ) ਸਿਖੀਏ ਤਾਂ 'ਬਿਗ੍ਰਹ'-ਦੰਗਾ (ਲੜਾਈ), ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ (ਬੇ ਇਤਫਾਕੀ) ਅਰੁ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ 'ਸੰਧਿ'-ਜੋੜ (ਸਰਬੰਧ = ਵਾਹ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥੧੭੬॥

ਪਿਛੇ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਬਾਬਤ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਧੀ ਤੋਂ ਭੀ ਅਧੀ ਤੁਕ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ:-

(੧) ਦੁਰਮਤਿ (੫) ਗੁਰਮਤਿ (੩-੭) ਸੰਗਤ (੨) ਅਸਾਧ
(੬) ਸਾਧ (੪) ਕਾਮਚੇਸ਼੍ਟਾ ਸੰਜੋਗ, (੮) ਜਤ ਸਤਵੰਤ ਹੈ।

ਅਰਥ-(੧) ਦੁਰਮਤਿ (ਦੁਸ਼੍ਟ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ) ਕਰਕੇ-(੨) ਅਸਾਧ (ਭੈੜਿਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ-ਭੈੜੀ) (੩) ਸੰਗਤਿ (ਮੇਲ-ਮੁਲਾਕਾਤ) ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ (੪) (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਦ ਕਦ) ਕਾਮਚੇਸ਼੍ਟਾ (ਵਿਖ੍ਯ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ) ਦਾ ਹੀ 'ਸੰਜੋਗ'-ਸਮਾਗਮ (ਅਉਸਰ) ਮਿਲ੍ਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ (੫)-ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰੂ-ਅ-ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਨ ਵਾਲੀ ਬੁਧ) ਧਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰਕੇ (੬)-ਸਾਧ (ਭਲਿਆਂ ਪੁਰਖਾਂ = ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ) (੭) ਸੰਗਤ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਦ ਕਦ) (੮)-"ਜਤ" (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਰਖਨ) ਦੀ "ਸਤ"-(ਧਰਮ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਤਿਗ੍ਯਾ) ਵਾਲੇ ਬਣੀਦਾ ਹੈ ॥

(੧੦) ਕ੍ਰੋਧ ਕੇ ਬਿਰੋਧ ਬਿਖੈ, (੧੨) ਸਹਿਜ ਸੰਤੋਖ ਮੋਖ,

(੧੧) ਲੋਭ ਲਹਿਰੰਤਰ, (੧੩) ਧਰਮ ਧੀਰ (੯) ਜੰਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(੯) (ਦੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ) *ਮਨੁਖ (੧੦) ਕ੍ਰੋਧ †ਕਰਕੇਬਿਰੋਧ (ਦੰਗੇ ਲੜਾਈ) ਵਿਚ (ਪ੍ਰਵਿਰਤ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਤਥਾ (੧੧) ਲੋਭ ਦੀ ਲਹਰਦੇ ਅੰਦਰ (ਹੁਜ਼ੂਜਾ-ਲਜ਼ੂ ਖੜਾਯਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ (੧੨) (ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ) ਮਨੁਖ ਸ਼ਾਂਤ ਸੰਤੋਖ (ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ) ਮੋਖ (ਮੁਕਤੀ) ਸਾਧਨ ਵਿਚ (ਜੁਟਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-ਤਥਾ (੧੩) ਧਰਮ ਵਿਖੇ ਧੀਰ (ਧੀਰਜ ਧਾਰਣ ਹਾਰਾ) ਬਣਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

(੧੪) ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਕੈ, ਅਰਥ (੧੬) ਪਰਮਾਰਥ ਸੈਂ,
(੧੫) ਅਹੰਮੇਵ ਟੇਵ, (੧੭) ਦਇਆ ਦ੍ਰਵੀਭੂਤ ਸੰਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(੧੪) (ਦੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਯਾ ਮਨੁਖ) ਮਾਯਾ ਦੇ ਮੋਹ ਕਰਕੇ ਅਰਥ (ਧਨ ਵਾ ਵਿਹਾਰ) ਪਿਛੇ ਧਰੋਹ ਕਰਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਥਾ (੧੫) ਮੈਂਹੀ ਹਾਂ (ਐਸੀ ਤੀਸ ਮਾਰਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗਰੂਰੀ) ਹਉਮੈ ਦੀ ਟੇਵ (ਖੋਟੀ ਵਾਦੀ)ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ (੧੬)-(ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਰਤਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ) ਪਰਮਾਰਥ (ਪਰਮ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਰੂਪ ਮੁਕਤੀ ਸਾਧਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਮਝਨ)ਕਰਕੇ(੧੭) ਦਯਾ ਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪੰਘਰਿਆ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਸੰਤ(ਸ਼ਾਂਤਰਹਿੰਦਾ) ਹੈ ॥

(੧੮)ਦੁਕ੍ਰਿਤ (੧੯)ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਚਿਤ (੨੦)ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰੁਤਾ ਸੁਭਾਵ,
ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਉ ਬਿਕਾਰ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ ॥੧੭੭॥

ਅਰਥ-(੧੮) (ਦੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਚਿੱਤ ਦੁਕ੍ਰਿਤ (ਭੈੜੀ ਕਿਰਤ ਵਾਲਾ ਪਾਪੀ) ਤੇ (੧੯) (ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਰਣ) ਚਿੱਤ ਸੁਕ੍ਰਿਤ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਣੀ ਵਾਲਾ ਪੁੰਨ-ਆਤਮਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (੨੦) (ਐਸਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਰਣ) ਮਿਤਰਤਾ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਦੁਰਮਤਤਾ ਕਾਰਣ) ਸਤ੍ਰਪੁਣੇ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (੨੧) ਅਰੁ (ਏਨਾਂ ਦਾ ਇਸੇ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮੱਤਿ ਕਾਰਣ)ਪਰਉਪਕਾਰ ਪਾਲਨਾਂ ਤੇ ਵਿਗਾੜ ਹੀ ਖੜਾ ਕਰਨਾ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰ (ਮੂਲ ਮੁੱਦਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥੧੭੭॥

---

*"ਜੰਤ"-ਨਾਮ ਛੁਦ੍ਰ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਹੈ,ਜੋ ਨੀਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਕੀੜੇ ਪਤੰਗੇ ਆਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਦੁਰਮਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਾ ਬਜਰਥ ਹੋ ਅਪਣੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਗੁਵਾ ਰਿਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਪਰ ਧਜਾਨ ਮਾਰਕੇ ਤਰਕਨਾਂ ਕਰਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਮਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਲਿਔਣ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਜੰਤ ਆਖਜਾ ਹੈ ॥

†'ਕ੍ਰੋਧ ਕੇ ਬਿਰੋਧ ਬਿਖੈ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਕ੍ਰੋਧ ਕੈ ਬਿਰੋਧ ਵਿਖੇ' ਭੀ ਪਾਠਾਂਤਰ ਹੈ ॥ ਇਸਤਰਾਂ ਅਰਥ ਕ੍ਰੋਧ ਅਥ੍ਵਾ ਬਿਰੋਧ ਵਿਖੇ ਕਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੋਕਿ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਕ੍ਰੋਧ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ "ਕ੍ਰੋਧ ਕੈ ਬਿਰੋਧ ਵਿਖੇ" ਪਾਠ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਨੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰੁ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ:—

(੧) ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਖ ਰਿਦੈ ਪ੍ਰਥਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਬਸੈ,
(੨)ਤਾ ਪਾਛੈ ਕਰਤ ਆਗਯਾ ਮਯਾ ਕੈ ਮਨਾਵਈ ॥

ਅਰਥ—(੧)ਪਹਲ ਪ੍ਰਥਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰ ਭਾਂਤ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕਰਕੇ ਸਿਖਯਾ ਪਾਤ੍ਰ—ਸਿਖਯਾ ਧਾਰੀ = ਅਪਣੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ—ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਓਸਦਾ ਪੂਰਣ ਸ਼ਰਧਾ ਪਾਤ੍ਰ ਅਰੁ ਉਸਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤਥਾ ਭ੍ਰੋਸੇ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਬਣੌਂਦੇ ਹਨ। (੨)—ਤਿਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਓਸਨੂੰ ਅਮੁਕਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ ਅਰੁ ਅਮੁਕਾ ਕਰਣਾ ਹੈ; ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਿਬੇਕ ਮਈ ਆਗਯਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੇ (ਆਗਯਾ ਕਰਕੇ ਭੀ ਆਪ ਹੀ) ਹਿਤ ਪਜਾਰ ਭਤੇ ਦਜਾਲੂ ਢੰਗ ਨਾਲ (ਓਸ ਤੋਂ ਓਸ ਆਗਯਾ ਨੂੰ) ਮਨਵੌਂਦੇ ਹਨ ॥

(੩)ਆਗਯਾ ਮਾਨਿ ਗਯਾਨ ਗੁਰ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ,
(੪) ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਿ ਫਲ ਨਿਜ ਪਦ ਪਾਵਈ ॥

ਅਰਥ—(੩)(ਸੋਜਦਇਉਂ ਉਹ)ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਿਖਾਏਗਯਾਨਅਨੁਸਾਰ ਆਗਯਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਓਸਨੂੰ ਪਰਮ ਭੰਡਾਰ (ਆਤਮਕ ਨਿਧੀਆਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ) ਰੂਪ ਅਨਭਉ ਦਾ ਦਾਨ (ਵਿਗਯਾਨ) ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦੇਹਨ। (੪)—(ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ) ਗੁਰਮੁਖ (ਗੁਰ ਸਿਖ) ਸੁਖ (ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੰਦ) ਰੂਪ ਫਲ ਵਾਲੇ ਨਿਜ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥

ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ,
ਅਗਮ ਅਗਾਧ ਕਥਾ ਕਹਤ ਨ ਆਵਈ ॥

ਅਰਥ—(ਅਰਥਾਤ) ਨਾਮ ਹੈ ਨਿਸ਼ਕਾਮ (ਨਿਰਵਿਕਲਪ—ਅਫੁਰ) ਪਦ ਜਿਸਦਾ ਓਸ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲਗਾਕੇ ਉਹ ਸਹਜੇ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਕਥਾ ਨਾਂ ਗਾਹੀ ਜਾ ਸਕਨ ਵਾਲੀਅਗਾਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਗੰਮ (ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਾਰ) ਹੈ ਤੇ ਕਹਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ॥

ਜੈਸੋ ਜੈਸੋ ਭਾਉ ਕਰਿ ਪੂਜਤ ਪਦਾਰਬਿੰਦ,
ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕੈ ਮਨੋਰਥ ਪੁਜਾਵਈ ॥੧੨੯॥

ਅਰਥ—(ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਜੇਹੋ ਜੇਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾ ਭੌਣੀ (ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ) ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਅਰਾਧਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਓਸੇ ਓਸੇ ਭਾਂਤ ਹੀ) ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਕਰਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥੧੨੯॥

ਉਕ੍ਰ ਅਰਥ ਨੂੰ ਲੌਕਿਕ ਉਦ ਹਰਣ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਜੈਸੇ ਪ੍ਰਿਅ ਭੇਟਤ ਅਧਾਨ ਨਿਰਮਾਨ ਹੋਤ,
ਬਾਂਛਤ ਬਿਧਾਨ ਖਾਨ ਪਾਨ ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਿਰਮਾਨ ਹੋਕੇ ਅਪਨੇ ਆਪਨੂੰ ਪਯਾਰੇ ਪਤੀ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਓਸਦੇ ਗਰਭ ਰਹਿ ਆਯਾ ਕਰਦਾ (ਉਹ ਉਮੇਦ ਦੇ ਘਰ ਆਨ ਪੁਗਯਾ ਕਰਦੀ) ਹੈ, (ਤੇ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ) 'ਬਿਧਾਨ'–ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਉਕ੍ਤ ਬਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ (ਜੋ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਚਿਤ ਮੰਨੇ ਗਏ) ਹਨ ਓਸਨੂੰ ਬਾਂਛਤ (ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ)–ਓਸਦੀ ਚਾਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਨ ਪਾਨ ਆਦ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪਦਾਰਥ 'ਅਗ੍ਰਭਾਗ'–ਸਨਮੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਖਾਨ ਪਾਨ ਕੋ ਸੰਜਮ ਕਰੈ,
ਸੁਤ ਹਿਤ ਰਸ ਕਸ ਸਕਲ ਤਯਾਗਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਓਹੀ ਅਧਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਸਭ ਭਾਂਤ ਦੇ ਮਨ ਚਿੰਦੇ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਦ ਉਸਦੇ ਘਰ) ਪੁਤ੍ਰ ਉਪਜ ਔਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਜਰਥ ਖਾਨ ਪਾਨ ਆਦ ਵੱਲੋਂ 'ਸੰਜਮ'–ਸੰਕੋਚ (ਪ੍ਰਹੇਜ਼) ਧਾਰ ਲਿਆ ਕਰਦੀ,ਅਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਹਿਤ (ਭਲੇ ਅਰੁ ਸੁਖ) ਖਾਤਰ ਸਭ ਕਸੱਨਵਾਲੇ (ਜਕੜਨ ਵਾਲੇ ਵਾ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਖਿਚਨ ਵਾਲੇ) ਰਸਾਂ (ਸਵਾਦਾਂ) ਨੂੰ ਤਯਾਗ ਦਿੰਦੀ ਹੈ॥

ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਯ,
ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ–ਅਨਤ ਨ ਲਾਗਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਆਏ ਸਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਮੂਹ ਕਾਮਨਾਂ (ਮੁਰਾਦਾਂ) ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਓਸਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪਦ ਦਾ ਐਸਾ ਬਾਸੀ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁੜ ਕਦੀ ਉਹ ਹੋਰਦਿਰੇ (ਮੋਹ ਮਮਤਾ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਹੋਰਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਆਦ ਵਿਖੇ) ਨਹੀਂ ਲਗਯਾ (ਪਰ-ਚਯਾ ਯਾ ਲਲਚਿਆ) ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਨਿਸਿ ਅੰਧਕਾਰ ਭਵ ਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ,
ਪੰਚ ਤਸਕਰ ਜੀਤਿ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸੁਜਾਗਿ ਹੈ ॥੧੨੯॥

ਅਰਥ–(ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਕੀਹ ਕਿ)ਸੰਸਾਰ ਸਮੁਦਰ ਅੰਦਰ 'ਭਵ'–ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਰੋੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ (ਅਵਿਦਯਾਮਈ) ਵਿਖੇ (ਰੁੜ੍ਹ ਰਿਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦ ਪੰਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋਜਿੱਤਲਵੇਉਹੀ ਸਿੱਖ ਹੀ(ਕੇਵਲ) ਜਾਗ (ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿ–ਬਚ) ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ੧੨੯ ॥

ਐਸਾ ਆਗਯਾ ਪਾਲਕ ਸਿੱਖ ਬਨਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਥਾਯਃ–

ਸਤਿਗੁਰ ਆਗਯਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਬਾਲਕ ਸਿੱਖ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਰਜ ਮਹਿਮਾ ਅਪਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਪਾਲਨਹਾਰਾ(ਐਹੋ ਜਿਹਾ)ਬਾਲਕਾ(ਗੁਰੂਕਾ ਲਾਲ) ਜਿਹੜਾ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਹੋਵੇ, ਓਸ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਦਾ

ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥

ਸ਼ਿਵ ਸਨਕਾਦਿਕ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਨ ਗੰਮਿਤਾ ਹੈ,
ਨਿਗਮ ਸ਼ੇਖ਼ ਵਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਕੈ ਉਦਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸ਼ਿਵ (ਸਮੂਹ ਸਨਾਤਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂ ਗੁਰੂ) ਸਨਕ ਸਨੰਦਨ, ਸਨਤ, ਸੁਜਾਤ (ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸੀ ਪੁਤ੍ਰ-ਬੇਦਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਚਾਰਯ ਪਿਤਾਮਹਾਂ ਦੇ ਮਤ ਦੀਆਂ ਜਾਨਣਹਾਰੇ) ਅਰੁ ਸ੍ਵਯੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸ਼ਨੁ ਮਹੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੀ (ਉਕ੍ਤ ਸਿੱਖ ਦੀ ਚਰਣ ਧੂਲੀ ਦੇ ਜਸੋਂ ਕੇ ਤਜੋਂ ਮੱਹਤ ਨਿਰੂਪਣ ਦੀ) ਗੰਮਿਤਾ (ਪੁੱਜਤ) ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ (ਅਤੇ ਇਸੀ ਭਾਂਤ) ਸਾਖਯਾਤ ਨਿਗਮ (ਬੇਦ ਤਥਾ ਬੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ) ਅਰੁ ਸ਼ੇਖ਼ ਨਾਗ, ਬ੍ਰਹਸਪਤੀ, ਸੁਰਸਤੀ ਵਗੈਰਾ (ਜੋ ਬਾਣੀ ਦੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਭੀ ਅਨੰਤ ਅਨੰਤ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ॥

ਚਤੁਰ ਪਦਾਰਥ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਤ੍ਰਿਭੁਵਨ ਚਾਹੈ,
ਜੋਗ ਭੋਗ ਸੁਰਸਰਿ ਸਰਧਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ ਰੂਪ ਚਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖਤ, ਵਰਤਮਾਨ-ਤਿੰਨੇਂ ਕਾਲ ਤਥਾ ਸ੍ਵਰਗ, ਮਾਤਲੋਕ ਵਾ ਪਾਤਾਲ-ਤਿੰਨੇਂ ਲੋਕ ਚਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਧੂਲੀ ਨੂੰ) ਅਰੁ ਜੋਗ ਵਾ ਭੋਗ (ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਭਰ ਦੇ) ਅਥਵਾ ਜੋਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੀਆਂ ਸਮੂਹ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਨਿਧੀਆਂ ਤਥਾ (ਸਾਖਯਾਤ ਪਾਪ ਨਾਸ਼ਨੀ) ਦੇਵ ਨਦੀ = ਗੰਗਾ ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰ (ਕੇਵਲ) ਇਸੇ ਹੀ ਸਰਧਾ ਵਿਖੇ ਹਨ-ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਇਸ ਧੂਲੀ ਨੂੰ ਚਹੁੰਦੇ ਹਨ-(ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਓਸਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਪੁੰਨ ਮਹਾਤਮ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ) ॥

ਪੂਜਨ ਕੇ ਪੂਜ ਅਰੁ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰੈ,
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰ ਬਿਮਲ ਬਿਥਾਰ ਹੈ ॥ ੧੯੦ ॥

ਅਰਥ-(ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਇਹ ਧੂਲੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਪੂਜਨ ਜੋਗਾਂ ਦਾ ਭੀ ਪੂਜਯ (ਪੂਜਨ ਜੋਗ) ਤਥਾ ਪਤਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਣਾਨ ਵਾਲੀ-ਐਡਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਣਾ ਦੇਣ ਹਾਰੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਸਦੇ ਮਹੱਤ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਵੀਚਾਰ (ਨਿਰਣੇ) ਦੀ ਕਥਾ ਅਕਥ ਰੂਪ = ਕਥੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥ ੧੯੦ ।

ਉਕ੍ਤ ਚਰਣ ਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੀ ਬਣਾ ਧਰਦਾ ਹੈ:-

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਚਾਖਤ ਭਈ *ਉਲਟੀ ਤਨ,
ਸਨਾਤਨ ਮਨ ਉਨਮਨ ਮਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਚਰਣ ਧੂੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ ਚੱਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਅਥਵਾ ਚਰਣ ਧੂੜੀ ਦੇ ਚੱਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਖ ਰੂਪ ਫਲ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਉਸਦੀ ਸੁਰਤਿ) ਸਰੀਰ ਵਲੋਂ ਉਲਟੀ (ਬਾਹਰ ਮੁਖੋਂ ਅੰਤਰ ਮੁਖ) ਹੋ ਗਈ-ਭਾਵ "ਦੇਹੋ ਹੰਭਾਵ" ਸਮੂਲਚਾ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਰੁ 'ਸਨਾਤਨ'-ਧੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਜੋ ਮਨ (ਮਾਨਸੀ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਰਤਨ ਹਾਰਾ-ਅਮੋੜ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ) ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਮੰਨ ਜਾਂਦਾ (ਸ਼ਾਂਤ ਭਾਵ ਵਿਚ ਸੁਖ ਅਨੁਭਵ ਕਰਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ ॥ *"ਉਲਟਤਿ ਨ"-ਪਾਠਾਂਤਰ॥

ਦੁਰਮਤਿ ਉਲਟਿ ਭਈ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਹਿਦੈ,
ਦੁਰਜਨ ਸੁਰਜਨ ਕਰਿ ਪਹਿਚਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਦੁਸ਼੍ਰ ਬੁਧੀ (ਦੁਖਦਾਈ-ਅਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਇਣੀ ਮਤਿ) ਉਲਟ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ (ਭਲੀ ਮਤਿ, ਸੁਖਦਾਈ-ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਇਣੀ ਮਤਿ) ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਸ਼੍ਰ ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ (ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦੀ ਭਾਵ ਰੂਪ ਆਸੁਰੀ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦਾ ਤ੍ਯਾਗ ਕਰਕੇ) ਸੁਰਜਨ-ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਰ ਪੁਰਖ (ਦੈਵੀ ਸੁਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਭਲੇ = ਸਾਧੂ ਪੁਰਖ) ਕਰਕੇ ਪਹਿਚਾਨਣ ਵਿਚ ਔਣ ਲਗ ਪਈਦਾ ਹੈ ॥

ਸੰਸਾਰੀ ਸੈਂ ਉਲਟਿ ਪਲਟਿ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਭਏ,
ਬਗ ਬੰਸ ਹੰਸ ਭਏ ਸਤਿਗੁਰ ਗਯਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸੰਸਾਰ ਦਿਆਂ ਧੰਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਲਟ ਕੇ ਇਹ ਬੰਦਾ ਜੋ ਸੰਸਾਰੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਤਕੇ (ਮੁੜ) ਨਿਰੰਕਾਰੀ (ਨਿਰੰਕਾਰ ਪ੍ਰਾਇਣ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਗਲ ਧਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਖ੍ਯ ਭੋਗ ਰੂਪ ਪੂੰਗਿਆਂ (ਮਛੀਆਂ ਡੱਡੀਆਂ) ਚੁਗਨ ਹਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੰਸ ਵਿਚ ਜੰਮਕੇ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗ੍ਯਾਨ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਚੁਗਨ ਹਾਰੇ ਹੰਸ (ਬਿਬੇਕੀ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ॥

ਕਾਰਣ ਅਧੀਨ ਦੀਨ ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਭਏ,
ਹਰਣ ਭਰਣ ਭੇਦ ਅਲਖ ਲਖਾਨੇ ਹੈ॥ ੧੯੧ ॥

ਅਰਥ-ਕਾਰਣ (ਸਬੱਬ ਪਾ ਕੇ-ਭਾਵ ਜ਼ਰਾ ਜ਼ਰਾ ਸੰਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪਿੱਛੇ ਜੋ ਦੀਨ (ਆਤੁਰ) ਹੋ ਹੋ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ (ਸ੍ਵਯੰ) ਕਾਰਣ (ਕਰਤੇ ਧਰਤੇ-ਸਰਬ ਸਮਰੱਥ-ਸਭ ਸਬਬਾਂ ਦੇ ਘੜਨ ਹਾਰੇ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੋਹਨ (ਖਸੱਨ-ਮਰਣ) ਤਥਾ ਦੇਣ (ਪਾਲਨ-ਜਿਵਾਨ) ਦਾ ਭੇਦ (ਵਰ ਸ੍ਰਾਪ ਦਾ ਜੋ ਮਰਮ) ਅਲਖ ਰੂਪ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਲਖਣ ਹਾਰੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੯੧ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਸਰੀਰ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਅਰੁ ਵਟੀਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨ ਅਨੰਤ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਚਲਾ ਔਂਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰੇ ਤਦੋ ਹੀ ਇਸਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪਲਟਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ-ਯਥਾ:-"ਤਨ ਜਲਿ ਬਲਿ ਮਾਟੀ ਭਇਆ ਮਨ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਮਨੂਰ। ਅਉਗਣ ਫਿਰ ਲਾਗੂ ਭਏ ਕੂਰ ਵਜਾਵੈ ਤੂਰ।"

ਅਰੁ "ਇਹ ਮਨ ਉਲਟਿ ਸਨਾਤਨ ਹੂਆ। ਤਬ ਜਾਨੈ ਜਤੁ ਜੀਵਤ ਮੂਆ।" ਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ॥–॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ:–

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਚਾਖਤ ਉਲਟੀ ਭਈ,
ਜੋਨਿਕੈ ਅਜੋਨ ਭਏ ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਫਲ ਨੂੰ–ਅਥ੍ਵਾ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਫਲ (ਦੀ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਉਕ੍ਤ ਚਰਣ ਰਜ ਨੂੰ ਚੱਖਦੇ (ਰਸਨਾਂ ਉਪਰ ਧਰਦੇ) ਸਾਰ (ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਾ ਸੁਰਤ) ਉਲਟੀ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਜੋਨ ਵਲੋਂ (ਜਿਸ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਮਾਤਰਿਕ ਗੋਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ) ਅਜੋਨਿ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,ਅਰਥਾਤ–ਬਿੰਦੀ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋ ਜਣ ਕਾਰਣ–ਨਾਦੀ ਪੁਤ੍ਰ (ਸਿੱਖ) ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਲ (ਪਿਤਾ ਦੇ ਬੰਸ ਵੱਲੋਂ ਭੀ) ਅਕੁਲੀਨ (ਬੰਸ ਦੇ ਅਧ੍ਯਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜੰਤਨ ਤੇ ਸੰਤ ਅਉ ਬਿਨਾਸੀ ਅਬਿਨਾਸੀ ਭਏ,
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਭਏ ਸਾਧ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਤੁੱਛ ਵਾਸਨਾ ਅਧੀਨ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਛੁਦ੍ਰ (ਨੀਚ ਜੋਨ ਵਰਤੀ ਕੀੜਜਾਂ ਪਤੰਗਿਆਂ ਸਮਾਨ) ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤ (ਸਾਂਤ ਆਤਮਾਂ–ਮਹਾਂਨ ਪੁਰਖ), ਅਰੁ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚੋਂ (ਨਿਕਲ) ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ (ਸਤ੍ਯ ਪਦ) ਦੇ ਬਾਸੀ–ਅਮਰੇ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਅਧਮ (ਨੀਚੋਂ) ਤਥਾ ਅਸਾਧ (ਭੈੜੇ ਪੁਰਖੋਂ) ਸਾਧ (ਭਲੇ–ਉਤਮ) ਦੂਰ ਦਰਜਾਨੀਏ (ਪਾਰ ਦਰਸ਼ੀ, ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਲਾਲਚੀ ਲਲੂਜਨ ਤੇ ਪਾਵਨ ਕੈ ਪੂਜ ਕੀਨੇ,
ਅੰਜਨ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿਰੰਜਨਈ ਦੀਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ–'ਲਲੂ'–ਲਲਾ ਸਬਦ ਪੂਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਬੱਚੇ'–ਦੇ ਵਾਚਕ ਸਬਦ ਤੋਂ ਬਣਜਾ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ ਬੱਚਾ–ਅਯਾਣਾ ਬਾਲ ਹਰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਹੀ ਫੜ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪੌਣ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਬਜਸਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਿਛੇ ਪਚ ਪਚ ਮਰਣ ਵਾਲੇ ਮੂਰਖ ਲਾਲਚੀ ਜਨ (ਆਦਮੀ) ਤੋਂ (ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਕ੍ਤ ਧੂੜੀ ਨੇ) ਪਾਵਨ (ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੋਂ ਪਵਿਤ੍ਰ) ਬਣਾਕੇ ਪੂਜਨ ਜੋਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ "ਅੰਜਨ"–ਇਸ ਕਾਲਕ (ਕਲੰਕ) ਰੂਪ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੱਸਦਿਆਂ ਭੀ ਓਨਾਂ ਨੂੰ 'ਨਿਰੰਜਨਈ'–ਨਿਰੰਜਨੀ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਕਾਟਿ ਮਾਯਾ ਫਾਸੀ ਗੁਰ ਗ੍ਰਿਹ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਕੀਨੇ,
ਅਨਭੈ ਅਭਜਾਸੀ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭੀਨ ਹੈ॥ ੧੯੨॥

ਅਰਥ–ਐਸਾ ਹੀ ਕੱਟਕੇ ਮਾਯਾ ਦੀ ਫਾਸੀ(ਮਾਯਕ ਬੰਧਨ ਮੋਹ ਮਮਤਾ ਦੇ)

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਖੇ ਉਦਾਸੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਅਨਭੁਉ ਦੇ ਅਭਜਾਸੀ ਹੋਏ ਹੋਏ ਉਹ 'ਪ੍ਰਿਅ'–ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਿਚ ਭਿੰਨੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥ ੧੯੨ ॥

ਓਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭਿੰਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

(੧) ਸਤਿਗੁਰ (੩) ਦਰਸ (੪) ਧਜਾਨ (੨) ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
(੫) ਦਰਸ਼ਨੀ ਹੋਤ (੬) ਖਟ ਦਰਸ ਅਤੀਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(੧) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ (੨) ਅਸਚਰਜ ਸਰੂਪੀ (੩) ਦਰਸਨ ਦੇ (੪) ਧਜਾਨ ਵਾਲੇ (੫) ਦਰਸ਼ਨੀ (ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਣ ਹਾਰੇ)ਹੁੰਦੇਹੋਏ (੬ ਛੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਵਾ ਛੀਆਂ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ–ਅਰਥਾਤ ਨਜਾਇ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਸਾਂਖ, ਯੋਗ, ਵੇਦਾਂਤ ਰੂਪ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਥ੍ਵਾ ਮਨ ਪ੍ਰਾਣ ਅਰੁ ਸ਼ਰੀਰ ਦਿਆਂ : ਹਰਖ ਸੋਗ, ਭੁਖ ਪਜਾਸ ਤਥਾ ਜਨਮ ਮਰਣ ਆਦ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬਾਧਾ (ਕੁਦਰਤੀ ਪੀੜਾ) ਦੇ ਦਰਸਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਸ੍ਰੇਵੜੇ ਬੈਰਾਗੀ ਸੰਨਜਾਸੀ ਕਾਪੜੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿਧ ਭੇਖਾਂ ਮਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦੀ ਭਟਕਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ,
ਸੇਵਕ ਨ ਆਨ ਦੇਵ ਸੇਵ ਕੀ ਨ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ (ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ) ਓਨਾ ਦਾ ਧਾਮ (ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ) ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪਦ (ਨਿਰ ਵਿਕਲਪ = ਅਫੁਰ ਪਦ) ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਵਾ ਸੁਰਗ ਵੈਕੁੰਠ ਅਥ੍ਵਾ ਚਾਰ ਧਾਮ ਆਦ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ (ਅਚਾਹ) ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਥਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਦੂਸਰੇ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਆਦ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੋਣਾ ਓਨਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੁਚਦਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤਾ (ਇਸ੍ਟ ਦੇਵ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ (ਉਮੰਗ) ਓਨਾ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ,
ਆਨ ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀ ਨ ਸਿੱਖਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਹੀ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤ੍ਰ (ਪਰਮ ਮੰਤ੍ਰ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ (ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਹੋਰ ਤੰਤ੍ਰ (ਖ਼ਾਸ ਖਾਸ ਔਖਦੀਆਂ ਆਦਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਉਚਾਟਨ ਮੋਹਨ ਮਾਰਣ ਵਸੀ ਕਰਣ ਆਦ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ)ਅਰੁ ਖ਼ਾਸ ਅਖਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਉਕਤ ਸਿੱਧੀਆਂ ਖ਼ਾਤਰ ਕਲਪੇ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਪੰਗਤਿ ਸੁਖ,

ਹੰਸ ਬੰਸ ਮਾਨਸਰ ਅਨੰਤ ਨ ਚੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤਥਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪੰਗਤ (ਪਾਲ = ਕਤਾਰ) ਵਿਚ ਬੈਠਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਸਤਿਸੰਗ ਸਰੂਪ ਮ੍ਰਾਨ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਹੰਸ (ਬਿਬੇਕੀ) ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿਕੇ ਹੋਰਦਿਰੇ (ਹੋਰ ਹੋਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਵੱਲ, ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ॥੧੯੩॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਹੀ ਚਿੱਤ ਦੀ ਭਟਕਨਾਂ ਮਿਟ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਵੱਸ ਆਯਾ ਚਿੱਤ ਮੁੜ ਸਦਾ ਹੀ ਅਧੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ:–

(੨) ਘੋਂਸਲਾ ਮੈ ਅੰਡਾ ਤਜਿ (੩) ਉਡਤ (੧) ਅਕਾਸ਼ਚਾਰੀ,
(੫) ਸੰਧਿਆ ਸਮੈ (੪) ਅੰਡਾ ਹੇਤ ਚੇਤ (੬)ਫਿਰ ਆਵਈ ॥

ਅਰਥ–(੧) ਪੰਛੀ (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) (੨) ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਆਂਡੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ (੩) ਉਡਾਰੀ ਲਾ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ (੪) ਆਂਡੇ ਦੇ ਪਯਾਰ ਨੂੰ, ਚਿਤਾਰਕੇ (੫)ਉਹ ਸੰਧਿਆ (ਤ੍ਰਿਕਾਲਾਂ) ਵੇਲੇ (੬) ਮੁੜ (ਘੋਂਸਲੇ ਵਿਚ) ਆ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

(੭) ਤ੍ਰਿਰੀਆ ਤਯਾਗ ਸੁਤ ਜਾਤ ਬਨ ਖੰਡ ਬਿਖੈ,
ਸੁਤ ਕੀ ਸੁਰਤਿ ਗ੍ਰਿਹ ਆਇ ਸੁਖ ਪਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–(੭) ਮਜੂਰ ਤੀਵੀਂ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਘੁਰ ਹੀ ਛੱਡਕੇ ਜੰਗਲਨੂੰ (ਲਕੜੀਆਂ ਘਾਹ ਆਦ ਦੀ ਖਾਤਰ) ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ (ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੋਂ ਵਿਹਲਿਆਂ ਹੋ) ਪੁਤਰ ਦੀ ਸੁਰਤਿ (ਯਾਦ–ਸਫੁਰਤੀ) ਕਾਰਣ ਮੁੜ ਘਰ ਆਨ ਸੁਖੀ ਹੋਯਾਕਰਦੀਹੈ॥

(੮) ਜੈਸੇ ਜਲ ਕੁੰਡਿ ਕਰਿ ਛਾਡੀਅਤਿ ਜਲਚਰੀ,
ਜਬ ਚਾਹੇ ਤਬ (੧੦) ਗਹਿ ਲੇਤ (੯) ਮਨਿ ਭਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–(੮) ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਜਲ ਦਾ ਕੁੰਡ (ਹੌਜ਼) ਬਣਾਕੇ ਮੱਛੀਆਂ ਨੂੰ (ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਣ ਖਾਤਰ) ਛਡ ਰਖੀਦਾ ਹੈ, ਅਤ ਜਦੋਂ ਚਾਹੀਏ ਤਦੋਂ ਹੀ (੯) ਮਨਦੀ ਮੌਜ ਅਨੁਸਾਰ (੧੦) ਫੜ ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ(ਐਸੇ ਹੀ ਸੁਰਤ ਅੰਤਰ ਲਖਯ ਬੰਨਕੇ ਸਥਿਰ ਕਰ ਰਖੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਪਈ ਸਾਧੀ ਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਕ੍ਲੇਸ਼ ਆਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਚੌਂਹਦੇਹਨ, ਤਦ ਹੀ ਮੌਜ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ) ॥

ਤੈਸੇ ਚਿਤ ਚੰਚਲ ਭ੍ਰਮਤ ਹੈ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ,
ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਹਿਥ ਬਿਹੰਗ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥੧੯੪॥

ਅਰਥ–(੧੧) ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਚਿੱਤ ਚੰਚਲ ਸਭਾਵ ਵਾਲਾ ਚਾਰੋਂ ਕੂੰਟਾਂ (ਪੂਰਬ ਪਛਮ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ) ਵਿਖੇ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਕਦੀ ਪ੍ਰਬਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਧੀਨ, ਤੇ ਕਦੀ ਇਸੇ ਹੀ ਜਨਮ ਵਿਖੇ ਬਿਤੀਤ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਕਦੀ ਉੱਤਰ (ਭਵਿੱਖਤ) ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ

ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਹਾਰੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰੁ ਕਦੀ ਭਵਿੱਖਤ ਤੋਂ ਭੀ ਅਗੇ ਲਈ(ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੰਬੰਧੀ) ਕਲਪਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰ ਧਾਰਕੇ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਥੱਕ ਹੁੱਟ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਹਾਜ਼ ਉਪਰ ਬੈਠਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਹਾਰੇ ਪੰਛੀ ਨਿਆਈਂ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਖੇ ਭਟਕਦਾ ਹੋਯਾ ਚਿੱਤ,ਜਦ ਸਤਿ-ਗੁਰ ਸਰੂਪੀ ਜਹਾਜ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਔਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਹੀ ਕੇਵਲ ਪੂਰਣ ਸ਼ਾਂਤੀ (ਠੌਰ ਵਾਲੀ ਇਸਥਿਤੀ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੪ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਘੋਂਸਲੇ ਵਾਸੀ ਪੰਛੀ ਤਥਾ ਮਜੂਰਨ ਤੀਵੀਂ ਅਰੁ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਅੰਦਰ ਭਟਕਨ ਹਾਰੇ ਬਿਟੰਗਮ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰਕ ਭਟਕਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਰੋਂ ਜੁਗ ਭਟਕਦੇ ਭੀ ਓੜਕ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਠੌਰ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਨਿਰੂਪਣਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਛਲੀ ਕੁੰਡ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮੁਖ (ਗੁਰੂ ਸਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਨੁੱਖ) ਦੇ ਚਿੱਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੇਮਦੀ ਤਾਰਵਿਚ ਕਦਚਿਤ ਥੋਹ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀਗੱਲ ਤੋਂਖੁੰਜਪੈਣਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦਾਨੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਦਾਨੇਪ੍ਰੇਮੀ ਬ੍ਰਹਮਗਜਾਨੀ,ਪ੍ਰਕਰਣ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤਾਰ ਸਿਰ ਲਿਆਨ ਦਾ ਝੱਟ ਹੀ ਸੰਭਾਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ਇਹ ਬਾਰਤਾ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ॥-॥

ਸ਼ਬਦ ਸਪਰਸ ਰੂਪ ਰਸ ਗੰਧ ਆਦੀ ਕ੍ਰਮ ਪੂਰਬਕ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਅਪੂਰਬਤਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਮੈ ਨ ਪਾਈਐ ਬਰਨ ਤੈਸੋ,
ਖਟ ਦਰਸ਼ਨ ਮੈ ਨ ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦ ਚਾਰੋਂ ਬਰਨਾਂ (ਰੂਪਾਂ, ਵਿਖੇ ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਬਰਨ (ਰੰਗ = ਰੂਪ) ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ (ਜੇਹੋ ਜੇਹਾ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਉਕ੍ਤ ਸੁਖ-ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ) ਹੈ। ਛੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ (ਜੰਗਮ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬੈਰਾਗੀ ਆਦਿ) ਮਤਾਂ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਉਹ ਜੋਤਿ = ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੀ ਦਮਕ) ਜਿਹੜੀ ਕਿ (ਇਸ) ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ (ਪੰਥ) ਦੀ ਜੋਤਿ ਪਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਵਰਨਾਂ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਐਹੋ ਜੇਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਾਲੀ ਕੋਈ ਰੂਪ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਤੱਕਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ॥

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰ ਨ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸਮਾਨ ਖਾਨ,
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਮੈ ਨ ਸ਼ਬਦ ਉਦੋਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸਿੰਮ੍ਰਤੀਆਂ (ਮਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਸ਼੍ਟ ਅਤੇ ਯਾਗਜਵਲਕ ਆਦਿ ਰਿਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨ ਕੀਤੀਆਂ ਧਰਮ ਸਾਸਤ੍ਰ ਰੂਪ ਪੱਧਤੀਆਂ), ਪੁਰਾਣ (ਉਕ੍ਤ ਧਰਮ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਵਿਖੇ ਵਰਤਨਹਾਰੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂਸੰਬੰਧੀਗ੍ਰੰਥ, ਬੇਦ(ਧੁਰਾਹੂੰਗਜਾਨਨਿਰੂਪਕ

ਵਚਨਾਂ),ਅਰੁ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਧੁਰਾਹੂੰ ਗਜਾਨ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਨਿਰਣਾਂ ਰੂਪ ਗੁੰਥਨਾਂ), ਤਥਾ ਏਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਮਾਨ (ਬ੍ਰਾਬਰ) ਖਾਨ (ਚਾਰੋਂ ਖਾਣੀਆਂ ਅੰਦਰ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਹਾਰੀ ਵਾ ਪਰਾ ਪਸ਼ਯੰਤੀ ਮਧਜਮਾ ਵੈਖਰੀ ਰੂਪ ਬਾਣੀ) ਅਰੁ ਰਾਗ (ਛੀਆਂਰਾਗਾਂ)ਨਾਦ(ਹ੍ਰਸ੍ਵ ਦੀਰਘਪਲੁਤਰੂਪਉਚਰੀਧੁਨੀਵਾਸੱਤ ਸੁਰਾਂਰੂਪ)ਤਥਾਬਾਦ (ਸਾਜ ਬਾਜ ਆਦ ਸਾਂਗੀਤਿਕ ਸਾਧਨਾਂ) ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਐਸਾ ਸ਼ਬਦ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸ਼ਬਦ (ਬਾਣੀ) ਵਿਖੇ 'ਉਦੋਤ'-ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ॥

ਨਾਨਾ ਬਿੰਜਨਾਦ ਸ੍ਵਾਦ ਅੰਤ੍ਰ ਨ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ
ਸਕਲ ਸੁਗੰਧ ਮੈ ਨ ਗੰਧਿ ਸੰਧਿ ਹੋਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਖਾਨ ਪਾਨ ਆਦ ਦਿਆਂ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸ੍ਵਾਦ ਨਹੀਂ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਸ੍ਵਾਦ ਹੈ । ਅਰੁ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਵਿਖੇ ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਮਹਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੈਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਧੀ (ਮੇਲ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਉਸਨ ਸੀਤਲਤਾ ਸਪਰਸ਼ ਅਪਰਸ ਨ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਤੁਲਿ-ਓਤਪੋਤ ਹੈ ॥੧੯੫॥

ਅਰਥ-ਗਰਮੀ ਅਰੁ ਸਰਦੀ ਵਾਲੇ ਸਪਰਸ਼ਾਂ (ਭਾਵ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਹੁਨਾਲੇ ਸਜਾਲੇ ਦੇ ਮੌਸਮਾਂ ਅੰਦਰ ਵਰਤੀਨ ਹਾਰੇ-ਪਹਨਣ ਵਾ ਮਰਦਨ ਆਦ ਦੇ ਲੈਕ ਕੋਈ ਸੁਖਦਾਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ,ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਪਰਸ ਰੂਪ ਅਸੰਗ (ਅਲੇਪ ਭਾਵੀ) ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਜੋਂਕਿ ਗੁਰਮਖੀ ਸੁਖ ਫਲ ਇਕ ਰਸ ਹੀ ਹਰ ਸਮਜ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,ਅਤੇ ਇਹ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਵਤ (ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ) ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਰਮਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੫ ॥

ਗੁਰੂਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਮੇਲੇ ਹੋ ਪੈਣ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ:-

ਲਿਖਨ ਪੜ੍ਹਨ ਤਉ ਲਉ ਜਾਨੈ ਦਿਸੰਤਰ ਜਉ ਲਉ,
ਕਹਿਤ ਸੁਨਤ ਹੈ ਬਿਦੇਸ ਕੇ ਸੰਦੇਸ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਲਿਖਨ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਜਾਣੀਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੀਕ (ਪਜਾਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ) ਦਿਸੰਤਰ (ਅਨਜਤ੍ਰ ਦੇਸ) ਵਾਂਢੇਗਿਆ ਹੋਯਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਦੇਸ (ਪ੍ਰਦੇਸ) ਦਿਆਂ ਸਨੇਹਾਂ ਪਤਿਆਂ ਤਾਈਂ ਕਹਣ ਸੁਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ॥

ਦੇਖਤ ਅਉ ਦੇਖੀਅਤ ਇਤ ਉਤ ਦੋਇ ਹੋਇ,
ਭੇਟਤ ਪਰਸਪਰ ਬਿਰਹ ਅਵੇਸ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਇਤ (ਇਸ ਪਾਸੇ-ਏਧਰ) ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਉਤ(ਓਸ ਪਾਸੇ-ਔਧਰ) ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੀਤਮ,ਇਉਂ ਦੋ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖੀ ਅਤੇ ਦਿਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਬਿਰਹ

(ਵਿਛੋੜੇ) ਦੇ ਅਵੇਸ਼ ਕਾਰਣ ਅਰਥਾਤ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਔਣ ਕਰਕੇ (ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਉਛਲਿਆਂ,ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪੋ ਵਿਚ 'ਭੇਟਤ'-ਭਾਵ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਤਕਨਾ ਤਕੌਨਾ ਬਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੋਇ ਖੋਇ ਖੋਜੀ ਹੋਇ ਖੋਜਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ,
ਮ੍ਰਿਗ ਮਦ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਨਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੈ॥

ਅਰਥ-ਅਪਨੀ ਚੁੰਨੇ (ਚੌਕਸ) ਅਰੁ ਚੁਸਤ ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਖੋਇ (ਆਦਤ = ਵਾਦੀ) ਨੂੰ ਖੋਇ (ਗੁਵਾਕੇ) ਵਾ ਖੋਹ ਖੋਹ = ਝਾੜ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਵਿਖੇ ਖੋਜੀ ਬਣਿਆ ਚਾਰੋਂ ਕੁੰਟਾਂ ਅੰਦਰ (ਮਿਰਗ) ਮ੍ਰਿਗਮਦ (ਕਸਤੂਰੀ-ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਦ) ਨੂੰ ਢੂੰਢਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੁਗਤੀ ਓਸ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਣ (ਧਸਨ)ਦੀ-ਭਾਵ, ਮੂਰਖਤਾ ਧਾਰਕੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰਲਾ ਮਰਮ ਨਾਂ ਜਾਣਕੇ ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋਣ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਅੰਤਰ ਅੰਤਰ ਜਾਮੀ,
ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੇਵ ਸੇਵਕ ਨਿਰੰਤਰ ਅਦੇਸ ਕੈ॥ ੧੯੬ ॥

ਅਰਥ-(ਐਸਾ ਹੀ ਅਗਜਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਯਾ ਮਨੁੱਖ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦਿਆਂ ਜਪ ਤਪ ਤੀਰਥ ਆਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਖੇ ਭਰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪੁਜ ਗੁਰੂਕੇ ਸਿੱਖ ਸਜਜਾਂ) ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੰਧੀ(ਜੋੜ) ਆਨ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਨੂੰ ਜਾਣਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ (ਮਾਲਕ = ਵਾਹਗੁਰੂ) ਦਾ ਸੇਵਕ(ਭਜਨੀਕ)ਹੋਕੇ ਸੇਵਾ (ਭਜਨ)ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ ਨਿਰੰਤਰ (ਲਗਾਤਾਰ) ਓਸਦੇ ਤਾਂਈ "ਆਦੇਸ ਕੈ"-ਨਮਸਕਾਰ (ਆਰਾਧਨ) ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੬ ॥

ਵੀਚਾਰਃ-

ਉਪਰਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਨੂੰ ਰਖਜਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸੋਂ ਲੌਟ ਔਣਤੇ ਭੀ ਦੁਈ ਦੇ ਖਜਾਲ ਵਿਚ ਅਜੇ ਦੇਖਨਾ ਦਿਖੌਣਾ ਹੁੰਦਾਹੈ,ਪ੍ਰੰਤੂਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਨਉਪਰ ਬਿਰਹੇ ਦਾ ਅ+ਵੇਸ ਭੈੜਾ ਵੇਸ ਕੈ (ਕਿਥੇ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵ, ਨਾਂ ਜੁਦਾਈ ਦਾ ਵੇਸ ਅਰੁ ਨਾਂ ਹੀ ਦੇਖਨ ਦਿਖਾਨ ਅਰੁ ਲਿਖਨ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ,ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁਨਣਾ ਅਰੁ ਧਜਾਨ ਚਿੰਤਨ ਆਦ ਤਥਾ ਵੈਰਾਗ ਆਦ ਦੇ ਸਾਂਗ ਪਰਮਾਤਮ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਾਖਜਾਤਕਾਰ ਹੋਯਾਂ ਆਪਤੇ ਆਪ ਹੀ ਛੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇਤਰਾਂ ਦੂਸਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਂਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਤੀਸਰੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਉਚਾਰਕੇ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਭਾਵ ਨੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਟਕਨਾਂ ਅਰੁ ਭਰਮਨਾਂ ਅਗਜਾਨ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਉਪਰ ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਗਜਾਨ ਹੋਕੇ ਭਰਮਨਾਂ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਇਕ ਵਾਸਤ੍ਹ ਹੋਣ ਤੇ ਕੂੜੀਆਂ ਹਨ, ਅਰੁ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤ ਦਾ ਪਜਾਰ ਦੁਪਾਸੜ ਤੇ ਨਿਭਨ ਹਾਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੱਚਾ ਹੈ:-

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਸੰਗ ਪ੍ਰੀਤ ਇਕ ਅੰਗੀ ਹੋਇ,
ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਚਕੋਰ ਘਨ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਨ ਹੋਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਦੀਵੇ ਅਰ ਪਤੰਗੇ (ਫੰਬਟ) ਦੇ ਸੰਗ (ਮੇਲ) ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤੀ ਇਕ ਵਾਸੀ (ਇਕ ਪਾਸੜ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਕਯੋਂਕਿ ਫੰਬਟ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਪ੍ਰੰਤੂ) ਦੀਵੇ ਦੀ ਨਹੀਂ)। ਐਸਾ ਹੀ ਚਕੋਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ ਨਹੀਂ (ਤਥ) ਪਪੀਹੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਪ੍ਰੰਤੂ) ਬਦਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ॥

ਚਕਈ ਅਉ ਸੂਰ ਜਲ ਮੀਨ ਜਿਉ ਕਮਲ ਅਲਿ,
ਕਾਸ਼ਟ ਅਗਨਿ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਕੋ ਉਦੋਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(ਇਵੇਹੀ)ਚਕਵੀ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਮਛਲੀ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਲ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਭੌਰੇ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੌਲ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਾਠ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅੱਗ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਮ੍ਰਿਗ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਦ ਦੀ ਨਹੀਂ-(ਇਹ ਗੱਲ) ਉਦੋਤ ਹੈ (ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ) ਭਾਵ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ॥

ਪਿਤ ਸੁਤ ਹਿਤ ਅਰ ਭਾਮਨੀ ਭਤਾਰ ਗਤਿ,
ਮਾਯਾ ਅਉ ਸੰਸਾਰ ਦੁਆਰ ਮਿਟਤ ਨ ਛੋਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਹਿਤ (ਪਯਾਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਰੁ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਤੀਦੀ ਗਤਿ(ਚਾਲ-ਦਸ਼ਾਐਸੀ)ਨਹੀਂਹੁੰਦੀ, ਅਰੁ(ਇਸੀਭਾਂਤ) ਸੰਸਾਰ(ਸੰਸਾਰੀਜੀਵਾਂ)ਦਾਹੈ ਪਰਮਾਯਾਦਾਨਹੀਂਹੁੰਦਾ, ਕਯੋਂਕਿਆਪੋਵਿਚ ਦਾਦੁਆਰ (ਦੁਵੱਲਾ ਪਨਾ = ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਭਾਵ = ਪਯਾਰ) ਮਿਟਯਾ ਪਿਆ ਹੈ (ਮਾਨੋ) ਕਿਤੇ ਛੋਹਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਦੁਪਾਸੜ ਪਣਾ ਮਾਨੋ ਲਭਯਾਂ ਲਭਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਅਥ੍ਵਾ ਦੁਆਰ = ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵ ਦੀ ਕੰਧ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪੈ ਚੁਕੀ ਹੈ ਮਿਟਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਨੋ ਇਹ ਛੋਤ = ਛੋਹ ਲਗੀ ਪਈ ਹੈ ਧੁਰ ਦੀ)॥

ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਾਚੋ,
ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਖਦਾਈ ਓਤ ਪੋਤਿ ਹੈ॥ ੧੯੮॥

ਅਰਥ-(ਹਾਂ! ਜੇ ਹੈ ਦੁਵੱਲਾ ਪਯਾਰਤਾਂ ਇੱਕ) ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ। ਇਸੇ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਖੇ ਏਹੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਤਥਾ ਤਣੇ ਪੇਟੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨਯਾਈਂ ਦੁਵੱਲੀ ਰਮਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੧੯੮॥ (ਇਸੇ ਆਸ਼ਯ ਪਰ ੩੨੧ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਪੜ੍ਹੋ)॥

ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਸਭ ਭਾਂਤ ਦੇ ਦੁਵੱਲੇ ਪਯਾਰ ਦੇ ਦਮ ਗਜੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਪਯਾਰ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ:-

ਲੋਗਨ ਮੈ ਲੋਗਾਚਾਰ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਯਾਰ,
ਮਿਥਨ ਬਿਉਹਾਰ ਦੁਖਦਾਈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ—ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਵੱਜੋਂ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦਾ ਪਜਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ 'ਮਿਥੁਨ ਬਿਉਹਾਰ'—ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ (ਗਦੋਂ ਖੁਰਕਨੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ) ਦੁਖ ਦੇਣ ਹਾਰੀ ਹੀ ਪਛਾਣੋ ।

ਬੇਦ ਮ੍ਰਜਾਦ ਮੈ ਕਹਿਤ ਹੈ ਕਥਾ ਅਨੇਕ,
ਸੁਨੀਐ ਨ ਤੈਸੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮਨ ਮੈ ਨ ਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ—ਬੇਦ ਰੀਤੀ (ਬੇਦਾਂ ਦੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਪਾਟੀ) ਵਿਖੇ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਪ੍ਰੀਤੀ ਸੰਬੰਧੀ) ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਔਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਂਦੀ ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਪ੍ਰੀਤ (ਦੀ ਘਟਨਾਂ), ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਅੰਦਰ ਭੀ ਮੰਨਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ—ਭਾਵ, ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੋਂ ਛੁਟ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦਾ ॥

ਗਿਆਨ ਉਨਮਾਨ ਮੈ, ਨ, ਜਗਤ ਭਗਤ ਵਿਖੈ,
ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੂ ਨ ਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ—ਗਜਾਨ ਉਨਮਾਨ ਵਿਖੇ—ਭਾਵ, ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦ੍ਵਾਰੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾ ਉਕੱਤ ਜੁਕੱਤ ਚਲਾਕੇ ਭੀ ਤੱਕਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣ ਵਿਚ ਔਂਦੀ (ਐਸੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਤੀ), ਆਦ ਅੰਤ ਵਿਖੇ ਜਗਤ ਅੰਦਰ, ਅਥਵਾ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਦਾਹ੍ਵੇਦਾਰਾਂ ਅੰਦਰ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੇ, ਸੁੱਦਾਂ ਉਠਾਂਦੇ, ਤਥਾ ਢੋਲਕਾਂ ਛੈਣੇ ਖੜਤਾਲਾਂ ਖੰਜੀਰਾਂ ਆਦ ਸਾਜ ਬਾਜ ਦੇ (ਪਸਾਰੇ ਪਸਾਰਦੇ ਹਨ) ॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੈਸੋ,
ਤੈਸੋ ਨ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਬਿਖੈ ਔਰ ਠੌਰ ਆਨੀਐ ॥ ੧੯੮ ॥

ਅਰਥ—(ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ) ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ (ਪਜਾਰ) ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਵਿਖੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ॥ ੧੯੮ ॥

ਅਪੂਰਬ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਸਭਾ ਅੰਦਰ "ਧੰਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਧੰਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ" ਦਾ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋ ਉਠਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਾਸ ਕੌਣ ਹੈ-ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਯ ਉਪਰ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਕਬਿੱਤ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੇ ਹਨ:—

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਉ ਕਰੈ,
ਹਰੈ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਰਿਦੈ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਜਦ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦੇ ਹੋਨ, ਤਦ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵਲੀਨ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮਿਲਿ,
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਦੁਬਿਧਾ ਬਿਨਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਐਸਾ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਖ) ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਖੇ ਲਿਵ (ਤਾਰ) ਲਗਾਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ, ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰੀਤ ਲਗਕੇ ਓਨਾਂ ਉਪਰ ਓਸਦੀ ਭੌਣੀ (ਸ਼ਰਧਾ), ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਬਿਧਾ ਸਮੂਲਚੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ-ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰੁ ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰ ਦੂਆ ਕੋਈ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਣ ਕਰਣਹਾਰਾ ਓਸਨੂੰ ਸੁਝਨੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ ਪੂਰਣ ਹੁਇ,
ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਵਿਖੈ ਅਨਭੈ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰ (ਛਕ) ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ, ਜਿਸ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ (ਨਿਸਚੇ) ਦਾ ਧਾਰਣਾ ਬਿਸਮ (ਬਿਖ਼ਮ) ਅਤਯੰਤ ਬਿਖੜਾ (ਅਉਖਾ) ਹੈ, ਓਸ ਵਿਖੇ ਅਨਭਉ (ਯਥਾਰਥਗਯਾਨ = ਸਾਮਰਤੱਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਭਾਵ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਬਾਰੰਬਾਰ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਰੈਹਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਚਾਇ ਚਿੰਤਾ ਮੈ ਅਤੀਤ ਚੀਤ,
ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥ ੧੯੯ ॥

ਅਰਥ-(ਇਉਂ ਅਭਯਾਸ ਵਿਚ) ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਓਸਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਭਰੇ ਹੋਏ ਉਤਸਾਹ ਕਾਰਣ) ਉਸਦਾ ਚਿੱਤ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਅਤੀਤ (ਉਪ੍ਰਾਮ-ਨਿਰਲੇਪ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤਯ ਸਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ (ਸਿੱਖ ਮੱਤ) ਭੀ ਸਤਯ ਸਰੂਪੀ ਹੈ (ਐਸਾ ਨਿਸਚਾ ਧਾਰਣ ਹਾਰਾ ਉਹ ਸੱਚਾ) ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਾਸ ਹੈ ॥ ੧੯੯ ॥

ਮੁੜ ਉਸੇ ਬਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਾਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ,
ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ ਚੀਤ ਆਸਾ ਮੈ ਨਿਰਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਲੌਂਦੇ ਹੋਏ ਅਪਣਾ ਰੁਖ (ਤ੍ਵੱਜੋ = ਖਯਾਲ = ਤਾਂਘ) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੱਲ ਹੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਸਾਂ (ਉਮੇਦਾਂ ਦੇ ਮੰਡਲ-ਕਾਰ ਵਿਹਾਰਾਂ) ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਨਿਰਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ-ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਵਿਚ ਖੇਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਉਪਰ ਰਜੋ ਤਮੋ ਸਤੋ ਗੁਣ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਗੇੜਾ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀ ਪਾ ਸਕਯਾ ਕਰਦਾ॥

ਨਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਰਿਦੈ,
ਬਰਤੈ ਬਰਤਮਾਨ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਨਾਮ ਹੈ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪਦ (ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਪਦਵੀ) ਜਿਸਦਾ, ਓਸ ਵਿਖੇ ਓਸ ਦਾ ਰਿਦਾ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਜਿਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਆਨ ਵਰਤੇ ਓਸ ਵਿਖੇ ਵਰਤਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਭੀ ਓਸ ਦੇ (ਅੰਦਰ) ਗ੍ਯਾਨ ਮਈ ਚਾਨਣਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਉਜਾਲਾ) ਕਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ॥

ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਏਕ ਏਕ ਔ ਅਨੇਕ ਮੇਕ,
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਉਹ ਗ੍ਯਾਨ ਦਾ ਚਾਨਣਾਂ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਸੂਖਮ (ਮਨ ਵਿਚ ਫੁਰਣ ਹਾਰੀ ਸੰਕਲਪ ਮਈ ਰਚਨਾ) ਅਰੁ ਸਥੂਲ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਮਾਨ ਪਸਾਰਾ) ਸਭ ਇਕ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੈ,ਅਤੇ ਇਕ ਹੀ ਇਸ ਸਮੂਹ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਮਿਲਤ੍ਯਾ ਹੋਯਾ ਸਾਰੇ ਏਸ ਠਾਠ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਬਿਬੇਕ (ਦੋ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੇ) ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਟੇਕ (ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ) ਧਾਰਕੇ (ਉਹ) ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪੀ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ (ਨਿਸਚੇ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਲਿਵ ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੋਇ ਰੇਨ,
ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥੧੯੦॥

ਅਰਥ–(ਇਸ) ਚਰਣ (ਚੱਲਨ–ਆਚਰਣ) ਦ੍ਵਾਰੇ ਸ਼ਰਣ (ਓਟ–ਸਹਾਰਾ) ਓਸ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਕੇ ਇਸੇ ਲਿਵ ਪ੍ਰਾਯਣ, ਭਾਵ-ਸਭਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ਹੋਯਾ, ਆਪੇ ਨੂੰ ਗੁਵਾਕੇ ਸਭ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਸਮਾਨ (ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਵਾਨ) ਹੋਯਾ–ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਭੀ ਸਤ੍ਯ ਸਰੂਪੀ ਹੈ (ਐਸੀ ਪੱਕੀ ਭੌਣੀ ਧਾਰਣ ਹਾਰਾ ਉਹ ਸੱਚਾ) ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਾਸ ਹੈ ॥ ੧੯੦ ॥

ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਦੱਸਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਅਪਨੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਕੈ ਅਗ੍ਯਾਨਤਾ ਅਵਗ੍ਯਾ ਗੁਰ,
ਨਿੰਦਾ ਗੁਰਦਾਸਨ ਕੈ ਨਾਮ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਅਗ੍ਯਾਨਤਾਈ (ਅਨਜਾਣਤਾ) ਕਰਕੇ ਹਉਮੈ (ਪ੍ਰਗਟ ਹੰਕਾਰ) ਤਥਾ ਅਭਿਮਾਨ (ਸੂਖਮ ਹੰਕਾਰ) (ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਕੇ ਮੈਂ) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਅਵਗ੍ਯਾ (ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਹਾਂ) (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਨੱਠ ਪੈਣਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ)। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕ (ਪੂਰਣ ਭ੍ਰੋਸੇ ਵਾਲੇ–ਅਪਣੇ ਚਿੱਤ ਦੇ ਸੱਚੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਣ ਹਾਰੇ) ਸਨ, ਓਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦ੍ਯਾ ਕਰਣ ਹਾਰਾ

ਭਾਵ, "ਕੱਚੇ ਡੋਲਦੇ ਹਨ"—ਇਉਂ ੨ ਆਖਕੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਹਾਨਤ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ (ਭਾਵ ਫੋਕਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ) ॥

ਮਹੁਰਾ ਕਹਾਵੈ ਮੀਠਾ ਗਈ ਸੋ ਕਹਾਵੈ ਆਈ,
ਰੂਠੀ ਕਉ ਕਹਿਤ ਤੂਠੀ ਹੋਤ ਉਪਹਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਬਿਲਕੁਲ ਇਹ ਓਕੂੰ ਹੀ ਉਲਟੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੀਕੂੰ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ), ਹੈ ਤਾਂ ਮਹੁਰਾ = ਮਾਰ ਸਿਟਣ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਨਾਮ ਉਸਦਾ ਗ੍ਰੰਥਾਂਪੋਥੀਆਂ ਅਰੁ ਵੈਦਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ "ਮਿੱਠਾ"—ਸਿੰਗੀਆ ਵਿਖ, ਅਤੇ ਅੱਖ ਤਾਂ ਗਈ ਵਰਗੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਓਸਨੂੰ "ਆ ਗਈ"—ਤਥਾ ਕੁਦਰਤ ਮਾਤਾ ਤਾਂ ਸੀਤਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੁਸੀ ਪਈ ਦਿਸਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਖੀ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ "ਮਾਤਾ ਤੁਠੀ" ਹੋਈ ਹੈ—ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਹਾਸੋਹੀਣੇ ਵਰਤਾਰੇ ਮੂਜਬ ਹੀ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਭੀ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈ ॥

ਬਾਂਝ ਕਹਾਵੈ ਸਪੂਤੀ, ਦੁਹਾਗਨ ਸੁਹਾਗਨ,
ਕੁਰੀਤਿ ਸੁਰੀਤਿ ਕਾਟਿਓ ਨਕਟਾ ਕੋ ਨਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਬੰਧਯਾ (ਸੰਢ = ਨਿਪੁੱਤੀ) ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਪੁੱਤੀ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਦੁਹਾਗਨ = ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਗੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ, ਵਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨ ਵਾਲੀ = ਬਿਭਚਾਰਨ (ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਧਦੇਲ ਪਰ),ਆਖਨ ਵਿਚ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸੁਹਾ-ਗਨ, (ਐਸਾ ਹੀ) ਗਰਭਨੀ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਹੈਨ, ਤਾਂ ਓਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਭੰਡਨ ਵਾ-ਲੀਆਂ, ਪਰ ਨਾਮ ਰੱਖ ਛਡਿਆ ਹੈ ਓਨਾਂ ਦਾ ਰੀਤਾਂ (ਕੁਲਾਚਾਰੀਰੀਤੀ),ਅਰੁ ਨੱਕ ਵੱਢੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—'ਨਾਸਾਂ ਵਾਲਾ' ॥

ਬਾਵਰੋ ਕਹਾਵੈ ਭੋਰੋ ਆਂਧਰੋ ਕਹੈ ਸੁਜਾਖੋ,
ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਾਸੁ ਨ ਬਾਸ ਹੈ ॥੧੯੧॥

ਅਰਥ—ਬੌਰੇ (ਸੁਦਾਈ) ਨੂੰ ਭੋਲਾ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਅੰਨੇ ਨੂੰ ਸੁਜਾਖਾ (ਸੂਰਮਾਂ ਪੰਜ ਅੱਖਾ) ਕਰਕੇ ਸੱਦਦੇ ਹਨ—ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਅਲੋਕਾਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮੀਪ ਰਹਿਕੇਭੀ ਚੰਦਨ ਦੇਸਮੀਪੀਹੋਕੇਭੀਵਾਂਸਦੇਸੁਗੰ-ਧੀਓਂ ਸੱਖਨੇ ਰਹਿਣਵਤ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਦਾਸ ਨਾਮਵਾਲੇਨੂੰ ਸਮਝੋ(ਇਹਭਾਵਹੈ)॥੧੯੧॥

"ਗੁਰੂਦਾਸ" ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਯਾਖਯਾ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਰੂਪ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਮਹੱਤ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਗੁਰ ਸਿਖ ਏਕ ਮੇਕ ਰੋਮ ਨ ਪੂਜਸਿ ਕੋਟਿ,
ਹੋਮ ਜੱਗ ਭੋਗ ਨਈਵੇਦ ਪੂਜਾਚਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ (ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਰੂਪ) ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਗੁਰ ਸਿਖ

ਦੇ ਰੋਮ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਮਨ, ਯਗਜ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ, ਤਥਾ ਦੇਵਤਾ ਅਰਪਿਤ ਭੇਟਾ ਅਰੁ ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਰੂਪ ਸਾਧਨ ॥

ਜੋਗ ਧਯਾਨ ਗਯਾਨ ਅਧਯਾਤਮ, ਰਿਧਿ
ਸਿਧਿ ਨਿਧੇ; ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮਾਦਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਹੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਸਾਧੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੇ ਓਸਦੇਵਾਲ ਭਰ ਨੂੰ), ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰਦੇ ਜੋ ਹਠ, ਮੰਤ੍ਰ, ਲਯ ਤਥਾ ਰਾਜਜੋਗ ਰੂਪਚਾਰੇਜੋਗ ਹਨ, ਵ ਸਰਗੁਨ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪੀ ਧਯਾਨ। ਤਥਾ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼੍ਰੇ ਕਰਣ ਹਾਰਾ (ਪਰ ਅਪਰ ਰੂਪ) ਗਯਾਨ, ਅਰੁ ਰਿਧੀਆਂ, ਸਿਧੀਆਂ ਅਉ (ਅਤੇ) ਨਿਧੀਆਂ (ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੀਆਂ)। ਅਥ੍ਵਾ ਰਾਜਸ ਤਾਮਸ ਸਾਤਕ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਜਪ ਅਰੁ ਤਪ ਵਾ ਸੰਯਮ (ਬਰਤ) ਆਦਿ ਜੋ ਧਾਰਣੇ ਹਨ (ਇਹ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੇ) ॥

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਾਣ ਬੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਉ ਸਾਂਗੀਤ,
ਸੁਰਸਰਿ ਦੇਵ ਸਬਲ ਮਾਯਾ ਬਿਸਥਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਸਤਾਈ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ, ਚਾਰੋਂ ਬੇਦ, ਛੀਏ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਰੁ ਰਾਗ ਵਿਦਯਾ, ਗੰਗਾ, ਦੇਵ (ਈਸ਼੍ਵਰ) ਜੋ ਮਾਯਾ ਸਬਲ ਹੈ। ਵਾ ਸਬਲ ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਵ ਮੰਦਰ ਜੋ ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹਨ–ਅਥ੍ਵਾ ਸਮੂਹ ਮਾਯਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਪ੍ਰਪੰਚ (ਪਸਾਰਾ)–(ਭੀ ਨਹੀਂ ਗੁਰ ਸਿਖ ਦੇ ਰੋਮ ਦੀ ਸਮਤਾ ਲਿਆ ਸਕਦੇ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਗੁਣਾਂ ਹੋਕੇ ਆਵਨ) ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਅਸੰਖ ਜਾਕੈ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਚਰਣ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਿਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥੧੯੨॥

ਅਰਥ–(ਐਹੋ ਜੇਹਿਆਂ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਨਗਿਣਤ ਸੰਗਤ ਜਿਸ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈ, ਅਨੰਤ ਅਨੰਤ ਵਾਰ ਓਸਦੇ ਚਰਣਾਂ (ਕਮਲਾਂ) ਤਾਈਂ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥ ੧੯੨ ॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਮੂਲ:–

ਚਰਣ ਕਮਲ ਰਜ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਮਾਥੈ ਲਾਗੀ,
ਬਾਂਛਤ ਸਕਲ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਪਗ ਰੇਣ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਐਸੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਰਜ (ਧੂਲੀ) ਲਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਪਰ, ਸਭ ਹੀ (ਅਗੇ ਕਥਨ ਕੀਤੇ) ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਰੇਣ (ਧੂੜੀ) ਨੂੰ ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ ਕੋਟਿ ਕਮਲਾ ਕਲਪਤਰੁ,
ਪਾਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਕਾਮਧੇਨੁ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਜੋ ਕੋਟੀਆਂ (ਅਨੰਤਗੁਣਾਂ) ਲਛਮੀਆਂ, ਕਲਪ

ਬਿਰਛ, ਪਾਰਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਚਿੰਤਾਮਣੀਆਂ, ਤਥਾ (ਜੋ) ਕਾਮਧੇਨੂਆਂ ਹਨ ॥

ਸੁਰ ਨਰ ਨਾਥ ਮੁਨਿ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਔ ਤ੍ਰਿਕਾਲ,
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗ੍ਯਾਨ ਉਨਮਾਨ ਜੇਨਕੇਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤੇ, "ਨਰ"–ਮਨੁੱਖ, ਨੌਂ ਨਾਥ, ਸੱਤ ਮੁਨੀ, ਸੁਰਗ ਪਤਾਲ ਮਾਤ ਲੋਕ ਅਰੁ ਭੂਤ ਭਵਿੱਖਤ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਚੌਦਾਂ ਲੋਕ, ਚਾਰੋਂ ਬੇਦ, ਲੌਕਿਕ ਬੈਦਿਕ ਗਜ਼ਾਨ, ਤਥਾ "ਜੇਨਕੇਨ", (ਜਿਸ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ)ਹੋਰ ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਉਨਮਾਨ ਕੀਤਾ (ਸੋਚ ਵੀਚਾਰ ਵਿਚ ਲਜਾਂਦਾ) ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਇਹ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਹੀ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾਂ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਉਕ੍ਤ ਚਰਣਧੂੜ ਦੀ ਬਾਂਛਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇਹਨ)॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਅਸੰਖ ਜਾਂਕੈ,
ਨਮੋ ਨਮੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇਨ ਹੈ ॥੧੯੩॥

ਅਰਥ–ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਐਸਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂਅਸੰਖਜਾਤ ਸੰਗਤਾਂ ਜਿਸ (ਗੁਰੂ) ਦੀਆਂ ਹਨ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਫਲ ਦੇਣ ਹਾਰੇ (ਓਸ ਤਾਈਂ) ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥ ੧੯੩ ॥

ਉਕ੍ਤ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ:–

ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ,
ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਚਾਇਕੈ ਚਈਲੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਉਕ੍ਤ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਉਤਮ ਹੈ–(ਅਰਥਾਤ ਇਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਜਿਨਾਂ ਕਿਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਐਸੇ ਉਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਕਿ ਓਨਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤੀ ਭਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਭਾਇ(ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ)ਦੇ ਚਾਅ(ਚੌਂਪ)ਨਾਲ ਓਨਾਂਨੂੰ ਚਾਹ ਮਲੀਆਂਚੜ੍ਹੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ–ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਦ ਵਿਖੇ ਉਮੰਗ ਤੇ ਉਤਸਾਹ ਓਨਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਗਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਬਚਨ ਤੰਬੋਲ ਸੰਗ ਰੰਗ ਹੁਇ ਰੰਗੀਲੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਅਤਜੰਤ ਅਸਚਰਜ ਸਰੂਪ (ਸਤਿਗੁਰ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਲਿਵ (ਤਾਰ–ਤਾੜੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ) ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਓਨਾਂ ਦੀ), ਤੇ ਬਚਨ (ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪੀ) ਤੰਬੋਲ (ਪਾਨ) ਦੇ ਅਭ੍ਯਾਸ ਰੂਪ ਚਬਾਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਕਰਕੇ (ਉਹ) ਰੰਗੀਲੇ (ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ = ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤੀ ਰੱਤੇ) ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੈ ਰਸਿਕ ਰਸੀਲੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਅਰਥਾਤ) ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਸਰੂਪੀ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਅਥ੍ਵਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਨਣ

ਦੀ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਧਾਰਣਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਈ ਅਗੰਮੀ ਧੁਨ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਕੇ ਜਲ ਵਿਚ ਮਛਲੀ ਨਿਆਈਂ ਲੀਨ (ਮਗਨ) ਹੋਏ ਹੋਏ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਰਸੀਏ ਬਣਕੇ (ਉਹ) ਰਸ ਵਾਲੇ (ਆਤਮ ਰਸ ਭਿੰਨੇ)ਹੋਏਰਹਿੰਦੇਹਨ॥

ਸ਼ੋਭਾ ਨਿਧਿ ਸ਼ੋਭ ਕੋਟਿ ਓਟ ਲੋਭਕੈ ਲੁਭਿਤ,
ਕੋਟਿ ਛਬਿ ਛਾਂਹ ਛਿਪੈ ਛਬਿਕੈ ਛਬੀਲੇ ਹੈ ॥੧੯੪॥

ਅਰਥ-(ਇਸੇ ਰਹਿਣੀ ਕਰਕੇ ਉਹ) ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾਂ ਲੋਭ ਕਰਕੇ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਓਨਾਂ ਦੀ ਓਟ(ਸਹਾਰੇ ਆਂਭ ਸਾਭ) ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਛਬਿ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਕਰਕੇ ਐਤੇ ਛਬੀਲੇ (ਸੁੰਦ੍ਰ) ਉਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਛਬਾਂ ਓਨਾਂ ਦੀ ਛਾਂਹ (ਛਾਇਆ) ਤਲੇ ਛਪੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ॥ ੧੯੪ ॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਮੁੜ:-

ਗੁਰ ਸਿਖ ਏਕ ਮੇਕ ਰੋਮ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ,
ਗੁਰਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮਹਮਾ ਕੋ ਪਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ (ਪੂਰਬ ਉਕ੍ਤ ਰੀਤੀ ਦ੍ਵਾਰੇ) ਏਕ ਮੇਂ ਏਕ ਰੂਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਓਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਰੋਮ (ਵਾਲਭਰ) ਦੀ ਕਥਾ ਅਕੱਥ ਰੂਪਹੈ(ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ) । (ਐਸਿਆਂ) ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਭਲਾ ਕੌਣ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥

ਏਕ *ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਕੋ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਮਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(ਓਨਾਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ) ਓਅੰਕਾਰ ਮਾਤ੍ਰ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ (ਪਸਾਰੇ) ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰ ਓੜਕ) ਨਹੀਂ (ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ)ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹੀਸੁਰਤਿ (ਸੁਣ)ਪੌਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੀ ਹੋਜਾਂਦਾਹੈ।

---

*ਪਹਿਲੇ ਪਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਏਵੇਂ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:-"(ਕ੍ਯੋਂਕਿ) ਜਿਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਓਸਦੇ ਸਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥ ਤੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੱਖ) ਨਿਵਾਸ ਤੱਕਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਅਨੁਸਾਰਣੀ ਮਤਿ ਨੂੰ ਧਾਰ ਆਪਾ ਨਹੀਂ ਜਣਾਯਾ ਕਰਦੇ ॥ ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ = ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਗੁਰ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ) ਤਥਾ ਓਸ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜਿਥੇ ਜੋਤ ਰੂਪਤਾ ਕਰਕੇ ਇਕ ਰੂਪ ਓਤਪੋਤ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇਹਨ- ਓਸ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਣ ਔਂਦੀ ਹੈ ॥

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮੈ ਨਿਵਾਸ,
ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨੁ ਮਤਿ ਆਪਾ ਨ ਜਤਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਚ ਭੀ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਕਜੋਂਕਿ)ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ (ਵਾਸਾ = ਡੇਰਾ) ਸਤਿ ਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਅਰੁ ਇਉਂ ਅਭੇਦ ਹੋਕੇ ਐਸਾ ਪੁਰਖ ਉਸ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਸਗੋਂ "ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨੁ" = ਦਾਸਾਂ+ਅਨੁ+ਦਾਸਨ ਗਰੂ ਕਿਆਂ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਅਨੁ (ਪਿਛੇ) ਅਨੁਸਾਰ ਚਲੱਨ ਵਾਲੇ ਦਾਸਾਂ ਵਾਲੀ ਮੱਤਿ (ਧਾਰਣਾਂ = ਸੁਭਾਵ) ਧਾਰਕੇ ਆਪੇ (ਅਭਿਮਾਨ) ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਜਣਾਯਾ ਕਰਦਾ ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੈ,
ਓਤਿਪੋਤਿ ਜੋਤਿ ਵਾਕੀ ਵਾਹੀ ਬਨਿ ਆਵਈ ॥੧੯੫॥

ਅਰਥ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰ ਸਿੱਖ, ਕਜੋਂਕਿ ਓਹੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਖੇ ਓਤਪੋਤ (ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਦੀ ਤਾਰ ਵਤ) ਰਮੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ) ਓਨਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ (ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ) ਕੇਵਲ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਣ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸਮਸਰਤਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ॥ ੧੯੫ ॥

ਅਨਾਤਮ ਸਿਆਣੋਂ ਅਸੰਗ ਹੋ ਪਰਮਤੱਤ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਵਿਖੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਮਿਲਨ ਦਾ ਮਰਮ,ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚਲੇ ਮਿਲ ਬਿਛਰਨ ਦੇ ਭੇਦ ਵਤ ਅਗੰਮ ਹੈ:-

ਪਵਨਹਿ ਪਵਨ ਮਿਲਤਿ ਨਹੀ ਪੇਖੀਅਤਿ,
ਸਲਿਲੇ ਸਲਿਲ ਮਿਲਤ ਨਾਹਿ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-(ਪੂਰਬ ਅਥ੍ਵਾ ਪੱਛਮ ਵਿਖੇ ਬਹਿ ਰਹੀ) ਧਾਰਾ ਪੌਣ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਤੱਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਯਾ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਪੌਣ ਦਾ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੋਯਾ ਨਹੀਂ ਤਕਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ,(ਅਰੁ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਅਭੇਦਤ ਕਹੌਂਦਾ ਹੋਯਾ) ਪਾਣੀ (ਵਿੱਚ ਡੂਬੇ) ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੋਯਾ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥

ਜੋਤੀ ਮਿਲੈ ਜੋਤਿ ਹੋਤ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕੈਸੇ ਕਰ,
ਭਸਮਹਿ ਭਸਮ ਸਮਾਨੀ ਕੈਸੇ ਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਜੋਤਿ (ਅਗਨੀ) ਵਿਖੇ ਜੋਤ (ਅਗਨੀ) (ਆਪੋ ਵਿਚ) ਮਿਲੀ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਨਜਾਰੀ ਨਜਾਰੀ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਭਸਮਹਿ (ਰਾਖ-ਮਿਰਤਕਾ) ਵਿਚ ਮਿਰਤਕਾ ਸਮਾਨੀ (ਮਿਲੀ) ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਕਿਸੇ ਭਾਂਤ ਨਹੀਂ

ਜਾਣ ਸਕੀਦੀ ॥

ਕੈਸੇ ਪੰਚ ਤਤ ਮੇਲ ਖੇਲ ਹੋਤ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ,
ਬਿਛੁਰਤਿ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਨ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–(ਇਵੇਂ ਹੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵਾਕੂੰ, ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ (ਆਕਾਸ਼ ਵਾਯੂ ਅਗਨੀ ਜਲ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ) ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਕੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਮਿਲੌਨੀ ਦਾ ਖੇਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਿਛੁੜਦੇ ਹਨ–ਭਾਵ ਜੀਵਨ ਅਰੁ ਮਿਰਤੁ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਕੂੰ ਲਾਯਾ ਜਾ ਸਕੇ–ਕਿੱਤੂ ਨਹੀਂ ਲਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਤਿ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਅਗਮਿਤਿ ਕੈਸੇ ਉਰਆਨੀਐ ॥੧੯੬॥

ਅਰਥ–(ਜਦ ਇਹ ਬਾਹਰਲੇ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਮਰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ) "ਅਬਿਗਤਿ"–(ਗ੍ਯਾਨ) ਸਰੂਪ ਦੀ ਗਤੀ ਅਤੀ ਬਿਸਮਾਦ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਚਰਜ ਮਈ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਗ੍ਯਾਨ ਨੂੰ ਧ੍ਯਾਨ ਵਿਚ ਲਿਔਣਾਂ 'ਅਗਮਤਿ' = ਅਗੰਮਤਾ ਦੀ ਅਵਧੀ ਰੂਪ ਹੈ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਕੇ ਉਸ ਅਗੰਮ ਦੇ ਕਹਣ ਦਾ ਵੀਚਾਰ) ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ ? ਭਾਵ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਗੰਮ ਤੋਂ ਭੀ ਅਗੰਮ ਹੈ ॥ ੧੯੬ ॥

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮਹਮਾ ਮੁੜ–ਮਹਾਂ ਦੁਰਲਭ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:–

ਚਾਰ ਕੁੰਟ ਸਾਤ ਦੀਪ ਮੈਂ ਨ ਨਵਖੰਡ ਬਿਖੈ,
ਦਹ ਦਿਸੰ ਦੇਖੀਐ ਨ ਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਪੂਰਬ, ਪਛਮ ਆਦਿ ਚਾਰ ਕੁੰਟਾਂ ਵਿਖੇ; ਜੰਬੂ, ਸਾਲਮਲੀ, ਪੁਸ਼ਕਰ, ਸਿੰਘਲਾਦੀਪ ਆਦਿ ਸੱਤਾਂ ਦੀਪਾਂ ਵਿਖੇ; ਇਲਾਬ੍ਰਤ, ਕੇਤੂਮਾਲ, ਹਰਬਰਸ਼, ਭਾਰਥ ਖੰਡ ਆਦਿ ਨੌਵਾਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿਖੇ; ਤਥਾ ਨੈਰਿਤ, ਬਾਯਬ, ਈਸਾਨ, ਅਗਨੇਯ ਆਦਿ ਦਸਾਂ ਦਿਸ਼ਾਂ (ਦਿਸਾਂਤਰਾਂ, ਵਿਖੇ; (ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ) ਬਨ ਜੰਗਲ) ਅਰੁ ਗ੍ਰਿਹ (ਘਰ) ਵਿਖੇ (ਕਿਧਰੇ ਭੀ) ਨਹੀਂ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਔਂਦਾ ॥

ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਯਾਨ ਉਨਮਾਨ ਕੈ ਨ ਦੇਖਯੇ ਸੁਨਯੇ,
ਸ੍ਵਰਗ ਪਇਆਲ ਮ੍ਰਿਤੁਮੰਡਲ ਨ ਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਲੋਕ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਥਾ ਬੈਦਿਕ ਗ੍ਯਾਨ (ਬੇਦਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗ੍ਯਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਆਚਾਰ ਦਾ ਉਸ) ਅਨੁਸਾਰ (ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਵਰਤਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਖੇ ਭੀ) ਉਨਮਾਨ ਕੈ (ਅਨੁਮਾਨ ਕਰ ਕਰਕੇ–ਸੋਚ ਸੋਚ ਵੀਚਾਰ ਵੀਚਾਰਕੇ ਤਰੱਕਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਿਆਂ) ਨਹੀਂ ਦੇਖਣ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਆਯਾ, ਅਰੁ ਸੁਰਗ ਪਤਾਲ

ਮਾਤਲੋਕ ਅੰਦਰ (ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਪ੍ਰਤਾ ਨਾਂ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ) ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ–ਭਾਵ ਨਿਸਚਾ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਓਨਾਂ ਵਿਖੇ ਕਹਣ ਜੋਗ "ਪ੍ਰਤਾਪ" ਹੈ ॥

ਭੂਤ ਅਉ ਭਵਿਖੱਤ ਨ ਵਰਤਮਾਨ ਚਾਰੋਂ ਜੁਗ,
ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਖਟ ਦਰਸ ਨ ਧਯਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਪਿਛਲੇਸਮਜਾਂਵਿਚਭੀਐਸਾਹੋਯਾਕਦੀਧਿਆਨਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ, ਅਰੁਅਗੇ ਨੂੰ ਕਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤਥਾਵਰਤਮਾਨਵਿਖੇ ਭੀ ਇਸਦਾ ਫੁਰਣਾਂ ਨਹੀਂ ਫੁਰਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ, (ਇਹ ਕੀਹ)–ਚੌਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਅੰਦਰ ਚਾਰੋਂ ਬਰਨਾਂ ਤਥਾ ਛੀਆਂ ਦਰਸਨਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਕਿਤੇ ਭੀ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਰਤਦਾ ਖਯਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ ॥

ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੈਸੋ,
ਤੈਸੋ ਅਉਰ ਠਉਰ ਸੁਣੀਐ ਨ ਪਹਿਚਾਨੀਐ॥੧੯੧॥

ਅਰਥ–(ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਕਿ) ਜੇਹੋ ਜੇਹਾ ਪ੍ਰਤਾਪ (ਪ੍ਰਭਾਵ–ਮਹੱਤ) ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਹੈ, ਤੇਹੋ ਜੇਹਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਟਿਕਾਣੇ ਨਾਂ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਪਛਾਣ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੧ ॥

ਗੁਰਮੁਖ ਨਿਰਦੋਖ ਹਨ ਇਸੇ ਲਈ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮੋਖ ਹੈ:–

ਊਖ ਮੈ ਪਯੂਖ ਰਸ, ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ ਹੋਇ,
ਚੰਦਨ ਸੁਬਾਸ ਤਾਸ ਨਾਸਕ ਨ ਹੋਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਗੰਨੇ ਅੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਰਸ (ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਰਹੁ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਹੀਣਾ ਹੈ। ਚੰਨਣ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਦੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ॥

ਨਾਦ ਬਾਦ ਸੁਰਤਿ ਬਿਹੂਨ ਬਿਸਮਾਦਿ ਗਤਿ,
ਬਿਬਿਧ ਬਰਨ ਬਿਨੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸੁ ਜੋਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਬਾਜੇ ਦੀ ਧੁਨੀ (ਬੜੀ ਬਿਸਮਾਦ ਗਤੀ ਵਾਲੀ–ਸਭ ਦੇ ਮੋਹਨਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ) ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਹ ਆਪ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਹੀਨਹੈ(ਭਾਵ ਆਪਸੁਣਕੇਆਪਣੇਅੰਦਰਲੇ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਨ ਸਕਦੀ); ਅਤੇ ਬਰਨ (ਰੂਪ–ਰੰਗ) ਬਿਬਿਧ (ਨਜਾਰੀ ਨਜਾਰੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ–ਭਾਂਤਾਂ ਦੇ) ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਨਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ (ਦਮਕ = ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ) ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਸੁੰਞੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ)॥

ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਨ ਸਪਰਸ਼ ਉਸਨ ਸੀਤ,
ਕਰ ਚਰਣ ਹੀਨ ਧਰ ਅਉਖਧੀ ਉਦੋਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਅਰੁ) ਪਾਰਸ ਪਰਸਦਾ ਹੈ ਸਭ ਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ (ਤੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਵਰਣ

ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ) ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਤੱਤੇ-ਠੰਢੇ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ (ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਣ ਦੀ) ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਧਰਤੀ (ਅਪਣੇ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ) ਅਉਖਧੀਆਂ (ਬਨ-ਸਪਤੀ ਰੂਪ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ) ਨੂੰ ਉਦੋਤ (ਉਗੌਂਦੀ) ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਉਹ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ-ਭਾਵ ਹੱਥਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪ ਨਾ ਓਸ ਅਪਣੀ ਓਪਤ ਨੂੰ ਭੋਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿਸ ਅਪਣੇ ਖੱਤੇ ਲੈਕ ਕਿਸੇ ਉਪਜ ਨੂੰ ਉਹ ਸਮਝਕੇ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂਓ ਹਟਾਕੇ ਕਿਧਰੇ ਲਜਾਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਲੈਜਾ ਯਾ ਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ॥

ਜਾਹਿ ਪੰਚ ਦੋਖ ਨਿਰਦੋਖ ਮੋਖ ਪਾਵੈ ਕੈਸੇ,
ਗੁਰਮੁਖ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਹੁਇ ਅਛੋਤ ਹੈ ॥੧੯੯॥

ਅਰਥ-(ਤਾਂਤੇ ਦੋਖ ਗ੍ਰਸਤ ਉਕ੍ਤ ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਬਦ, ਰੂਪ ਅਰੁ ਸਪਰਸ਼ ਭਾਵੀ) ਪੰਜ ਵਿਖ੍ਯ ਰੂਪੀ ਦੋਖ (ਅਉਗੁਣ) ਜਿਸ ਮਨੁਖ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਉਹ, ਨਿਰ-ਦੋਖ (ਨਿਹਕਲੰਕ) ਮੁਕਤੀ (ਸੁਖ) ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਹ (ਮੋਖ) ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਵਿਖ੍ਯ ਰੂਪੀ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ ਅਛੋਹ (ਛੋਹਣੋਂ-ਸਪਰਸ਼ ਕਰਣੋਂ ਬਚਯਾ, ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ-ਉਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯੯ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਦ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਇਕ ਕਟਾਖਯ ਭਰੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ-ਕੈਸੇ ਤੋਂ ਕੈਸਾ ਅਧਮ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਕੇ ਸਹਜੇ ਹੀ ਮੋਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ-ਇਹ ਸੂਚਨ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਅਰਥ ਐਉਂ ਹੋਣਗੇ:-"ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਕ੍ਤ ਪੰਜ ਵਸਤੂਆਂ-ਗੀਨਾਂ-ਚੰਨਣ-ਨਾਦ-ਰੂਪ-ਅਰੁ ਪਾਰਸ-ਸ੍ਵਾਦ, ਸੁਗੰਧ, ਸ੍ਰਵਣ, ਤਕਨ ਅਰੁ ਸਪਰਸ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਓਂ ਰਹਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੁਤੇਹੀ ਨਿਰਦੋਖ ਹਨ, ਉਹ ਮੋਖ (ਮੁਕਤੀ) ਪੌਣ ਕੈ-ਸੇ = ਕਿਸ ਦੋਖ ਯਾ ਬੰਧਨ ਤੋਂ-ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਓਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਰੁ ਵੈਸੇ ਭੀ ਇਹ ਸਬਦ ਸਪਰਸ ਰੂਪ ਰਸ ਗੰਧ ਰੂਪ ਵਿਖਯ ਸਮਿਗ੍ਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਭੂਤ ਪਦਾਰਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ੍ਵਯੰ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀਣ ਹਨ। ਸੋ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀਣ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਉਕ੍ਤ ਸਮਿਗ੍ਰੀਰੂਪ ਵਿਖਯਾਂਦੀ ਇੱਛਾਕਰਣੀ ਮਹਾਂ ਦੋਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਨਾਂ ਦੀ ਚਾਹਨਾਂ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵਿਖਯ ਗ੍ਰਸਤ ਪੁਰਖ ਪੰਚ ਦੋਖਾਂ ਕਾਰਣ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੋਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਮੁਕਤੀ ਕੇਵਲ ਉਸਦੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਨਾਂ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ (ਵਿਖਯ ਬਾਸਨਾਂ ਤੋਂ) ਅਚਾਹ ਹੋਕੇ ਇਨਾਂ ਵਲੋਂ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਅਛੋਹ ਬਣਾ ਲਵੇ ਤੇ ਸੁਤੇ ਹੀ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਵੇ ॥-॥

ਸ਼੍ਰੀਘ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਲਈ ਹਿਰਦਯਾਂ ਅੰਦਰ ਉਕਸਾਹਟ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਨਿਹਫਲ ਜਿਹਬਾ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਸੁਆਦ ਹੀਨ,
ਨਿਹਫਲ ਸੁਰਤਿ ਨ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਉਹ ਰਸਨਾਂ ਅਕ੍ਰਾਰਥੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜਿਸਨੇ ਨਾਮ ਰਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ । ਉਹ ਸੁਰਤਿ (ਕੰਨ) ਅਕ੍ਰਾਰਥ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਅਨਹਦ ਨਾਦ (ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ) ਵਾ ਦਿਬਜ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸ੍ਰਵਣ ਕੀਤਾ ॥

ਨਿਹਫਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਨ ਆਪਾ ਆਪ ਦੇਖੀਅਤਿ,
ਨਿਹਫਲ ਸੁਆਸ ਨਹੀ ਬਾਸੁ ਪਰਮਾਦਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਉਹ ਨਿਘ੍ਹਾ (ਅਖੀਆਂ) ਅਕਾਰਥੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ (ਅਖੀਆਂ ਅੰਦਰ ਤਕੱਨ ਹਾਰੀ ਜੋਤ ਸਰੂਪੀ-ਅੱਖ ਦੀ ਅੱਖ ਨੂੰ। ਨਹੀਂ ਤੱਕਦੀਆਂ ਭਾਵ-ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਓਂ ਅੰਤਰਮੁਖ ਉਲਟ ਜਯੋਤੀ ਸਰੂਪ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਲਿਵਲੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਅਰੁ ਉਹ ਸੁਆਸ (ਪ੍ਰਾਣ ਧਾਰਾ) ਅਕਾਰਥ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਮੂਹ ਆਦ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਆਦ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਲਪਟ ਰੂਪ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਅ ਈ-ਭਾਵਜਿਹੜੇਸ੍ਵਾਸ ਨਾਮਦੀ ਤਾਰਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਪਰੋਕੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵਗ ਰਹੇ ਹੋਣ, (ਅਥ੍ਵਾ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਗੰਧ ਨਹੀਂ ਪੋਹੀ ਹੋਵੇ-ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਜਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸ੍ਵਾਸ ਬਜਰਥਹਨ) ॥

ਨਿਹਫਲ ਕਰ ਗੁਰ ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਬਿਨੁ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਬਿਹੂਨ ਪਗ ਬਾਦ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਉਹ ਹੱਥ ਅਫੱਲ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰਸ ਰੂਪ ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ੋਂ (ਛੁਹਨੋਂ) ਰਹਤ ਹਨ-ਅਥ੍ਵਾ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦ੍ਵਾਰੇਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ (ਛੁਹ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਅਤੇ ਉਹ ਪੈਰ ਬਾਦ੍ਵ (ਬਜਰਥ) ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੇ ਹੋਣ ॥

(੧)ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਗ (੩) ਅੰਗ (੨) ਪੰਗ, (੭) ਸਰਬੰਗ,
(੬)ਲਿਵ ੫ *ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਸੁਰਤਿ੪ਸਾਧਸੰਗਤਿਪ੍ਰਸਾਦਿ੮ਹੈ॥੧੯੯॥

ਅਰਥ-(੧) (ਪਰ) ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਅੰਗ (੨) ਪਿੰਗਲੇ (੩) ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ (੪) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਦ (ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ) ਕਾਰਣ (੫) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਧਿਆਨਵਿਖੇ) ਸੁਰਤਿ ਦੀ (੬) ਲਿਵ (ਤਾਰ) ਲਗਾਨ ਕਰਕੇ (੭) ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ (ਨਵੇਂਨੌਏਅੰਗ ਸਫਲੇ) (੮) ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥੧੯੯॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਜਿਭਯ ਉਪਰ ਸੁਆਦ ਭੋਜਨ ਆਦ ਦੇ ਜੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਔਂਦਾ ਹੈ ਪਰ

---

*"ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ" ਪਾਠਾਂਤਰ-ਅਰਥ ਭੀ ਇਵੇਂ "ਸ਼ਬਦ" ਹੀ ਹੋਣਗੇ ॥

ਸ਼ਬਦ ਅਰੂਪ ਵਸਤੂ ਕੰਨਾਂ ਦੁਆਰੇ ਹੀ ਸੁਨਣ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਆਦ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਰਸਨਾਂ ਉਪਰ ਸੁਆਦ ਇਸ ਲਈ ਆਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰ ਦੀ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਭੀ ਚੰਗੀ ਚੰਗੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲਕੇ ਇਹ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਨਭਉ ਕਰਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਜਦ ਤਕ ਰਸਨਾਂ ਨਾਮ ਜਪਦੀ ਹੋਈ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਨਭਉ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਦ ਤਕ ਇਹ ਅਕਾਰਥੀ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ॥ ਐਸਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕੰਨ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਜੋਕਿ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਹੋੜੇ ਬਿਨਾਂ ਅਨ-ਹਦ ਧੁਨੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ, ਸੋ ਜਦ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਜਰਥ ਬਾਣੀ ਸੁਨਣ ਵੱਲ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖਿਚੀਂਦੇ ਯਾ ਪਰਚਦੇ। ਸੋ ਜਦ ਤਕ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੇ ਕੰਨ ਅਕਾਰਥੇ ਹਨ, ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਬਾਬਤ ਵੀਚਾਰ ਲੈਣਾ॥-॥

ਨਰ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਤਰਕਨਾਂ ਮਾਰਕੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨਃ-

ਪਸ਼ੂਆ ਮਨੁੱਖ ਦੇਹ ਅੰਤਰ ਅੰਤਰੁ ਇਹੈ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੋ ਬਿਬੇਕ ਅਬਿਬੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੇਹ ਵਿਚਾਲੇ ਇਤਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਅੰਤਰਾ (ਭੇਦ) ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਬਦ ਦੀ ਸੁਝ ਦਾ ਅਬੂਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ (ਠੀਕ) ਸੁਨ ਸੱਕਨ ਦਾ ਬਿਬੇਕ ਹੈ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਇਸਤੋਂ ਬਿਬੇਕ ਹੀਣਾ ਹੈ॥

ਪਸ਼ੂ ਹਰਿਆਉ ਕਹਿਓ ਸੁਣਿਓ ਅਨ ਸੁਣਿਓ ਕਰੈ,
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਿਦੈ ਟੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਪਸ਼ੂ ਹਰਿਔਲ ਵੱਲੋਂ (ਹੋੜਨ ਸੰਬੰਧੀ) ਹਾਕ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੁਣੀ ਨੂੰ ਭੀ ਅਨਸੁਣੀ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ (ਦਾ ਇਹ ਵਾਧਾ ਹੈ) ਕਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਸਿਖ੍ਯਾ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਇਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਪਸ਼ੂਆ ਸਬਦ ਬਿਹੀਨ ਜਿਹਬਾ ਨ ਬੋਲਿ ਸਕੈ,
ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਬੋਲੈ ਬਚਨ ਅਨੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਜਿਹਬਾ ਸਬਦ ਤੋਂ ਬਿਹੀਨ (ਬੋਲਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਰਹਤ) ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਨੂੰ ਧਾਰ ਕੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ॥

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਨਿ ਸਮਝਿ ਬੋਲੈ ਬਿਬੇਕੀ,
ਨਾਤਰੁ ਅਚੇਤ ਪਸ਼ੂ ਪ੍ਰੇਤ ਹੂ ਮੈ ਏਕ ਹੈ॥੨੦੦॥

ਅਰਥ-ਪਰ ਹਾਂ! ਜੇਕਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ (ਕੰਨ ਦੇਕੇ-ਧਯਾਨ ਲਾਕੇ)

ਸੁਣੇ ਅਤੇ (ਅਗੋਂ) ਸਮਝਕੇ ਬੋਲੇ (ਉੱਤਰ ਦੇਵੇ) ਤਾਂ ਤਾਂ ਬਿਬੇਕੀ (ਵੀਚਾਰਵਾਨ = ਅਸਲ ਆਦਮੀ) ਹੈ—ਅਥ੍ਵਾ ਸ਼ਬਦ (ਗੁਰ ਸਬਦ) ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਨਾਲ ਸੁਣਕੇ ਓਸਦਾ ਤੱਥ ਸਮਝਕੇ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਓਸੇ ਨੂੰ ਬੋਲੇ (ਉਚਾਰੇ = ਅਰਾਧੇ) ਤਦ ਤਾਂ ਬਿਬੇਕੀ (ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ—ਸੱਚਾ ਮਨੁਖ) ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਚੇਤ (ਮੂਰਖ = ਚੇਤੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਪਸ਼ੂ ਵਾ ਪ੍ਰੇਤ (ਅਪਗਤਿ ਪ੍ਰਾਣੀ) ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦੀ ਏਕਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥ ੨੦੦ ॥

ਨਾਮ ਬਿਹੀਨ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ ਹੀ ਚੰਗੇ:—

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੀਨ ਪਸੂਆ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੇਹ,
ਖੜ ਖਾਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੋ ਸੁਆਉ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਦੇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖਾਂਦੇ ਭਾਂ ਹਨ ਖੜ—ਘਾਹ ਅਥ੍ਵਾ ਫੋਕਟ ਰੂਪ ਖਲ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਦੁਧ) ਦੇ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਪ੍ਰਵਾਹ (ਧਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਵਗਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਥ੍ਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਦੁਧ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਗਾਕੇ (ਮਨੁੱਖ ਦਾ) ਸੁਆਉ (ਸ੍ਵਾਤਮ—ਸੁਆਰਥ—ਪ੍ਰਯੋਜਨ) ਸਾਧਦਿੰਦੇਹਨ॥

ਗੋਬਰ ਗੋਮੂਤ੍ਰ ਸੂਤ੍ਰ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਭਏ,
ਮਾਨਸ ਦੇਹੀ ਨਿਖਿਧ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਪਿਆਉ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸੂਤ੍ਰ = ਰੀਤੀ (ਬਿਧੀ) ਅਥ੍ਵਾ ਡੌਲ ਸਿਰ ਵਰਤਜ ਹੋਯਾ ਇਨਾਂ ਦਾ ਗੋਹਾ ਮੂਤ੍ਰ ਭੀ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ (ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਧਰਤੀ ਆਦ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਹਾਰਾ ਵਾ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਚਗਬਜ ਆਦਿ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਸੂਤਕ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਅਸ਼ੁੱਧਤਾਈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਹਾਰਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਮਨਖ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਨਾਮਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮਾਨਣੋਂ ਬੰਚਿਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ (ਓਨਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂਨਾਲੋਂ ਨਿੰਦਤ = ਤਿਆਗਨ ਲੋਕ) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਭਾਵ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਗ ਭੀ ਓਯਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਵਾਕੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਜਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ॥

ਚਰਣ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਸਾਧਨ ਕੈ ਸਾਧ ਭਏ,
ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਖਲ ਬਚਨ ਦੁਰਾਉ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਹਾਂ! ਜੇਕਰ ਬਿਬੇਕ ਵਾਲੇ ਚਲੱਨ (ਸਭਾਵ) ਦੀ ਟੇਕ ਲੈਕੇ, ਅਥ੍ਵਾ ਬਿਬੇਕ ਪੂਰਬਕ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਆਂ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਟੇਕ ਨੂੰ ਧਾਰਕੇ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪਦੇਸ਼ੀਆਂ) ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰੇ (ਪਾਲੇ), ਤਾਂ ਸਾਧ (ਭਲਾ ਪੁਰਖ—ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸੰਤ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਬਚਨ ਰੂਪ ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ ਅਥ੍ਵਾ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰੇ ਤਾਂ (ਐਸਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ) ਅਧਮ (ਨੀਚ-ਪਾਂਬਰ) ਭੈੜਾ ਤਥਾ ਮੂਰਖ (ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ) ਹੈ ॥

ਰਸਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸਿ ਰਸਿਕ ਰਸਾਇਣ ਹੁਇ,

ਮਾਨਸ ਬਿਖੈ ਧਰ ਬਿਖਮ ਬਿਖਤਾਊ ਹੈ ॥੨੦੧॥

ਅਰਥ-(ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਤਾਂ ਗੁਰਸਿਖ੍ਯਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਪੁਰਖ ਸਿੱਖ-ਸੰਤ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਸਦੀ ਤਾਂ ਰਸਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ (ਮਧੁਰ ਭਾਖੀ ਸੁਭਾਵ) ਦੀ ਰਸੀਆ (ਪ੍ਰੇਮਨ) ਬਣਕੇ ਰਸਾਂ ਦੀ ਅਸਥਾਨ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿਖ੍ਯਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਮੰਨਦੇ ਓਹ+ਬਿਖੈ+ਧਰ = ਵਿਖ੍ਯ ਵਾਸਨਾਂ ਰੂਪ ਬਿਖਮ (ਭਯੰਕਰ) ਬਿਖਤਾਊ (ਵਿਹੁਲੇ ਭਾਵ) ਕਰਕੇ ਸੰਪੰਨ (ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਡੰਗਨ ਹਾਰੇ ਦੁਸ਼੍ਟ ਪੁਰਖ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਥ੍ਵਾ ਬਿਖੈ+ਧਾਰੀ = ਸਰਪ ਸਮਾਨ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਹੁ ਦਾ ਤਾਉ (ਜੋਸ਼) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥੨੦੧॥

ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਹੀਨ ਮਨੁੱਖ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਨੀਚ ਪਸ਼ੂ ਸੱਪ ਸਮਾਨ ਹੈ:-

ਪਸ਼ੂ ਖੜਿ ਖ ਤ ਖਲ ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਹੀਨ,
ਮੋਨ ਕੌ ਮਹਾਤਮ ਪੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜੀ ॥

ਅਰਥ-ਪਸ਼ੂ ਘਾਹ ਅਥ੍ਵਾ ਤੇਲ(ਥਿੰਧੇ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਰ੍ਹੋਂ ਆਦ ਦਾ ਫੋਕ ਰੂਪ ਖਲ(ਰੁੱਖਾ ਪਦਾਰਥ)ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਖਲ = ਮੂਰਖ ਹੈ-ਸਬਦ ਦੀ ਸੁਰਤਿ (ਸੋਝੀ) ਤੋਂ ਹੀਣਾ। (ਹਾਂ ਐਸਾ ਵੈਸਾ ਫੋਕਟ ਰੂਪ ਪਦਾਰਥ ਘਾਹ ਆਦ ਖਾਕੇ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਯਤ ਵਲੋਂ ਰਸਨਾ ਨੂੰ ਸੰਕੋਚੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ) ਮੋਨ (ਚੁੱਪ ਸਾਧਨ) ਦਾ ਫਲ (ਓਸਦੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਪੈ (ਦੁਧ) ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹਚੱਲ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਹੇ ਪਜ ਰਜੋ!

ਨਾਨਾ ਮਿਸ਼ਟਾਨ ਖਾਨ ਪਾਨ ਮਾਨਸ ਮੁਖ,
ਰਸਨ ਰਸੀਲੀ ਹੋਇ ਸੋਈ ਭਲੀ ਤਾਹਿ ਜੀ ॥

ਅਰਥ-ਨਾਨਾ ਭਾਂਤ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਅੰਨ (ਅਹਾਰ) ਮਿਠਯਾਈਆਂ ਆਦ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਐਸੇ ਹੀ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਪਦਾਰਥ ਸੋਡੇ ਸ਼ਰਬਤ ਆਦ ਮੁਖ ਦ੍ਵਾਰੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਜੇਕਰ ਮਿੱਠਾ ਮਿਠਾ ਖਾ ਪੀਕੇ) ਇਸਦੀ ਰਸਨਾ ਰਸੀਲੀ (ਮਿਠੀ ਮਿਠਬੋਲੀ) ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਤਿਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਭਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ-ਜੀ ॥

ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਫਲ,
ਬਚਨ ਬਿਹੀਨ ਪਸ਼ੁ ਪਰਮਿਤਿ ਆਹਿ ਜੀ ॥

ਅਰਥ-(ਅਰਥਾਤ-ਜੇਕਰਨੇਮਧਾਰਲਵੇਕਿ) ਬਚਨ-ਬਾਣੀ ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਹੀ (ਬੋਲਨੀਹੈ)ਅਥ੍ਵਾ "ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨ" ਪ੍ਰਮਾਣਅਨੁਸਾਰਬ੍ਰਹਮਗਯਾਨਮਈ ਬਚਨ ਹੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਣ ਰੂਪ ਟੇਕ ਨੂੰ ਧਾਰੀ ਰਖੇ; ਤਾਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਫਲ ਵਾਲਾ (ਸਮਝਨਾ-ਨਹੀਂ ਤਾਂ) ਸਬਦ ਬਿਬੇਕ ਦੀ ਟੇਕੋਂ ਹੀਣਾ (ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮ ਪਸ਼ੂ-ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਵੱਧ ਪਸ਼ੂ, ਭਾਵ, ਨੀਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਵਿਡੀ-ਹੱਦ (ਹੋਈ ਹੋਈ) (ਉਥੇ ਸਮਝੋ) ਜੀ।

(੨) ਮਾਨਸ ਜਨਮ (੩) ਗਤਿ (੧) ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਹੀਨ,
੫ ਬਿਖ ਧਰ ੪ ਵਿਖਮ ੭ਚਕਤ ੬ਚਿਤਚਾਹਿ ੮ਜੀ ॥੨੦੨॥

ਅਰਥ-(ਨੀਚਾਂ ਤੋਂ ਨੀਚ ਪਸ਼ੂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਨੋ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ) (੧)ਸ਼ਬਦ ਗਜ਼ਾਨ ਤੋਂ ਰਹਤ (੨) ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਦੀ (੩) ਦਸ਼ਾ (੪) ਭਾਰੇ-ਭਜ਼ਾਨਕ (੫) ਵਿਹੁਲੇ-ਜ਼ਹਰੀਏ (ਸੱਪ) ਸ੍ਰੀਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (੬) ਜੋ ਚਿੱਤ ਦੀਆਂ ਚਾਹਨਾਂ ਰੂਪ ਵਿਹੁ ਨਾਲ (੭) ਚਕਿਤ (ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ-ਵਿਖਿਪਤ ਬੌਰਾਯਾ ਹੋਯਾ-ਡਾਂਵਾਂ ਡੋਲ) ਰਹਿੰਦਾ (ਚੁਰਾਸੀ ਦਾ ਗੇੜਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) (੮) ਜੀ-ਭਾਈ ਜਨੋ ! ॥ ੨੦੨ ॥

ਅੰਗ ਅੰਗ ਸਫਲਾਂਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਸਫਲਾਵਨ ਹਿਤ ਆਪਣੀ ਦਸ਼ਾ ਉਪਰ ਵਜੋਂਤ ਢਾਲਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨਃ-

ਦਰਸ ਧਜ਼ਾਨ ਬਿਰਹਾ ਬਿਆਪੇ ਦ੍ਰਿਗਨ ਹੁਇ,
ਸ੍ਰਵਣ ਬਿਰਹੁ ਬਿਆਪੈ ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਧਜ਼ਾਨ ਵਿਚ, ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਅੰਦਰ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਪਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ (ਹਿਤ ਭਰੇ-ਕਲਜ਼ਾਣ ਦਾਤੇ) ਬਚਨ (ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੁਨਣ ਖਾਤਰ) ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਬਿਰਹਾ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥

ਸੰਗਮ ਸਮਾਗਮ ਬਿਰਹੋਂ ਬਿਆਪੇ ਜਿਹਬਾ ਕੈ,
ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਅੰਕਮਾਲ ਕੀ ਰਚਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਘੜੀ (ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਅਉਸਰ) ਦੀ ਤਾਂਘ ਕਾਰਣ (ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਵਾ ਬਾਰਤਾ ਅਲਾਪ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਈ ਹੋਈ) ਰਸਨਾ ਤਾਂਈ ਬਿਰਹੋਂ ਬਿਆਪਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਰਸ (ਰੂਪ ਚਰਣਾਂ) ਨੂੰ ਪਰਸਦਿਆਂ-ਭਾਵ ਚਰਣ ਪਲੋਸਦਿਆਂ ਅੰਕਮਾਲ (ਮਾਲਾ ਦੇ ਅੰਗ) ਸੀਨੇ ਨਾਲ (ਉਨਾਂ ਨੂੰ)ਲਗਾ ਲੈਣ ਦੇ(ਘਾਟੇ ਕਾਰਣ ਸੀਨੇ-ਰਿਦੇ ਨੂੰ)ਬਿਰਹਾ ਬਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਹਜਾ ਗਵਨ ਬਿਰਹਾ ਬਿਆਪੈ ਚਰਣ ਹੁਇ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਿਰਹ ਸ੍ਰਬੰਗ ਹੁਇ ਸਚਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰਸਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੀਪ) ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਅਰਥਾਤ ਏਕਾਂਤ ਬਾਸੀ ਧਾਤਰਾ ਦੀ ਧਾਣ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿਰਹੇ ਨੂੰ ਬਿਆਪਿਤ ਕਰ (ਪਸਾਰ) ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ (ਸਮੂਲਚੀ ਨਿਕਟਤਾ ਦੇ ਘਾਟੇ ਕਾਰਣ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਬਿਰਹਾ ਸਮੂਹ ਅੰਗਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਚਨ (ਸਿਕੋੜ, ਕੁੰਠਿਤਤਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ-ਭਾਵ ਕੁੱਲ ਪੈ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿਃ-

ਰੋਮ ਰੋਮ ਬਿਰਹ ਬ੍ਰਿਥਾ ਕੈ ਬਿਹਬਲ ਭਈ,

ਸਸਾ ਜਿਉ ਬਹੀਰ ਪੀਰ ਪ੍ਰਬਲ ਤਰਨ ਕੈ ॥ ੨੦੩ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸ ਭਾਂਤ) ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਬਿਆਪਨੇ ਕਰਕੇ (ਮੇਰੀ) ਬਿਰਥਾ (ਦਸ਼ਾ) ਬਿਹਬਲ (ਬੇਹਾਲ-ਨਿਢਾਲ) ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਿ (ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੀਂ) ਸਹੇ ਵਿਚਾਰੇ ਉਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਹੀਰ (ਝੁੰਡ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ) ਆਨ ਪਵੇ ਤਾਂ (ਕੋਈ ਪਾਸਾ ਨਾਂ ਸੁਝਦਾ ਦਿੱਸ) ਓਸਨੂੰ ਪ੍ਰਬਲ ਪੀੜਾ (ਅਸਹਿ ਕਸ਼੍ਟ) ਰੂਪ ਹੋ ਤਾੜਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਦਸ਼ਾ ਬੀਤ ਰਹੀ ਹੈ) ॥ ੨੦੩ ॥

ਵੀਚਾਰਃ-

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸਾਹਬ 'ਸ਼ਬਦ ਬਿਬੇਕ ਹੀਨ ਨਰ ਪਸ਼ੂ'-ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੁਰ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਅਪਨੇ ਭਗੌੜੇ ਪਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੇ ਆਨ ਨਪੀੜ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਖ਼ਾਕਾ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਖਿੱਚਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਰੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿੱਥ ਆਨ ਵਾਪਰਨ ਦੀ ਘਟਨਾਂ ਆਣ ਵਰਤਜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਜਾਰੇ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸਿੱਕ ਅੰਦਰ ਜੋ ਦਸ਼ਾ ਅੰਦਰਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਬਿਰਹਾ"-ਕਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਐਡਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਡਾ ਕਿ ਬਿਰਹੇ ਵਿੱਚ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਰਹੋਂ ਵਿਚ ਪਜਾਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਆਨਕੇ ਵਾਪਰਦਾ ਓਹ ਮਿਲਾਪ ਚਿਰ ਸਥਾਈ (ਚਿਰਾਂ ਪ੍ਰਜੰਤ ਨਿਭਨ ਵਾਲਾ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਸੱਟ ਖਾਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਟੱਲ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਪੁਗਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ "ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨ। ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਤਨ ਮੈਂ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ ਸੋ ਤਨ ਜਾਣ ਮਸਾਨ"-ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਚਾਰਜਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ॥-॥

ਉਕ੍ਤ ਬਿਰਹ ਤੁਰ ਪੁਰਖ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣ ਸਰਬ ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਬਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਇਹ ਬਿਵਸਥਾ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਿਹ ਗ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧੌਂਦੇ ਹਨਃ-

ਕਿੰਚਿਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਦਨ ਅਨੂਪ ਰੂਪ,
ਅਤਿ ਅਚਰਜ ਮੈ ਨਾਯਕਾ ਕਹਾਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਉਕ੍ਤ ਬਿਰਹਾਤੁਰ ਸਿੱਖ ਉਪਰ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ) ਕਿੰਚਿਤ 'ਭਰ-ਥੋੜੀ ਮਾਤ੍ਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਰੀ ਚਿਤਵਨ ਨਾਲ ਤਕੱਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਓਜਦੇ ਬਦਨ (ਚਿਹਰੇ) ਉਪਰ ਅਨੂਪਮ ਰੂਪ ਵਾਲੀ-ਅਤਯੰਤ ਅਚਰਜ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਦਮਕ (ਆਤਮਿਕ ਓਜ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ (ਸਮੂਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ) ਨਾਯਕਾ-ਸਿਰੋਮਣੀ (ਪ੍ਰਧਾਨ) ਅਖਵਾਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ-ਭਾਵ, ਜਿਗਜਾਸੂ ਸਿਖਯਾ ਲੈਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮਨਭੌਂਦਾ ਬਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ, ਸਭ ਨਾਮ ਧਰੀਕ ਸੇਵਕਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀਆ-ਪੂਰਣ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਲੋਚਨ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਮੈ ਤਨਕ ਤਾਰਕਾ ਸਜਾਮ,
ਤਾਕੋ ਪ੍ਰਤਿ ਬਿੰਬ ਤਿਲ ਬਨਿਤਾ ਬਨਾਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਭਰਤੇ ਪ੍ਰਾਣਜਨ ਰਹਣ ਹਾਰੀ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਭਾਵੀ) ਬਨਿਤਾ-(ਗੁਰੂਮਹਾਰਾਜਦੇਪ੍ਰੇਮਦਾਨਿਵਾਸਸਥਾਨਹੋਣਕਾਰਣ)ਗੁਰੂਮਹਲਾ ਨੇ, ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਵਿਖੇ ਸਜਾਮ ਰੰਗੀ ਸੂਖਮ ਤਾਰੀ(ਧੀਰੀ) ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ-ਪਰਛਾਵੇਂ ਯਾ ਪਰਤੋ ਨੂੰ ਤਿਲ (ਬਿੰਦੀ) ਸਮਾਨ ਬਣਾ ਰਖਜਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਿਛਵਾੜ ਵਿਖੇ ਜੋ ਉਲਟਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸੋਮਾ, ਅੰਦਰ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖ ਓਸ ਦੀ ਬਿੰਦੀ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ-ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਖਾਤਰ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਧਜਾਨ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਛਬਿ ਤਿਲ ਛਿਪਤ ਛਾਹ,
ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਸ਼ੋਭ ਲੋਭ ਲਲਚਾਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਛਬਿ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ) ਓਸ ਤਿਲ ਦੀ ਛਾਯਾ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰੁ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਹੀ(ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਉਕ੍ਤ ਤਿਲ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਤੋਂ ਸ਼ੋਭਾਯਮਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਲੁਭਿਤ ਹੋ ਲਲਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ॥

ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ ਨਾਯਕ ਕੀ ਨਾਯਕਾ ਭਈ,
ਤਿਲ ਕੇ ਤਿਲਕ ਸਰਬ ਨਾਯਕਾ ਮਿਟਾਈ ਹੈ ॥੨੦੪॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ (ਅਨੰਤਾਂ) ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ (ਨਜੰਤਾ-ਪ੍ਰੇਰਕ) ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੋ ਹੈ, ਓਸਦੀ ਨਾਯਕਾ (ਜਦ, ਸ੍ਵਾਮਨੀ ਭਾਵ ਨੂੰ (ਅਨੰਨ ਸਰੂਪਤਾ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤਿਲ ਦੇ ਤਿਲਕ (ਦੀ ਦਮਕ ਅਗੇ ਸਭ ਹੀ ਨਾਯਕਾ (ਪੂਰਬਕਾਲ ਵਿਖੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਸਿਰੋਮਣਿ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਣ ਹਾਰੇ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ ਜਨ) ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ਯਥਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਮਾਣ:-

"ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਕੇ ਅੰਤਰੇ ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਕੇ ਘਾਟ।
ਤਹਾਂ ਕਬੀਰੈ ਮਟ ਕੀਆ ਖੋਜਤ ਮੁਨਿ ਜਨ ਬਾਟ"॥
(ਦੇਖੋ ੧੪੦ ਵਾ ੧੪੧ ਕਬਿੱਤ ਭੀ) ॥ ੨੦੪ ॥

ਬਿਰਹੀ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਦੀਦਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੋਯਾ ਸਮਾਧੀ ਅਰੁ ਉਥਾਨ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਅਨਭਉ ਕਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਾਨਕ ਬਨੇ ਬਚਿਤ੍ਰ,
ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਜ ਮੇਰੇ ਆਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ (ਚੇਸ਼ਟਾ) (ਸਮਾਨ) ਚਿਤ੍ਰ (ਸਰੂਪ) ਵਾਲਾ, ਬਾਨਕ (ਵੇਸ = ਵਜੋਂਤ = ਬਾਣਾ) ਬਣਾਯਾ ਹੋਯਾ ਅਰਥਾਤ ਢਾਲਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਨੇ-ਵਿਚਿਤ੍ਰ (ਅਦਭੁਤ = ਇਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਦਿਖਾਣ ਵਾਲਾ,

ਐਸੇ (ਸਭ ਦੇ) ਮਿਤ੍ਰ (ਦਿਲ ਲੈਕੇ ਦਿਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ) ਜੋ ਆਪ ਪਵਿਤ੍ਰ (ਸੂੱਛ = ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ) ਹਨ ਤੇ ਹੋਰਣਾਂ ਜਗਜਾਸੂਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਸਰਣਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ (ਨਿਸ਼ਪਾਪ = ਨਿਹਕਲੰਕ) ਨਿਰਦੋਖ ਬਨਾਣਹਾਰੇ–ਪਾਵਨ ਹਨ (ਉਹ ਪਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ) ਅੱਜ (ਇਸ ਦਿਨ) ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਖੇ ਮੇਰੇ (ਮੇਰੇ ਆਪੇ ਦੇ ਘਰ) ਆਏ (ਸਾਖਜਾਤਕਾਰਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ) ਹਨ ॥

ਪਰਮ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਲੋਚਨ ਬਿਸਾਲ-ਮੁਖ,
ਬਚਨ ਰਸਾਲ ਮਧੁ ਮਧੁਰ ਪੀਆਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਬਿਰਹਾਤੁਰ ਮਗਨਾਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ (ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਝਲਕਾ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਉਹ) ਅਤਯੰਤ ਕਰਕੇ ਦਯਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਹਨ। ਅਤੇ ਲਾਲ = ਪਯਾਰੇ (ਮਨ-ਭੌਂਦੇ) ਵਾ ਮਸਤਾਨੇ ਨੇਤ੍ਰ–ਬਿਸਾਲ(ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਹਨਜਿਨਾਂਦੇ,ਅਥ੍ਵਾਬਿਸਾਲ = ਚੌੜਾ (ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ) ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ (ਚਿਹਰਾ),ਅਤੇ ਜੋ (ਐਸੇ ਮੁਖ ਥੀਂ,ਰਸ (ਪਯਾਰ = ਆਨੰਦ) ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਬਚਨ ਬੋਲਕੇ (ਮਾਨੋਂ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਔਂਦੇ ਹਨ ॥

ਸੋਭਤ ਸਿਹਜਾਸਨ ਬਿਲਾਸਨ ਦੈ ਅੰਕਮਾਲ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਿਸਮ ਹੁਇ ਸਹਜ ਸਮਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਆਸਨ (ਇਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ)ਜੋਹਿਰਦਾ (ਦਿਲ) ਹੈ ਉਸ ਉਪਰ ਸ਼ੋਭਾਯਮਾਨ ਹੋਕੇ, ਅੰਕਮਾਲ (ਸੀਨੇ ਲਗਾ ਲਗਾ-ਦਿਲ ਦੀਆਂਲੈ'ਦੇਦਿੰਦੇ)ਬਿਲਾਸਨ(ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂਕ੍ਰੀੜਾਵਾ ਕਲੋਲਕੀਤੇ)ਅਥ੍ਵਾਆਨੰਦ ਬਖਸ਼ੇ। (ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਕਰਕੇ ਬਿਸਮ (ਆਪਣੇ ਬਾਹਰਹੋਏ–ਅਰਥਾਤ ਸਧਾਰਣ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸਮਤਾ ਤੋਂ ਟੱਪੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ) ਅਪਣੇ ਸਹਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾ (ਲੀਣ ਕਰ) ਲਿਆ ॥

ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਿ ਅਖੀਆਂ ਉਘਰ ਗਈ,
ਭਈ ਜਲਮੀਨ ਗਤਿ ਬਿਰਹ ਜਗਾ ਏ ਹੈ ॥੨੦੫॥

ਅਰਥ–(ਜਿਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚੋਂ "ਜੈ ਜੈ ਸਬਦ ਅਨਾਹਦ ਬਾਜੇ। ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਆਨੰਦ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਗਾਜੇ। ਪ੍ਰਗਟੇ ਗੋਪਾਲ ਮਹਾਤ ਕੈ ਮਾਥੇ..............." ॥ ਬਚਨ ਅਨੁਸਾਰ) ਚਾਤ੍ਰਿਕ (ਪਪੀਹੇ) ਦੀ ਇਕ ਸਮ ਰਟ ਵਤ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸੁਨਣ ਸਾਰ (ਲਿਵਲੀਨ ਦਸ਼ਾ ਵੱਲੋਂ) ਅਖੀਆਂ ਉਘੜ ਗਈਆਂ(ਦਜਨ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ) (ਬ ਹਰਮੁਖੀ = ਉਥਾਨ ਹੋ ਗਿਆ)। ਜਦ ਕਿ ਜਲ ਵਿਚ ਲੀਨ (ਗਰਕ ਹੋਈ ਹੋਈ) ਮਛੀ ਦੇ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਚਾਟ ਕਾਰਣ (ਉਸਦੇ) ਜਲ ਉਪਰ ਔਣ ਵਾਕੂੰ ਮੈਨੂੰਭੀ ਬਿਰਹੇਨੇ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ–ਭਾਵਉੱਥਾਨਕਰਦਿੱਤਾ॥੨੦੫॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਇਸ ਕਬਿਤ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲੋਂ ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰੇ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਕਯੋਂਕਿ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਜਲ ਵਿਚ ਜਲ ਵਤ ਯਾ ਜੋਤ ਵਿਖੇ ਜੋਤ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਵਤ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਰੋਲ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਵਰਨਣ ਕਰੇ ਅਰੁ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਮਗੇ। ਅਤੇ ਐਸਾ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਕ੍ਰਮ" (ਦਰਜੇ ਵਾਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ)ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਨੇਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ—ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਯੰਤ ਪ੍ਰਾਰਭਧਭੋਗ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ ਗੁਰ ਸਿਖ ਮਿਲਾਪ ਦੀਆਂ ਭੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੂਮਿਕਾ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨਭਉ ਕਰਦਾ ਸੂਚਨ ਕਰਾਯਾ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਮਾਧੀ ਤੋਂ ਉਥਾਨ ਤੇ ਉਥਾਨ ਤੋਂ ਸਮਾਧੀ ਵਿਖੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰ ਅਨੁਭਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਖੇ ਸਾਮਰਤੱਖ ਭਾਨ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਰਥ ਤੋਂ ਤਾਂ ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪਜਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਾ ਸਗੁਣ ਸਰੂਪੀ ਦੀਦਾਰ ਹੋਣਾ—ਸਥੂਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਲਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਸੂਖਮ ਦਰਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ ਓਨਾਂ ਲਈ ਸੁਪਨ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਤ ਫੁਰਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਨਿਰਾਕਾਰੋਂ ਸਾਕਾਰ ਸਾਕਾਰੋਂ ਨਿਰਾਕਾਰ ਭਾਵੀ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰੂਪਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਖੇ (੧)—ਨਿਰਾਕਾਰ ਦਾ ਪਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਭਾਨ ਹੋਣਾ। (੨)ਸਰੀਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਆਦ ਸੰਘਾਤ ਤੋਂ ਨਜਾਰਾ ਅਸੰਗ ਹੋ ਨਿਰਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸਾਖਯਾਤ ਦਮਕਨਾਂ (੩) ਅਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਸਬਦ ਝੁਨਕਾਰ (੪) ਲਿਵ ਲੀਨ ਉਥਾਨ ਮਈ ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਹੁਲਾਰੇ (੫) ਅਰੁ ਅਗੰਮ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਮਹਾਨ ਨਿਮਗਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਚਿਰ ਕਾਲ ਦੀ ਤਾਬ ਨਾਂ ਲਿਆਕੇ ਉੱਥਾਨ ਹੋ ਪੈਣਾ—ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਦਸਣਾ ਹੈ॥

ਸਾਥਹੀ ਜੀਕੂੰ ਲੋਰੀਰੂਪ ਧੁਨੀਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਬੱਚਾ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਲਿਲਕਾਰ ਰੂਪ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਜਾਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦਾ ਮਰਮ ਭੀ ਸੁਝਾਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਧੁਨੀ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਓਕੂੰ ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰਾਈ ਵਾ ਉਥਾਨ ਦੀ ਹੇਤੂ ਭੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਖ ਨਿਰਣਾ ਅਸਾਡੀ ਦੇਵ ਨਾਗ੍ਰੀ ਅਖਰੀਂ ਟਿਪੱਣ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇਗਾ॥—॥

ਉਕ੍ਤ ਦਸ਼ਾ ਦੀ ਅਪੂਰਬਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ—ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਅਪਣੀ ਨਿਰਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਂਦੇ ਹਨ:—

ਦੇਖਬੇ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਨ ਦਰਸ ਦਿਖਾਇਬੇ ਕਉ,
ਹੈਸੇ ਪ੍ਰਿਯ ਦਰਸਨ ਦੇਖੀਐ ਦਿਖਾਈਐ॥

ਅਰਥ—ਦੇਖਬੇ ਕਉ (ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ) ਦ੍ਰਿਸਟਿ (ਯੋਗਜ ਅੱਖੀ) ਨਹੀਂ ਹੈ (ਕਯੋਂਕਿ—"ਨਾਨਕ ਸੇ ਅਖੜੀਆ ਬਿਅੰਨ੍ਹ"—ਛਖਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ), ਤੇ ਨਾਂ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਖਾਲਨ ਜੋਗਾ ਹੀ ਹੈ, (ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭਲਾ) ਕਿਸਤਰਾਂ

(ਕੋਈ) ਪਜਾਰੇ (ਪ੍ਰੀਤਮ) ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਨ ਅਤੇ ਦਿਖਾਲਨਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ। ਅਥ੍ਵਾ–ਦੇਖਬੇ(ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ) ਨੂੰ ਤਾਂ (ਐਹੋ ਜੇਹੀ) ਨਿਘਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਦਰਸਨ (ਐਉਂ ਕਰਕੇ) ਦਿਖਾਲਨ ਜੋਗ ਭੀ ਨਹੀਂ–ਕਿਸਤਰਾਂ ਪਜਾਰੇ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਦਿਖਾਯਾ ਜਾ ਸਕੇ॥

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੁਰਤਿ ਹੈ ਨ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨਬੇ ਕਉ,
ਕੈਸੇ ਗੁਨ ਨਿਧ ਗੁਨ ਸੁਨੀਐ ਸੁਨਾਈਐ॥

ਅਰਥ–(ਜਦ ਕਿ ਉਕ੍ਤ ਦਰਸ਼ਨ ਸਮੇਂ ਸੱਤੇ ਸੁਧਾਂ ਭੁੱਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਦ ਸਮਝ੍ਹ ਹੈ ਕਿ ਓਸ ਬਾਬਤ ਕੁਛ) ਕਹਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਰਤਿ (ਸੋਝੀ = ਸੂਝ) ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ (ਅਥ੍ਵਾ–ਜਦ ਕਹਿਬੇ = ਕਹਿਣ ਵਾਲੀ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਓਸ ਪਜਾਰੇ ਦੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਆਦਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਓਸ ਦੇ ਸੁਨਣ ਸਮਝਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾਹੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਫੇਰਉਹ ਕੀਕੂੰ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣਾ ਸਕੇ। ਅਥ੍ਵਾ ਸੁਰਤਿ ਕਹਣ ਵਾਸਤੇ (ਸਮਰੱਥ) ਨਹੀਂ, ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ ਸੁਨਬੇ ਕਉ (ਸੁਨਣ ਵਾਸਤੇ) (ਉਸਦੇ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਦੇ) ਇਹ ਸਧਾਰਣ ਕੰਨ (ਸਮਰੱਥ) ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤਦ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਓਸ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਿਧ (ਭੰਡਾਰ ਵਾ ਸਾਗਰ) ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸਕੀਏ ਯਾ ਸੁਣਾਸਕੀਏ॥

ਮਨ ਮੈ ਨ ਗੁਰਮਤਿ, ਗੁਰਮਤਿ ਮੈ ਨ ਮਨ,
ਨਿਹਚਲ ਹੁਇ ਨ ਉਨਮਨ ਲਿਵ ਲਾਈਐ॥

ਅਰਥ–ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ (ਸ਼ਬਦ ਸਿਧਾਂਤ ਵਾ ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਨਨ ਕਮਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੀ ਅਨੁਭਵ ਰੂਪ ਸਿੱਧੀ) ਹੈ,ਉਹ ਮਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ (ਕਜੋਂਕਿ ਰਸਨਾ ਕੰਨ ਆਦਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਗੰਮ ਹੋਣ ਵਤ ਉਹ ਮਨ ਤੋਂ ਭੀ ਅਗੋਚਰ ਪਦਵੀ ਹੈ) (ਅਰੁ ਜਿਥੇ ਇਸ ਅਗੋਚਰ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ) ਮਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ–ਭਾਵ:–ਜਦ ਤਕ ਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤਦ ਤਕ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਆਦ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਕਾਰਣ) ਉਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਤੇ ਜਦ ਗੁਰਮਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਮਨ ਬਿਲਾਯ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਐਸੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ) ਮਨ ਨਿਚੱਲਾ ਹੋਕੇ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਵ ਲਗੌਂਦਾ (ਅਰਥਾਤ ਲਿਵ ਲੌਣ ਦੀ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਕਜੋਂਕਿ ਮਨ ਦੀ ਅਫੁਰਤਾ ਅਤੇ ਲਿਵ ਸਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ)॥

ਅੰਗ ਅੰਗ ਭੰਗ ਰੰਗ ਰੂਪ ਕੁਲ ਹੀਨ ਦੀਨ,
ਕੈਸੇ ਬਹੁ ਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਕਹਾਈਐ॥੨੦੬॥

ਅਰਥ– ਗੱਲਕੀਹਿਕਿਇਸਦਸ਼ਾਵਿਚ,ਅੰਗਾਂ(ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ)ਦੇਤਾਂਇਸਪ੍ਰਕਾਰਅੰਗ ਭੰਗ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਰੰਗ ਰੂਪ (ਦੇਹ ਸੰਘਾਤ ਭੀ ਅਥ੍ਵਾ ਹੋਰ ਚੱਜ ਆਚਾਰ ਰੂਪ ਵਾਲੀਜੋਗਤਾ) ਭੀ ਭੰਗਹੋਈ ਹੋਈ, ਭਾਵ ਵਿਸਿਮ੍ਰਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸਿਧਾਰੀ ਹੋਈਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਥਾ ਕੁਲ ਹੀਨ(ਕੁਲ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਵਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯਕ ਅਧਜਾਸ

ਤੋਂ ਭੀ) ਰਹਤ ਹੋਏ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਤਯੰਤ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਭਾਵੀ(ਨਿਰਮਾਨ-ਅਤਿਸੈਂ ਕਰਕੇ ਹੌਲੀ ਫੁੱਲ ਕੋਮਲ) ਉਹ ਦੀਨ ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ), ਤਾਂ ਭਲਾ ਬਹੁਨਾਇਕ (ਠਾਕਰ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਥ ਦੀ ਨਾਇਕਾ (ਸ੍ਵਾਮਿਨੀ) ਭੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਵ-ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਤਾਰ ਵਿਚ ਮਗਨਾਨੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਜੋ ਅਨਭਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਓਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ॥ ੨੦੬॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਪਿਛਲੇ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਦਰਸਨ ਧ੍ਯਾਨ ਤੇ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਵਰਨਣ ਕਰਣ ਵਿਚ ਮਨ ਬਾਣੀ ਆਦ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਰੁ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਜਿਸ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਫੋੜੇ ਵਿਚ ਫੱਥੇ ਪਏ ਹਨ, ਓਸਤੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ੨੦੪ ਅੰਕ ਦੇ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਪਦ ਤੋਂ ਅਭਿਮਾਨ ਦੀ ਗੰਧ ਨਾਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ-ਮਾਨੋ ਇਥੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਸੰਭਾਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ,ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਕਈ ਗ੍ਯਾਨੀ ਓਸ ਕਬਿੱਤ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਖ਼੍ਰੀਦਨ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗ੍ਯਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਚਾਰ੍ਯਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਓਸ ਭਾਵ ਉਪਰ ਅਰਥ ਹੋਣ ਵਿਚ ਅਭਿਮਾਨ ਦਾ ਤੋਦਾ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਗਾਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੀਹਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਿਰਹੇ ਧ੍ਯਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਲ ਉਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨਜੋੜ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਸ ਭਾਵ ਵੱਲ ਧ੍ਯਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ॥-॥

ਬਿਰਹੇ ਗ੍ਰਸਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨੋ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਦਿਖੌਂਦੇ ਮਾਨੋ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਜਿਗ੍ਯਾਸਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸਾ ਓਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਰੋਗ ਦੁਖਿਤ ਹੁਇ ਬਿਰਹਨੀ,
ਕਹਤ ਸੰਦੇਸ ਪਥਿਕਨ ਪੈ ਉਸਾਸ ਤੇ॥

ਅਰਥ-ਬਿਰਹੇ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਵਿਛੋੜੇ ਰੂਪ ਰੋਗ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਹੋਈ ਹੋਈ (ਆਤੁਰ ਆਈ ਹੋਈ) ਬਿਰਹਨੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੀਕੂੰ ਲਾਜ ਕੁਲਾਜ ਆਦ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਕੇ, ਉਸਾਸ = ਉਭੇ ਸਾਹ (ਹੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ) ਪਥਿਕਾਂ (ਪਾਂਧੀਆਂ) ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮੁਸਾਫਰਾਂ (ਪੰਧਾਊਆਂ) ਨੂੰ ਸਨੇਹੇ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਦੇਖਹੁ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰੇਵਾ ਪਰ ਕਰ,
ਨਾਰਿ ਦੇਖਿ ਟੂਟਤ ਅਕਾਸ ਤੇ॥

ਅਰਥ-(ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਬਿਰਹਨੀ ਐਉਂ ਆਖ੍ਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਕਿ ਹੇ ਭਾਈਓ! ਟੇਢੀਆਂ (ਤਾਮਸੀ) ਜੂਨਾਂ ਵੱਲ ਤਾਂ ਤੱਕੋ,ਕਿ ਪਰੇਵਾ (ਕਬੂਤਰ) ਕੀਕੂੰ ਨਾਰਿ ਦੇਖ(ਕਬੂਤਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ) ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ(ਭਾਵ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਯਾ) ਪਰ ਕਰ (ਖੰਭ ਮਾਰਦਾ ਮਾਰਦਾ)ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਉਸ ਉਪਰ ਆਨ ਟੁੱਟਦਾ (ਅਰਥਾਤ ਆਨ ਮਿਲਦਾ) ਹੈ॥

ਤੁਮ ਤੈ ਚਤੁਰ ਦੱਸ ਬਿਦਿਆ ਕੇ ਨਿਧਾਨ ਪ੍ਰਿਅ,
ਤ੍ਰਿਆ ਨ ਛੁਡਾਵਹੁ ਬਿਰਹਿ ਰਿਪੁ ਤ੍ਰਾਸਤੇ ॥

ਅਰਥ–(ਰੱਲਤੋੜਕੇ)ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਤਿਗੁਰੋ ! ਚੌਦਾਂ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਾਵ, ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਸਰੂਪ ਹੋ, ਕਯੋਂ ਨਹੀਂ (ਆਪਣੇ ਆਸਰੇ ਪਰਣੇ ਜੀਊਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਆਪ ਦੀ ਹੀ ਕਾਮਨਾਂ ਪ੍ਰਾਇਣ ਰਹਣ ਹਾਰੀ ਜਿਗਯਾਸੂ ਰੂਪੀ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜੇ ਰੂਪ ਸ਼ਤ੍ਰ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਛੁੜੌਂਦੇ ?

ਚਰੰਨ ਬਿਮੁਖ ਦੁਖ ਤਾਰਿਕ ਚਮਤਕਾਰ,
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਹ ਰਵਿ ਦਰਸ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤੇ ॥੨੦੭॥

ਅਰਥ–ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਦਿਆਂ ਚਰਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਮੁਖ ਰਹਣ ਕਾਰਣ (ਰਾਤਰੀ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਖੇ) ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਸਮਾਨ (ਬੇਅੰਤ) ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਹੋ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਗਾਸ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹੇਰਤ (ਨਿਹਾਰਦੇ) ਤਕਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਹਿਰਾਹ (ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਗੇ) ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ (ਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ) ॥ ੨੦੭ ॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਿਮੁਖਾਂ ਅੰਦਰ ਬਿਰਹਾ ਜਗੌਨ ਨਿਮਿੱਤ ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਮਹੱਤ ਨਿਰੂਪਣ ਲਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਬਿਹਬਲ ਹੋਏ ਇਸ ਵਹਣ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਵਹਿ ਤੁਰੇ ਹੋਣ ਅਰੁ ਬਿਨਯ ਉਚਾਰੀ ਹੋਵੇ ॥–॥

ਉਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਰ ਬਿਰਹੀ ਦੇ ਹਾੜੇ ਝੋਰੇ, ਦੋ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ:–

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਦੇਖਿ ਐ ਦਿਖਾਵੈ ਆਪ,
ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਮਿਲ ਸੋਭਾ ਦੈ ਸੁਹਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜਾ (ਸਿੱਖ ਵੰਦ–ਗੁਰਮੁਖ) ਪਯਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਪ੍ਰੀਤਮ) ਨੂੰ ਭਾ ਆਵੇ, ਓਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਜਚ ਪਵੇ) ਤਿਸਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਦੇਖਦਾ (ਆਪਣੀ ਨਿਘਾ ਤਲੇ ਲਯੋਂਦਾ) ਅਤੇ ਅਪਨੇ ਆਪਨੂੰ ਦਿਖੌਂਦਾ (ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦਾ) ਹੈ। (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਰੁ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਆਪੋ ਵਿਚ) ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਲੈਂਦੇ, ਪਰਸਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ (ਨਜਰਾਂ) ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਸ਼ੋਭਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੋਹਣੇ (ਚੰਗੇ) ਲਗਦੇ ਹਨ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਮੁਖ ਬਚਨ ਸੁਨਾਵੈ ਤਾਹਿ,
ਸਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਉਪਜਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪਯਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾ ਆਵੇ (ਪਯਾਰਾ ਲਗ ਪਵੇ) ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਈ ਬਚਨ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾਕੇ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਟਿਕਾਨ ਦਾ ਅਥ੍ਵਾ ਸਬਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪੈਣ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਗਯਾਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਤਪੰਨ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਦਸ ਦਿਸ ਪ੍ਰਗਟਾਵੈ ਤਾਹਿ,
ਸੋਈ ਬਹੁ ਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਕਹਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪਿਆਰੇ(ਪ੍ਰੀਤਮ)ਨੂੰ ਭਾ ਪਵੇ ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਦਸਾਂ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ (ਉਘਿਆਂ) ਕਰ ਦਿੰਦਾ–ਭਾਵ ਓਸਦੀ ਕੀਰਤੀ ਸਭਨੀਂ ਦਾਈਂ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹੋ ਹੀ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਯਕ (ਸ੍ਵਾਮੀ) ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਾਯਕਾ (ਸ੍ਵਾਮਨੀ)–ਪ੍ਰਵਾਣਿਆ ਹੋਯਾ (ਮੰਨਜ਼ੂਰ ਨਜ਼ਰ) ਸਿੱਖ ਅਖਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਸਿਹਜਾਸਨੁ ਮਿਲਾਵੈ ਤਾਹਿ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਸ ਕਰਿ ਅਪਿਓ ਪੀਆਵਈ ॥੨੦੯॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪਯਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵੇ ਓਸੇਨੂੰ ਹੀ ਸਿਹਜਾਸਨ (ਸਹਜ ਰੂਪਣੀ ਇਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸਥਾਨ) ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ ਵਾ ਆਤਮ ਪਦ ਵਿਖੇ ਮਿਲਾ (ਲੀਨ) ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਓਸਨੂੰ ਅਪਿਓ (ਅਨੁਭਵ ਰਸ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਨੂੰ ਪਿਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੦੯ ॥

ਉਸੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ:–

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਂਹਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੈ ਸੁਹਾਵੈ,
ਸੋਇ ਸੁੰਦਰੀ ਕਹਾਵੈ ਛਬਿ ਕੈ ਛਬੀਲੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜੀ ਜਿਗਯਾਸੂ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਯਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾ ਗਈ ਤਿਸਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ (ਸ੍ਵੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ = ਆਤਮਿਕ ਓਜ ਅਥ੍ਵਾ ਸੁੰਨ ਦ੍ਵਾਰ–ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ ਦੀ ਦਮਕ–ਕ੍ਰਾਂਤੀ) ਨਾਲ ਸੁਹਾਵੈ (ਸੋਹਣਾ ਲਗਨ ਵਾਲਾ) ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਭੌਣਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਸੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਹੀ ਸੁੰਨ ਦ੍ਵਾਰ ਦੀ ਇਸਥਿਤੀ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸੁੰਦਰੀ (ਸੋਹਣੀ) ਛਬਿ ਕਰਕੇ ਛਬੀਲੀ (ਫੱਬਨ ਵਾਲੀ) ਅਖਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਬਾਨਕ ਬਧੂ ਬਨਾਵੈ,
ਸੋਈ ਬਨਿਤਾ ਕਹਾਵੈ ਰੰਗ ਮੈ ਰੰਗੀਲੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜੀ ਜਗਯਾਸੂ ਦੀ ਸੁਰਤ, ਪਯਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵੇ ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਨਕ (ਬਾਂਕੀ ਯਾ ਸੋਹਣੇ ਵੇਸ ਵਾਲੀ) ਆਪਣੀ ਬਧੂ (ਵਿਆਹੁੜ = ਨਿਜ ਅੰਗ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ–ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਗੁਰਮੁਖ) ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਰੁ ਉਹੀ ਉਸ ਪਯਾਰੇ ਦੇ ਰੰਗ (ਪ੍ਰੇਮ) ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਰੰਗੀਲੀ ਬਨਿਤਾ (ਪਯਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪਾਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਹੌਂਦੀ ਹੈ), ਅਰਥਾਤ ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਾਥੀ ਅਭੇਦ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਵਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਕੀ ਸਬੈ ਕਾਮਨਾ ਪੁਜਾਵੈ,

ਸੋਈ ਕਾਮਨੀ ਕਹਾਵੈ ਸੀਲ ਕੈ ਸੁਸ਼ੀਲੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜੀ(ਰੂਹ)ਓਸ ਪਜਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾ ਪਵੇਓਸਦੀਆਂਇਸਲੋਕ ਸੰਬੰਧੀ ਵਾ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੰਬੰਧੀ ਤਥਾ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਸਮੂਹ ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਓਹੋ ਹੀ ਸੀਲ (ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਸੰਪੰਨ = ਆਗਜਾਪਾਲ ਸੁਭਾਵ ਕਰਕੇ ਸੰਜੁਗਤ ਸੁਸ਼ੀਲੀ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸੀਲ ਵਾਲੀ) ਤਥਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਕਾਮਨਾ ਵਾਲੀ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਹੁਣ ਹਾਰੀ) ਸਿੱਖ ਆਖੀ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਜੋਈ ਪ੍ਰਿਅ ਭਾਵੈ ਤਾਹਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਲੈ ਪੀਆਵੈ,
ਸੋਈ ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਕਹਾਵੈ ਰਸਿਕ ਰਸੀਲੀ ਹੈ ॥ ੨੦੯ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਹੜੀ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਭਾ ਜਾਵੇ ਓਸ ਨੂੰਹੀ ਲੈ (ਆਪਣੇਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵਾਣ)ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪਿਆਲਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਓਹੋ ਹੀ ਰਸਿਕ ਰੂਪਣੀ (ਸਿੱਕਵੰਦ) ਰਸ ਰੱਤੀ ਪ੍ਰੇਮਨੀ–ਪ੍ਰੇਮ+ਅਣੀ = ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਚੋਭ(ਚੁਭੇ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੀ ਰੂਹ ਯਾ ਐਸੀ ਆਤਮਾ ਅਥ੍ਵਾ ਵਜਕ੍ਰੀ) ਅਖੌਂਦੀ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੱਤਾ ਰਸੀਆ ਸਿੱਖ ਅਖੌਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੦੯ ॥

ਬਿਰਹੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਂਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦਾ ਜੀਊਨਾ ਔਖਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:–

ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਰੋਗ ਸੇਤ ਰੂਪ ਹੁਇ ਕ੍ਰਿਤਾਸ,
ਟੂਕ ਟੂਕ ਭਏ ਪਾਤੀ ਲਿਖੀਐ ਬਿਦੇਸ ਤੇ ॥

ਅਰਥ–ਬਿਰਹੇ ਤੋਂ ਵਿਜੋਗ (ਵਿਛੋੜੇ) ਦੇ ਰੋਗ (ਨਾਲ) ਸੇਤ (ਚਿਟਾ–ਫੱਕ) ਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਤਾਸ (ਕਾਗਜ) ਵਰਗਾ,ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋਏ (ਜਿਸ ਉਪਰ) ਪਰਦੇਸੋਂ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਲਿਖੀਦੀ ਹੈ ।

ਬਿਰਹ ਅਗਨਿ ਸੇ ਸਵਾਨੀ ਮਾਸ ਕ੍ਰਿਸਨ ਹੁਇ,
ਬਿਰਹਨੀ ਭੇਖ ਲੇਖ ਬਿਖਮ ਸੰਦੇਸ ਤੇ ॥

ਅਰਥ–ਬਿਰਹੇ (ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਤਾਪ ਰੂਪ) ਅਗਨੀ ਕਰਕੇ ਸਵਾਨੀ+ਮਾਸ (ਮਾਸ ਵਾਨੀ) ਸਜਾਹੀ ਵਰਗਾ ਕ੍ਰਿਸਨ (ਕਾਲਾ ਧੂਸਰ) ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਸਜਾਹੀ ਨਾਲ) ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਗ੍ਰਸੀ ਹੋਈ–ਬਿਰਹਨੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਪਣੇ ਭੇਖ (ਵੇਸ = ਦਸ਼ਾ) ਤੇ (ਅਤੇ) ਬਿਖਮ ਸੰਦੇਸ (ਦੁਖ ਭਰੇ ਸੁਨੇਹੇ) ਲਿਖਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਰੋਗ ਲੇਖਨ ਕੀ ਛਾਤੀ ਫਟੀ,
ਰੁਦਨ ਕਰਤ ਲਿਖੇ ਆਤਮ ਅਵੇਸ ਤੇ ॥

ਅਰਥ–ਬਿਰਹੇ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਹੋਏ ਵਿਛੋੜੇ ਰੂਪ ਰੋਗ ਕਾਰਣ (ਐਉਂ) ਛਾਤੀ ਫਟ ਫਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ (ਜੀਕੂੰ ਕਿ) ਲਿੱਖਨ (ਦਾ ਮੂੰਹ ਫਟਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਤੇ ਓਕੂੰ ਹੀ

ਆਤਮ ਅਵੇਸ਼ ਤੇ = ਦਿਲ ਦਿਆਂ ਉਬਾਲਾਂ ਨਾਲ, ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦੀ ਹਵਾੜ ਕਢਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਰੋ ਰੋ ਕੇ (ਆਪਣੀ ਪੀੜਿਤ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ) ਲਿਖੈ—ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਬਿਰਹ ਉਸਾਸਨ ਪ੍ਰਗਾਸਨ ਦੁਖਿਤ ਗਤਿ,
ਬਿਰਹਨੀ ਕੈਸੇ ਜੀਐ ਬਿਰਹ ਪਰਵੇਸ ਤੇ ॥ ੨੧੦ ॥

ਅਰਥ—(ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਬਿਰਹ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਦੁਖੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੌਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਪ੍ਰਗਾਸ (ਪ੍ਰਗਟ) ਕਰਣ ਹਾਰੀ ਬਿਛੋੜੇ ਮਾਰੀ ਬਿਰਹਨੀ = ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਚੋਭ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਸੁਰਤ (ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ) ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ (ਅੰਦਰ ਧਸੇ ਹੋਣ) ਕਾਰਣ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀਵੇ—ਜੀਊ ਸਕਦਾ ਹੈ?—ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਜੀਊ ਸਕਦਾ॥੨੧੦।

ਵੀਚਾਰ:—

ਪਹਿਲੇ ਪਦ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਮਾਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਗਜ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਦ ਵਿਚ ਸਜਾਹੀ ਵਰਗਾ ਕਾਲਾ:+ ਜੋ ਇਕਠੇ ਹੋਕੇ ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਿਰੋਧ ਨਿਵਿਰਤੀ ਲਈ ਅਰਥ ਐਉਂ ਕਰ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਏ—ਸਵਾਨੀ (ਸਤਵੰਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਦੇ ਬਿਰਹ ਅਗਨੀ ਕਰਕੇ (ਸੜਦੀ ਧੁਖਦੀ ਦਾ) ਮਾਸ (ਜੈਸਾ ਕਿ) ਕ੍ਰਿਸਨ (ਸੜ ਸੁੱਕਕੇ) ਦੁਬਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਐਸਾ ਹੀ ਦੁਬਲਾ) ਭੇਸ ਬਿਰਹਨੀ ਦਸ਼ਾ ਗ੍ਰਸਤ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਕਠਿਨ ਸੰਦੇਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ ਬਿਰਹੋਂ ਮਾਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਬਹਰਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦੱਸਕੇ—ਬਿਰਹੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੱਛਨ ਦੱਸੇ ਹਨ ਕਿ ਓਸਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਫੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਬਲਾ (ਲਿੱਸਾ) ਭੀ। ਤਥਾ ਉਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰਿਆਂ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਵਹਿਣਾ ਵਿਚ ਉਬਾਲ ਖਾਂਦਾ ਰੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੌਕੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਦਮਕਟੀ ਕਟਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜੀ ਕੁੜਿੱਕੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ਇਹ ਕੋਈ ਅਵਸ਼ਯਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸੋਂ ਉਹ ਅਪਣੇ ਉਬਾਲ ਚਿਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਰੂਰ ਹੀ ਲਿਖ ਲਿਖਕੇ ਘੱਲੇ, ਐਸਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਦੱਸ਼ਾ ਕਦੀ ਭੀ ਪੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਯਾ ਕਰਦੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਐਥੇ ਜੇਹੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਰਲਭ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਕਜੋਂਕਿ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਖਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰਲੀ ਤਾਰ ਦੇ ਖੜਕਨ ਦਾ ਅਉਸਰ ਹੀ ਓਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥—॥

ਵਿਜੋਗ ਤੋਂ ਸੰਜੋਗ ਦੇ ਘਰ ਔਣਾ ਅਰੁ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲੌਕਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ, ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਪੂਰਬ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਿ ਸੁਜਨ ਸਗਾਈ ਹੇਤ,
ਸਿਮਰਤ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੰਜੋਗ ਕੈ ॥

ਅਰਥ—ਪੂਰਬਲਿਆਂ ਜਨਮਾਂ (ਦੀ ਭੌਣੀ) ਅਨੁਸਾਰ ਜਦ ਸਮਾਂ ਸੰਜੋਗ

(ਅਉਸਰ) ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ = ਆਣ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ("ਭਾਗ ਹੋਆ ਗੁਰ ਸੰਤ ਮਿਲਾਯਾ"—ਬਚਨ ਮੂਜਬ) ਸਜਨ = ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਪੁਰਖਾਂ, ਸਕਿਆਂ—ਆਪਣਿਆਂ ਜਨਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਏਹੋ ਸਤਿਸੰਗ ਹੀ; ਮਾਨੋ ਓਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸਗਾਈ = ਸਕਾ + ਆਈ = ਸਕਿਆਂ (ਸੱਚਿਆਂ ਧੁਰਦਿਆਂ ਸਰਬੰਧੀਆਂ) ਦੇ ਘਰ ਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜਮਾਈ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। (ਜਿਸ ਸਤਸੰਗ ਵਿਖੇ ਏਹ) ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ, ਸ੍ਰਵਣ = ਕੰਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਓਸ ਸੱਚੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸਨੇਹੇ = ਸਨੇਹ—ਪਯਾਰ ਉਤਪੰਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਰਥੀ ਉਪਦੇਸ਼, ਸਿਮਰਤ = ਚਿਤਾਰਦਾਹੋਯਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (ਹਰਦਮਓਸ ਪਯਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ॥ (ਇਹ ਜਿਗਯਾਸਾ ਅਵਸਥਾ ਹੈ)॥

ਬਿਧਿ ਸੋਂ ਬਿਵਾਹੇ ਮਿਲਿ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ,
ਬਿਦਯਮਾਨ ਧਿਆਨ ਰਸ ਰੂਪ ਰੰਗ ਭੇਸ ਕੈ॥

ਅਰਥ—ਅਰੁ ਫੇਰ ਜਦ "ਬਿਧਿ ਸੋਂ" = ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ, "ਬਿਵਾਹੇ ਮਿਲਿ" = ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਿ+ਆਏ ਮਿਲਿ = ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਆਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦ ਉਕੁ ਸਤਸੰਗੀ ਸਾਖਯਾਤ ਸਿੱਖ ਸਜਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਾਲੀ ਏਕਤਾ (ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ) ਦੇ ਘਰ ਆਣ ਵਹਿੰਦਾ (ਵਰਤਦਾ) ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲਿਵ-ਤਾਰ ਬੱਝ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਸਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲੋਚਨ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਧ੍ਯਾਨ ਦੇ ਰਸ (ਪਯਾਰ) ਕੈ = ਕਰਕੇ, ਓਹੋ ਜੈਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਭੇਸ (ਸਾਂਗ) ਨੂੰ-ਬਿਦਯਮਾਨ ਸਾਮਰਤੱਖ (ਢਾਲ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ)—ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਸਿੱਕਵੰਦ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖਾਣ ਪਾਣ ਪਹਿਰਾਣ ਆਦ ਦਾ ਭੇਸ (ਚਾਲਾ) ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਢਾਲਿਆ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਂਗ ਵਿੱਚ ਹੋ ਵਰਤਦਾ ਹੈ॥

ਰੈਨ ਸੈਨ ਸਮੈ ਸੁਤਿ ਸਬਦਿ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ,
ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੈ॥

ਅਰਥ—(ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਧਾਰਣਾਂ ਵਾਲਾ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪਯਾਸਾ ਸਿੱਖ) ਰੈਨ = ਆਯੂ ਭਰ ਹੀ ਸੈਨ ਸਮੈਂ = ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਟੀਚੇ ਸਿਰ, ਵਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੌਣ ਦਾ ਸਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੇ ਟੇਕ = ਟਿਕਾਣ ਦੇ ਬਿਬੇਕ (ਗਯਾਨ) ਸੰਪੰਨ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ, ਪਰਮਾਤਮ ਪਦ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਕੇ = ਸਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤਲਿਵ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਸਾਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਸਿਮਰਣ ਉਲੰਘ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਇ,
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਬਸਿ ਹੋਤ ਬਿਸਮ ਅਵੇਸ਼ ਕੈ॥ ੨੧੧॥

ਅਰਥ-ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਕਰਦਿਆਂ, ਬੱਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾਮੀ ਦਾ *ਧਯਾਨ ਤੇ ਓਸ ਧਯਾਨ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜੋ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਓਸਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਗਯਾਨ ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਪ੍ਰਪਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ (ਓੜਕ ਸਿਰ) ਟੱਪਕੇ, ਉਹ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਉਂ ਅਭੇਦਤਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋਯਾਂ(ਗੁਰਸਿੱਖ) ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ (ਪਰਮ) ਪਦ ਵਿਖੇ (ਸਦਾ ਹੀ) ਅਵੇਸ਼ ਕੈ = ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੨੭੧॥ (ਸਿੱਖੀ ਕਮੌਣ ਦੇ ਦਰਜੇ ਦੱਸੇ ਹਨ)॥

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ੧੬।੫੦ ਤਥਾ ੧੨੦ ਨੰਬ੍ਰ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ॥

ਦੀਖਯਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਯ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਦਾ
ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ (ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ) ਭਰਿਆ ਭਾਵ:-

(੨)ਏਕ ਸੈ ਅਧਿਕ ਏਕ, (੪)ਨਾਇਕਾ (੩)ਅਨੇਕ(੧)ਜਾਕੇ,
(੫)ਦੀਨ ਕੇ ਦਿਆਲ (੬)ਹੁਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ (੭)ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(੧)ਜਿਸ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ (੨ ਇੱਕ ਤੋਂ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ (੩) ਅਨੇਕਾਂ (ਅਨਗਿਣਤ) ਹੀ (੪) (ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਕਰਕੇ ਸਭਤਰਾਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਅਰੁ ਆਗਯਾ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਹਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖ ਰੂਪ) ਨਾਇਕਾ = ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹਨ-ਭਾਵ ਬਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਸਿੱਖ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਜਕ੍ਰੀਆਂ ਹਨ। (ਜਿਨਾਂ ਉਪਰ) (੫) ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਦਯਾਲ (ਗ੍ਰੀਬਨਿਵਾਜ) (੬) ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੋਕੇ (ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਘਰ ਵੱਸਕੇ) ਤੁੱਠੇ, ਅਰਥਾਤ ਓਨਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ (ਤੇ ਅੱਜ ਓਸੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਭੀ =)ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ॥

(੮) ਸਜਨੀ (੯) ਰਜਨੀ ਸਸਿ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਅਉਸਰ ਮੈ,
(੧੧) ਅਬਲੇ (੧੦) ਅਧੀਨ ਗਤਿ ਬੇਨਤੀ ਉਚਾਰੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(੮)(ਸੋਈ) ਸਜਨੀ = ਸਜਨ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁ+ਜਨੀ = ਆਪਦੀ ਅਪਣਾਈ ਹੋਈ (ਇਹ ਸੂਰਤ) ਆਪਦਾ ਸਿੱਖ,(੯) ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ- "ਮਿਟਿਆ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ"-ਅਗਯਾਨ ਅੰਧਕਾਰ ਨਿਵਿਰਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੀਖਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਰਾਤ ਅਨੁਭਵੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਖਿੜਿਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਾ(ਭਜਨਦੇਆਨੰਦ) ਮਾਨਣ ਸਮੇਂ (੧੦) ਗ੍ਰੀਬੀ ਭਾਵ ਸੰਪੰਨ (੧੧) ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮਾਨ-ਬੁਧ ਬਲ ਆਦ

---

*ਕਿਧਰੇ ਗਯਾਨ ਤੋਂ ਯੋਗ ਅਰੁ ਕਿਧਰੇ ਯੋਗ ਤੋਂ ਗਯਾਨ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਵਾਣਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੱਖ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾਯ ਪ੍ਰਵਾਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ,ਧਯਾਨ ਤੋਂ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਵਾਣਕਰਕੇ ਸੂਚਨ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਗੁਰਮਤ ਹੀ ਕਿਤੇ ਨਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ਇਸ ਲਈ ਅਪਣਾ ਅਸਲੀ ਪੱਖ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਤੋਂ ਟੱਪ ਵਰਤਨਾਂ, ਨਾਲ ਹੀ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ॥

ਦਾ ਗੁਮਾਨ ਤਜਾਗਕੇ ਮਾਨ ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ (ਸੇਵਕ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਧਾਰ) ਕੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੇਨਤੀ ਉਚਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਸੱਚੇ ਸਾਂਈ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹਾ!

ਜੋਈ ਜੋਈ ਆਗ੍ਯਾ ਹੋਇ ਸੋਈ ਸੋਈ ਮਾਨਿ ਜਾਨਿ,
ਹਾਥ ਜੋਰੈ ਅਗ੍ਰ ਭਾਗਿ ਹੋਇ ਆਗ੍ਯਾ ਕਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ–ਜੋ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਆਗਜਾ ਹੋਵੇ ਉਸੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ–ਉਹੀ ਉਹੀ ਮੰਨੀ (ਹੋਈ) ਹੀ ਜਾਣੋ, ਕਜੋਂਕਿ (ਮੈਂ ਹਰਦਮ ਆਪ ਦੇ) ਅਗ੍ਰਭਾਗ = ਸਨਮੁਖ ਹੱਥ ਜੋੜੀ–ਹੱਥੀਂ ਬੱਧੀਂ। ਆਗਜਾਕਾਰੀ = ਗੁਲਾਮ ਸੇਵਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ॥

ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਚਾਇਕੈ ਚਈਲੋ ਭਜਉ,
ਸਫਲ ਜਨਮ ਧੰਨਿ ਆਜੁ ਮੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ ॥੨੧੨॥

ਅਰਥ–(ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ!) ਭੌਣੀ (ਸਰਧਾ ਅਰੁ ਭ੍ਰੋਸੇ) ਤਥਾ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਭਰੇ ਚਾਉ ਨਾਲ, ਚਈਲੋ = ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ–ਉਤਸਾਹ ਵਾ ਉਮੰਗ ਪੂਰਬਕ (ਮੈਂ ਆਪ ਤਾਈਂ) ਭਜਉ = ਭਜਾਂ = ਸੇਵਾਂਗਾ (ਨਾਂ ਕਿ ਚੱਟੀ ਯਾ ਡੰਨ ਭਰਦਾ ਹੋਯਾ) ਕਜੋਂਜੁ, ਧੰਨ ਹੈ ਆਜੁ = ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ, (ਇਹਜਨਮ)ਜਦਕਿ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀਭੀ (ਅਨੰਤ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਗੇੜ ਉਪ੍ਰੰਤ) ਜਨਮ ਸਫਲਾਨ ਦੀ ਆਈ ਹੈ ॥ ਜੈਸਾ ਕਿ:– "ਇਹੁ ਜੀਉ ਬਹੁਤੇ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮਿਆ ਤਾ ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ" ॥੨੧੨॥

ਦੀਖਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਸਾਰ ਕ੍ਰਿਤੱਗਤਾ ਸੂਚਨ ਕਰੌਂਦਿਆਂ, ਸੇਵਾ ਦੇ ਅਟੁਟ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਨ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਰ ਲੱਟੂ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਐਉਂ ਅਨਭਉ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ:–

ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਮੈਂ ਤਨਿਕ ਤਾਰਿਕਾ ਸ੍ਯਾਮ,
ਤਾਕੋ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਤਿਲ ਤਿਲਕ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਕੋ ॥

ਅਰਥ–ਪਜਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਦੀ ਪੁਤਲੀ (ਧੀਰੀ) ਵਿਖੇ, ਜੋ ਸਜਾਮ ਸਜਾਮ (ਕਾਲੀ ਕਾਲੀ) ਭਾ ਮਾਰਦੀ ਹੋਈ, ਤਨਿਕ (ਸੂਖਮ) ਜੈਸੀ ਤਾਰੀ ਦਮਕ ਰਹੀ ਹੈ,–ਓਸੇ (ਦਿਬਜ ਸਤਾਰੇ) ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਿਲਕ (ਟਿੱਕਾ) ਰੂਪ ਤਿਲ ਹੈ। ਭਾਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਮੂਹ ਲਖਤਾ ਦਾ ਪਰਮ ਕਾਰਣ ਰੂਪ। ਅਥ੍ਵਾ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੋਪਤੀ ਰੂਪ ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ 'ਲੋਕ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦ੍ਵਾਰਿਓਂ–ਉਹ 'ਤਿਲ' ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ ॥

ਬਨਿਤਾ ਬਦਨ ਪਰਿ ਪ੍ਰਗਟ ਬਣਾਇ ਰਾਖਿਓ,
ਕਾਮ ਦੇਵ ਕੋਟਿ ਲੋਟ ਪੋਟ ਅਵਿਲੋਕ ਕੋ ॥

ਅਰਥ–'ਬਨਿਤਾ'–ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੀਕੂੰ 'ਬਦਨਪਰਿ'–ਅਪਣੇਚਿਹਰੇ(ਮਸਤਕ)

ਉਪਰ (ਭਰਤਾ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਬਿੰਦਲੀ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਮੈਂ ਗੁਰ ਸਿਖ ਨੇ) 'ਪ੍ਰਗਟ'–ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਬਣਾ ਸੁਆਰ ਰਖਿਆ ਹੈ ਓਸ ਤਿਲ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤ੍ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦਾ ਅਸਥਾਨ। (ਜਿਸ ਤਿਲ ਦੇ) 'ਅਵਿਲੋਕ ਕੋ'–ਤੱਕਨ ਖਾਤਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ (ਪਰਮ ਸੁੰਦ੍ਰ) ਕਾਮ ਦੇਵ ਲੋਟਨ ਪੋਟਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ ਰੂਪ ਕੀ ਅਨੂਪ ਛਬਿ,
ਸਕਲ ਸਿੰਗਾਰ ਕੋ ਸਿੰਗਾਰ ਸਰਬ ਥੋਕ ਕੋ॥

ਅਰਥ–ਰੂਪ–ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ (ਹੋ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਓਸ) ਦੀ ਛਬਿ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ) ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ (ਓਸ ਤਿਲ ਦੀ) ਉਪਮਾਂ ਨੂੰ, ਤੇ ਉਹ ਸਮੂਹ ਸਿੰਗਾਰ (ਭੂਖਣਾਂ) ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ (ਸਜਾਵਨ ਹਾਰਾ) ਤਥਾ ਸਰਬਤ੍ਰ ਥੋਕ (ਪਦਾਰਥਾਂ) ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ (ਭੂਖਣ) ਸਿਰੋਮਣੀ ਵਾ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰਾ ਹੈ॥

ਕਿੰਚਿਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤਿਲ ਕੀ ਅਤੁਲ ਸ਼ੋਭਾ,
ਸੁਰਸੁਤੀ ਕੋਟ ਮਾਨ ਭੰਗ ਧਯਾਨ ਕੋਕ ਕੋ॥੨੧੩॥

ਅਰਥ–ਇਸ ਤਿਲ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਅਤੁਲ (ਤੁਲਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਕਿੰਚਿਤ ਭਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਟਾਖ੍ਯ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ (ਵਾਲੇ) ਗੁਰਮੁਖਦੇਸਨਮੁਖਕ੍ਰੋੜਾਂਹੀ ਸ੍ਰਸ੍ਵਤੀ ਦੇਵੀਆਂ (ਬਾਗੀਸ਼੍ਵਰੀਆਂ) ਦਾ ਮਾਨ ਮਰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਕੋਕ (ਚਕਵਿਆਂ) ਦਾ ਪਜ ਰਿਆਂਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਰਾਤਾਂ ਗੁਜਾਰਨ ਦਾ ਧਯਾਨ ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ–ਭਾਵ ਭੋਰਾ ਭਰ ਭੀ ਇਸ ਤਿਲ ਉਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਟਿਕ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਤੇ ਆਪ ਸਭ ਵਿਦਯਾਵਾਂ ਦਾ ਬਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਧਯਾਨ ਐਸਾ ਗੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਦ ਰੂਪ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਵਿਚਲਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਯਾ ਕਰਦੀ॥ ੨੧੩॥ (੨੦੪ ਅੰਕ ਵਾਲਾ ਕਬਿੱਤ ਭੀ ਦੇਖੋ)॥

ਤਿਲ ਧਯਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨਹੈ,ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਥਾਯ ਸਿਰ ਮੁੜ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ:–

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਰਸ ਧਯਾਨ ਖਟ ਦਰਸ ਨ ਦੇਖੇ,
ਸਕਲ ਦਰਸ ਸਮ ਦਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਧਯਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, (ਉਹ ਮੁੜ) ਛੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਮਤਾਂ) ਵੱਲ ਕਦੀ ਨਾਂ ਤੱਕੇਗਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਸਭ ਦਰਸ਼ਨ (ਸਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ) ਹੀ ਓਸਨੂੰ ਇਕ ਸਮ (ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ)ਸਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲਗ ਪ੍ਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਅਥ੍ਵਾ "ਦਰਸ ਸਮ"–ਸਾਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਉਸ ਇਕ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ, ਉਹ ਜੂ ਓਸਨੂੰ ਦਿੱਸ ਔਂਦਾ ਹੈ)॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਿ ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ ਗਯਾਨ ਗੰਮ,

ਸਰਬ ਸ਼ਬਦ ਅਨਹਦਿ ਸਮਝਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਂ ਹੀ (ਅਰੰਮੀ—ਦਿਬਜ) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਗਜਾਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ, (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਸਭ ਭਾਂਤ ਦੇ ਹੀ ਅਨਹਦ ਸਬਦਾਂ ਦੀ ਸਮਝ (ਆਪ ਤੇ ਆਪ) ਫੁਰ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ ਐਸੇ 'ਅਨਹਦ'—ਇਕ ਰਸ ਧੁਨੀ ਭਾਵੀ ਸਮੂਹ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸਮ+ਝ ਏ+ ਹੈ = ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ+ਝਾਈ (ਛਾਯਾ) ਆਭਾਸ ਰੂਪ× ਹੋ ਭ ਸਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇਕੇਅਨਹਦ ਸੁਨਣ ਦੀ ਕੋਈਲੋੜਹੀਨਹੀਂ)।

ਮੰਤ੍ਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਰਵੇਸ ਕੈ ਅਵੇਸ਼ ਰਿਦੈ,
ਆਦਿ ਕਉ ਅਦੇਸ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਹਮਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਉਪਦੇਸ਼ (ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਸਮੀਪ) ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ, ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਵੇਸ਼-ਕਰ (ਘੁਸ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਦੀ ਆਦ, ਆਦਿ ਸਰੂਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਆਦੇਸ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ—ਅਰਾਧਦਾ, ਧਜੌਂਦਾ ਅਥਵਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਅਭਜਾਸ ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਬ ਠੌਰ ਦਮਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਯਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਗਜਾਨ ਧਜਾਨ ਸਿਮਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰਸਿਕ ਹੋਇ,
ਏਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਕੇ ਬਿਬੇਕ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੈ ॥੨੧੪॥

ਅਰਥ—(ਇਉਂ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਰਸੀਆ ਹੋਕੇ ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਿਮਰਣ ਕਰਦਾ (ਚਿਤਾਰਦਾ) ਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਧਜਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੁੰਦਾ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਗਜਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ, ਇੱਕ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਤੇ ਅਨੇਕ (ਜਗਤ) ਦੇ, ਬਿਬੇਕ—ਬਿਬ+ਏਕ = ਦੋ ਭਾਸਦੇ ਹੁੰਦਜਾਂ ਭੀ ਇਕ—ਅਕਾਲ ਹੀ ਅਕਾਲ ਹੈ, ਐਸੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ (ਸਾਖਸ਼ਾਤੱਖ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ) ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ,ਇਕ—ਕੈਸੇ ਅਨੇਕ ਹੋਯਾ ਤੇ ਅਨੇਕ ਮੁੜ ਇਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਭੇਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, -ਐਸਾ ਵੀਚਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤਾਈਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ (ਉਪਦੇਸ਼ਦਾ) ਹੈ ॥ ੨੧੪ ॥

ਤਾਂਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅਵਸ਼ਜ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੀਖਜਾ (ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਿਖਜਾ) ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰੇਃ—

ਸਤਿ ਬਿਨੁ ਸੰਜਮ ਨ ਪਤਿ ਬਿਨੁ ਪੂਜਾ ਹੋਇ,
ਸਚੁ ਬਿਨੁ ਸੋਚ ਨ ਜਨੇਊ ਜਤ ਹੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਤਾਂਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ)ਬਿਨਾਂ ਸੰਜਮ ਧਾਰੇ(ਸਾਧੇ)ਦੇ ਸਤਿ(ਪ੍ਰਤਿਗਜਾ ਵਾ ਧਰਮ) ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੂਜਾ ਸਤਿਕਾਰ) ਦੇ ਪਤਿ (ਪ੍ਰਤਿਸ਼੍ਟਾ—ਆਬਰੋ) ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਕਰਦੀ। ਤਥਾ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚ (ਸੁਚੱਤਾ) ਦੇ ਸਚੂ ਨਹੀਂ ਨਿਬਾਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਅਰੁ ਜਤ (ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ) ਸਾਧੇ ਬਿਨਾਂ

ਜਨੇਊ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ॥

ਬਿਨੁ ਗੁਰਦੀਖ੍ਯਾ ਗ੍ਯਾਨ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਧ੍ਯਾਨ,
ਭਾਉ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨ ਕਥਨੀ ਭੈ ਭੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ)ਬਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਗੁਰ ਦੀਖ੍ਯਾ ਧਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗ੍ਯਾਨ(ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ)ਨਹੀਂ ਹੋਸਕਦਾ,ਅਤੇ ਦਰਸ (ਵਸਤੂ = ਤਤ੍ਵ ਪਦਾਰਥ) ਦੇਖ ਬਿਨਾਂ ਧ੍ਯਾਨ ਨਹੀਂ ਬੱਝ ਸਕਦਾ। ਐਸਾ ਹੀ 'ਭਾਉ' = ਭਾਵਨਾਂ-ਭੌਣੀ ਵਾ ਸ਼ਰਧਾ (ਜਦ ਤਕ) ਨਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਵੇ, ਭਗਤਿ = ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਯਾਰ ਵਾ ਭਜਨ ਦੀ ਲਗਨ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕਦੀ। (ਅਰੁ ਇਉਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ)ਕਿਡਾ ਹੀ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਚਤੁਰਾ ਹੋਵੇ,ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਥਨੀ ਭੈ ਭਿੰਨੀ-ਭੈ ਸੰਜੁਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਭਾਵ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਦੀ, ਜਿਸਦੇ ਗੁਰ ਦੀਖ੍ਯਾ ਹੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗ੍ਯਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਦਰਸਨ ਬਿਨਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਧ੍ਯਾਨ ਤੋਂ ਬੰਚਿਤ ਤਥਾ ਸ੍ਰਧਾ ਭਗਤੀ ਬਿਨਾਂ ਹੈ, ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਥਨੀਆਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਯਾ ਉਸਦੇ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਭਯ ਨਹੀਂ ਉਪਜ ਸਕਦਾ ॥ ਜੀਕੂੰ ਕਿ:-

ਸਾਂਤਿ ਨ ਸੰਤੋਖ ਬਿਨੁ ਸੁਖ ਨ ਸਹਜ ਬਿਨੁ,
ਸ਼ਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੇਮ ਨ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਬਿਨਾਂ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਸਾਂਤਿ (ਰੱਜ) ਤੇ ਸਹਜ ,ਭਾਵ ਬਿਨਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, (ਤੀਕੂੰ ਹੀ) ਸੁਰਤੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ (ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼) ਵਿਖੇ ਪਰਚੇ ਬਿਨਾਂ, ਪ੍ਰੇਮ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰ+ਬੀਨ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ। ਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਖੇ ਨਿਪੁਣ-ਸਜਾਨਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ॥

ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਬਿਨੁ ਹਿਰਦੈ ਨ ਏਕ ਟੇਕ,
ਬਿਨੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨ ਰੰਗ ਲਿਵਲੀਨ ਹੈ ॥ ੨੧੫ ॥

ਅਰਥ-ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਹ ਕਿ-ਬਿਨਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ ਵਾ ਗ੍ਯਾਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਟਿਕਾਉ (ਸਥਿਰਤਾ) ਕਦੀ ਨਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੂ, ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ (ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ) ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਾਚਿਤ ਲਿਵਲੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਨਾਂ (ਤਾਂਤੇ ਅਵਸ਼ਯ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੁਜ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਦੀਖ੍ਯਤ ਬਣਾਵੇ) ॥ ੨੧੫ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

(੧) 'ਸਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਕਈ ਸੱਚ ਯਾ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰ੍ਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ-'ਸਤਿ'-ਸ਼ਬਦ ਧਰਮ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਵਰਤ੍ਯਾ ਗਿਆ ਹੈ-ਸੋ ਕਾਮ ਬਾਸਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕਰ ਤਨ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਅਰਪਣ ਨਾਂ ਕਰਣਾ, ਅਰੁ ਮਨ ਕਰਕੇ ਐਸੀ ਬਿਭਚਾਰੀ ਕਾਮਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪਰ ਪੁਰਖ ਵਾ ਪਰ ਨਾਰ

ਦਾ ਅਰਾਧਨ ਨਾਂ ਕਰਣਾ, ਤਥਾ ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਚਾਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋ ਅਜੇਹੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਪੈ ਕੇ ਧਨ ਉਪਾਰਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ—ਇਹ ਇਹ ਜੋ ਪ੍ਰਤਿਗਜ਼ਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨੀ ਹੈ ਇਸਨੂੰ 'ਸਤਿ'—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਰੁ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਲਈ ਇਹੀ ਧਰਮ ਰੂਪ ਤੇ ਧਾਰਣੀਯ ਮੰਨਿਆ ਹੈ॥

(੨) ਐਸਾ ਹੀ 'ਪਤਿ'—ਸ਼ਬਦ ਦੇ 'ਪਤੀ' ਅਰਥ ਕਰਣੇ ਭੀ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਭੁੱਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੇਪ੍ਰਸੰਗੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਨੇ ਸਾਧਾਰਣ ਅਸੂਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਹਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੀਖਜ਼ਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ 'ਪਤਿ' ਅਰਥ 'ਭਰਤਾ' ਕਰਕੇ, ਅਸੂਲ ਵਾਲੀ ਕੋਟੀ ਅੰਦਰ ਵਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੋ ਪਿਛੇ ਨੱਬੇ ਯਾ ਇਸਤੋਂ ਭੀ ਅਧਿਕ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਵਿਖੇ ਇਹ ਅਸੂਲ ਭੰਗ ਹੋਯਾ ਦਿੱਸੇਗਾ॥

(੩ ਕਈ 'ਸਤਿ ਬਿਨਾ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਹੀਂ ਅਰੁ ਪਤਿ ਬਿਨਾਂ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ' ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਅਰੁ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ—॥—॥

ਮੂਯ ਦਾ ਪੂਰਬਕ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸਜੇ—ਦੀਖਜ਼ਤ ਪੁਰਖ ਦਾ ਮਹੱਤ ਨਿਰੂਪਕੇ ਸ਼ੀਘਰ ਗੁਰਦੀਖਜ਼ਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਚਰਣ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਤਾਂਹਿ ਜਗ ਮਧੁਕਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ (ਉਕ੍ਤ ਰੀਤੀ ਨਾਲ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ (ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਮਕਰੰਦ—ਮਦ ਰਸ ਵਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਨਣ ਦਾ ਲੋਭੀ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਤਾਹਿ'—ਤਿਸਦਿਆਂ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਜਗਤ ਭਰ ਹੀ ਮਧੁਕਰ—ਭੌਰਾ (ਪ੍ਰੇਮੀ) ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਗਦਗਦ ਹੋਇ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਤਾਂਹਿ ਜਗਤ ਉਧੱਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਐਸਾ ਹੀ ਕਲ੍ਯਾਣ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ (ਉਪਦੇਸ਼) ਦੀ ਧੁਨੀ (ਮਰਮ) ਵਾ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਈ ਬਚਨ ਸੁਨਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੋਈ ਗਦ ਗਦ (ਪੁਲਕਿਤ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ—ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਈ, 'ਤਾਹਿ'—ਤਿਸ-ਦਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ—ਹਿਤਕਾਰੀ) ਬਚਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਨਿਸਤਾਰੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ—ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸੰਖਜ਼ਾਤ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਕਲ੍ਯਾਣ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਕਿੰਚਿਤ ਕਟਾਛ ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੁਰ ਦਯਾ ਨਿਧਾਨ,
ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ ਦੋਖ ਦੁਖ ਹਰਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਦਯਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿੰਚਿਤ ਭਰ (ਥੋੜੀ ਮਾਤ੍ਰ) ਭੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਭਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਜੋ ਤੱਕਿਆ-ਵਡਿਆਯਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਮੂਹ ਨਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤਥਾ ਦੁਖ (ਅਧ੍ਯਾਤਮਿਕ, ਅਧਿਦੈਵਿਕ, ਅਧਿਭੂਤਿਕ) ਅਰੁ ਦੋਖ (ਮਲ ਵਿਖੇਪ ਆਵਰਣ ਆਦ, ਵਾ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਕਾਰ ਵਾਸਨਾਂ) (ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੀ) ਦੂਰ ਕਰਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਦਾਸਨ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਦਾਸਾਨੁ ਦਾਸ,
ਤਾਸੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ ਸਮਸਰਿ ਹੈ ॥੨੧੬॥

ਅਰਥ—(ਐਥੋਂ ਤਕ ਕਿ)ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਜੋ ਦਾਸ ਹਨ—ਓਨਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਿਆਂ ਭੀ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰਿਤਾ ਪਾਲਣ ਹਾਰਿਆਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਦੇ ਭੀ ਜੋ ਸਿਖ (ਉਪਦੇਸ਼ੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸਮਸਰ (ਬ੍ਰੱਬਰ)—ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤੇ, ਤਥਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਹੈ ਆਦਿ (ਮੁੱਖ) ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਐਸੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੂ ਮਹੇਸ਼ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ॥ ੨੧੬॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਰੂਪਧੁਨੀਦ੍ਵਾਰੇ ਸਿੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਗੁਰਦੀਖ੍ਯਾ ਦਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੂਚਨ ਕਰੋਂਦਿਆਂ, ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਭੀ ਦੂਰ ਕਰਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਕੇਵਲਸਫਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਗਮਾਂ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ ਹਰ ਇਕ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਏ ਦੀ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਹੀ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਨਾਮ ਦਾਨ ਰੂਪ ਦੀਖ੍ਯਾ ਅਪਣਾ ਜਸੇਂਕਾ ਜੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥—॥

ਉਦਾਹਰਣ (ਨਮੂੰਨੇ) ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਆਪਣੀ ਬਜਕ੍ਰੀ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼੍ਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਦੋ ਅਗਲੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ):—

ਜਬ ਤੇ ਪਰਮ ਗੁਰ ਚਰਣ ਸਰਣਿ ਆਏ,
ਚਰਣ ਸਰਣਿ ਲਿਵ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ (ਅਸੀਂ) ਆਏ ਹਾਂ—ਭਾਵ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, (ਅਸਾਡੇ) ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਵਿਖੇ ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਲਿਵ (ਲਾਲਸਾ) ਧਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ—ਅਤਥਤ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਭੀ ਜਾਈਏ, ਸਭ ਲੋਕ ਅਸਾਡੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਚਹੁਣਹਾਰੇ ਸੰਗਤੀਏ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਚਰਣ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਕੈ,
ਚਾਹਿਤ ਚਰਣ ਰੇਣੁ ਸਕਲ ਆਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਨੂੰ, ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ

(ਚਰਣ ਪੋਹਲ) ਛਕਦਿਆਂ, (ਜਦ ਤੋਂ ਅਸਾਂ) ਪਾਨ ਕੀਤਾ (ਪੀਤਾ) ਹੈ, ਸਕਲ ਅਕਾਰ (ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ) ਹੀ ਅਸਾਡੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਨੂੰ ਚਾਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥

ਚਰਣ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਹਜ ਘਰਿ,
ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਪਰਮਾਰਥ ਬੀਚਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸੋ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ (ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਲਣ) ਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਅਨਭਉ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹਜ ਘਰਿ—ਸ਼ਾਂਤੀ ਪਦ (ਆਤਮ ਪਦ) ਵਿਖੇ ਸੰਪੁਟ ਹੋਏ (ਡਬੇ ਅੰਦਰ ਸਾਂਭੀ ਵਸਤੂ ਵਤ) ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਪਰਮਾਰਥ (ਪਰਮ ਪ੍ਰਯੋਜਨ) ਭਰੇ ਵੀਚਾਰ ਪ੍ਰਾਇਣ ਓਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤਨ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਓਨਾਂ ਦੀ ਮਤਿ (ਮਨੋਂ ਬਿਰਤੀ) ਅਡੋਲ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਚਰਣ ਕਮਲ ਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧ ਬੋਧ,
ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕੈ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥੨੧੭॥

ਅਰਥ—(ਅਧਿਕ ਕੀਹ ਕਹੀਏ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਬੋਧ (ਬੁਧੀ ਅੰਦਰ ਲਖੌਣਾ) ਅਗਾਧ ਰੂਪ—ਨਹੀਂ ਗਾਹਿਆ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ "ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ" ਆਖਦਾ ਹੋਯਾ ਮਨ ਬਾਣੀ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ॥ ੨੧੭ ॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਕ੍ਰਿਤਗਜਤਾ (ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜਾਰੀ) ਆਦ ਨਿਮਿੱਤ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਆਪਣਾ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਣਾ ਅਭਿਮਾਨ ਦੋਖ ਦਾ ਭਾਗੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਮਾਨੋ-'ਹੱਥ ਦੇ ਕੰਗਣ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀਹ'—ਐਸਾ ਆਖਦੇ ਪਰਤੱਖ ਨਮੂਨਾ ਆਪਨੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਯਾ ਹੈ ॥—॥

ਉਹੀ ਬਰਤਾ ਮੁੜ:—

ਚਰਣ ਕਮਲ ਗੁਰ ਜਬ ਤੇ ਰਿਦੇ ਬਸਾਏ,
ਤਬ ਤੇ ਅਸਥਿਰ ਚਿਤ ਅਨਤ ਨ ਧਾਵਈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ (ਅਸਾਂ) ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਯਾ—ਪਜਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣਾਯਾ ਹੈ, ਤਦ ਤੋਂ ਹੀ (ਅਸਾਡਾ) ਚਿੱਤ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋਯਾ ਹੁਣ ਹੋਰਦਿਰੇ (ਵਿਖਯਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਵੱਲ) ਨਹੀਂ ਦੌੜਦਾ।

ਚਰਣ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਕੈ,
ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਅਮਰ ਪਦ ਸਹਜਿ ਸਮਾਵਹੀ ॥

ਅਰਥ—ਉਕ੍ਤ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਰਸ ਨੂੰ ਚਰਣਾਂਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ (ਚਰਣ ਪਾਹੁਲ ਦੁਆਰੇ) ਪੀਣ ਕਰਕੇ, ਸਹਜੇ ਹੀ ਅਮਰ (ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ) ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਕੇ ਓਸ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ॥

ਚਰਣ ਕਮਲ ਗੁਰ ਜਬ ਤੇ ਧਿਆਨ ਧਾਰੇ,
ਆਨ ਗਜ਼ਾਨ ਧਜ਼ਾਨ ਸਰਬੰਗ ਬਿਸਰਾਵਹੀ ॥

ਅਰਥ—ਅਤੇ ਜਦ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਅੰਦਰ ਲਿਆਂਦਾ (ਆਪਣੀ ਕਲਜ਼ਾਣ ਦਾ ਮੂਲ ਸਮਝਕੇ ਓਨਾਂ ਉਪਰ ਨਿਸਚਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ) ਹੈ, ਹੋਰਨਾਂ ਗਜ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਨਾ ਤਥਾ ਧਜ਼ਾਨ (ਫਿਕਰ) ਅੰਦਰ ਕਿਸੇਬਾਤ ਨੂੰ ਲਿਔਣਾ 'ਸਰਬੰਗ'—ਸਮੂਲਚਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਦਿਤਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ॥

ਚਰਣ ਕਮਲ ਗੁਰ ਮਧੁਪ ਔ ਕਮਲ ਗਤਿ,
ਮਨ ਮਨਸਾ ਥਕਿਤ ਨਿਜ ਗ੍ਰਿਹ ਆਵਈ ॥ ੨੧੯ ॥

ਅਰਥ— ਤਾਤਪਰਜ ਕੀਹ ਕਿ—ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੁੰਦ੍ਰ ਤੇ ਕੋਮਲ ਚਰਣ ਕਮਲ (ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ) ਕੌਲ ਫੁਲਾਂ ਵਾਙੂ, ਮੇਰੇ ਭੌਰੇ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਨ ਨੂੰ ਪਜ਼ਾਰੇ ਹੋ ਲਗੇ ਹਨ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਮਨਸਾਂ (ਕਲਪਨਾਂ) ਵਾ ਮਨੋਰਥਾਂ ਭਰੀਆਂ ਚਾਹਨਾਂ ਬੱਸ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ਮਨ ਅਪਣੇ ਘਰ (ਆਪੇਦੀ ਠੌਰ—ਆਤਮ ਪਦ) ਵਿਖੇ ਅ ਯ—ਸਮਾਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੧੯ ॥

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤ ਪ੍ਰਥ ਯ ਉਚਾਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੂੰ
ਅਪਣੀ ਬਿਰਹੇ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਯਾਦ ਫੁਰ ਆਈ, ਜਿਸ ਤੇ ਮਨੇ ਮਨ
ਝੁਰਦੇ ਅਰੁ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਦੇ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ
ਸਬਰ ਕਰੌਂਦੇ ਤੇ ਧ੍ਵਾਸ ਧਰੌਂਦੇ ਹਨਃ—

ਬਾਰੀ ਬਹੁ ਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਪਿਆਰੀ ਕੇਰੀ,
ਘੇਰੀ ਆਨਿ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਨੈਨ ਛਾਇਕੈ ॥

ਅਰਥ—ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਸੀ 'ਬਹੁ ਨਾਇਕਾ ਨਾਇਕ ਕੀ ਪਿਆਰੀ ਕੇਰੀ'—ਬਹੁਤੀਆਂ (ਬਜੰਤ) ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਦੇ ਸ੍ਵਾਮੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਦੀ ਪਜ਼ਾਰੀ (ਹਜ਼ੂਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨੀ ਹੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਦੀ—ਭਾਵ ਮੇਰੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਏਸ ਵਰੇਸਾਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰੀਦੇ ਰਸ ਮਾਨਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਰ (ਐਨ ਵੇਲੇ ਸਿਰ) ਨੀਂਦ (ਅਵਿਦਜ਼ਾ—ਅਣ-ਜਾਨਤਾ) ਨੇ (ਮੇਰੇ ਵੀਚਾਰ ਬਿਬੇਕ ਰੂਪ) ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਅੰਦਰ 'ਛਾਇ'—ਪਸਰ (ਸਿੰਜਰ) ਤੇ 'ਪ੍ਰਬਲ ਹੁਇਕੈ'—ਬਲ ਪਾਕੇ (ਮੈਨੂੰ) ਆਨ ਘੇਰਿਆ (ਭਰਮਾ ਦਿੱਤਾ)॥

ਪ੍ਰੇਮਨੀ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ ਚਈਲੀ ਪ੍ਰਿਅ ਆਗਮ ਕੀ,
ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਕੋ ਨਿਰਾਦਰੁ ਕੈ ਸੋਈ ਨ ਭੈ ਭਾਇਕੈ॥

ਅਰਥ—ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਾਂ ਪਜ਼ਾਰੇ ਦੇ 'ਆਗਮਨ' (ਔਣ = ਮਿਲਾਪ) ਦੇ 'ਚਈਲੀ'—ਚਾਉਵਾਲੀਆਂ ਸਨਤੇ ਪਤੀ(ਗੁਰੂ)ਮ ਤ੍ਰ ਦਾ ਹੀ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਕੇ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮਨਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ—ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਅਨੰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਕੇ

ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪੂਰਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ, 'ਸੇਵਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਾਂ ਟਲ ਜਾਇ'—'ਕਿਸੇ ਭਾਂਤ ਘੋਲ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਇ' ਐਸੇ ਭੈ (ਤੌਖ਼ਲੇ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕਰ, ਉਹ 'ਭਾਇਕੈ' = ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਹੀ ਰਹੀਆਂ,ਤੇ ਨੀਂਦ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਕੇ (ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ ਧੱਪਾ ਖਾਣੋਂ ਸੰਭਲ ਕੇ) 'ਸੋਈ ਨ'—ਨਾਂ ਸੁੱਤੀਆਂ(ਓਨਾਂ ਨੇ ਘੌਲ ਨਾਂ ਕੀਤੀ)—ਪ੍ਰਮਾਦ ਅਧੀਨ ਉਹ ਨਾਂ ਹੋਏ।

੧ਸਖੀ ੩ਹੁਤੀ ੨ ਸੋਤ ੪ ਥੀ ੫ ਭਈ ੬ਗਈ ੭ਸੁਖਦਾਇਕ ਪੈ,
੯ ਜਹਾਂ ਕੇ ਤਹਾਂ ਲੇ ੧੧ ਰਾਖੇ ੮ ਸੰਗਮ ੧੦ ਸੁਲਾਇਕੈ ॥

ਅਰਥ—੧ ਸਕੀ ੩ (ਅਪਣਾਈ ਹੋਈ) ਹੁੰਦੀ ਭੀ,(ਮੈਂ) ੨-੪-੫ ਸੁੱਤੀ ਹੀ ਰਹਿਗਈ, ਅਰੁ ੬-੭ ਗਈ (ਰਹਿ ਗਈ—ਵੰਜਾਈ ਗਈ) ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ (ਸਤਿ-ਗੁਰਾਂ) ਦੇ 'ਪੈ'—ਪਾਸ ਤੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ ੮ 'ਸੰਗਮ'—ਸਮਾਗਮ (ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਕੁਭਾਗ ਵੱਸ ਤੇ) ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ,ਓਸਨੇ ੯ ਜਿਥੇ ਦਾ ਤਿਥੇ ਹੀ ੧੦-੧੧ ਸੁਵਾਈ ਰਖਜਾ (ਸੁਧ ਨਾਂ ਔਣ ਦਿੱਤ ੀ) ॥

ਸੁਪਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਮੈ ਨ ਮਿਤ੍ਰਹਿ ਮਿਲਨ ਦੀਨੀ,
ਜਮ ਰੂਪ ਜਾਮਿਨੀ ਨ ਨਿਬਰੈ ਬਿਹਾਇਕੈ ॥ ੨੧੯ ॥

ਅਰਥ—ਇਹ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਚਲਿਤ੍ਰ (ਚਾਲਾ—ਬਿਰਤਾਂਤ) ਐਸਾ ਵਰਤਜਾ, ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਜਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਭੀ ਨਾਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਯ! ਇਹਅਵਿ-ਦਜਾ ਮਈ ਜਾਮਿਨੀ—ਰਾਤ੍ਰੀ ਮੇਰੇ ਲਈ (ਭੁਜਾਨਕ—ਮੌਤ) ਰੂਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਭੀ ਬਿਤੀਤ ਹੋਕੇ ਮੇਰੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਅਗੋਂ 'ਨਿਬਰੈ' ਨਿਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਪੌਂਦੀ ॥ ੨੧੯ ॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਖਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਗਿਲਾਨੀ ਲਿਔਂਦੇ ਹਨ:—

ਰੂਪ ਹੀਨ, ਕੁਲ ਹੀਨ, ਗੁਣ ਹੀਨ, ਗਜਾਨ ਹੀਨ,
ਸੋਭਾ ਹੀਨ, ਭਾਗ ਹੀਨ, ਤਪ ਹੀਨ, ਬਾਵਰੀ ॥

ਅਰਥ—ਸੂਰਤ ਤੋਂ ਹੀਨ ਹਾਂ (ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਢਾਲ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ),ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਮਾਨ ਰੂਪ ਕੁਲ ਰਹਿਤ ਹਾਂ, ਗੁਣ ਰੂਪ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੂਛਾ ਹਾਂ, ਤੇ "ਅਕਲੀਂ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵੀਐ"—ਸੁਮਤਿ ਵੀਚਾਰ ਰੂਪ ਗਜਾਨ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੁਜਸ ਅਰੁ ਸੁਕੀਰਤੀ ਰੂਪ ਸ਼ੋਭਾ ਤੋਂ ਭੀ ਹੀਣਾ ਹਾਂ ਕਜੋਂਜੁ ਮੇਰਾ ਅੰਦਰ ਹਮਦਰਦੀ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੈ), ਅੰਗ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਪਾਲਣ ਕਾਰਣ ਭਾਗ ਹੀਨ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰੂਪ ਤਪ ਤੋਂ ਭਗੌਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ—ਤਪ ਤੋਂ ਸੁੰਞਾ ਹਾਂ, ਤਥਾ 'ਬਾਵਰੀ' = ਬ+ਅਵਰੀ = ਦ੍ਵੈਤ—ਦਬਿਧਾ ਕਰਕੇ 'ਅਵਰਿਆ'—ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅੰਦਰ (ਦਿਮਾਗ) ਜਿਸਦਾ—ਐਸਾ ਕਮਲਾ—ਸੌਦਾਈ ਹਾਂ ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਹੀਨ, ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੀਨ,

ਬੁਧਿ ਬਲ ਹੀਨ, ਸੂਧੇ ਹਸਤ ਨ ਪਾਵਰੀ॥

ਅਰਥ–(ਪਰਤੱਖ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣੀ ਨਿਘਾ ਵਾਲਾ, ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਬਚਨ ਸੁਨਣੋਂ ਅਨਵੇਂਜ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਨਾਂ ਤਾਂ ਬੁਧੀ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਰੀਰ ਅੰਦਰ ਬਲ ਹੀ ਹੈ (ਕਜੋਂਕੁ ਇਹ ਸੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਫੁਰਦੀ ਜੋ ਝੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਆਂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਢਹਾਂ), (ਕਾਰਣ ਕੀਹ, ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਪੇਟ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ) ਹੱਥ ਸੂਧੇ ਸੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਤੇ ਪੈਰ ਭੀ ਬੇਮੁਖ ਰਸ੍ਤੇ ਤੁਰਣ ਕਾਰਣ ਮਾਨੋਂ (ਕੁਮਾਰਗੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚੇ ਹੋਏ–ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੁਕਰਮੀ ਤੇ ਕੁਚਾਲੀ ਹਾਂ* 'ਰੀ'–ਹੇ ਭਾਈ ਜਨੋਂ!

ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀਨ, ਰੀਤ ਹੀਨ, ਭਾਇ ਭੈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀਨ,
ਚਿੱਤ ਹੀਨ, ਬਿੱਤ ਹੀਨ, ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਰੀ॥

ਅਰਥ–ਵਿਛੁੜਿਆ ਬੈਠਾ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹਾਂ–ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਨੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹਾਂ, 'ਬੇਮੁਖ ਮਾਰਗ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾਂ ਕਰਣਾਂ'–ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਰੀਤੀ–ਮ੍ਰਜਾਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਯਾ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰੀਤੀ ਵਿਚ ਭੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਨ ਵਾਲਾ, ਨਾਂ ਹੀ 'ਭਾਇ'–ਭੌਣੀ (ਸਰਧਾ), ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਸ ਬੇਮੁਖਤਾ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਟੇ (ਫਲ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਡਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ–ਇਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ (ਨਿਸਚੇ) ਤੋਂ ਭੀ ਮਾਨੋਂ ਮੈਂ ਹੀਣਾ ਹਾਂ। ਚਿੱਤ ਮਾਨੋਂ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਜੂ ਚਿਤਾਰਕੇ ਛੇਤੀ ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਪੂਜਣ ਦੀ ਚਾਹਨਾਂ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ। ਤਾਂਤੇ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਮੈਂ ਬਿੱਤ–ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਹੀਨ ਹਾਂ। ਪਜ ਰਜੋ!

ਅੰਗ ਅੰਗ ਹੀਨ, ਦੀਨਾ ਧੀਨ, ਪਰਚੀ ਨ ਲਗਿ,
ਚਰਣ, ਸ਼ਰਣਿ ਕੈਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਰਾਵ ਰੀ॥੨੨੦॥

ਅਰਥ–ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਕੀਹ ਕਿ 'ਅੰਗ'–ਪਜਾਰ ਰੂਪ ਅੰਗ (ਸਾਧਨ) ਤੋਂ ਮੈਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀਣਾ ਹਾਂ, ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਦੀਨਤਾ ਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਧਾਰਕੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗਕੇ ਪਰਚਿਆ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਕੈਸੇ (ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਰਾਵ–ਮਾਲਕ ਦੀ ਸ਼ਰਣ (ਸਹਾਰੇ ਵਾ ਓਟ ਆਸਰੇ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ ? ਹੇ ਪਜਾਰਜੋ!!! ੨੨੦॥

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂਈਂ ਨਿਹੋਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਰਸ (ਧਰਵਾਸਾ) ਦਿੰਦੇ ਹਨ:–

ਜਨਨੀ ਸੁਤਹਿ ਬਿਖ ਦੇ ਤ ਹੇਤ ਕਉਨ ਰਾਖੈ,

---

*'ਰੀ'–ਅਖਜਰ ਪਦ ਪੂਰਤੀ ਅਰਥਕ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਿਹਬਲ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਐਸੇ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਉੱਚਾਰ ਕਾਰਣ ਅਸਾਂ ਇਸ ਭਾਵ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ॥

ਘਰ ਮੂਸੈ ਪਾਹਰੂਆ ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਰਾਖੀਐ ॥

ਅਰਥ—ਮਾਤਾ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਵਿਖ (ਜ਼ਹਰ) ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹਿਤ (ਪਜਾਰ) ਕੌਣ ਪਾਲੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਪਹਿਰੇ ਦਾਰ ਹੀ ਘਰ ਲੁੱਟਣ ਉਠ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੱਸੋ (ਭਾਈ) ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਭਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ?

ਕਰੀਐ ਜਉ ਬੋਰੈ ਨਾਵ ਕਹੋ ਕੈਸੇ ਪਾਵੈ ਪਾਰ,
ਆਗੂਆ ਉਬਾਟ ਪਾਰੈ ਕਾ ਪੈ ਦੀਨ ਭਾਖੀਐ ॥

ਅਰਥ—(ਐਸਾ ਹੀ) ਜੇਕਰ 'ਕਰੀਐ'—ਮਲਾਹ ਹੀ ਬੇੜੀ ਡੋਬਨ ਡਹਿ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ! ਪਾਰ ਕੀਕੂੰ ਪੁਜਿਆ ਜਾ ਸਕੂ, ਅਰੁ ਜੇ ਆਗੂ (ਰਹਿਬਰੀ ਕਰਣ ਹਾਰਾ) ਹੀ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਾਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਵਾ ਉ = ਉਲਟ + ਬਾਟ ਪਾਰੈ = ਰਾਹ ਮਾਰੀ ਕਰਣ—ਧਾੜਾ ਪੌਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਕੋਲ ਦੀਨ ਹੋ ਪੁਕਾਰੀਏ—ਫਰਜਾਦ ਲਜਾਈਏ ?

ਖੇਤੈ ਜਉ ਖਾਇ ਬਾਰ ਕੌਣ ਧਾਇ ਰਾਖਨਹਾਰ,
ਚਕ੍ਰਵੈ ਕਰੈ ਅਨਿਆਉ ਪੂਛੈ ਕਉਨ ਸਾਖੀਐ ॥

ਅਰਥ—ਜੇਕਰ ਖੇਤ ਨੂੰ ਵਾੜ ਹੀ ਚਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਰਾਖਾ ਹੋਕੇ ਰਖਵਾਲੀ ਲਈ ਦੌੜੇ, ਤੇ ਇਵੇ ਹੀ ਸਾਖਜਾਤ 'ਚਕ੍ਰਵੈ'—ਚਹੁੰ ਚੱਕਾਂ ਦਾ(ਦੇਸ਼ਦਾਮਾਲਕ) ਰਾਜਾ ਜੇ ਆਪ ਹੀ ਅਨੀਤੀ ਚੁਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਗਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਛੇਗਾ ?

ਰੋਗੀਐ ਜਉ ਬੈਦ ਮਾਰੈ ਮਿਤ੍ਰ ਜਉ ਕਮਾਵੈ ਦ੍ਰੋਹ,
ਗੁਰ ਨ ਮੁਕਤਿ ਕਰੈ ਕਾ ਪੈ ਅਭਿਲਾਖੀਐ ॥ ੨੨੧ ॥

ਅਰਥ—(ਅਰੁਫੇਰ)ਜੇਕਰਰੋਗੀਤਾਂਈਬੈਦ(ਹਕੀਮ)ਹੀ ਮਾਰੇ,ਤੇ ਮਿਤ੍ਰ(ਭ੍ਰੋਸੇਦੀ ਥਾਂਥਾਪਜਾ ਹੋਇਆ ਬੇਲੀ) ਹੀ ਜੇਕਰ ਕਪਟ ਛਲ ਵਰਤਨ ਲਗ ਪਵੇ; ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਮੁਕਤ ਨ ਕਰਣ (ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਭਰਮ ਪਸਾਰਣ) ਤਾਂ ਕਿਸਦੇ ਪਾਸੋਂ ਮੁਰਾਦ ਮੰਗਣ ਜਾਈਏ ? ॥ ੨੨੧ ॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਵਹਿਣੀਂ ਵਗਦਾ ਤੱਕਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਗੇ ਮਨੇ ਮਨ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਲਾਂਭੇ ਦਿੰਦਿਆਂ,ਅੰਤਵਿਚਦਾਰਸ਼ਟਾਂਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਪਣੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਝੁਰਣੋਂ ਸਵਧਾਨ ਬਣਾਯਾ, ਤੇ ਅਗੇ ਫਿਰ ਪਿਛਲੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵੱਲ ਮੁੜੇ।

ਕਈਆਂ ਦਾ ਇਹ ਖ਼ਯਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਚਾਰਜਾਹੋਯਾ ਹੈ,ਜੋ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਸਕਦਾ। ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਅਗਲੇ ਕਬਿੱਤ ਸੂਜੇ ਜੋ ਅਜੇ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਚਾਰਣ ਹੋਏ ਸਨ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕਾਬਲੋਂ ਭੱਜਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਪੁਜਣੋਂ ਪਹਿਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ

ਕਬਿੱਤ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਬਿਰਹੇ ਦੀ ਵੱਜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ! ਬਿਰਹੇ ਦੇ ਤਰੰਗ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਰੋਕਣ ਖਾਤਰ ਇਉਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਕਾਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਇਸਨੂੰ ਉਚਾਰਜਾਂ ਮੁੜ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਉਸੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪਜਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਭੀ ਉਲਾਂਭੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਣ ॥–॥

ਬਿਰਹੇ ਪ੍ਰਥਾਯ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂਤ੍ਰ ਰੂਪ ਤੇ ਉਚਾਰਕੇ ਅਗੇ ਮੁੜ ਪਿਛਲੇ ਖਯਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਰਮਦੇ ਹਨ:-

ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਗਤਿ ਭ੍ਰਮਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਮਾਈਐ ॥

ਅਰਥ–ਮਨ ਭੌਰੇ ਵਾਕੂੰ ਚਾਰੋਂ ਕੂੰਟਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਜਦੋਂ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਿਆਂ ਕਮਲ ਰੂਪ ਚਰਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਵਿਖੇ ਸਮਾਈ ਪਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ–ਭਾਵ ਤਦ ਤਕ ਸੁਖ ਪਦ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਢੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਯਾ ਕਰਦੀ ॥

ਸੀਤਲ ਸੁਗੰਧ ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਅਨੂਪ ਰੂਪ,
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਅਨਤ ਨ ਧਾਈਐ ॥

ਅਰਥ–ਅਰਥਾਤ, ਜਦ ਸੀਤਲ(ਸ਼ਾਂਤੀਪ੍ਰਦਾਤੀ),ਸੁਗੰਧ(ਸੁਕੀਰਤੀ ਸੰਪੰਨ) ਅਤੀਤ ਕੋਮਲ ਤੇ ਅਨੁਪਮ (ਮਨੋਹਰ) ਰੂਪ ਵਾਲੀ, ਮਧੁ = ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰੂਪ (ਚਰਣ ਧੂਲੀ) ਰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਹੋਰਦਿਰੇ ਨਹੀਂ ਧਾਯਾ (ਭਟਕਿਆ) ਕਰਦਾ ॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਉਨਮਨ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ,
ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਰੁਨ ਝੁਨਿ ਲਿਵ ਲਾਈਐ ॥

ਅਰਥ–(ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਗੋਂ) ਸਹਜੇ ਹੀ ਟਿਕਯਾ ਹੋਯਾ ਜਗ ਮਗ ਜਗ ਮਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਜਯੋਤੀ ਵਿਚ 'ਉਨਮਨ'–ਮਗਨ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਰੁਣ ਝੁਣਕਾਰਿਣੀ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲਗਾਈ (ਪਰਚਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੀਸ ਇਕ ਈਸ ਸੋਹੰ ਸੋਈ ਜਾਨੈ,
ਆਪ *ਅਪਰੰਪਰ ਪਰਮ ਪਦ ਪਾਈਐ ॥੨੨੨॥

ਅਰਥ–(ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਰਮ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸੋਈਓ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਬੀਸ (ਜਗਤ) ਇਕੀਸ (ਈਸ਼੍ਵਰ) ਤਥਾ ਸੋ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਅਰੁ ਹੰ (ਜੀਵ ਆਤਮਾ) ਸਭ ਕੁਛ 'ਆਪ ਅਪਰੰਪਰ' ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੈ–ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਮਰਤੱਖ ਗਯਾਨ ਰੂਪ ਪਰਮ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥ ੨੨੨ ॥

ਇਹ ਪਰਮ ਪਦ ਸਰੂਪਣੀ ਅਨਭਵੀ ਦਸ਼ਾ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ

*ਅਪਰੰਪਰ = ਪਰੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਿਸਪਰ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਓਹਹੱਦਬੇਹੱਦ ਤੋਂ ਪਰੇ।

ਹੈ ਅੰਦਰ ਹੀ–ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣੇ ਦੇ ਬਾਹਰਲਾ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦਾ:–

੪ ਮਨ ਮ੍ਰਿਗ ੧ ਮ੍ਰਿਗਮਦ ੩ ਅਛਤ ੨ ਅੰਤਰ ਗਤਿ,
੫ ਭੂਲਿਓ ਭ੍ਰਮ ੭ ਖੋਜਤ ਫਿਰਤ ੬ ਬਨ ਮਾਹੀ ੮ਜੀ॥

ਅਰਥ–(੧) ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਸਰੂਪੀ ਕਸਤੂਰੀ ਦੇ (੨) ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ (੩) ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੰਦਿਆਂ ਭੀ (੩)ਮਨ ਮਿਰਗਾ(੫)ਇਸਦੇਬਾਹਰ ਹੋਣ ਦੇ = ਵਿਖਯਾਂ ਵਿਖੇ ਸੁਖ ਹੋਣ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਕਾਰਨ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਯਾ (੬) ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਜੰਗਲ ਅੰਦਰ (੭) ਖੋਜਦਾ (ਭਾਲਦਾ) ਫਿਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (੮) ਜੀ = ਭਾਈ ਜਨੋ–ਪਯਾਰਜੋ !

ਦਾਦਰ ਸਰੋਜ ਗਤਿ ਏਕੈ ਸਰਵਰੁ ਬਿਖੈ,
ਅੰਤਰ ਦਿਸੰਤਰ ਹੋਇ ਸਮਝਤ ਨਾਹੀ ਜੀ॥

ਅਰਥ–ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਰੋਵਰ (ਤਲਾਉ) ਅੰਦਰ ਡਡੂ ਅਤੇ ਸਰੋਜ(ਕੌਲ ਫੁੱਲ) ਦੀ ਗਤਿ–ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (ਵਰਤਮਾਨਤਾ–ਵਾ ਨਿਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਕੌਲਫੁੱਲਦੇ ਅੰਦਰਹੁੰਦਯਾਂ ਭੀ ਓਸ ਡਡੂ ਦੇ ਭਾਣੇਕਿਤੇ ਦੂਰ ਟਿਕਾਣੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਸਨੂੰ ਸੂਝਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਜੀ(ਆਪਣੇ)–ਅੰਦਰ(ਕਯੋਂਜੁ ਕੌਲ ਫੁਲ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਪਤੀਆਂ,ਕੇਸਰੀਆਂ, ਵਾ ਉਸਦੇ ਫਲ ਆਦ ਤਯਾਗਕੇ ਜਾਲਾ ਭਖਦਾ ਫਿਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ–ਐਸਾ ਹੀ ਜੀਵਆਤਮਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਸਦੀਵ ਸਮੀਪੀ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਯਾਗ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਦਿਆਂ ਜੰਜਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਭਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ॥

ਜੈਸੇ(੧)ਬਿਖਿਆਧਰ(੭)ਤਜੈ ਨ(੫)ਬਿਖ(੪)ਬਿਖਮ(੬)ਕਉ,
(੨) ਅਹਿਨਿਸ (੩) ਬਾਵਨ ਬਿਰਖ ਲਪਟਾਹੀ ਜੀ॥

ਅਰਥ–(੧) ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਰਪ (੨)ਰਾਤ ਦਿਨ (੩)ਬਾਵਨਚੰਦਨਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਲਪਟਿਆਂ ਰਹਿਕੇ ਭੀ (੪) ਦੁਖਦਾਈ (ਭਯਾਨਕ) (੫) ਵਿਹੁ (੬) ਨੂੰ (੭) ਨਹੀਂ ਤਯਾਗ ਸਕਯਾ ਕਰਦਾ(ਇਹ ਓਸਦੀ ਧੁਰ ਦੀ ਬਾਣ = ਵਾਦੀ ਹੀ ਹੈ)ਐਸਾ ਹੀ ਮਨਮੁਖ ਜੀਵ ਸਭ ਭਾਂਤ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਰਸ ਦੇ ਝਲਕੇ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੋਯਾ ਭੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਗਯਾਤ ਰਹਿਕੇ ਬਿਖ੍ਯ ਬਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਯਾਗਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਯਾ ਕਰਦਾ ॥

ਜੈਸੇ ਨਰਪਤਿ ਸੁਪਨੰਤਰਿ ਭੇਖਾਰੀ ਹੋਇ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਗਤ ਮੈਂ ਭਰਮ ਮਿਟਾਹੀ ਜੀ॥ ੨੨੩॥

ਅਰਥ–ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਨਿੱਧੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸ ਜੀਵ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਬਿਲਕੁਲ ਐਸੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ) ਜੈਸਾ ਕਿ ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਦ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਭਿਖਾਰੀ ਬਣ ਫਿਰਣ ਵਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।(ਕਾਰਣ ਕੀਹਕਿ) ਗੁਰਮੁਖ ਬਣਕੇ ਹੀ ਜਗਤ ਅੰਦਰਲਾ ਭਰਮ ਇਸ ਜੀਵ ਦਾ ਮਿਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਤਾਂਤੇ ਅਵਿਦਯਾ ਨੀਂਦ ਨਿਵਾਰਣ ਤਥਾ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਯੋਂ ਬਚਨ ਵਾਸਤੇ ਮਨੁੱਖ

ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਕਰੇ) ॥ ੧੨੩ ॥

ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਣ ਖਾਤ੍ਰ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਜਫਰ ਜਾਲਦਾ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਸਾਧਦਾ ਹੈ–ਜੋ ਸਭ ਹੀ ਭਰਮ ਭਟਕਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਜਰਥ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:–

ਬਾਇ ਹੋਇ ਬਘੂਲਾ ਬਾਇ ਮੰਡਲਿ ਫਿਰੈ ਤਉ ਕਹਾ,
ਬਾਸਨਾ ਕੀ ਆਗਿ ਜਾਗਿ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਪਵਣ ਅਹਾਰੀ ਹੋਕੇ (ਪੌਣ ਦੇ ਆਧਾਰ) ਵਾ ਵਟੋਲੇ ਵਾਕੂੰ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜੇ ਸਦਾ ਗੇੜਾ ਲੈਂਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਬਣ ਜਾਊ, ਜਦਕਿ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਬਾਸਨਾਂ (ਇਛਜਾ) ਦੀ ਅੱਗ ਅੰਦਰ ਜਾਗ(ਬਲ) ਰਹੀ ਹੋਵੇ ! ਵਾ(ਜਦ ਤਕ) ਜਾਗਿ = ਜਾਗਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ = ਅਵਿਦਜਾ ਦੀ ਨੀਂਦੋਂ ਜਾਗਨ–ਭਰਮ ਮਿਟਾਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ = ਢੰਗ ਜਾਨਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਵੇ, ਸਚਾ ਸੁਖ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ॥

ਕੂਪ ਜਲੁ ਗਰੇ ਬਾਂਧੇ ਨਿਕਸੈ ਨ ਹੁਇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ,
ਚੀਲ ਹੁਇ ਉਡੈ ਨ ਖਗਪਤਿ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਜੇਕਰ ਬੰਨਕੇ (ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ) ਖੂਹ ਦੇ ਜਲ ਵਿਚ ਲਟਕ ਗਲੇ (ਭਾਵ–ਐਸਾ ਕਠਿਨ ਤਪ ਤਪੇ ਤਾਂ ਐਡਾ ਜਫਰ ਜਾਲਕੇ ਭੀ)–ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆਂ ਕੋਈ ਰਤਨ ਆਦ ਸਮੂਹ ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਰੂਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ, ਭਾਵ ਅਪਾਰ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਅਰੁ ਜੇ ਚੀਲ ਵਾਕੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਚਾਰੀ ਭੀ ਬਣ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ (ਮੈਲੀਆਂ ਵਾਸਨਾਂ ਕਾਰਣ ਵਿਖਜ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਚਾਹਵੰਦ, ਚੀਲ ਰੂਪ, ਹੁੰਦਾ ਹੋਯਾ) ਗਰੁੜ ਸਮਾਨ ਵੈਸ਼ਨਵੀ ਵਿਭੂਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੀ ਬਣ ਸਕਨਾ ॥

ਮੂਸਾ ਬਿਲ ਖੋਦਿ ਨ ਜੋਗੀਸਰ ਗੁਫਾ ਕਹਾਵੈ,
ਸਰਪ ਹੁਇ ਚਿਰੰਜੀਵ ਬਿਖ ਨ ਬਿਲਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਅਰੁ ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਚੂਹੇ ਵਾਕੂੰ ਖੁੱਡ ਪੁੱਟਕੇ ਜੇ ਗੁਫਾ ਬਸੀ ਕਹਾਨ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਈਸ੍ਵਰ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੂ–ਭਾਵ ਸਰਬ ਸਮਰੱਥਾਵਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਦਾ। ਤਥਾ ਚਿਰਜੀਵਿਤਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਾਧਕੇ ਸੱਪ ਵਾਕੂੰ ਚਿਰੰਜੀਵੀ ਭੀ ਬਣ ਬੈਠੀਏ, ਤਾਂ ਓਸ ਵਾਕੂੰ ਅੰਦਰਲੀ ਵਿਹੁ (ਵਿਖਜਾਂ ਦੀ ਬਾਸਨਾਂ) ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਨੀ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ ਚੀਤ ਹੁਇ ਅਤੀਤ,
ਹਉਮੈ ਖੋਇ ਹੋਇ ਰੇਣੁ ਕਾਮਧੇਨੁ ਮਾਨੀਐ ॥੨੨੪॥

ਅਰਥ–(ਅੱਲਬਤਾ) ਜੇਕਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜਾਵੇ ਬਣ (ਗੁਰ ਦੀਖਜਾ ਧਾਰੀ) ਤੇ

ਰਜੋ ਸਤੋ ਤਮੋ ਰੂਪ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬੇਗ ਤੋਂ ਜਾਵੇ ਹੋ ਅਤੀਤ। ਜਿਸਦਾ ਚਿੱਤ ਭੀ ਚਾਹਨਾਂ ਆਦ ਵੱਲੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੀਤ (ਉਪ੍ਰਾਮ), ਐਸਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਹਉਮੈ (ਆਪੇ ਦਾ ਮਾਨ) ਗੁਵਾਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਸਮਾਨ ਗ੍ਰੀਬੀ ਧਾਰਕੇ ਸਮੂਹ ਕਾਮਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣ ਵਾਲਾ ਕਾਮਧੇਨੁ ਸਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਮੰਨੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਓਸੇ ਦੀਆਂ ਹੀ ਮੁਰਾਦਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਓਹੀ ਹੋਰਨਾਂਨੂੰ ਭੀ ਮੁਰਾਦਵੰਦ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ॥੨੨੪॥

ਉਕ੍ਤ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ,
ਆਤਮ ਅਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਦ) ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੰਧੀ (ਮੇਲ) ਮਿਲ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵ ਦਾ ਪਰਚਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਤਮੇ (ਆਪੇ) ਦਾ ਪਰਮਾਤਮੇ ਵਿਚ ਅਵੇਸ਼ (ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾਏ) ਹੋਣ ਦੀ (ਇਕ ਰੂਪਤਾ ਵਾਲੀ) ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੀਨ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਜਯੋਂ ਕੀ ਤਯੋਂ) ਉਹ ਤੱਕ ਲਿਆ (ਅਨੁਭਵ) ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੱਤੈ ਮਿਲ ਤੱਤ ਸ੍ਵਾਂਤਿ ਬੂੰਦ ਮੁਕਤਾਹਲ ਹੋਇ,
ਪਾਰਸ ਕੈ ਪਾਰਸ ਪਰਸਪਰ ਕੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ (ਸਿੱਪ) ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੇ ਮੋਤੀ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਤੱਤ ਰੂਪ ਸੁਰਤਿ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਤੱਤ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪੌਣ ਸਾਰ (ਗੁਰਮੁਖ, ਮੁਕਤ + ਆਹਲ = ਮੁਕਤ + ਆਹਰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਆਹਰਾਂ-ਕਰਤੱਬ ਰੂਪ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਨਿਰਬਾਣ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ), ਅਥ੍ਵਾ-ਪਾਰਸ ਨੂੰ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਹੋ) ਪਰਸਨ ਕਰਕੈ, ਪਰ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਰਸ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਸਰੂਪ, ਅਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਕੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਅੰਦਰ ਆਪ ਰੂਪ ਬਣਾ ਮਿਲਾਣ ਹਾਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਜੋਤੀ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਜੈਸੇ ਦੀਪਕ ਸੈ ਦਿਪਤ ਦੀਪ,
ਹੀਰੈ ਹੀਰਾ ਬੇਧੀਅਤਿ ਆਪੈ ਆਪ ਚੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਰਥਾਤ ਦੀਵੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਕੂੰ ਦੀਵਾ ਜਗਾ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਸਿੱਖ ਭੀ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ, ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਗ੍ਯਾਨ ਮਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਮੁਖ ਅੰਦਰ ਲਟ ਲਟ ਕਰ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਚ ਮੁਚ ਜੀਕੂੰ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਬੇਧਨ ਕਰ ਕਰ (ਰਗੜਦਿਆਂ ੨) ਖਾਣ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਬਜਰੀ ਹੀਰਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਦਮਕਦੀ ਹੈ) ਤੀਕੂੰ ਸਤਿ-

ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਬਦ ਕਮਾਈ ਦੀ ਰਗੜ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਆਪਾ ਹੀ ਆਪਾ ਜਣੋਂ ਕਾਤਜੋਂ ਪਛਾਣ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ,ਭਾਵ-ਗੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਸੰਪੰਨ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਗਤਿ,
ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਜਨ ਕੁਲ ਅਕੁਲੀਨ ਹੈ ॥੨੨੫॥

ਅਰਥ-(ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਜਾਤ ਗੋਤ ਦਾ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ ਨਹੀਂ) ਜਿਸਤਰਾਂ ਚੰਨਣ ਦੇ ਸਮੀਪ ਆਈ ਸਭ ਭਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਬਨਾਸਪਤੀ ਉਸਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ੂ ਬਾਸਨਾ ਨੂੰ ਗਤਿ = ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਚਾਰੋਂ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਜਨ (ਲੋਕ) ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਕੁਲੋਂ ਅਕੁਲੀਨ = ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੨੫ ॥

ਪ੍ਰਤੱਖ ਫਲ ਦਸੱਣ ਖਾਤਰ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਰਤਨ ਯਾ ਬਾਹਰਲੀ ਨਿਖ੍ਯਾ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨਃ-

ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਰਿਦੈ ਸਤਿ ਰੂਪ ਦੇਖੈ ਦ੍ਰਿਗ,
ਸਤਿਨਾਮੁ ਜਿਹਬਾ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਨਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ-'ਸਤਿ'-ਵਾਸਤ੍ਵ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੱਸ ਗਈ ਹੈ,ਓਹ ਪ੍ਰਤੱਖ 'ਦ੍ਰਿਗ'-ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਜਿਧਰ ਕਿਧਰ ਸਤਯ ਸਰੂਪ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ;ਤੇ ਜਿਹਬਾ = ਰਸਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਜੋ ਉਚਾਰਦੇ ਅਥ੍ਵਾ ਰਸ (ਸ੍ਵਾਦ) ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਊਹ ਭੀ ਸਭ ਸਤਿ ਹੀ(ਵਾਹਗੁਰੂ) ਨਾਮਸਰੂਪ ਤਥਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਸ਼ਬਦ ਬਿਬੇਕ ਸਤਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਰਤਿ ਨਾਦ,
ਨਾਸਿਕਾ ਸੁਗੰਧਿ ਸਤਿ *ਆਘ੍ਰਨ ਅਘਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸ੍ਰਵਨ = ਕੰਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ, ਸੁਰਤਿ = ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾਦ (ਧੁਨੀ-ਆਵਾਜ ਆਦਿ) ਉਹ ਸਤਿ ਸ਼ਬਦ (ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਪਾਰ, ਪਰਾ ਰੂਪ) ਵਾ ਰੱਬੀ ਧ੍ਵਨੀ ਰੂਪ ਹੀ ਬਿਬੇਕ (ਵੀਚਾਰਿਆ ਵਾ) ਸਮਝਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਨਾਸਾਂ ਥਾਨੀਂ ਸੁੰਘੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਭੀ ਸਤਯ ਸਰੂਪ ਸੁੰਘਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਮੰਨਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਸੰਤ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਹਸਤ ਅਵਿਲੰਬ ਸਤਿ,
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਹੋਇ ਪਾਰਸ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸੰਤਾਂ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ) ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਣ ਕਰਕੇ (ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਨ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ) ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਓਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ

*ਆਘ੍ਰਨ ਅਘਾਏ ਹੈ = ਘ੍ਰਾਣ ਨਾਮਾਂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਜੋਗ ਪਦਾਰਥ (ਸੁੰਘਨੀ) ਤੋਂ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹੋ ਜਾਵੇ -ਭਾਵ ਓਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਗ ਜਾਵੇ ਹਨ, ਪਾਰਸ ਵਾਕੂੰ ਪਰਸ5 ਵਾਲੇ-ਪਾਰਸ ਹੀ ਸਾਖਜ਼ਾਤ ਬਣ ਵਿਖਾਲਦੇ ਹਨ (ਉਸਨੂੰ ਸੁਆਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ)॥

ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ,
ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ॥ ੨੨੯ ॥

ਅਰਥ-ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਕੀਹ ਕਿ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਬਲ ਕਰਕੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗਯਾਨ, ਤਥਾ ਉਸ ਜਾਣੇ ਹੋਏ 'ਪਰਮ ਤੱਤ' ਵਿਖੇ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਜੋ ਧਯਾਨ,ਉਹ ਸਤਜ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-(ਤੇ ਬੱਸ ਏਹੋ ਹੀ)ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਪੁਰ ਅਲਖ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਲਖਤਾ ਵਿਚ ਔਣਾ ਹੈ॥ ੨੨੯ ॥

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ "ਸਤਿ" ਨਾਂ ਲਗਨ ਵਿਖੇ ਕਾਰਣ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ, ਪਿਛਲੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਪਸ਼੍ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਆਤਮ ਤ੍ਰਿਬਿਧੀ ਜਤ੍ਰ ਕਤ੍ਰ ਸੈ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ,
ਗੁਰਮਤਿ ਸਤਿ ਨਿਹਚਲ ਮਨ ਮਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਆਤਮਾ = ਮਨ, ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ-ਮਨਸਾ ਵਾਚਾ ਕਰਮਨਾ, ਇਕ ਠੌਰ ਆ ਜਾਵੇ-ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਛ ਮਨ ਵਿਚ ਫੁਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਓਹੋ ਕੁਛ ਰਸਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਨੀ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਆਪਨੂੰ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਵਰਤਨ ਵਰਤੇ-ਭਾਵ, ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਅਰੁ ਵਰਤਨ ਹੋਰਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਜਾਕੇ ਗੁਰਮਤਿ (ਗੁਰੂ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼) ਸਤਜ ਹੋਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ-ਤੇ ਇਉਂ ਵਰਤਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਅਡੋਲ ਹੋਕੇ ਮੰਨਿਆ-ਕਾਬੂ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜਗ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜਗ ਜਗ ਜੀਵਨ ਮੈ,
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਉਰਆਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਦ ਕਿ-ਜਗਤ,ਜਗ ਜੀਵਨ (ਜਗਤ ਦੀ ਜਾਨ ਰੂਪ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ, ਅਰੁ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਗਤ ਵਿਖੇ 'ਪੂਰਣ'-ਪੂਰਿਆ ਹੋਯਾ', (ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ) ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ 'ਉਰ'-ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਾਨਣ ਤੇ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਮੂਲ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਮੇਕ,
ਗੋਰਸ ਗੋਬੰਸ ਗਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਹਿਚਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥਾਤ-ਸਭ ਸੂਖਮ ਸਥੂਲ ਦਾ ਮੂਢ (ਕਾਰਣ) ਇਕ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਬਕ ਪਛਾਣਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਿ ਗੋਬੰਸ = ਗਊ ਜਾਤੀ ਅੰਦਰ ਗੋਰਸ (ਦਧਜਾਂ ਘਿਉ) ਗਤਿ (ਰਮਿਆ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਚਿਤ੍ਰ ਮੈ ਚਿਤੇਰੋ,

ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰੀ ਜਨ ਕੈ ਜਨਕ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥ ੨੨੭ ॥

ਅਰਥ—(ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਚਿਤ੍ਰ (ਮੂਰਤੀ) ਵਿਖੇ, ਚਿਤ੍ਰੇਰੇ (ਮੂਰਤੀ ਖਿਚੱਨ ਵਾਲੇ)ਦੀ ਸੱਤਾ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਰੁ ਜੰਤ੍ਰ (ਬਾਜੇ) ਦੀ ਧੁਨਿ (ਨਾਦ) ਵਿਖੇ ਜੰਤ੍ਰੀ (ਬਾਜਾ ਬਜੌਨ ਵਾਲੇ)ਦੀ ਸਤ੍ਯਾ, ਤਥਾ ਜਨ ਕੈ (ਉਤਪੰਨੇ ਪਦਾਰਥ) ਪੁਤ੍ਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਕ (ਰਚਨ ਹਾਰ) ਪਿਤਾ ਆਦ ਕਰਕੇ, ਅਰਥਾਤ (ਓਨਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਰਨ (ਸਮੂਹ ਕਾਰਜ ਰੂਪ ਪਰਪੰਚ ਵਿਖੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਦਾ ਕਰਨ ਹਾਰਾ (ਕਰਤਾ) ਕਰਤਾਰ ਰਮ੍ਯਾ ਹੋਯਾ ਜਾਣਨ ਵਿਚ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥ ਭਾਵ—ਇਹ "ਜਗਤ ਹਰਿ ਕਾ ਰੂਪ ਹੈ ਹਰਿ ਰੂਪ ਨਦਰੀ ਆਇਆ" ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਾਮਰਤੱਖ ਅਨਭਉ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੨੭ ॥

ਵਿਚਾਰ:—

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕਾਰਣ ਨਾਮ ਸੱਬਬ ਦਾ ਯਾ ਨਿਮਿੱਤ ਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਸਬਬ ਯਾ ਨਿਮਿੱਤ, (ਕਰਮ ਅਥ੍ਵਾ ਦੈਵੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਾਕੇ),ਇਸ ਸਬਬ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸਬਬ ਆਣ ਵਰਤ੍ਯਾ ਹੈ,ਜਗਤ ਰੂਪ ਹੋਕੇ—ਜਿਸ ਕਰਕੇ 'ਕਾਰਨ' ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ 'ਜਗਤ'—ਸੋ ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਕਰਨ ਹਾਰਾ ਕਰਤਾਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਸਰੂਪ,ਕਾਰਜ—ਕਾਰਣ ਰੂਪ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਸਾਰ ਇਹ ਕਿ 'ਕਾਰਨ' ਸਬਦ ਐਸੇ ਮੌਕਿਆ ਉਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਕਾਰਜ' ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਵਰਤ੍ਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਰਣ ਪਾਕੇ ਹੀ ਇਹ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਤੇ ਕਾਰਣ ਪਾਕੇ ਹੀ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੋਯਾ,ਕਾਰਣ ਵਸ਼੍ਯਤੇ ਹੀ ਓੜਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਲ੍ਯ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥—॥

ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਐਸੀ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੁਣਕੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਨਿਮਿਤ ਘੋਲ ਕਰਣ ਹਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਰਾਹੀ ਨਿਰੂਪਕੇ ਸ਼ੀਘ੍ਰਤਾ ਕਰਣ ਲਈ ਭੈ ਭੀਤ ਕਰਦੇਹਨ:—

ਨਾਇਕ ਹੈ ਏਕ ਅਰੁ ਨਾਯਕਾ ਅਸ੍ਟ ਤਾਕੈ,
ਏਕ ਏਕ ਨਾਇਕਾ ਕੇ ਪਾਂਚ ਪਾਂਚ ਪੂਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਇੱਕ ਤਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੈ(ਆਪ) ਤੇ ਅੱਠ ਹਨ ਤਿਸ ਦੀਆਂ(ਸ੍ਵਾਮਿਨੀਆਂ), ਅਰੁ ਫੇਰ'ਏਕ ਏਕ'—ਹਰ ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹੈਂਨਗੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਪੁਤ੍ਰ।

ਏਕ ਏਕ ਪੂਤ ਗ੍ਰਿਹ ਚਾਰਿ ਚਾਰਿ ਨਾਤੀ,
ਏਕੈ ਏਕੈ ਨਾਤੀ ਦੋਇ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਸੂਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਉਸ ਇਕ ਇਕ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਘਰ (ਅਗੇ) ਚਾਰ ਚਾਰ (ਉਸਦੇ) ਪੋਤ੍ਰੇ ਹੋਏ,ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪੋਤ੍ਰੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਵੌਹਟੀਆਂ (ਫੇਰ) ਬਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਤਾਹੂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਪੁਨਿ ਏਕੈ ਏਕੈ ਪਾਂਚਿ ਪਾਂਚਿ,
ਤਾਂਤੈ ਚਾਰਿ ਚਾਰਿ ਸੁਤ ਸੰਤਤਿ ਸਭੂਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—'ਪੁਨਿ'—ਬਹੁੜੋ (ਮੁੜ) ਤਿਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹੀ (ਬੱਚੇ) ਉਪਜੇ—:ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਇਕ ਇਕ ਤੋਂ ਹੋਏ ਪੰਜ ਪੰਜ, ਅਰੁ ਫੇਰ ਓਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ 'ਸਭੂਤ'—ਉਪਜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਤਾਂ ਤੇ ਆਠ ਆਠ ਸੁਤਾ ਸੁਤਾ ਸੁਤਾ ਆਠ ਸੁਤ,
ਐਸੋ ਪ੍ਰਵਾਰੁ ਕੈਸੇ ਹੋਇ ਏਕ ਸੂਤ ਹੈ ॥ ੨੨੮ ॥

ਅਰਥ—'ਤਾਂ'—ਤਿਨਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਠ ਅੱਠ ਧੀਆਂ ਤੇ ਓਨਾਂ 'ਸੁਤਾ'—ਧੀਆਂ ਨੇ 'ਸੁਤਾ'—ਸੂਤਜਾ (ਪ੍ਰਸੂਤਜਾ) ਅਠਾਂ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਥ੍ਵਾ—"ਸੁਤ ਸੁਤਾ" ਓਨਾਂ ਅੱਠਾਂ ਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਦੋਹਤੀਆਂ ਤੇ ਅੱਠ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਏ। ਸੋ 'ਐਸੋ'—ਇਤਨਾਂ ਵਡਾ ਪ੍ਰਵਾਰੁ—ਕੋੜਮਾਂ ਹੋਵੇ ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਇਕ ਸੂਤ ਇਕਤਾਰ (ਇਕਾਗ੍ਰ) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਤੱਕੋ !) ॥ ੨੨੮ ॥

ਪਿਛਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਰੂਪ ਕਥਨ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਦਾਰਸ੍ਟਾਂਤ (ਇਨ-ਬਿਨ ਨਿਰਣੇ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨਃ—

ਏਕ ਮਨ ਆਠ ਖੰਡ ਖੰਡ ਖੰਡ ਪਾਂਚ ਟੂਕ,
ਟੂਕ ਟੂਕ ਚਾਰਿ ਫਾਰਿ ਫਾਰਿ ਦੋਇ ਫਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਇਕ ਮਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋਏ ਅੱਠ ਭਾਗ (ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਇਕ ਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਸਜਾ ਹੈ)—ਭਾਵ, ਅੱਠ ਪਸੇਰੀਆਂ, ਤੇ ਓਸ 'ਖੰਡ ਖੰਡਾਂ ਹਰ ਇਕ ਪੰਜ ਸੇਰ ਰੂਪ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਟੁਕੜੇ (ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਪੁਤ੍ਰ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਜਾ ਗਿਆ ਹੈ)। ਅਰੁ ਉਹੀ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ (ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ) ਫਾਰਿਆਂ (ਪਾੜਿਆਂ) ਹੋਏ ਫੇਰ ਸ੍ਵਾ ਸ੍ਵਾ ਸੇਰ ਦੇ ਚਾਰ ਹਿੱਸੇ (ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੋਤੇ ਰੂਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ) ਤੇ ਅਗ ਓਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫੇਰ ਦੋ ਦੋ ਫਾਂਕਾ (ਹਿੱਸੇ) ਕੀਤੇ, ਜੋ ਢਾਈ ਢਾਈ ਪਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾਤੀ—ਪਤਨੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਆਖੀਆਂ ਗਈਆਂ (ਪੋਤਿਓਂ ਨੂੰਹਾਂ) ॥

ਤਾਹੂ ਤੇ ਪਈਸੇ ਅਉ ਪਈਸਾ ਏਕ ਪਾਂਚ ਟਾਂਕ,
ਟਾਂਕ ਟਾਂਕ ਮਾਸੇ ਚਾਰਿ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ— ਤਿਨਾਂ ਢਾਈ ਢਾਈ ਪਾਈਆਂ ਦੇ ਅਗੋ ਬਣੇ ਫੇਰ 'ਪਈਸੇ'—ਪਾਈਏ, ਅਰੁ 'ਪਈਸਾ'—ਇਕ ਇਕ ਪਾਈਆ ਪੰਜ ਪੰਜ 'ਟਾਂਕ' (ਟੁਕੜੇ) ਦੀ (ਸਿਰਸਾਹੀ) ਬਣਜਾ, ਇਕ ਇਕ ਸਿਰਸਾਹੀ ਰੂਪ ਟਾਂਕ ਟਾਂਕ (ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ) ਨੂੰ ਜਦ ਪਸਾਰਿਆ ਉਸਨੇ ਮਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਮਾਸੇ ਦੇ ਉਹ ਟੁਕੜੇ ਬਣ ਗਏ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ (ਬਜੰਤ ਹੀ) ॥

ਮਾਸਾ ਏਕ ਆਠ ਰਤੀ ਰਤੀ ਆਠ ਚਾਵਰ ਕੀ,
ਹਾਟ ਹਾਟ ਕਣੁ ਕਣੁ ਤੋਲ ਤੁਲਾਧਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਉਹ ਇਕ ਇਕ ਮਾਸਾ ਹੋਯਾ ਅੱਠ ਅੱਠ ਰੱਤੀ ਦਾ,ਤੇ ਰੱਤੀ ਅਗੇ ਮੁੜ ਪਸਰੀ ਅਠਾਂ ਚੌਲਾਂ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਉਹ ਚੌਲ ਅਠ ਦਾਣੇ ਖ਼ਸਖਾਸ਼ ਦੇ, (ਇਸ ਭਾਂਤ ਪੋਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੁਹਿਤੀਆਂ ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰੂਪ ਪਸਾਰਾ ਹੋਕੇ) ਹੱਟੀ ਹੱਟੀ ਉਪਰ ਤੁਲੀਂਦਾ ਪਿਆ ਹੈ 'ਤੁਲਾਧਾਰ' = ਬਣੀਏ ਲੇਖਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ॥

ਪੂਰ ਪੂਰ ਪੂਰ ਰਹੇ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ,
ਬਸ ਆਵੈ ਕੈਸੇ ਜਾਂਕੇ ਏਤੇ ਬਿਸਥਾਰ ਹੈ ॥ ੨੨੯॥

ਅਰਥ-ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹਰ ਸ਼ਹਰ (ਨਗਰ ਨਗਰ) ਅੰਦਰ 'ਪੂਰ ਰਿਹਾ'-ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸੇ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਪੰਚ, ਸੋ ਜਿਸਦਾ ਐਤਨਾਂ ਵਿਸਤਾਰ (ਪਸਾਰਾ) ਹੈ, ਸੋ ਐਸਾ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਬਿਰਤੀਆਂ ਵਾ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾਂ ਹਿੰਸਾ ਮਤਸਰ ਦੰਭ ਦਰਪ ਆਦਿ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਹੋ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪਸਰਯਾ ਮਨ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੱਸ ਆਵੇ। ਭਾਵ, ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਟਕਸਾਲ ਅੰਦਰਹੀਘਾੜਤ ਪਾਕੇ ਇਹ ਇਕ (ਇਕਾਗ੍ਰ) ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ॥ ੨੨੯ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

'ਟਾਂਕ'-ਨਾਮ ਚਾਰ ਮਾਸੇ ਦੇ ਵੱਟੇ ਦਾ ਹੈ,ਯਾਟਾਕੀ ਦਾ। "ਟਾਕੀ"-ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੈਸੇ 'ਤਰਬੂਜ਼ ਦੀ ਟਾਕੀ ਲੌਹਣੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਮਯਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਵੱਟਾ ਤਕੜੀ ਵਿਚ ਤੁਲੀਨ ਜੋਗਾ ਸਿਰ-ਸਾਹੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਅਜਕੱਲ ਅੱਧੀ ਛਟਾਂਕ ਦੇ ਬ੍ਰੋਬਰ ਆਖਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅੱਠ ਸਿਰਸਾਹੀ ਦਾ ਇਕਪਾਈਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾਹੈ,ਪਰ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪਾਈਆ ਪੰਜਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉਪਰ ਵੰਡਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਛਟਾਂਕਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬੋਂ ਭੀ ਪਾਈਆ ਚਾਰ ਛਟਾਂਕ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ ! ਛਟਾਂਕ ਸਬਦ ਦੀ ਬਯੁਤਪੱਤੀ ਵੱਲ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਛੇ+ਟਾਂਕ ਦਾ ਕੋਈ ਵੱਟਾ ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹਊ ਜੋ ਛੀ ਦਾਯਾ = ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਰੁਪਯਾ ਭਰ ਦਾ ਵੱਟਾ ਪਾਈਆਬਨਾਂਦਾਹੋਵੇਗਾ,ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਟਾਂਕ ਪੰਜ ਰੁਪਯਾ ਭਰ ਹੀ ਖਯਾਲ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਰੁਪਯਾ ਭਰ ਦੇ ਪੰਜ ਹਿਸੇ ਪਾ ਦੇ ਕੀਤੇ-ਵੀਹ ਰੁਪਯਾ ਭਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ । ਇਥੇ ਬਿਵਸਥਾ ਥੋੜੀ ਗੜ ਬੜ ਵਾਲੀ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਮਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਰਨਣ ਕਰਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੋਖ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਅਰਥੌਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸਾਂ ਐਸਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਆਪੂੰ ਹੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਫੁਰਣਿਆਂ ਅਰੁ ਕਲਪਨਾਂ ਕਾਮਨਾਂ ਆਦ ਵਿਖੇ ਛਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋਯਾ ਮਨ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਖੇ ਜੂਨ ਜੂਨਾਂਤਰਾਂ ਰੂਪ (ਹੱਟੀ ਹੱਟੀ) ਵਿਖੇ ਧਰਮਰਾਜ = ਬਣੀਏ ਦੀ ਤਕੜੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਤੁਲੀਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੀਕੂੰ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ॥-॥

ਇਸਦੇ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੂੰਦੇ ਰਹਣੇ ਦੇ ਵੰਦਲ ਵੇਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ

ਪਿਛੇ ਕਥਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਖਗਪਤਿ ਪਰਬਲ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ ਪਰਮ ਹੰਸ,
ਚਾਤੁਰ ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਡਨ ਲਈ ਗਰੁੜ (ਪੰਛੀ ਰਾਜ) ਨਾਲੋਂ ਭੀਇਹ ਬਹੁਤ ਬਲ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ = ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਨ ਰਾਜ ਹੰਸ ਤੋਂ ਭੀ ਵਧਕੇ ਹੈ- ਭਾਵ, ਸਾਗਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰ ਜਾਣ ਵਾ ਓਨਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਉਪਰ ਪੁਜਣ ਲਈ ਸਭ ਤਰਾਂ ਸਮਰੱਥ। ਅਰੁ ਚਤੁਰਾ = ਗਜਾਨੀ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧਕੇ ਹੈ, ਤਥਾ ਚੰਚਲ ਚਪਲ = ਵਾਕ ਚਾਲ (ਭਾਰਾ) ਬਤੰਗੜ,ਅਥ੍ਵਾ ਚੰਚਲ = ਚੰਚਲਾ (ਲਛਮੀਸਮਾਨ) ਅਰੁ ਚਪਲ (ਚਾਲੂ) ਚਪਲਾ = ਬਿਜਲੀ ਵਰਗਾ (ਐਸਾ ਇਹ ਬਲਵਾਨ ਮਨਹੈ)॥

ਭੁਜ ਬਲੀ ਅਸ੍ਰ ਭੁਜਾ ਤਾਕੇ ਚਾਲੀਸ ਕਰਿ,
ਏਕ ਸਉ ਸਾਠ ਪਾਉ ਚਾਲ ਚਲਾਚਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਠ ਭੁਜੀ ਪਸੇਰੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਚਾਲੀ ਸੇਰ ਹਨ ਹੱਥ ਜਿਸਦੇ, ਅਤੇ ਇਕਸੌ ਸੱਠ ਪਾਉ = ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ ਜੋ ਹੈ (ਸੋ ਉਹ ਮਨ)ਸਭਨੂੰ ਅਪਨੀ ਚਲਾਚਲੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਹਾਰ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਸਭ ਕੁਛ ਹੀ ਅਪਣੇ ਫੁਰਨੇ ਅੰਦਰ ਫੇਰਣ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਭਾਂਤ (ਗ੍ਰਹਣ ਤਜਾਗ ਕਰਣ ਨੂੰ) ਸਮਰੱਥ ਹੈ ॥

ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਅਹਿਨਿਸਿ ਦਹਿ ਦਿਸ ਧਾਵੈ,
ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਹੋਇ ਆਵੈ ਏਕ ਪਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਾਗਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਵਾ ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਰਸਤੇ,ਰਾਤ ਦਿਨ ਦਸੋਂ ਦਿਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਧੌਂਦਾ(ਦੌੜਦਾ)ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-(ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ)ਇਕ ਪਲ = ਪਲਕਾਰ ਵਾ (ਘੜੀ) ਅੰਦਰ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਤਾਂਈ ਹੀ ਫਿਰਕੇ ਮੁੜ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥

ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਅਛਤ ਉਡਤ ਪਹੁਚੈ ਨ ਕੋਊ,
ਪੁਰ ਪੁਰ ਪੂਰ ਗਿਰ ਤਰੁ ਥਲ ਜਲ ਹੈ ॥ ੨੩੦ ॥

ਅਰਥ-ਅਚਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ-ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਪਿੰਜਰੇ ਅੰਦਰ 'ਅਛਤ'- ਮੌਜੂਦ (ਬੰਦ)ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਭੀ,ਐਡਾ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਤਕ ਪੁਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ (ਅਰੁ ਫੇਰ ਉਡਦਾ ਐਡੇ ਬੇਗ ਨਾਲ ਹੈ ਕਿ) ਨਗਰ ਨਗਰ, ਤਥਾ ਪਰਬਤਾਂ,ਬਿਰਛਾਂ ਅਰੁ ਜਲਾਂ ਥਲਾਂ ਵਿਖੇ 'ਪੂਰ'-ਫੈਲਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੨੩੦॥

ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪੱਖ ਵੱਲ ਮੋੜਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਐਸ ਮਨ ਦਾ ਅਚੱਲ ਹੋਣਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਜੈਸੇ ਪੰਛੀ ਉਡਤ ਫਿਰਤ ਹੈ ਅਕਾਸ਼ ਚਾਰੀ,
ਜਾਰੀ ਡਾਰਿ ਪਿੰਜਰੀ ਮੈ ਰਾਖੀਅਤਿ ਆਨਿਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਯਾ, ਉਡਦਾ ਫਿਰਦਾ ਪੰਛੀ ਜਾਲੀ ਤਾਣਕੇ ਫੜ ਲਿਆਈਦਾ ਤੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਰਖੀਦਾ ਹੈ।

ਜੈਸੇ ਗਜਰਾਜ ਗਹਿਬਰ ਬਨ ਮੈਂ ਮਦੋਨ,
ਬਸਿ ਹੋਇ ਮਹਾਵਤ ਕੇ ਅੰਕੁਸ਼ਹਿ ਮਾਨਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਥ੍ਵਾ, ਜੈਸੇ ਗਹਿਬਰ ਬਨ (ਘਨੇ ਜੰਗਲ) ਅੰਦਰ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਮਦਮੱਤ ਸ੍ਰਦਾਰ (ਹਾਥੀ) ਮਹਾਵਤ ਦੇ ਅੰਕੁਸ਼ (ਕੁੰਡੇ) ਨੂੰ ਮੰਨਕੇ (ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਕੇ) ਉਸਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਜੈਸੇ ਖਿਖਿਆਧਰ ਬਿਖਮ ਬਿੱਲ ਮੈ ਪਾਤਾਲ,
ਗਹੇ ਸਾਪ ਹੇਰਾ ਤਾਹਿ ਮੰਤ੍ਰਨ ਕੀ ਕਾਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਸੇ ਬਿਖਿਆ ਧਰ = ਸਰਪ ਬਿਖਮ(ਦੁਰਗੰਮ = ਬਿਖੜੀ-ਵਿੰਗ ਤੜਿੰਗੀ) ਬਿੱਲ(ਖੁੱਡ)ਵਿਖੇ ਕਿਤੇ ਪਾਤਾਲ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਿਸਨੂੰ ਸਪੇਲਾ (ਸੱਪ ਫੜਨ ਵਾਲਾ ਬੰਗਾਲੀ) ਬੀਨ ਦ੍ਵਾਰੇ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਕਾਨ(ਸੁਗੰਦ)ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਭ੍ਰਮਤ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ,
ਨਿਹਚਲ ਹੋਤ ਮਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗ੍ਯਾਨ ਕੈ ॥ ੨੩੧ ॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਿੰਨਾਂ ਭੁਵਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਭਟਕਦਾ ਹੋਯਾ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗ੍ਯਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਸਾਰ ਅੱਚਲ ਇਕਾਗ੍ਰ) ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਤਾਂਤੇ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਕਰੇ) ॥ ੨੩੧ ॥

ਇਹ ਮਨ ਹੈ ਕੀਹ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਐਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਆਈ ਕਿੱਥੋਂ-ਇਹ ਬਾਰਤਾ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਕਹਿ ਨਮਸਕਾਰਦੇ ਹਨ:-

ਰਚਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪਨ,
ਏਕ ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਕੀਹ ਦੱਸੀਏ !!)ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ (ਕੌਤੁਕ) ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ (ਬੁੱਤ) (ਨਕਸ਼ਾ ਜੋ ਸਾਮਨੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਇਸਦਾ 'ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ'-ਅਦਭੁਤ (ਅਨੋਖਾ) ਪਣਾ 'ਬਿਸਮ'-ਹਰਾਨ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਹੈ-ਦੇਖੋ ! ਕਿਸਤਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ (ਅਨੰਤਤਾ) (ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਨੇ) ਵਰਤਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ॥

ਲੋਚਨ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸ੍ਰਵਨ ਮੈਂ ਸੁਰਤਿ ਰਾਖੀ,
ਨਾਸਿਕਾ ਸੁਬਾਸ ਰਸ ਰਸਨਾ ਉਚਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ (ਤੱਕਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) ਪਾ ਰਖੀ ਸੂ, ਤੇ

ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਨਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਐਸਾ ਹੀ ਨਾਸਾਂ ਵਿਖੇ ਸੁਗੰਧੀ,ਤਥਾ ਰਸਨਾ ਵਿਖੇ ਰਸ (ਸ੍ਵਾਦ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ) ਅਰ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਟਿਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ॥

ਅੰਤਰ ਹੀ ਅੰਤਰ ਨਿਰੰਤਰੀਨ ਸ੍ਰੋਤਨ ਮੈ,
ਕਾਹੂ ਕੀ ਨ ਕੋਊ ਜਾਨੈ ਬਿਖਮ ਬਿਚਾਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-"ਇਨ ਸ੍ਰੋਤਨ ਮੈ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਅੰਤਰ ਹੀ ਅੰਤਰ"-ਏਨਾਂ ਸ੍ਰੋਤਾਂ (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ) ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਲਗਾਤਾਰ ਅੰਤਰਾ ਪਾ ਰਖ੍ਯਾ ਸੁ। ਵਾ ਅੰਤ੍ਰਾਯ ਤੋਂ (ਪੜਦੇ ਤੋਂ) ਰਹਤ (ਕੋਈ ਇਕੋ ਹੀ-ਇਕ ਰਸ ਸਮਾਨ ਸੱਤਾ) ਰਮੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ,ਨਿਰੰਤਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਵੀਚਾਰ ਉਸਦਾ ਬਿਖੜਾ (ਦੁਰਗੰਮ) ਹੈ, ਕਿ ਕੀਕੂੰ ਉਹ ਇਕ ਹੁੰਦੀ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ; ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੂਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਰਿਹਾ-ਭਾਵ ਇਕੋ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੰਦ੍ਰੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਏ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ॥ (ਅਥ੍ਵਾ ਐਉਂ ਕਿ) ਇਨਾਂ ਸ੍ਰੋਤਨ (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ = ਅੰਦਰ ਨਿਰੰਤਰ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਭੀ (ਉਹ ਸਮਾਨ ਸੱਤਾ) ਹੈ, ਪਰ (ਸਭ ਵਿਖੇ) ਅੰਤਰ = ਪੜਦਾ ਪਾ ਰਖਿਆਸੂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਇੰਦ੍ਰੀ ਕਿਸੇ ਦੂਈ ਦੀ ਵਿਥ੍ਯਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਰਹੀ। ਸੋ ਕਿਡਾ ਅਉਖਾ ਇਸਦਾ ਸਮਝਨਾ ਹੈ॥

ਅਗਮ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਜਾਨੀਐ ਚਿਤੇਰੋ ਕੈਸੋ,
ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ॥੨੩੨ ॥

ਅਰਥ-ਇਸ ਚਿਤ੍ਰ ਮਈ ਚਲਿਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਜਦ ਅਗਮ = ਪਹੁੰਚੋਂ-ਸਮਝੋਂ ਦੂਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਚਿਤੇਰੇ = ਚਿਤਰਨਹਾਰੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀਕੂੰ ਜਾਣ ਸਕੇ। ਤਾਂਤੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਆਖਦਾ ਹੋਯਾ ਤਿਸਦੇ ਤਾਂਈ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ॥ ੨੩੨ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਚਿਤੇਰਾ-ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪ੍ਯਾ ਹੈ, ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਮਨ ਦੀ ਮੂਲ ਮਨਸਾ ਨੇ ਹੀ ਅਪਣੇ ਤੋਂ ਮਨ ਉਤਪੰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ ਇਉਂ ਮਨਸਾ ਹੀ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਨ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ ॥-॥

ਉਸੀ ਦੇਵੀ ਮਨਸਾ ਅਧੀਨ ਮਨ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਚਰਣ ਸਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾਂ ਹੀ ਸਾਧ੍ਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:-

ਮਾਯਾ ਛਾਯਾ ਪੰਚ ਦੂਤ ਭੂਤ ਉਦਮਾਦ ਰਚਿ,
ਘਟ ਘਟ ਘਟਿਕਾ ਮੈ ਸਾਗਰ ਅਨੇਕ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਾਯਾ ਦੀ ਛਾਯਾ (ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ = ਅੰਧਕਾਰ ਮਈ ਪਰਤੋ)ਅੰਦਰ ਕਾਮ

ਕ੍ਰੋਧ ਆਦ ਪੰਜੇ ਦੁਸ੍ਟ, ਭੂਤਨਿਆਂ ਨਜਾਈਂ ਉਦਮਾਦ (ਕਮਲਪਨ = ਊਧਮ) ਠਵਿ ਰਹੇ = ਮਚਾ ਰਹੇ ਹਨ। (ਜਿਸਦੇ ਅਧੀਨ)ਘਟ ਘਟ--ਸ਼ਰੀਰਸ਼ਰੀਰਵਿਖੇ,ਘਟਿਕਾ ਮੈ ਘੜੀ (ਝੱਜਰ) ਵਿਚਾਲੇ ਮਾਨੋਂ *ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ॥

ਅਉਧ ਪਲ ਘਟਿਕਾ ਜੁਗਾਦਿ ਪ੍ਰਜੰਤ ਆਸਾ,
ਲਹਿਰ ਤਰੰਗ ਮੈ ਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕੀ ਟੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ—(ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਪਲ ਘੜੀਆਂ ਅਰੁ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤ੍ਰਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਉਮਰਾਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਆਸਾਂ = ਉਮੈਦਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸਣਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤਰੰਗਾਂ ਮਈ ਹੋਕੇ (ਉਛਾਲੇ ਮਾਰ) ਰਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਟੇਕ (ਸਹਾਰਾ—ਢਾਰਸ) ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ—ਭਾਵ ਬੱਸ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਂਦੀ॥

ਮਨ ਮਨਸਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਧਾਵਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ,
ਛਿਨਕ ਮੈਂ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਸੋ—'ਜਾਵਦੇਕਹੈ' = ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਇਕ (ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ-ਮਾਯਾ) ਹੈ, ਤਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਮਨ ਮਨਸਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ (ਸਾਥ) ਵਿਚ ਚੌਹੀਂ ਕੂੰਟੀਂ, ਇਕ ਛਿਣ ਭਰ ਅੰਦਰ ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡੇ ਵਿਚਾਲੇ ਭੌਂਦਾ ਭਟਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ॥

ਆਧਿ ਕੈ ਬਿਆਧਿ ਕੈ ਉਪਾਧਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਮਨ,
ਸਾਧਬੇ ਕਉ ਚਰਣ ਸਰਣ ਗੁਰ ਏਕ ਹੈ ॥੨੩੩॥

ਅਰਥ—ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੱਸ, ਮਨ ਆਧੀਆਂ (ਮਾਨਸੀ ਦੁੱਖਾਂ) ਕਰਕੇ, ਬਜਾਧਿਕੇ (ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਰੋਗਾਂ ਕਰਕੇ) ਤਥਾ ਉਪਾਧਿਕੇ (ਲੌਕਿਕ ਬਖੇੜਿਆਂਕਰਕੇ) ਕਸ੍ਟਾਤੁਰ (ਦੁਖੀ) ਰਹਣੋਂ 'ਅਸਾਧ ਹੈ'—ਨਹੀਂ ਸਾਧਜਾ (ਬਚਾਯਾ) ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸਦੇ ਸੁਧੀਨ ਲਈ (ਭਟਕਨੋਂ—ਭਰਮਨੋਂ ਬਚਾਨ ਵਾਸਤੇ) ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਉਪਾਵ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਹੀ ਹੈ॥ ੨੩੩॥

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ ਭੀ ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਪਰਤਾ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਜੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:—

ਜੈਸੇ ਮਨ ਲਾਗਤ ਹੈ ਲੇਖਕ ਕੋ ਲੇਖੈ ਬਿਖੈ,
ਹਰਿ ਜਸ ਲਿਖਤ ਨ ਤੈਸੋ ਠਹਿਰਾਵਈ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਮਨ ਲਿਖਣੇ ਵਿਚ ਪਰਚਦਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹਰਿਜਸ (ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ) ਵਾ ਹਰਿ ਚਰਚਾ ਸੰਬੰਧੀ (ਲੇਖ)

---

*ਭਾਵ—ਇਸ ਮਾਯਾ ਰੂਪ ਮਨ ਮਨਸਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਓਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਤੇਜ ਲੈਕੇ ਅਨੰਤ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਅਗਜਾਨ ਮਈ ਰਚਨਾਂ ਕਰਕੇ ਓਸ ਅਪਰੰਪਾਰ ਤੇਜ ਨੂੰ ਭਰਮ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਿਛੇ ਭਟਕਨ ਹਾਰੇ, ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਅਧੀਨ ਵਰਤਨ ਹਾਰੇ, ਦੁਖੀ ਸੁਖੀ ਰਹਣ ਵਾਲੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵ ਰੂਪ ਬਣਾ ਰਖਜਾ ਹੈ॥

ਲਿਖਦਿਆ ਹੋਯਾਂ ਨਹੀਂ ਵਿਕਦਾ ॥

ਜੈਸੇ ਮਨ ਬਣਜ ਬਿਉਹਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਬਿਖੈ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਅਵਗਾਹਨ ਨਾ ਭਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਫੇਰ) ਵਣਜ ਵਪਾਰ (ਸੌਦੇ ਸੂਤ) ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ (ਪਸਰਦਾ ਹੈ), ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਦਾ ਅਵਗਾਹਨ = ਅਭ੍ਯਾਸ (ਓਹੋ ਜੇਹਾ) ਇਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੌਂਦਾ (ਪਸਿੰਦ ਔਂਦਾ) ॥

ਜੈਸੇ ਮਨ ਕਨਿਕ ਅਉ ਕਾਮਿਨੀ ਸਨੇਹ ਬਿਖੈ,
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਤੈਸੋ ਨੇਹ ਪਲ ਨ ਲਗਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਮਨ ਕਨਿਕ = ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਕਾਮਿਨੀ = ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਨੇਹ ਪਯਾਰ ਵਿਚ (ਮਗਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਓਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ (ਗੁਰੂਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਤ ਸੰਗ) ਵਿਚ ਪਲ ਭਰ ਭੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਲੌਂਦਾ ॥

ਮਾਇਆ ਬੰਧ ਧੰਧ ਬਿਖੈ ਆਵਧ ਬਿਹਾਇ ਜਾਇ,
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀਨ ਪਾਛੈ ਪਛੁਤਾਵਈ ॥ ੨੩੪ ॥

ਅਰਥ–(ਸਾਰ ਕੀਹ ਕਿ) ਮਾਯਾ ਦਿਆਂ ਧੰਦਿਆਂ (ਕਾਰਾਂ ਵਿਹਾਰਾਂ–ਜੰਜਾਲਾਂ) ਵਿਚ ਬੰਧ = ਫਸਿਆਂ ਹੋਯਾਂ (ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ) ਆਵਧ = ਆਯੂ (ਅਕਾਰਥ) ਹੀ ਬਿਤੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ (ਤਾਂ ਵਿਹਲ ਹੱਥੋਂ ਵੰਜਿਆ) ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਫੇਰ ਪਛੁਤਾਵੇਗਾ ॥ ੨੩੪ ॥

ਓਸੇ ਹੀ ਲੋਰ ਵਿਚ ਮੁੜ:–

ਜੈਸੇ ਮਨ ਧਾਵੈ ਪਰ ਤਨ ਧਨ ਦੂਖਨ ਲਉ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸਰਨਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਲਉ ਨ ਆਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾ, ਪਰਧਨ ਤਥਾ ਪਰਾਏ ਔਗੁਣਾਂ ਦੇ ਤੱਕਨ ਵੱਲ (ਓਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਨਾਲ) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਰਣ ਵਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵੱਲ ਨਹੀਂ (ਦੌੜਦਾ) ਔਂਦਾ ॥

ਜੈਸੇ ਮਨ ਲਾਗੈ ਪਰਾਧੀਨ ਹੀਨ ਦੀਨਤਾ ਮੈ,
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਾ ਨ ਲਗਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰਾਈ ਅਧੀਨਗੀ (ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਤਾਬਿਆਦਾਰੀ-ਸੇਵਾ) ਅਰੁ ਹਾਨਤ ਵਾਲੀ (ਕਮੀਨੀ ਕਾਰ) ਵਿਚ ਤਥਾ ਦੀਨਤਾ (ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨ ਯਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਕਢਨ) ਵਿਖੇ । (ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਇਹ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਲ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ (ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ) ਲਗੌਂਦਾ ॥

ਜੈਸੇ ਮਨ ਕਿਰਤਿ ਬਿਰਤਿ ਮੈ ਮਗਨ ਹੋਇ,

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕੀਰਤਨ ਮੈ ਨ ਠਹਿਰਾਵਈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਮਨ ਬਿਰਤਿ = ਅਪਜੀਵਕਾ (ਪਾਲਣ ਪੋਸਨ = ਜਿੰਦਗੀ ਬਿਤੀਤ ਕਰਣ ਵਾਲੀ) ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੁੰਦਾ (ਭਿਜਦਾ) ਰੁਝਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅੰਦਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਣ ਵਿਚ ਉਸ ਭਾਂਤ ਨਹੀਂ ਟਿਕਿਆ ਕਰਦਾ ॥

ਕੂਕਰ ਜਿਉ ਚਉਿਚ ਕਾਢਿ ਚਾਕੀ ਚਾਟਿਬੇ ਕਉ ਜਾਇ,
ਜਾਕੇ ਮੀਠੀ ਲਾਗੀ ਦੇਖੇ, ਤਾਹੀ ਪਾਛੇ ਧਾਵਈ ॥ ੨੩੫ ॥

ਅਰਥ—(ਸਚ ਮੁੱਚ) ਜੀਕੂੰ ਕੁੱਤਾ (ਲੱਬ ਮਾਰਿਆ) ਬੂਥੀ ਕੱਢੀ ਚੱਕੀ ਚੱਟਨ ਵਾਸਤੇ ਦੌੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਇਹ ਭੀ (ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਾਰਿਆ) ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਮੀਠੀ = ਮਾਯਾ, ਲਾਗੀ ਦੇਖੇ = ਦੇਖਣ ਲਗਦਾ—ਦੇਖ ਪੌਂਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਦੌੜ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੩੫ ॥

ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਮਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਆਖ ਕੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਘਟਾਂਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੇ ਹਨ:—

ਸਰਵਰ ਮੈ ਨ ਜਾਨੀ ਦਾਦਰ ਕਮਲ ਗਤਿ,
ਮ੍ਰਿਗ ਮ੍ਰਿਗਮਦ ਗਤਿ ਅੰਤਰ ਨ ਜਾਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸਤਰਾਂ—ਦਾਦਰ = ਡਡੂ ਨੇ ਸ੍ਰੋਵਰ ਅੰਦਰ (ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੌਂਦਿਆਂ ਭੀ) ਨਹੀਂ ਕਮਲ ਦੀ ਗਤੀ (ਕੌਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਮਹਮਾਂ) ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ, ਤੇ ਮਿਰਗ (ਹਿਰਣ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ (ਨਾਭੀ ਵਿਖੇ) ਮ੍ਰਿਗਮਦ (ਕਸਤੂਰੀ) ਦੀ ਗਤੀ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ—ਮੌਜੂਦਗੀ) ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ ॥

ਮਣਿ ਮਹਿਮਾ ਨ ਜਾਨੀ ਅਹਿ ਬਿਖ਼ ਬਿਖ਼ਮ ਕੈ,
ਸਾਗਰ ਮੈਂ ਸੰਖ ਨਿਧਿ ਹੀਨ ਬਕ ਬਾਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਐਸਾ ਹੀ ਜਿਸਤਰਾਂ) ਮਣੀ (ਰਤਨ = ਸੱਪ ਦੇ ਮਣਕੇ) ਦੀ ਮਹਮਾਂ, ਅਹਿ = ਸਰਪ, ਬਿਖ਼ ਬਿਖਮ = ਭਯਾਨਕ ਵਿਖ਼ ਦੇ (ਬੇਗ) ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ (ਜਾਣ ਸਕਦਾ), ਅਤੇ ਸੰਖ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਨਿਧੀ (ਉਸਦੇ ਰਤਨ ਆਦਿ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਤੋਂ)) ਹੀਨ (ਛੂਛਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਕਬਾਨੀ—ਬਕਵਾਸ ਕਰਦਾ (ਧਾਹਾਂ ਮਾਰਦਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਚੰਦਨ ਸਮੀਪ ਜੈਸੇ ਬਾਂਸ ਨਿਰਗੰਧ ਕੰਧ,
ਉਲੂਐ ਅਲਖ ਦਿਨ ਦਿਨਕਰ ਧਿਆਨੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਅਤੇ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਚੰਨਣ ਦੇ ਸਮੀਪ (ਨੇੜੇ) ਹੁੰਦਯਾਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਬਾਂਸ ਨਿਰਗੰਧ (ਸੁਗੰਧ ਰਹਤ) *ਕੰਧ (ਸ਼ਾਖ਼ਾ = ਟਾਹਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,

*ਪੰ. ਜਾ. ਕੋਸ਼ ਅੰਦਰ, ਕੰਧ = ਸ਼ਾਖ਼ (ਟਾਹਣੀ) ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਅਰੁ ਉੱਲੂ ਲਈ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਭੀ ਦਿਨਕਰ = ਸੂਰਜ, ਅਲਖ (ਲਖਤਾ ਵਿਚ ਨਾਂ ਆ ਸਕਨ ਵਾਲਾ) ਹੀ ਬਣਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ 'ਧਿਆਨੀ' ਹੋਇਆ (ਅੱਖੀਆਂ ਮੀਟੀ ਰਖਤਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਬਾਂਝ ਬਧੂ ਮਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਭੇਟ,
ਨਿਹਫਲ ਸੇਂਬਲ ਜਿਉਂ ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ ॥੨੩੬॥

ਅਰਥ ਤਿਸੇ ਭਾਂਤ 'ਮਮ' ਮੈਂ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੇ (ਮਿਲਕੇ) ਬੰਧਤਾ ਸੰਢ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮਾਨ ਅਫਲ ਰਿਹਾ, ਵਾ ਸਿੰਬਲ ਬਿਰਛ ਵਾਕੂੰ ਉੱਚਾ ਤੇ ਪਸਾਰੇ ਵਾਲਾ ਅਭਿਮਾਨੀ (ਹੰਕਾਰੀ) ਪ੍ਰਪੰਚੀ ਬਣਕੇ, ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਤਾ ॥ ੨੩੬ ॥

ਓਸੇ ਹੀ ਵਹਣ ਵਿਚ:-

ਬਰਖਾ ਚਤੁਰਮਾਸ ਭਿਦੈ ਨ ਪਖਾਨ ਸਿਲਾ,
ਨਿਪਜੈ ਨ ਧਾਨ *ਪਾਨ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕੈ॥

ਅਰਥ-ਚਤੁਰ ਮਾਸੇ ਦੀ (ਮੋਹਲੇ ਧਾਰ) ਬਰਖਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭੀ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਪ੍ਰਖਾਨ ਸਿਲਾ'-ਪਥਰ ਦੀ ਚਿਟਾਨ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਭਿਜਤਾ ਕਰਦੀ ਵਾ ਭੇਦਨ ਹੋਯਾਕਰਦੀ, (ਅਰੁ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਭੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੌਹਨ ਸੁਹਾਗਨ ਆਦ) ਅਨੇਕਾਂ ਉਪਾਵ ਕੀਤਿਆਂ ਓਸ ਵਿਚੋਂ 'ਧਾਨ ਪਾਨ'-ਅੰਨ ਦਾ ਪੱਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵਾ (ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਬਾਹ ਖਾਤ੍ਰ) ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਅਥ੍ਵਾ ਅੰਨ ਆਦ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਵਾ ਪਾਨਾਂ ਦੀ ਵਾੜੀ ਨਹੀਂ ਉਪਜਤਾ ਕਰਦੀ ॥

ਉਦਿਤ ਬਸੰਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਬਨਾਸਪਤੀ,
ਮਉਲੈ ਨ ਕਰੀਰ ਆਦਿ ਬੰਸ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਕੈ॥

ਅਰਥ-ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਉਦੇ(ਪ੍ਰਗਟ)ਹੋਯਾਂ ਸਭ ਹੀ ਬਨਾਸਪਤੀ (ਹਰਜੌਲ) ਖਿੜ ਮਉਲ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ 'ਆਦਿ'-ਧੁਰੋਂ ਬੰਸ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਕਾਰਣ

---

*ਪਾਨ ਦੇ ਅਰਥ ਪਾਣੀ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਅੰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਹੋਣ ਤੇਕੀਤੇ ਹਨ, ਸੋ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਝਰਨਿਆਂ ਯਾ ਦਰਯਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਕਲਨਾ ਸਮਝਕੇ ਕਿਸੇ ਇਹ ਖ਼ਯਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਣੀ, ਪਥਰਾਂ ਯਾ ਪਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਰਿਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤਹਿ ਅੰਦਰ ਅਸਗਾਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਯਾ ੨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੇਗ ਮਾਰਕੇ ਕਿਸੇ ਤਰੇੜ ਛਿਦਰ ਆਦ ਦਾ ਅਵਿਕਾਸ਼ ਪਾਕੇ ਬਾਹਰ ਫੁੱਟਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਾਨ-ਦੇ ਅਰਥ ਪਾਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਨ ਵਾਕੂੰ ਹੀ ਪੂਰਬੀ ਲੋਕ ਪਾਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਕਰਦੇ। ਇਸਲਈ ਦੇਸ਼ ਚਾਲੀ ਨੂੰ ਤੱਕਕੇ ਐਸਾ ਭੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥

ਕਰੀਰ ਦਾ ਬੂਟਾ ਨਹੀਂ ਮਉਲਜਾ (ਖਿੜਜਾ) ਕਰਦਾ ॥

ਸਿਹਜਾ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ ਨਿਸਫਲ ਬਾਂਝ ਬਧੂ,
ਹੋਇ ਨ ਅਧਾਨ ਦੁਖੇ ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਰਾਵ ਕੈ ॥

ਅਰਥ—ਸਿਹਜਾ ਸਮੇਂ ਪਤੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ (ਮੇਲ) ਪਾ ਕੇ (ਓਸ ਨੂੰ) ਬੰਧਜ ਇਸਤ੍ਰੀ ਭੋਗ ਦੀ (ਮ ਣਦੀ) ਭੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਸਦੇ ਅਧਾਨ (ਪੇਟ ਦਾ ਉਮੇਦਵਾਰੀ ਵਿਚ ਫੁਲਨਾਂ) ਨਹੀਂ ਹੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਦੁਖ ਅਰੁ ਦੁਬਿਧਾ (ਦੁਚਿਤਾਈ) ਨੂੰ ਦੁਰਾਯਾ (ਛਪਾਯਾ) ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਮਮ ਕਾਗ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਰਾਲ ਸਭਾ,
ਰਹਿਓ ਨਿਰਾਹਾਰ ਮੁਕਤਾਹਲ ਅਪਿਆਵ ਹੈ ॥੨੩੭॥

ਅਰਥ—ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ (ਕਾਮਨਾਂ—ਕਲਪਨਾਂਦਾ ਮਾਰਜਾਵਾ ਕੂੜਰੂਪਗੰਦ ਕੂੜੇਨਾਲ ਪਜਾਰ ਕਰਣਹਾਰਾ 'ਕਾਂ',ਮਰਾਲ ਸਭਾ(ਹੰਸਾਂ ਬਿਬੇਕੀਆਂਦੀਸਭਾ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅੰਦਰ ਬੈਠਕੇ ਭੀ ਨਿਰਾਹਾਰ (ਭੁੱਖਾ)ਹੀ ਰਿਹਾ, 'ਮੁਕਤਾਹਲ' = ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ (ਮੇਰੇ ਲਈ) ਅਪਿਆਵ (ਅਪੇਯ) ਪੀਨੋਂ ਛਕਨੋਂ ਅਜੋਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ।ਭਾਵ— ਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂਮਲ ਅਹਾਰ ਹੀ ਧੁਰਦਾਹੈ, ਤੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਓਸ ਲਈ ਨਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਨੋਂ ਨਿਖਿੱਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਭੁਖਾ ਰਿਹਾ ! ਬਿਬੇਕੀਆਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਅਰੁ ਲਾਭ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਜਾ ॥ ੨੩੭ ॥

ਉਲਾਂਭਾ ਕਿਸਨੂੰ ਦੇਈਏ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਮੰਦਾ, ਆਪੋ ਆਪਨਾ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਫਲਦਾ ਹੈ:—

ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਜੈਸੇ ਢੇਕੁਲੀ ਨਵਾਵੈ ਸੀਸ,
ਤਾਕੇ ਬਸਿ ਹੋਇ ਜਲੁ ਬੰਧਨ ਮੈ ਆਵਈ ॥

ਅਰਥ—ਦੇਖੋ! ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਚਿੱਤਅੰਦਰ ਕਪਟ ਦਾ ਪਜਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਢੀਂਗਲੀ (ਪਾਣੀ ਵੱਲ) ਸਿਰ ਨੂੰ ਝੁਕਾਯਾ ਕਰਦੀਹੈ । ਤੇ ਪਾਣੀ(ਓਸਦਾਸ੍ਵਾਗਤ—ਆਉ ਭਗਤ ਕਰਣ ਲਗਾਹੀ)ਓਸਦੇ(ਧੋਖੇ) ਅਧੀਨਹੋਕੇ(ਡੋਲ ਦੇ)ਬੰਨਣ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ਭਾਵ—ਭੈੜੀ ਅਸਗਾਹ ਸੋਮੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਭੀ ਅਪ੍ਰਾਧਹੋਕਮੌਂਦੀਹੈ॥

ਡਾਰਿ ਦੇਤ ਖੇਤ ਹੁਇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਸਫਲ ਤਾਤੇ,
ਆਪਿ ਨਿਹਫਲ ਪਾਛੈ ਏਤੜ ਉਕਤਾਵਈ ॥

ਅਰਥ—(ਇਥੇ ਹੀ ਉਹ ਢੀਂਗਲੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਉਸ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਕੇ ਭੀ) ਫੇਰ ਓਸ ਪਾਣੀ = ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, (ਉਹ ਭਲੇ ਸੁਭਾਵ ਕਾਰਣ) ਤਾਂਤੇ (ਤਿਸ ਤੋਂ) ਨਿਰਾਦਰ ਪਾਕੇ ਭੀ, ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਓਸ ਖੇਤ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਫੁਲਤ' ਹਰਜਾ ਭਰਜਾ ਤੇ ਸਫਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਢਿੰਗਲੀ (ਭੈੜੀ) ਪਿਛੋਂ ਨਿਹਫਲ (ਫੂਕੀ) ਰਹਿਕੇ, ਬੋਬ ਹੀ ਬੁਕਨ ਜੋਗੀ ਰਹਿ

ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਅਰਧ ਉਰਧ ਹੁਇ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਕੈ,
ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਅਬਿਕਾਰ ਨ ਮਿਟਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਅਨੁਕ੍ਰਮ = ਆਨੁਪੂਰਬ–ਪਹਿਲੀ ਵਾਕੂੰ ਹੀ ਮੁੜ ਮੁੜ (ਯਥਾਕ੍ਰਮ) ਉਪ੍ਰੋਥਲ਼ੀ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਹਾਂ ਦੇ ਗੇੜਾਂ ਵਿਚ (ਜਲ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ) ਪਰਉਪਕਾਰ (ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵ) ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤਜਾਗਜਾ ਕਰਦਾ, (ਤੇ ਢੀਂਗਲ਼ੀ ਉਪ੍ਰੋਥਲ਼ੀ) ਅਬਿਕਾਰ (ਅਪਕਾਰ) ਵਾਲੀ ਭੈੜੀ ਕਾਰ (ਭੇੜ–ਚਾਲੀ) ਨਹੀਂ ਛਡਜਾ ਕਰਦੀ ॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ,
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਦੁਖ ਪਾਵਈ ॥੨੩੮॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੇ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ 'ਅਸਾਧ'–(ਅਪਣੇ) ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਗਤੀ (ਦਸ਼ਾ–ਹਾਲਤ) ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਦੁਰਮਤਿ ਦੇ (ਪਜਾਰਣ) ਕਾਰਣ ਦੁਖ ਪੌਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ 'ਸਾਧ'–(ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ) ਸੁਭਾਵ ਮੂਜਬ ਹੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮਤਿ (ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ) ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੩੮ ॥

ਵੀਚਾਰ:–

"ਅਬਿਕਾਰ"–ਸਬਦ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਅਰਥ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਥੇ 'ਅਪਕਾਰ'–ਸਬਦ ਨੂੰ ਰੂਢਾ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਅਬਿਕਾਰ'–ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਉਚਾਰਜਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਸ਼ੁਧ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਕਜੋਂ ਕਿ 'ਅ'–ਅਕਾਰ ਅਖਜਰ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਅਲਪ, ਅਭਾਵ, ਅਨੁਕੰਪਾ, ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਵਾ ਭੇਦ–ਜਿਸਤੋਂ 'ਅ+ਬਿਕਾਰ' ਸਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:– ਵਿਕਾਰ ਭਰੀ ਅਨੁਕੰਪਾ, ਭੇਦ ਭਾਵੀ ਵਿਕਾਰ, ਵਾ ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਵਿਕਾਰ (ਪਹਲੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਵਿਕਾਰ), ਅਥਵਾ ਅਭਾਵ ਯਾ ਅਲਪ ਕਰਣ ਦੀ ਵਾਦੀ (ਬਾਣ) ॥–॥

ਇਸੇ ਨਮਿੱਤ ਨੂੰ ਪਾਕੇ ਹੀ, ਉਪਰ ਦੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਪਟ ਚਾਲੀਏ (ਭੇਖੀ) ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦੇ ਹਨ:–

ਜੈਸੇ ਤਉ ਕੁਚੀਲ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਅਤੀਤ ਮਾਖੀ,
ਰਾਖੀ ਨ ਰਹਿਤ ਜਾਇ ਬੈਠੇ ਇਛਾਚਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–'ਤਉ'–ਫੇਰ ਜੀਕੂੰ ਮਖੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕੁਚੀਲ (ਗੰਦੀ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਟਾਈ ਹੋਈ ਨਹੀਂ (ਹਟਕੀ) ਰਹਿੰਦੀ (ਸਗੋਂ) ਇਛਾ ਚਾਰੀ (ਆਪਹੁਦਰੀ ਹੋਈ = ਬਦੋ ਬਦੀ) ਹੀ (ਉਥੇ) ਜਾ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਏਕੂੰ ਹੀ ਅਨਅਧਿਕਾਰੀ ਕਪਟ ਚਾਲੀਏ ਲੋਕ ਭੀ ਬਦੋ ਬਦੀ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗ ਅੰਦਰ ਆਨ ਘੁਸਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਕੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕਜਾ ਕਰਦੇ) ॥

ਪੁਨਿ ਜਉ ਅਹਾਰ ਸਨਬੰਧ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੈ,

ਜਰੈ ਨ ਅਜਰ ਉਕਲੇਦ ਖੇਦ ਭਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਉਪ੍ਰੰਤ ਜੇਕਰ ਭੋਜਨ ਨਾਲ ਉਹ (ਕਿਤੇ ਅੰਦਰ) ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਵੇ (ਲੰਘ ਜਾਯ) ਤਾਂ ਅਜਰ (ਅਪਚ) ਹੋਣ ਕਾਰਣ 'ਜਰੈ ਨ'–ਪਚ ਨਹੀਂ ਸਕਯਾ ਕਰਦੀ (ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਉਸ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ ਨੂੰ ਭੀ) ਉਕਲੇਦ–ਬਾਹਰ ਉਛਾਲਕੇ ਭਾਰੀ ਖੇਦ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ(ਸੋ ਕਪਟੀ ਸਤਸੰਗੀ ਭੀ ਸਤਸੰਗਵਿਚੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕਦਾਚਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਪਾਤ੍ਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆ ਧਸਨ, ਤਾਂ ਈਰਖਾ ਬਖੀਲੀ ਆਦਿ ਕਰਦਿਆਂ ਗੜ ਬੜ ਹੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ) ॥

***ਬਧਿਕ ਬ੍ਰਿਧਾਨ ਜਿਉ ਉਦਿਆਨ ਮੈ ਟਾਟੀ ਦਿਖਾਇ,**
ਕਹੈ ਜੀਵ ਘਾਤ ਅਪ੍ਰਾਧ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਬਧਿਕ (ਫੰਧਕ-ਸ਼ਿਕਾਰੀ) (ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੰਬੰਧੀ)ਬਿਧਾਨ ਵਾ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਚਾਲੇ ਵਾਕੂੰ ਜੀਕੂੰ ਉਜਾੜਵਿਚ ਧੋਖੇ ਦੀ ਟੱਟੀ ਦਿਖਾਲਕੇ ਉਹ ਜੀਵ ਘਾਤ ਕਰਯਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਐਸੇ ਸਾਂਗ ਧਾਰੀ, ਆਪਣੇਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਵਾ ਸਾਧ ਦਿਖਾਲਕੇ, ਕੇਵਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠਗਿਆ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰੁ ਉਸੇਤਰਾਂ ਅਪ੍ਰਾਧ ਕਾਰਣ ਜਮ ਦੰਡ ਰੂਪ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ॥

ਹਿਰਦੈ ਬਿਲਾਉ ਅਰੁ ਨੈਨ ਬਗ ਧ੍ਯਾਨੀ ਪ੍ਰਾਣੀ
ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਦੇਹੀ ਅੰਤ ਹੋਯ ਦੁਖਾਰੀ ਹੈ ॥ ੨੩੯ ॥

ਅਰਥ–ਏਨਾਂ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀਆਂ (ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ) ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ (ਮਨੁੱਖਾਂ)ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤਾਂ ਚੂਹੇ ਲੋੜਾ ਵਾਲੀਆਂਬਿੱਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੀਬੀ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇਹਨ ਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਏਨਾਂ ਦੇ ਬਗਲ ਸਮਾਧੀਏ–ਐਹੋ ਜਿਹਾਂ 'ਦੇਹੀ'-ਦੇਹ ਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਹ ਅੰਤ ਨੂੰ (ਜਦ ਕਦ)ਦੁਖਯਾਰੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ-ਭਾਵ ਓੜਕ ਸਿਰ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਹੀ ਭੋਗਨਾ ਪਊ ॥ ੨੩੯ ॥

ਉਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪ੍ਰਚਲਿਤ:–

ਗਊ ਮੁਖ ਬਾਘ ਜੈਸੇ ਬਸੇ ਮ੍ਰਿਗਮਾਲ ਬਿਖੈ,
ਕੰਗਨਾ ਪਹਿਰ ਜਿਉ ਬਿਲਈਆ ਖਗ ਮੋਹਈ ॥

ਅਰਥ–ਜੀਕੂੰਮੂੰਹਦੇ ਮਿਠੇ ਗ੍ਰੀਬਗਊਵਰਗੇ,ਤੇ ਉਂਦ੍ਰਾਂ 'ਬਾਘ'–ਸ਼ੇਰ(ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ) ਮਿਰਗਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹੋਣ, ਅਥ੍ਵਾ (ਸੰਜਮ ਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਦਾ) ਗਾਨਾਂ ਬੰਨਕੇ ਬਿੱਲੀ ਜੀਕੂੰ ਪੰਛੀਆਂ (ਜਨੌਰਾਂ) ਨੂੰ ਭ੍ਰਮਾਵੇ ॥

ਜੈਸੇ ਬਗ ਧ੍ਯਾਨ ਧਾਰ ਕਰਤ ਅਹਾਰ ਮੀਨ,
ਗਨਿਕਾ ਸਿੰਗਾਰ ਸਾਜਿ ਬਿਭਚਾਰ ਜੋਹਈ ॥

---

*ਬਧਿਕ (ਫੰਧਕ) ਨਾਮ ਨਾਲ, ਵਿਧਾਨ(ਕਥਨ)ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ, ਐਸਾ ਮਾਯਾ ਲੁਬਧਕ (ਲੋਭੀ) ਪੁਰਖ ॥

ਅਰਥ–ਵਾ ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਬਗਲਾ ਅਖੀਆਂ ਮੀਟ ਮੀਟ ਕੇ ਮਛੀਆਂ ਨੂੰ ਠੱਗ ਠੱਗ ਭਛਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ–ਵੇਸ਼੍ਵਾ (ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਵਾਲੇ) ਸਿੰਗਾਰ ਨੂੰ (ਬਦਨ ਤੇ) ਸਜਾ ਸਜਾ ਕੇ ਪਾਪ ਕਰਮ ਨੂੰ ਹੀ 'ਜੋਹਈ'–ਤਾਂਘਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਪੰਚ ਬਟਵਾਰੋ ਭੇਖ ਧਾਰੀ ਜਿਉ ਸੰਘਾਤੀ ਹੋਇ,
ਅੰਤਿ ਫਾਸੀ ਡਾਰਿ ਮਾਰੇ ਦ੍ਰੋਹ ਕਰ ਦ੍ਰੋਹਈ॥

ਅਰਥ–'ਪੰਚ'–ਪੈਂਚ ਹੋਵੇ ਭੇਖ ਧਾਰੀ ਸਾਂਗੀ = ਕੇਵਲ ਬਣੌਟੀ) ਤੇ ਹੋਵੇ (ਅਸਲ ਵਿਚ) ਬਟਵਾਰੋ = ਰਾਹ ਮਾਰ, ਧਾੜਵੀ, ਜੀਕੂੰ ਉਹ ਦ੍ਰੋਹੀ (ਕਪਟੀ) ਛਲ ਕਪਟ ਕਰਕੇ ਸੰਘਾਤੀ = ਹਤਜਾਰਾ 'ਅੰਤਿ'–ਓੜਕ ਨੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਫਾਹ ਪਾਕੇ ਮਾਰ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ–ਸੰਘਾਤੀ = ਸਾਥੀ ਬਣਕੇ........॥

ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਕੈ ਮਿਲਤ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮੈ,
ਚੰਦਨ ਸੁਗੰਧ ਬਾਸ ਗਠੀਲੋ ਨ ਬੋਹਈ॥ ੨੪੦॥

ਅਰਥ–ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਕਪਟ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਆਣਕੇ ਰਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਪਾਪ ਬਾਸਨਾਂ ਮਈ ਗੰਢਾਂ ਨਾਲ ਗੁਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਵਿਨਾਹ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਓਸ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਵਾਲੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਹੀਂ ਮਹਕਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀ–ਭਾਵ,ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਪਰ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੨੪੦॥

ਪ੍ਰਸੰਗਾਂਤਰ ਤੇ ਮਨ ਆਦ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਕਹਿ ਮੁੜ ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਲ ਹੀ ਆਣ ਕੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ:–

ਆਦਿ ਹੀ ਅਧਾਨ ਬਿਖੈ ਹੋਇ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਣੀ,
ਮਾਸ ਦਸ ਗਨਤ ਹੀ ਗਨਤ ਬਿਹਾਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਪ੍ਰਾਣੀ = ਜੀਵ 'ਅਧਾਨ'–ਗਰਭ ਅੰਦਰ (ਔਣ ਸਾਰ) 'ਆਦਿ ਹੀ'–ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ 'ਹੋਇ ਨਿਰਮਾਨ'–ਦੀਨ (ਆਜਜ਼) ਬਣਕੇ ਯਾ ਆਤੁਰ ਆਯਾ ਹੋਯਾ (ਇਕ ਇਕ ਦਿਨ) ਗਿਣਦਿਆਂ ਗਿਣਦਿਆਂ, ਦਸ ਮਹੀਨੇ (ਇਸੇ ਤਰਾਂ) ਬਿਤਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਜਨਮਤ ਸੁਤ ਸਬ ਕੁਟੰਬ ਅਨੰਦ ਮਈ,
ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਗਨਤ ਬਿਤੀਤ ਨਿਸ ਪ੍ਰਾਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਤੇ ਜਦ ਉਹ) ਪੁਤ੍ਰ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਜੰਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਹੀ 'ਆਨੰਦ ਮਈ'–ਆਨੰਦ ਰੂਪ (ਖੁਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਨ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਅਰੁ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨਾਲ) ਰਾਤ, 'ਪ੍ਰਾਤ'–ਦਿਨ ਗਿਣਦਿਆਂ 'ਬਾਲ ਬੁਧਿ' = ਬਾਲਪੁਣਾ ਭੀ ਬਿਤਾ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਪੜਤ ਬਿਆਹੀਅਤਿ ਜੋਬਨ ਮੈ ਭੋਗ ਬਿਖੈ,

ਬਨਜ ਬਿਉਹਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਲਪਟਾਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਫੇਰ ਪੜ੍ਹਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਵਿਆਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਲੰਪਟ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਬਢਤਾ ਬਿਆਜ ਕਾਜ ਗਣਤ ਅਵਧ ਬੀਤੀ,
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਿਨ ਜਮਪੁਰ ਜਾਤ ਹੈ ॥ ੨੪੧ ॥

ਅਰਥ—(ਇਸੇ ਭਾਂਤ) 'ਕਾਜ' = ਕਾਰਜਾਂ—ਕੰਮਾਂ ਧੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਣਦਿਆਂ (ਚਿਤਾਰਦਿਆਂ ਚਿਤਾਰਦਿਆਂ) ਆਯੂ ਹੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ, ਇਸ ਜਨਮ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕ੍ਰਿਯਮਾਨ ਕਰਮਾਂ ਦਾ) ਬਜਾਜ (ਫਲ ਭੁਗਤਨਾਂ) ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ—ਇਕ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਧਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੁਜਕੇ (ਪਿਆ ਓੜਕ ਨੂੰ) ਪਛੁਤਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੪੧ ॥

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਖਾਤਰ ਅਨੰਤ ਦੁੱਖ ਭੀ ਜੇ ਸਹਣੇ ਪੈਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਬਅੰਤ ਸੁਖ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਿਹੂਨ ਮਹਾਂਨ ਦੁੱਖਰੂਪ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ:—

ਜੈਸੇ ਚਕਈ ਚਕਵਾ ਬੰਧਿਕ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਨੇ,
ਪਿੰਜਰੀ ਮੈਂ ਬਸੇ ਨਿਸਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਮਾਨੇ ਹੈਂ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਬੰਧਿਕ'—ਫੰਧਕ (ਚਿੜੀਮਾਰ) ਚਕਵੀ ਤੇ ਚਕਵੇ ਦੇ ਜੋੜੇ ਨੂੰ (ਫੜਕੇ) ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਇਕਠਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਭਰ ਦੀ ਫਸੌੜੀ (ਦੇ) ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਰਾਤ (ਇਕਠਿਆਂ) ਵਸਦੇ ਹੋਏ ਸੁਖ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਕਯੋਂਜੁ ਹੁਣ) ਧੁਰਾਹੂੰ ਰਾਤ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰ ਸਕਯਾ ਕਰਦਾ) ॥

ਕਹਤ ਪਰਸ ਪਰ ਕੋਟਿ ਸੁਰਜਨ ਵਾਰਉ,
***ਓਟ ਦੁਰਜਨ ਪੁਰ ਜਾਹਿ ਗਹਿ ਆਨੇ ਹੈ ॥**

ਅਰਥ—ਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਐਉਂ ਆਖਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਭਲਿਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਾਰਣੇ (ਕੁਰਬਾਨ) ਕਰ ਸਿੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਓਸ ਦੁਰਜਨ (ਬੁਰੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਉਪਰੋਂ ਜਿਸਨੇਕਿਸਾਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ(ਤੇ ਇਸ ਭਾਂਤਇਕਠਿਆਂ ਵੱਸਨ ਦਾ ਅਉਸਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ—ਆਪੋ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਕੋਟਿ"ਜੂਹ ਸਜਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰ ਸਿੱਟੀਏ (ਓਸ) ਦੁਸ਼੍ਟ ਦੀ "ਓਟ"—ਓਹਲੇ (ਪਿੰਜਰੇ) ਉਤੋਂ,ਜਿਸਨੇ ਸਾਨੂੰ

*ਓਟ = ਓਤ = ਓਸ, ਕਯੋਂਕਿ 'ਟ'—ਕਾਰ ਦਾ 'ਤ'—ਕਾਰ ਤੇ 'ਤ' ਕਾਰ ਦਾ 'ਟ'—ਕਾਰ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਟ ਦੇ ਓਤ ਬਣਜਾਂ—ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਸ ਭਾਖਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ 'ਓਸ' ॥

ੜ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ॥

ਸਿਮਰਣ ਮਾਤ੍ਰ ਕੋਟਿ ਆਪਦਾ ਸੰਪਦਾ ਕੋਟਿ,
ਸੰਪਦਾ ਆਪਦਾ ਕੋਟਿ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਜੇਕਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬਿਪਤੀ (ਕਸ਼੍ਰ) ਸਿਰ ਤੇ ਆਨ ਝੁੱਲਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਨੋ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸੰਪਤਾ (ਸੁਖ ਸਰੂਪ) ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ = ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਿਸਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਸੰਪਦਾ (ਸੁਖ ਦੀਆਂ ਵਿਭੂ-ਤੀਆਂ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਨੋ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਅਪਦਾ (ਮਹਾਨ ਦੁਖਰੂਪ ਹੀ) ਹਨ। ਭਾਵ—ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭਟਕਨਾਂ ਅੰਦਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪਚਪਚ ਮਰਦਾ ਮਨ ਜਦ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਦੇ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਮਰਣ ਦੇ ਸਹਾਈ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸੰਜਮ ਸਾਧਨ ਆਦ ਵਿਖੇ ਜੋ ਕਲੇਸ਼ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮ ਸੁਖ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਮੰਨਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਕੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਕੇ ਉਸ ਰੱਬੀ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬੰਚਿਤ ਰਖਣ ਹਾਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸੁਖ ਵਿਭੂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਰੂਪ ਅਤੇ ਤੁੱਛ ਮੰਨਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਸਤਿਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ,
ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥੨੪੨॥

ਅਰਥ—ਬਸ, ਉਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਏਹੋ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਤਜਨਾਮ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮ ਗਜਾਨ ਹੈ, ਅਰੁ ਸਤਿ-ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਤਿ = ਸਿਖਜਾ ਦਾ ਸਤਜ ਸਤਜ ਕਰਕੇ ਧਾਰਨਾ ਹੀ ਓਨਾਂ ਦਾ ਪਰਮ ਧਜਾਨ ਹੈ ॥ ੨੪੨ ॥

ਨਿਹੋਰਾ ਦੇਕੇ ਸ਼ੀਘਰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਪੁਨਿ ਕਤ ਪੰਚ ਤਤ ਮੇਲ ਖੇਲ ਹੋਇ ਕੈਸੇ,
ਭ੍ਰਮਤ ਅਨੇਕ ਜੋਨਿ ਕੁਟੰਬ ਸੰਜੋਗ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—'ਭ੍ਰਮਤ'—ਭਰਮਦਿਆਂ (ਭਟਕਦਿਆਂ) ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨਾਂ ਅੰਦਰ ਭੀ 'ਕੁਟੰਬ'—ਕੋੜਮੇ ਦਾ ਤਾਂ ਸੰਜੋਗ 'ਹੈ'—ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਪੁਨਿ ਕਤ'—ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ = ਹੁਣ ਵਾਕੂੰ, ਫੇਰ ਕਦ ਹੋਊ ਤੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਖੇਲ (ਐਉਂ ਦੀ ਰਚਨਾ) ਵਰਤੇਗੀ ? ਭਾਵ--ਇਹ ਦੁਰਲਭ ਸਮਾਂ ਛਲ ਜਾਵੇਗਾ ॥

ਪੁਨਿ ਕਤ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਨਿਰਮੋਲ ਹੋਇ,
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਰਸ ਕਸ ਭੋਗ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—"ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ"—ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਭੋਗ ਰੂਪ ਤੱਕਨਾਂ, ਤੇ ਸ਼ਬਦ (ਰਾਗ ਰੰਗ ਆਦ) ਸੁਨਣਾਂ ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਭੋਗ, ਸੁ ਰਤਿ (ਕਾਮ ਕ੍ਰੀੜਾ ਰੂਪ) ਤੁਚਾ ਦਾ ਭੋਗ, ਤਥਾ

ਰਸ ਕਸ = ਅਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚ ਲੈਣ ਵਾਲੇ (ਜੋ ਹੋਰ ਸ੍ਵਾਦ ਤੇ ਸੁਗੰਧੀ ਰੂਪ ਹਨ) ਸੋ ਰਸਨਾਂ ਨਾਸਾਂ ਆਦ ਦੇ ਭੋਗ ਹਨ (ਇਹ ਸਭ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੀ) ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ 'ਨਿਰਮੋਲ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਪੁਨ ਕਤ ਹੋਇ' ਅਰਥਾਤ ਅਮੋਲਕ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਫੇਰ ਕਦ ਹੋਵੇ(ਮਿਲੇਗਾ)? ਭਾਵ-ਇਹ ਅਮੋਲਕ,ਸਮਾਂ ਖੁੰਜਿਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਹੱਥ ਆਵੇ ਕਿ ਨਾਂ ॥

ਪੁਨ ਕਤ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਚਰਣ ਸਰਣ ਗੁਰ,
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਪ੍ਰੇਮ ਮਧੁ ਪ੍ਰਜੋਗ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸਤੇ ਭੀ ਵਧਕੇ ਜਦਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ)ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਤਥਾ ਸਿਮ੍ਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਪ੍ਰਜੋਗ'-ਸੰਜੋਗ (ਸਮਾਗਮ) ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਦਾ (ਅਉਸਰ ਮਿਲਯਾ) ਹੋਵੇ-ਇਹ ਫੇਰ ਕਦ (ਮਿਲੇਗਾ) ? ਭਾਵ,ਜੇ ਇਹ ਅਉਸਰ ਛਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ॥

ਸਫਲ ਜਨਮ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਚਾਖ,
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋਇ ਲੋਗ ਮੈਂ ਅਲੋਗ ਹੈ ॥੨੪੩॥

ਅਰਥ-ਤਾਂਤੇ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਚਾਖ'-ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਦੇ ਸੁਖ ਰੂਪ ਫਲ ਨੂੰ ਚੱਖਕੇ (ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ) ਅਪਨੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋਕੇ "ਲੋਗ ਮੈਂ ਅਲੋਗ ਹੈ"-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ (ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ) ਭੀ ਅਸੰਸਾਰੀ ਹੋ ਵਰਤੋ ॥ ੨੪੩ ॥

ਐਸਿਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ:-

ਰਚਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ,
ਚਿਤ੍ਰਹਿ ਚਿਤੈ ਚਿਤੈ ਚਿਤੇਰਾ ਉਰ ਆਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਇਹ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਰੂਪ ਜੋ ਚਲਿਤ੍ਰ (ਵਿਸ਼੍ਵਾ = ਕਾਰਾ) ਹੈ, ਸੋ 'ਬਿਸਮ'-ਹਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨੇ (ਅਚਰਜ ਭਾਵ) ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਇਸ ਭਾਂਤ) ਇਸ ਚਿਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਚਿਤੈ ਚਿਤੈ'-ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ (ਤਕਦਿਆਂ ਤਕਦਿਆਂ) ਇਸਦੇ ਚਿਤੇਰੇ = ਚਿਤਰਨ ਹਾਰੇ (ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਾਦਰ) ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲਯਾਂਦੇ (ਨਿਸਚਾ ਧਾਰਦੇ) ਹਨ। ਭਾਵ,ਗੁਰਮੁਖ ਐਸੇ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਮੇਕ,
ਸੁਨਿ ਧੁਨਿ ਜੰਤ੍ਰ ਜੰਤ੍ਰ ਧਾਰੀ ਉਨਮਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ-ਬਚਨ = ਬਾਣੀ ਦੇ ਬਿਬੇਕ (ਵੀਚਾਰ) ਦੀ ਟੇਕ (ਓਟ) ਵਿਚ ਇਕੋ ਸੂਤ੍ਰ ਸੱਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸਭ ਵਿਖੇ ਮਿਲੀ(ਰਮੀ)ਹੋਈ ਜਾਣਕੇ ਹਰ ਧੁਨੀ(ਆਵਾਜ਼)ਨੂੰ

ਸੁਣਕੇ ਐਉਂ ਇੱਕ ਰੂਪ ਉਨਮਾਨ ਕਰਦੇ(ਮੰਨਦੇ ਹਨ,ਜੀਕੂੰ ਜੰਤ੍ਰ(ਵਾਜੇ)ਦੀ ਤੇ ਜੰਤ੍ਰ ਧਾਰੀ(ਵਾਜਾਵਜੌਣਹਾਰੇ)ਦੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਇਕ ਰੂਪ ਹੀ ਉਨਮਾਨਕਰੀਦਾ ਹੈ॥

ਅਸਨ ਬਸਨ ਧਨ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ,
ਕਰੁਨਾ ਨਿਧਾਨ ਸੁਖਦਾਈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–ਭੋਜਨ, ਬਸਤ੍ਰ, ਧਨ ਤਥਾ ਸਮੂਹ ਨਿਧੀਆਂ (ਪਦਾਰਥਾਂ) ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਦਾਤਾ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਛਾਨਦੇ ਹਨ–ਭਾਵ,ਵਾਹਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਸ ਦੀ ਓਟ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਧਾਰਦੇ ਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ॥

ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸ੍ਰੋਤਾ ਦਾਤਾ ਭੁਗਤਾ ਸ੍ਰਬਗਿ,
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਾਨੀਐ ॥੨੪੪॥

ਅਰਥ–ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਇਹ ਕਿ ਕਥਨ ਹਾਰਾ, ਵਖਯਾਨ ਕਰਤਾ (ਨਿਰਣਾ ਕਰਣ ਵਾਲਾ) ਸੁਣਣ ਹਾਰਾ (ਸ੍ਰੋਤਾ) ਵਾ ਦਾਤਾ ਭੁਗਤਾ (ਭੋਗਨ ਹਾਰਾ) ਸਰਬਗਤ (ਸਰਬ ਬਯਾਪੀ) ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ (ਗੁਰਮੁਖ) ਜਾਣਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੪੪ ॥

ਉਸੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪੁਨ: ਕਥਨ:–

ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਣ ਮੁਖਿ ਨਾਸਿਕਾ ਹਸਤ ਪਗ,
ਚਿਹਨ ਅਨੇਕ ਮਨ ਮੇਕ ਜੈਸੇ ਜਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–ਨੇਤ੍ਰ, ਕੰਨ, ਮੂੰਹ (ਰਸਨਾਂ), ਨਾਸਾਂ, ਹੱਥ ਤਥਾ ਪੈਰ (ਆਦਿਕ) ਚਿਹਨ = ਅੰਗ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਹਨ (ਪ੍ਰੰਤੂ) ਮਨ ਏਨਾਂ (ਅਨੇਕਾਂ) ਵਿਚ ਜੀਕੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੋਯਾ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ ॥

ਅੰਗ ਅੰਗ ਪੁਸ਼੍ਟ ਤੁਸ਼੍ਟਮਾਨ ਹੋਤ ਜੈਸੇ,
ਏਕ ਮੁਖਿ ਸ੍ਵਾਦ ਰਸ ਅਰਪਤਿ ਆਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–ਅੰਗ ਅੰਗ (ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦਾ) ਪੁਸ਼੍ਟ(ਪੀਡਾ = ਪੱਕਾ ਗੰਢਿਆ ਹੋਯਾ, ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਤੁਸ਼੍ਟਮਾਨ (ਪ੍ਰਸੰਨ–ਪ੍ਰਫੁਲਤ–ਫੁਲਾਰਦਾਰ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਰਸਾਂ (ਪਦਾਰਥਾਂ) ਦੇ ਆਣ ਅਰਪਿਆਂ ॥ (ਇਕ ਦੇ ਅਧੀਨ ਐਕੂੰ ਠਾਠ ਨਿਭਦਾ ਹੈ) ॥

ਮੂਲ ਏਕ ਸ਼ਾਖਾ ਪਤ੍ਰਸ਼ਾਖਾ ਜਲ ਜਿਉ ਅਨੇਕ,
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਜਾਵਦੇਕ ਉਰ ਆਨੀਐ ॥

ਅਰਥ–'ਜਿਉ' ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਇਕ ਮੁੱਢ ਨੂੰ ਜਲ ਦਿੱਤਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਖਾਂ (ਟਾਹਣਾਂ) ਤੇ ਪਰਸ਼ਾਖਾਂ (ਟਾਹਣੀਆਂ) ਨੂੰ (ਸੁਤੇ ਹੀ)ਪ੍ਰਯਜਾਇਆਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ 'ਜਾਵਦੇਕ'–ਜਿਥੋਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਭੀ ਕੁਛ(ਪਸਾਰਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਆ ਰਿਹਾ)

ਹੈ, ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ 'ਬਿਬੇਕ'-ਬਿਬ (ਦ੍ਵੈਤ-ਅਨੇਕਤਾ) ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ (ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ) ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮਝੋ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਦਰਪਨ ਦੇਖੀਅਤਿ ਆਪਾ ਆਪ,
ਆਤਮ ਅਵੇਸ਼ ਪਰਮਾਤਮ ਗਿਆਨੀਐ ॥੨੪੫॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਖ ਆਤਮੇ (ਆਪੇ) ਵਿਚ ਅਵੇਸ਼ ਪਾਕੇ (ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੋ) ਆਪੇ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਪਰਤੋ ਸੀਸ਼ੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖਦਾ ਹੋਯਾ (ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ) ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ "ਗਿਆਨੀਐ" ਜਾਣਿਆ-ਤਕਿੱਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੪੫ ॥

੧੨/੪੬ ਤੇ ੧੩/੪੭ ਅੰਕ ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜੀਕੂੰ ਪਿਛੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਛਤ੍ਰ ਪਤੀ ਨਿਰੂਪਣਾ ਸੀ, ਓਹੀ ਬਾਤ ਮੁੜ ਇਥੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਾਕੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਲਈ ਸਮਰਣ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ:-

ਜਤ ਸਤ ਸਿੰਘਾਸਨ ਸਹਜ ਸੰਤੋਖ ਮੰਤ੍ਰੀ,
ਧਰਮ ਧੀਰਜ ਧੁਜਾ ਅਬਿਚਲ ਰਾਜ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਤ (ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ) ਦ੍ਵਾਰੇ ਹੀ ਸਤ ਪਾਲਨ ਦਾ ਵਿਸ਼੍ਵਾਸ, ਅਥ੍ਵਾ, ਸਤ ਦੀ ਸਤਜ ਸਰੂਪੀ ਪ੍ਰਤਿਗਜਾ ਨਿਬਾਹਨੀ, ਇਹ ਓਨਾਂਦੀਇਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਥਾਨਾ ਰੂਪ (ਸਿੰਘਾਸਨ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਧਾਰ ਲੈਣਾ ਵਾ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਵਰਤਨਾਂ ਇਹ ਓਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਸਲਾਹਕਾਰ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰੇ ਰਖਣ ਵਿਚ ਧੀਰਜ ਨਾਂ ਤਜਾਗਨੀ (ਇਹ ਓਨਾਂ ਦੇ ਦਿਬਜ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ) ਧੁਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਐਸਾ ਓਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਅਬਿਚਲ ਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਿਵਨਗਰੀ ਨਿਵਾਸ ਦਇਆ ਦੁਲਹਨੀ ਮਿਲੀ,
ਭਾਗ ਤਉ ਭੰਡਾਰੀ ਭਾਉ ਭੋਜਨ ਸਕਾਜ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਾਸੇ ਦੀ ਠੌਰ-ਸੁਖਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟ ਵਾ ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਅਸਥਾਨ (ਆਨੰਦ ਦਾ ਮੰਡਲ) ਜਿਥੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪੁਰਖ ਅਫੁਰ ਹੋਕੇ ਬੋਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਐਸੀ ਸ਼ਿਵਨਗਰੀ ਵਿਖੇ ਓਨਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ ਦਯਾ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਧੰਗੀ ਸਮਾਨ ਸਦਾ ਮਿਲੀ ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਓਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਸਾ ਅੰਗ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 'ਤਉ'-ਉਪ੍ਰੰਤ ਭਾਗ (ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਰਮ) ਓਨਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰੀ (ਖਜ਼ਾਨਚੀ = ਤੋਸ਼ੇ ਖਾਨੀਆ), ਅਤੇ ਭਾਉ (ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤ) ਉਸਦਾ ਭੋਜਨ 'ਸਕਾਜ'-ਸਕਾਰਥਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ ਬੀਚਾਰ ਪਰਮਾਰਥ ਕੈ ਰਾਜਨੀਤਿ,
ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਛਿਮਾ ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਛਬਿ ਛਾਜ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਅਰਥ (ਸਿਧਾਂਤ-ਪ੍ਰਯੋਜਨ) ਅਨੁਸਾਰ 'ਬੀਚਾਰ' = ਵਿਚਰਨਾ-ਵਰਤਣਾ ਓਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਉਹ ਛਤ੍ਰ ਪਤੀ

(ਮਹਾਰਾਜੇ)ਛਿਮਾਂ(ਸਹਾਰੇ)ਦੇ ਛਤ੍ਰ ਦੀ ਸਾਇਆ ਹੇਠ'ਛਬਿ'—ਸੋਭਾ ਕਰਕੇ'ਛਾਜੇ'—ਸੋਭੇ ਹੋਏ (ਸੁਭਾਯਮਾਨ) ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਆਨੰਦ ਸਮੂਹ ਸੁਖ ਸਾਂਤਿ ਪਰਜਾ ਪ੍ਰਸੰਨਿ,
ਜਗ ਮਗ ਜੋਤਿ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ ਬਾਜ ਹੈ ॥ ੨੪੬ ॥

ਅਰਥ—'ਸਮੂਹ'—ਸਰਬ ਠੌਰ ਜੜ੍ਹ ਜੰਗਮ ਵਿਖੇ ਆਨੰਦ ਰੂਪ ਰਮਯਾ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਸਚਾ,ਓਨਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,ਅਰੁ ਸਰਣਾਗਤਾਂ (ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਖਣਾ,ਵਾ ਓਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਣਾ, ਇਹ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਜਗਮਗਾਹਟ ਓਨਾਂ ਦੇ ਘਟ ਜੋਤ ਜਗਯਾ ਕਰਦੀ (ਭਾਵ—ਆਰਤੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ,ਅਰੁ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦਾ ਜੰਜੈ ਕਾਰ ਇਹ ਓਨਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਵਾਜੇ ਵਜਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਐਸੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੰਜੁਕ੍ਤ ਉਹ ਸੱਚੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ) ॥ ੨੪੬ ॥

ਇਹ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਦਵੀ ਕੀਕੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੁੜ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕ੍ਰਮ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨਃ—

ਪਾਂਚੋਂ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਚਕ੍ਰ ਖਟ ਭੇਦਿ ਚਕ੍ਰਵੈ ਕਹਾਏ,
ਉਲੰਘਿ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਜਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਭੂਚਰੀ, ਖੇਚਰੀ, ਚਾਚਰੀ, *ਸਾਂਭਵੀ,ਉਨਮਨੀ ਇਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਦ੍ਵਾਰਾ (ਮੂਲਾਧਾਰ, ਸ੍ਵਾਧਿਸ਼੍ਠਾਨ, ਮਣੀਪੂਰ, ਅਨਾਹਤ, ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਅਰੁ ਆਗਯਾ,ਏਨਾਂ)ਛੀਆਂ ਚਕ੍ਰਾਂ ਨੂੰ'ਭੇਦਿ'—ਬਧਨ ਕਰਕੇ,ਗੁਰਮੁਖ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਵਤ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪੀ (ਅਕੰਟਕ = ਸਰਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਅਜ਼ਾਦ—ਮੁਕਤ) ਕਹੌਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ—ਸੰਤ ਪਦ ਨੂੰ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਾਥ ਹੀ ਇੜਾ ਪਿੰਗਲਾ ਸੁਰ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਸੁਖਮਣਾ ਸੁਰ ਦੇ ਸਾਧਕੇ (ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਸਥਾਨ ਰੂਪ) ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਘਾਟ (ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਘਾਟ) ਨੂੰ ਭੀ ਧਯਾਨ ਬਲ ਕਰਕੇ ਉਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,ਤੇ ਇਉਂ ਗੁਰਮੁਖ 'ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ'—ਤ੍ਰਿਕੋਣੇ ਅਕਾਰ ਚਕ੍ਰ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜਦਾ ਹੈ (ਉਤਪਤੀ, ਪਾਲਨਾਂ ਤਥਾ ਸੰਘਾਰ ਕਾਰਿਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਥੇ ਗੁਰਮੁਖ)ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਜਾਨਣ ਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਨਵ ਘਰ ਜੀਤਿ ਨਿਜ ਆਸਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਮੈਂ,
ਨਗਰ ਅਗਮ ਪੁਰ ਜਾਇ ਠਹਿਰਾਨੇ ਹੈ ॥

---

*ਸਾਂਭਵੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅਗੋਚਰੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਭੀ ਇਸਨੂੰ ਉਚਾਰਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਤਾਂ ਅਨੰਤ ਹਨ ਪਰ ਅਵਸ਼੍ਯਕ ਉਪਯੋਗੀ ਜਾਣਕੇ ਮੁੱਖ ਵਾਸਤਾ ਇਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਇਉਂ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰਲੇ ਬਾਹਰ ਮੁਖ਼ੀ ਪਾਸੇ ਸਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ-ਜੋ ਨੇਤ੍ਰ, ਨਾਸਾਂ, ਕੰਨ, ਮੁਖ ਤਥਾ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਦੇ ਦ੍ਵਾਰ ਰੂਪ ਨੌਂ ਗੋਲਕ ਹਨ, ਏਨਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਕੇ, 'ਨਿਜ'-ਆਪਣਾ (ਆਪੇ ਦਾ) ਜੋ ਆਸਨ ਇਸਥਿਤੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ) ਤਿਸ ਸਿੰਘਾਸਨ ਰੂਪ ਦਸਮਦ੍ਵਾਰ ਵਿਖੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਹਸ੍ਰਾਰ ਵਾ ਸਹੰਸ੍ਰਦਲ ਕਮਲ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ-ਉਸ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਐਸਾ ਹੀ ਉਥੋਂ ਭੀ ਅਭ੍ਯਾਸ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਅਗੰਮ ਪੁਰ (ਬੇਗੰਮ ਸਥਾਨ) ਪਰਮਾਨੰਦ ਪਦ ਵਿਖੇ ਜਾ ਸਮਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਆਨ ਸਰ ਤ੍ਯਾਗ ਮਾਨਸਰ ਨਿਹਚਲ ਹੰਸ,
ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਬਿਸਮਾਹਿ ਬਿਸਮਾਨੇ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸਹਸ੍ਰਾਰ ਚਕ੍ਰ ਰੂਪ ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪੁਜਕੇ (ਸਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਰੂਪ) ਹੋਰਨਾਂ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਸਰਨਾਂ (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ, ਮਨ ਦੇ ਬੇਗ ਨਾਲ ਚਲਾਯਮਾਨ ਹੋ ਵਰਤਨਾਂ ਤ੍ਯਾਗਕੇ, ਮਨ ਜਿਥੋਂ ਸਰਦਾ (ਪ੍ਰਗਟਦਾ) ਹੈ, ਉਸ ਮਾਨ-ਸ੍ਰੋਵਰ (ਸੁੰਨ ਸ੍ਰੋਵਰ) ਦਾ ਨਿਹਚਲ (ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਵਾਸੀ) ਹੰਸ (ਪੂਰਣ ਸਿੱਖ) ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ 'ਬਿਸਮਾਹਿ ਬਿਸਮਾਨੇ'-ਅਚਰਜਤਾ ਨੂੰ ਭੀ ਅਚਰਜ ਕਰਣ ਹਾਰੇ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ = ਪਰਮ ਤੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਗਗਨ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ,
ਬਾਜਤ ਨੀਸਾਨ ਗ੍ਯਾਨ ਧ੍ਯਾਨ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ ॥੨੪੭॥

ਅਰਥ--ਜਿਸ ਪਰਮ ਤਤ੍ਵ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਪਦ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਉਨਮੱਤ ਹੋਯਾ ਇਹ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ 'ਗਗਨ'--ਪਰਮ ਆਕਾਸ਼ ਅਗੰਮ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦੇ 'ਨੀਸਾਨ'--ਨਗਾਰੇ ਵਜਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਅਗੇ ਸਭ ਗ੍ਯਾਨ ਧ੍ਯਾਨ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਬਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ੨੪੬ ॥

ਵੀਚਾਰਃ-

ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਪਿੰਡੀ ਮੰਡਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਮੂਲਾਧਾਰ ਆਦਿ ਛੀ ਚਕ੍ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਭਾਵੀ ਮਾਂਸਲ ਕਿੰਗ੍ਰੇਦਾਰ ਮਾਸ ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਵਾਂਸ ਦੀਆਂ ਪੋਰੀਆਂ ਸਮਾਨ ਇਹ ਇਕ ਸੁਖਮਣਾ ਨਾਮੀ ਨਾੜੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਰਤੀ (ਮਾਨੋ) ਪੋਰ ਯਾ ਅੱਡੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਇਨਾਂ ਟਿਕਾ-ਣਿਆਂ ਉਪਰ ਪਿੰਡੀ) ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਲਈ ਸੁਰਤ ਦੌਰਾ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਗ੍ਯਾ ਚਕ੍ਰ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡੀ ਚਕ੍ਰ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਹਰ ਇਕ ਚਕ੍ਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਤੇਜ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਨਾਂ ਚਕ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਧਿਸ਼੍ਟਾਤਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਭੀ ਨਜ਼ਾਰੀਆਂ ਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਰੀਰ ਭਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਗੇੜ ਪ੍ਰਾਣ ਕਲਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੁਰਤ ਲਗਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿਧੀ ਰਤ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਜਿਆਂ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਭੰਨਕੇ--ਭਾਵ--ਨਿਜ ਘਰ ਵਿਚ ਪੁਜਨ ਦੀਆਂ ਇਨਾਂ

ਮਜਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰਚੀਰਕੇਵਾਹਗੁਰੂਦੇਦਰਬਾਰਪੁਜਨਦੀਜੁਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪ੍ਤ ਹੋਯਾਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਜੁਗਤੀ ਦੇ ਪਾਲਨ ਕਰਣ ਵਿਖੇ ਅਨੰਤ ਵਿਘਨ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਘਨਾਂ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਖਾਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮੁਦ੍ਰਾ ਸਾਧਨਾਂ ਸਾਧਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁਦ੍ਰਾ ਨਾਮ = ਮੋਹਰ ਦਾ ਵਾ ਮੁੰਦਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਭ੍ਯਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਬਨਾਣ ਲਈ ਨੇਤ੍ਰ, ਨਾਸਿਕਾ, ਰਸਨਾਂ ਅਰੁ ਉਂਗਲੀਆਂ ਆਦਿ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਦਸ਼ਾ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਨ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਅੰਤਰਮੁਖ ਪਲਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੁਰਤ ਉਨ੍ਹ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੀਰਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਪਿੰਡੀ ਮੰਡਲ (ਹੱਦ) ਨੂੰ ਤਯਾਗਕੇ 'ਸਹਸ੍ਰਾਰ'--ਰੂਪ ਖਟ ਚਕ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਪਦ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਪੁਜਦੀ ਹੈ,ਅਰੁ ਫੇਰ ਓਸ ਨੂੰ ਭੀ (ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਭ੍ਯਾਸਦੀ ਹੋਈ) ਤਯਾ-ਗਕੇ ਉਸਤੋਂ ਪਾਰ ਪਦ--ਅਪਰੰਪਰ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਥੇ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਸੂਚਨਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਹਰਾਜ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀ ਪਾਣ ਸੰਗਲੀ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਟਿਪਣੀ ਟੀਕਾ ਵੇਖੋ॥ ਗਯਾਨੀ ਲੋਕ ਇਨਾਂ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਕਹਿਕੇ ਛਡੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਦਾ ਲੋਪ ਹੋਯਾ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ॥--॥

ਕਿਹੜਿਆਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤਾਂ ਵਾਲੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ–ਦੱਸਕੇ, ਇਹ ਯੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਨਹੀਂ ਸਗਮਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਬਿਹੰਗਮ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਹਲ ਕਰਕੇ ਐਉਂ ਨਿਰੂਪਣਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:–

ਅਵਘਟਿ ਉਤਰਿ ਸਰੋਵਰਿ ਮਜਨ ਕਰੈ,
ਜਪਤ ਅਜਪਾ ਜਾਪੁ ਅਨਭੈ ਅਭ੍ਯਾਸੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਉਲਟੇ ਘਟਿ "ਉਤਰਿ"–ਉਤਾਰਾ ਲੈਕੇ–ਸਾਂਤਿ ਸਰੋਵਰ (ਸ਼ੂੰਨ ਸ੍ਰੋਵਰ–ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ) ਵਾ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਮਾਨਸਰ ਵਿਖੇ ਸਨਾਨ ਕਰੇ। (ਮਜਨ ਦੇ ਮਗਨ ਅਰਥ ਕੀਤਿਆਂ) ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਉਥੇ ਮਗਨ ਕਰੇ ਵਾ ਲਿਵ ਲਗਾਵੇ–ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਜਪਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ, (ਤਾਂ) ਅਨੁਭੈ (ਅਨੁਭਵੀ ਅਵਸਥਾ) ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸੀ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ॥

ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਬਰਖਾ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਸ,
ਜਗ ਮਗ ਜੋਤਿ ਅਨਹਦ ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਰਸ ਅਪਾਰ ਧਾਰਾ(ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸਦੀ) ਬਰਸਨ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦੀਹੈ,ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ(ਪ੍ਰਾਣ ਪਿੰਡ ਰੂਪ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸਨੂੰ ਤਯਾਗਕੇ) ਅਕਾਸ (ਬ੍ਰਹਮਾਂਡੀ ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ) ਬਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ–ਅਥ੍ਵਾ ਇਸਸਰੀਰ ਵਾ ਇਸ ਲੋਕ ਦੀਆਂ ਬਾਸਨਾਂ ਨੂੰ ਤਯਾਗਕੇ ਪਰਲੋਕ ਸੰਬੰਧੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ

ਪ੍ਰਾਯਣੀ) ਬਾਸਨਾਂ (ਉਤਕੰਠਾ) ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗ ਮਗ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੰਮੀ ਵਿਬਜ ਧੁਨੀ ਦਾ 'ਅਬਿਨਾਸੀ'-ਇਕ ਰਸ ਨਾਦ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਆਤਮ ਅਵੇਸ਼ ਪਰਮਾਤਮ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ,
ਅਧ੍ਯਾਤਮ ਗ੍ਯਾਨ ਧ੍ਯਾਨ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਿਧਿ ਦਾਸੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਦੇ ਸਹਾਰੇ (ਪਹਿਲੇ) ਆਪੇ ਵਿਚ ਆਵੇਸ਼ (ਸਮਾਈ) ਪਾਕੇ ਭਾਵ--ਨਿਜ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲਗੌਂਦਾ ਲਗੌਂਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾ ਜਾਯਾ (ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਯਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਸ਼੍ਰੇ ਕਰਣਵਾਲਾ ਅਧ੍ਯਾਤਮ ਗ੍ਯਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਇਸਦੇ ਧ੍ਯਾਨ (ਅਨਭਉ) ਵਿਚ ਜ੍ਯੋਂਕਾ ਤ੍ਯੋਂ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਮੂਹ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਅਰੁ ਨਿਧੀਆਂ ਗੋੱਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ ਜਾਨੀ,
ਸਲਿਲ ਕਮਲ ਗਤਿ ਮਾਯਾ ਮੈ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ॥੨੪੯॥

ਅਰਥ-ਸੋ ਜਿਨਾਂ ਐਸਿਆਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ 'ਜਗ ਜੀਵਨ'-ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ (ਇਉਂ ਜੁੜਨ ਦੀ) ਜੁਗਤੀ ਜਾਨੀ (ਜਾਣ ਲਈ) ਹੈ, ਉਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਸਮੂਹ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸ ਹੋਕੇ ਮਾਯਾ (ਸੰਸਾਰੀ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ) ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਭੀ ਜਲ ਕਮਲ ਵਾਕੂੰ 'ਉਦਾਸੀ'-ਅਲੇਪ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੪੯ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਖਾ ਵਿਚ 'ਘਟ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਇਸਦੀ ਬਨੌਟ ਬਿਲਕੁਲ ਘੜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਹੀ ਘੜੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਸੇਧ ਵਿਚ ਖੜਿਆਂ ਹੋਕੇ-ਬਾਹਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਪਣੇ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਕੀਤਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਧੜ ਪ੍ਰਯੰਤ ਸਰੀਰ ਦਾ ਆਕਾਰ ਜ੍ਯੋਂਕਾ ਤ੍ਯੋਂ ਇਕ ਘੜੇ ਵਾ ਮੱਟ ਸਮਾਨ ਹੈ-ਇਉਂ ਇਹ ਪਿੰਡੀ ਮੰਡਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੋਯਾ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿੰਡ ਰੂਪ ਹੇਠਲਾ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸਿਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗੋਲਾ ਕਾਰ ਸਮੇਤ ਜੋ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਭਾਗ ਹੈ, ਉਹ ਉਪਰਲਾ ਘਟ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮੰਡੀ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਸਥਾਨ ਰੂਪ ਊਰਧ ਚਕ੍ਰ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ 'ਅਵਿਘਟ' ਰੂਪੀ ਉਲਟੇ ਘਟ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਤੀ ਕਰਕੇ ਮਗਨ ਹੋਵੇ-ਐਸਾ ਭਾਵ ਹੈ ॥

'ਅਜਪਾ ਜਾਪ' = ਦੀ ਵ੍ਯਾਖ੍ਯਾ ਕਈਆਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਕਰਦੇਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਥੇ ਸ੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਸ੍ਵਾਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਲੋਮ ਪ੍ਰਤਿਲੋਮ ਰੂਪਾ ਨਾਮ ਅਭ੍ਯਾਸ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ ਤੇ ਅਸਲ ਮਰਮ ਹੈ ਹੀ ਇਸੇ ਵਿਖੇ ॥-॥

ਐਸੀ ਮਹਾਂਨ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਕਮਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ

ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੁੜ ਅਪਣੇ ਲਖਸ਼ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਚਰਣ ਕਮਲ ਸਰਣਿ ਗੁਰ ਕੰਚਨ ਭਏ ਮਨੂਰ,
ਕੰਚਨ ਪਾਰਸ ਭਏ ਪਾਰਸ ਪਰਸਿਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਆਂ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਸਰਣਿ ਵਿਚ ਆਯਾਂ ਮਨੂਰ ਵਾਕੂੰ ਅੰਦਰ ਦੇ ਜੰਗਾਲ ਛਾਪੇ ਵਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਮਲੀਨ (ਮੈਲੇ) ਮਨਵਾਲੇ (ਊਣਤਾਈਆਂ ਭਰੇ ਚਿੱਤ) ਸ੍ਵਰਣ ਵਤ ਤੇਜਸ੍ਵੀ (ਸ਼ੁੱਧ) ਭਾਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੇ (ਉਤਮ ਪੁਰਖ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹੀ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਾ ਕੇ ਪਾਰਸ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਚਰਨ ਰੂਪ ਸਪਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ, ਸ੍ਵਰਣ ਭਾਵੋਂ (ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਦਰਜਿਓਂ) ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਪਾਰਸ ਹੀ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ-ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈਕੇ ਉਪਦੇਸ਼੍ਟਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ॥

ਬਾਇਸ ਭਏ ਹੈ ਹੰਸ ਹੰਸ ਤੇ ਪਰਮ ਹੰਸ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਸੁ ਰਸਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਯਾ ਐਉਂ ਆਖੋ ਕਿ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਰਸ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਵਿਖ੍ਯ ਰੂਪ ਮਲ ਭੋਜੀ ਬਾਯਸ (ਕਾਂ, ਹੰਸ-ਬਿਬੇਕੀ) ਤੇ ਹੰਸ ਤੋਂ ਫੇਰ ਪਰਮ ਹੰਸ (ਪਰਮ ਬਿਬੇਕੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਸੇਬਲ ਸਕਲ ਫਲ ਸਕਲ ਸੁਬਾਸ ਬਾਂਸ,
ਸੂਕਰੀ ਸੈਂ ਕਾਮਧੇਨੁ ਕਰੁਣਾ ਬਰਸਕੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਥਵਾ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਰੋਸਾਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਬਲ ਸਰੂਪੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਭਾਵੋਂ, ਫਲ ਦਾਰ (ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਸੰਪੰਨ ਜਿੰਦਗੀ ਵਾਲੇ), ਅਤੇ ਬਾਸਨਾਂ ਗੁਸ੍ਸ ਵਾ ਹੰਕਾਰੀ ਸੁਭਾਵ ਵਾਨ ਵਾਂਸ ਪਣਿਓਂ ਉਹ ਨਿਰਅਭਿਮਾਨਤਾ ਵਾ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਸੰਪੰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਰੁ ਮਲ ਭੋਗੀ-ਸਦੀਵ ਮਲੀਨ ਰਹਣ ਹਾਰੀ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬੁਧੀ, ਕਾਮਧੇਨੁ = ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਸਾਧਨ ਹਾਰੀ ਪਰਉਪਕਾਰਣੀ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਚਰਣ ਰਜ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧ ਬੋਧ,
ਲੋਗ ਬੇਦ ਗਿਆਨ ਕੋਟਿ ਬਿਸਮ ਨਮਸਕੈ ॥੨੪੯॥

ਅਰਥ-ਤਾਤਪਰਜ ਕੀਹ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਅਗਾਧ (ਅਥਾਹ) ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਲੌਕਿਕ ਵੈਦਿਕ ਗਯਾਨ ਹਰਾਨ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੪੯ ॥

ਉਕ੍ਤ ਮਹਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੜ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਐਸ ਤਰਾਂ ਫਲਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ? ਦਸਦੇ ਹਨ:-

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਅਸਚਰਜ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਬਿਸਮਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਅਸਚਰਜ (ਇਸ ਮਹਮਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਸਾਰ) ਅਸ-ਚਰਜਮਈ (ਅਚਰਜ ਰੂਪ) ਹੀ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਹਰਾਨੀਆਂ ਹਰਾਨਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਦਭੁਤ ਹੋਇ ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਿ,
ਗਦ ਗਦ ਹੋਤ ਕੋਟਿ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਅਨੋਖੇ ਪਨ (ਅਦਭੁਤ ਤਾਈਆਂ) ਪਰਮ ਅਨੋਖ-ਤਾਈ (ਅਲੋਕਾਰਤਾ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਅਰੁ ਇਸ ਮਹਮਾਂ ਦੀ—ਸੁਰ ਅਗੇ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀਆਂ 'ਗਦ ਗਦ'—ਪੁਲਕਿਤ (ਪ੍ਰਸੰਨ—) ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ *ਉਨਮਨੀ ਗਨੀ ਜਾਤ ਨਹੀਂ,
ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਕੋਟਿ ਸੁੰਨ ਮੰਡਲਾਦਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਉਨਮਨੀ ਆਦਿ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਫਲ (ਇਸ ਮਹਮਾਂ ਅਗੇ) ਕੁਛ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ—ਭਾਵ, ਤੁੱਛ ਹਨ, ਅਰੁ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਸੁੰਨ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਆਦਿ ਲੈ ਧਜਾਨ ਦਿਆਂ ਕੇਂਦ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਟਿਕਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ (ਉਕ੍ਰ ਮਹਮਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ, ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ) ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗ,
ਅੰਤ ਕੈ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੁ ਆਦਿ ਪਰਮਾਦਿ ਹੈ ॥੨੫੦॥

ਅਰਥ—ਪਰ ਇਹ ਮਹਮਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਕੇ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਯਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, (ਅਰੁ ਇਸ ਮਹਮਾਂ ਦੇ ਸਾਖਜਾਤਕਾਰ ਪਾਇਆਂ) ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ (ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ) ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਅਨਭਉ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਤ ਵਜੋਂ ਤਾਂ ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਹੈ ਤੇ ਆਦਿ ਵਜੋਂ ਪਰਮਾਦਿ (ਆਦ = ਅਰੰਭ ਰਹਤ) ਹੈ । ਭਾਵ, ਅਨਾਦੀ ਅਨੰਤ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥੨੫੦॥

---

*ਪਿਛ ੨੪੭ ਵਾ ੨੪੮ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਸਾਧਨਾਆ ਤੇ ਚਕ੍ਰ ਆਦਿਕਾਂ ਦਾ ਬੇਧਨ ਕਰਨਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਕਰਤਬਜ ਰੂਪ ਨਿਰੂਪਜਾ ਸੀ । ਸੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਯਾ ਮਈ ਸਾਧਨਾਂ ਸਾਧਕ ਦੇ ਅਭਜਾਸ ਖਾਤਰ ਦੱਸੀ ਸੀ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਥੇ ਸਾਧਕ ਦੇ (ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਕੇ) ਸਿੱਧ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆਂ, ਓਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕਰਤਬੱਤਾ ਦੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਜੀਕੂੰ ਗੁਡੀਆਂ ਗੁਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮੇਂ ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ॥

ਉਕਤ ਅਭਯਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਿਵਾਯ ਪੂਰਣ ਅਨੁਭਵੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤਹੋਣ ਦੇ,ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਲਈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਨਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ,ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਸਬਦ ਅਭਯਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਯਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕਰਕੇ ਫਲ ਪ੍ਰਯੰਤ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨਃ—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਸਾਧ ਸੰਗਿ,
ਉਲਟਿ ਪਵਨ ਮਨ ਮੀਨ ਕੀ ਚਪਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਖ (ਗੁਰਮੁਖ) (ਨਦੀ ਅੰਦਰ ਜਲ ਧਾਰਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਚੰਚਲ ਮੱਛ ਦੀ ਆਓ ਜਾਈ ਸਮਾਨ) ਮਨ ਨੂੰ ਪਵਣ (ਪ੍ਰਾਣਾਂ) ਦੀ ਗਤੀ (ਬਾਹਰ ਜਾਣ) ਆਗਤੀ (ਅੰਦਰ ਔਣ)ਅਨੁਸਾਰ ਉਲਟੌਂਦਿਆਂ ਪਲਟੌਂਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ (ਤਾਰ) ਸਾਧੇ ॥ ਤਾਂ

ਸੋਹੰਸੋ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਚੀਨੀਅਤਿ ਆਪਾ ਆਪ,
ਉਨਮਨੀ ਜੋਤਿਕੋ ਉਦੋਤ ਹੁਇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਸੋਹੰ ਸੋਹੰ (ਪਰਤ ਸਰਤ) ਅਜਪ ਰੂਪ ਜਪ ਜਾਪਦਿਆਂ ਆਪ (ਸ੍ਵਯੰ ਸਰੂਪੀ) ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ 'ਉਨਮਨੀ'—ਮਨ ਦੀ ਮਨੀ ਊਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ,ਚੈਤੰਨਯ ਜਯੋਤੀ'ਪ੍ਰਬਲ'ਹੋਕੇ—ਜੋਰ ਮਾਰਕੇ(ਬਜਰ ਕਿਵਾੜ ਭੇਦਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ) ਵਾ ਅਪਣੇ ਪੂਰਣ ਬੇਗ ਨਾਲ 'ਉਦੋਤ ਹੁਇ ਹੈ'—ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਅਨਹਦਿ ਨਾਦਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ਰੁਨ ਝੁਨਿ ਸੁਨਿ,
ਨਿਝਰ ਝਰਨਿ ਬਰਖਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—(ਅਰੁ ਨਾਲ ਹੀ ਫੇਰ) ਹਰਾਨ ਕਰਣ ਹਾਰੀ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦੀ ਰਿਮ ਝਿਮ ਰਿਮ ਝਿਮ ਕਾਰਿਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਦੀ ਨਿਰੰਤ੍ਰ (ਲਗਾਤਾਰ) ਬਰਸਦੀ ਬਰਖਾ ਦੀ ਆਵਾਜ ਸੁਣਨ ਵਿਖੇ ਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਅਨਭੈ ਅਭਯਾਸ ਕੋ ਪ੍ਰਗਾਸ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਬਾਸ ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਲ਼ ਹੈ ॥੨੫੧॥

ਅਰਥ—ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਭਯਾਸ ਨੂੰ ਸਾਧਦਿਆਂ ਅਚਰਜਮਈ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਚਾਨਣਾਂ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਅਰੁ ਇਸੇ ਅਨੁਭਵੀਅਵਸਥਾ ਦੇ) 'ਬ੍ਰਹਮ ਸਥਲ ਬਾਸ' ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਠੌਰ (ਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰੀ = ਸੱਚ ਖੰਡ) ਵਿਖੇ ਨਿਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਪੂਰਬ ਬਿਸ੍ਵਾਸ (ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ) (ਉਸਨੂੰ ਬੱਝ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) ॥ ੨੫੧ ॥

ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਦੀ ਸਾਖਯਾਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨਃ—

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਸਮ ਦਰਸ਼ ਧਯਾਨ ਧਾਰਿ,—

ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰਿ ਏਕ ਟੇਕ ਗਹਿ ਲੀਜੀਐ ॥

ਅਰਥ–(ਤਾਂਤੇ ਪਜਾਰੇ ਸ੍ਰੋਤਾ ਜਨੋਂ !) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅੰਦਰ ਜੋ ਭੀ ਦਰਸ(ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ) ਹੈ, ਓਸਨੂੰ 'ਸਮ'–ਸਮ ਸਰੂਪੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਸੇ ਧਜਾਨ ਨੂੰ ਧਾਰੀ ਰਖਦਿਆਂ ਦ੍ਵੈਤ ਭਾਵ (ਵਾ ਸੰਸੇ ਅੰਦੇਸੇ) ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ, ਅਰੁ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ (ਅ.ਕਾਲ ਪੁਰਖੀ) ਟੇਕ (ਆਸਰਾ) ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲਵੋ ॥

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਛਾਡਿ,
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰ ਮੋਨ ਬ੍ਰਤ ਕੀਜੀਐ ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ) ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਕੇ ਉਸਤਤ ਨਿੰਦਾ (ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਆਖਣ ਦੀ ਵਾਦੀ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ । ਅਰਥਾਤ 'ਅਕਥ ਕਥਾ'–ਨਾਂ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਨ ਵਾਲੇ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਰੂਪ ਅਭਜਾਸ ਵਿਚ 'ਬੀਚਾਰ'–ਵਿਚਰਦਿਆਂ (ਵਰਤਦਿਆਂ) ਹੋਯਾਂ 'ਮੋਨ ਬ੍ਰਤ'–ਚੁੱਪ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਜ਼ਾ ਕਰ ਲਵੋ–ਭਾਵ, ਬਜਰਥ ਬਕਵਾਦ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਤਜਾਗ ਦਿਓ ॥

ਜਗ ਜੀਵਨ ਮੈ ਜਗ, ਜਗ ਜਗ ਜੀਵਨ ਕੈ,
ਜਾਨੀਐ, ਜੀਵਨ ਮੂਲ ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਜੀਐ ॥

ਅਰਥ–(ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਧਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ)'ਜਗ ਜੀਵਨ ਮੈਂ'–ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਈ(ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੀ)ਜਗਤ ਨੂੰ,ਅਰੁ ਜਗਤ ਰੂਪ ਹੋਯਾ'ਜਗ ਜੀਵਨ'–ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੋਗੇ–ਭਾਵ,ਜਥਾਰਥ ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਓਗੇ, ਤੇ ਇਉਂ 'ਜੀਵਨ ਮੂਲ'–ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤੱਤ (ਪਰਮ ਤੱਤ) ਪਰਮਾਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ, ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਜੀਊਨ ਹਾਰੇ (ਅਬਿਨਾਸੀ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤੁਸਾਂ) ਬਣ ਜਾਓਗੇ ॥

ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਅਉ ਅਨੇਕ ਏਕ ਸਰਬ ਮੈ,
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪੀਜੀਐ ॥ ੨੫੨ ॥

ਅਰਥ–(ਸੋ) ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਹੋਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਖੇ ਉਹੀ ਇਕ 'ਸਰਬ ਮੈ' ਸਰਬ ਸਰੂਪੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਦੇ 'ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ'–ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ ਦੀ ਟੇਕ ਧਾਰਕੇ (ਐਸੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚੇ ਮਈ ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਾਧਕੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ (ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਖਜ਼ਾਤਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੇ ਪਰਮਾਨੰਦ) ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰੋ ॥ ੨੫੨ ॥

ਇ. ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਮਰਮ ਅਨੰਤ ਵਾਰ ਕਹਣ ਸੁਨੌਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਜਾਂ ਭੀ ਪੂਰਾ ੨ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੀ ਆ ਸਕਦਾ, ਕਜੋਂਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਜੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕਦਾਚਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ:–

ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਕਤ ਆਵਤ ਅੰਤਰ ਗਤਿ,
ਅਕਥ ਕਥਾ ਸੁ ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਕੈ ਸੁਨਾਈਐ ॥

ਅਰਥ-(ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ) ਅਬਜਕ੍ਰ ਗਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ-ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦੀ ਗਤੀ (ਗਜਾਨ ਯਾ ਦਸ਼ਾ) ਨਹੀਂ ਨਿਰੂਪੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕਥ (ਅਕਹਿ) ਰੂਪ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਮਾਸ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਆਖਕੇ ਸੁਨਾਈਏ ?

ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਕਿਧੌ ਪਾਈਅਤਿ ਪਾਰ ਕੈਸੇ,
ਦਰਸ ਅਦਰਸ ਕੋ ਕੈਸੇ ਕੈ ਦਿਖਾਈਐ ॥

ਅਰਥ-"ਕਿਧੌ"-ਅਥ੍ਵਾ ਜਿਸਦਾ ਲਖਨਾਂ ਅਲਖ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਸਦਾ ਪਾਰਾ ਵਾਰ, ਅਪਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਤਰਾਂ ਉਸਦਾ ਪਾਰ ਪਾਯਾ ਜਾਵੇ,ਅਰਥਾਤ ਕੀਕੂੰ ਦਸਜਾ ਜਾ ਸਕੇਕਿ ਅਮੁਕੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਉਹ ਐਹੋ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਤਥਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਦੇ ਇਨਾਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਨਾਂ ਦੇਖਜਾ ਜਾ ਸਕਨ ਹਾਰੇ ਅਦਰਸ ਰੂਪ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਿਖਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ?

ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਅਗਹੁ ਗਹੀਐ ਧੌ ਕੈਸੇ,
ਨਿਰਲੰਬ ਕਉ ਨ ਅਵਿਲੰਬ ਠਹਿਰਾਈਐ ॥

ਅਰਥ-"ਧੌ"-ਐਸਾ ਹੀ ਫੇਰ ਜੋ ਅਗਮ (ਗਜਾਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ) ਹੈ, ਅਰੁ ਅਗੋਚਰ = ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਅਵਿਖ੍ਯ ਹੈ, ਭਾਵ-ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ,ਉਸ "ਅਗਹੁ" = ਅਗ੍ਰਾਹਜ (ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨੇ ਅਜੋਗ-ਪਕੜ ਵਿਚ ਔਣੋਂ ਪਰਬਾਹਰੇ) ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਸਕੀਏ,ਤੇ ਕਿਸਤਰਾਂ ਉਸ'ਨਿਰਾਲੰਬ'ਨਿਰ ਸਹਾਰੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਕੋਈ ਆਲੰਬ = ਸਹਾਰਾ (ਸਾਧਨ ਰੂਪ) ਠਹਿਰਾਈਏ (ਨਿਸਚੇ ਕਰੀਏ) ਕਲਪੀਏ ?

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੈ ਸੋਈ ਜਾਨੈ ਜਾਮੈ ਬੀਤੈ,
ਬਿਸਮ ਬਿਦੇਹ ਜਲ ਬੂੰਦ ਹੁਇ ਸਮਾਈਐ ॥ ੨੫੩ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਸੰਧੀ ਮਿਲਜਾਂ ਜਿਸ ਗੁਰਮੁੱਖ ਅੰਦਰ ਇਹ "ਬੀਤੈ"-ਵਰਤ ਪਵੇ, ਕੇਵਲ ਓਹੀ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਜਾਣਕੇ ਬਿਸਮ (ਅਚਰਜ ਵਿਚ ਮਗਨ) ਹੋ ਐਸਾ ਦੇਹੋਂ ਬਿਦੇਹ (ਦੇਹਾਦਿਕਾਂ ਦੀ ਸੁਧ ਰਹਤ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਬੂੰਦ ਅਪਣੇ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ-ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ, ਉਹ ਆਪਣੇਂ ਪਾਰ ਹੋ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੫੩ ॥

ਇਸ ਵਿਖੇ ਕਾਰਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮਿਲਿ,
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਬਿਬੇਕ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ (ਸਤਸੰਗ) ਵਿਖੇ ਮਿਲ ਗੁਰਮੁਖ

ਸਜਦਿਆਂ ਸਾਰ (ਮਨੁੱਖ) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰਤਿ (ਸੋਝੀ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਦਾ ਭੀ ਬਿਬੇਕ ਪਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਟਰਤ ਨ ਟੇਕ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਉਸਦੀ "ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ" (ਧਯਾਨ) ਦੀ ਲਿਵ "ਦਰਸ"–ਦਰਸ਼ਨ ਯੋਗਯ ਅਤਯੰਤ ਅਸਚਰਜ ਮਈ ਅਨੂਪਮ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਦੀ ਟੇਕ ਦੇ ਕਾਰਣ ਟਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ–ਉਸਦਾ ਧਯਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੇ ਦਿਬਯ ਸਰੂਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗਯਾਨ ਗੋਸ੍ਰਿ ਅਨੇਕ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–"ਬਿਸਮਾਦ ਕੀਰਤਨ ਸਮੈ"–ਬਿਸਮਾਦ ਭਾਵੀ (ਬੁਧੀ ਨੂੰ ਵਿਚਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਪੌਣ ਹਾਰੇ) ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਾਗਾਂ (ਗਜ਼ਲਾਂ-ਕਾਫੀਆਂ–ਝੰਝੋਟੀਆਂ ਵਾ ਤੱਰਾਨਿਆਂ ਆਦ) ਦੀਆਂ ਨਾਦਾਂ "ਬਾਦ"–ਬਜਰਥ ਹੋ ਭਾਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਐਸੇ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਰਜਾਨ ਰੋਸ਼ੀਆਂ, ਸ਼ਬਦ (ਅਨਹਦ) ਦੀ 'ਸੁਰਤਿ'–ਸੋਝੀ (ਮਦਮ ਦੀ ਸਮਝ) ਅਗੇ–(ਬਜਰਥ) ਹਨ ॥

ਭਾਵਨੀ ਭੈ ਭਾਇ ਚਾਇ ਚਾਹ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤ ਕੀ,
ਆਸ ਪ੍ਰਿਅ ਸਦੀਵ ਅੰਗ ਅੰਗ ਜ਼ਾਵਦੇਕ ਹੈ ॥੨੫੪॥

ਅਰਥ–"ਭਾਵਨੀ"–ਸ਼ਰਧਾ (ਭ੍ਰੋਸੇ) ਦੇ ਕਾਰਣ ਭੈ ਅਰੁ ਭਾਵ (ਪ੍ਰੇਮ) ਵਿਚ ਵਰਤਦਿਆਂ, ਚਾਉ ਉਮਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਦਾ ਜਿਸਦੇ (ਚਿੱਤ ਵਿਖੇ), ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ "ਜ ਵਦੇਕ"–ਜਿਥੋਂ ਪ੍ਰਜੰਤ ਭੀ ਹੋ ਸਕੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪਯਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਸੱਚੇ ਮਾਲਕ) ਦੀ ਹੀ ਸਦੀਵਕਾਲ (ਨਿੱਤ) ਆਸਾ (ਧੁਨ) ਲਗੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਾਨੋ ਓਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ॥ ੨੫੪ ॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਅਰੁ ਸਤਿਸੰਗਤ ਅਗੇ ਸਮੂਹ ਸਾਧਨ ਵਾਰ ਸਿੱਟਣ ਖਾਤਰ ਅਪਣਾ ਅਨਭਉ:–

ਹੋਮ ਜਗ ਨਈਬੇਦ ਕੈ ਪੂਜਾ ਅਨੇਕ,
ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਅਨੇਕ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ–ਬਿਧੀ ਬਿਧਾਨ ਪੂਰਬਕ ਦੇਵ ਪਿਤਰ ਆਦਿਦੇ ਨਿਮਿੱਤ ਅਹੁਤੀਆਂ ਦੇਣ ਰੂਪ ਹੋਮ ਭੀ "ਕੈ"–ਕਰੇ, ਜੱਗ (ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ) ਰੂਪ ਭੰਡਾਰੇ ਭੀ ਚਾਹੇ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਤਥਾ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਪੂਜਾ ਬੰਦਨ ਕਰੇ ਅਰੁ ਨਈਵੇਦ (ਮੋਹਨ ਭੋਗ)

ਆਦ ਇਸ਼੍ਰ ਦੇਵਤਾ ਤਾਈਂ ਅਰਪਣ ਕਰੇ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਤ੍ਰ ਸਾਧਨ ਰੂਪ ਜਪ ਜਪੇ ਤਥਾ ਤਪ (ਚੰਦ੍ਰਾਯਣੀ ਬ੍ਰਤ ਵਾ ਅੰਗ ਆਦ ਦਾ ਸੁਕਾਣਾ ਕਰੇ) ਮੋਨ ਆਦ ਸਾਧਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਪਣੀ ਵਰਤਨ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਰ–ਮਿਤ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਰੂਪ ਸੰਜਮ ਵਿਖੇ ਵਰਤਾਵੇ। "ਕੈ"–ਅਥ੍ਵਾ ਪਰਬ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਹਾਰੇ ਦਾਨ ਰੂਪ ਪੁੰਨ ਤਥਾ ਨਿੱਤ ਹੀ ਉਦਾਰ ਸੁਭਾਵ ਅਧੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਦੇਣ ਰੂਪ ਦਾਨ ਭੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰੇ॥

ਜਲ ਥਲ ਗਿਰਿਤਰੁ ਤੀਰਥ ਭਵਨ ਭੂਮ,
ਹਿਮਾਚਲ ਧਾਰਾ ਅਗ੍ਰ ਅਰਪਣ ਪ੍ਰਾਨ ਕੈ॥

ਅਰਥ–ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ ਆਦਿ ਜਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਨ ਖ਼ਾਤਰ, ਅਰੁ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗ ਆਦਿ ਮੰਦ੍ਰਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਨਿਮਿਤ,(ਭ੍ਰਮਨ ਕਰੇ) ਅਤੇ "ਗਿਰ"–ਗਿਰਨਾਰ ਆਦ ਪਰਬਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਨ ਤਥਾ "ਤਰੁ"–ਅਖਯ ਬਟ ਆਦ ਦੇ ਦਰਸਨ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਰਾਜ–ਪੁਸ਼ਕਰ ਰਾਜ ਆਦਿ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਸਨਾਨ ਕਾਰਣ ਧਰਤੀ ਮੰਡਲ ਉਪਰ ਹੀ ਪਿਆ ਭੌਂਦਾ ਰਹੇ। (ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਭਰਮਦਾ ਭਰਮਦਾ) ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ(ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨੂੰ ਲੈ ਤੁਰਦਾ ਤੁਰਦਾ) ਓੜਕ ਨੂੰ ਬਰਫ ਦੇ ਪਰਬਤ ਦੀ ਹਿਮਾਂਚਲੀ ਧਾਰਾ ਵਿਖੇ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦੇਵੇ॥

ਰਾਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਸਾਮ ਗਤਿ ਬੇਦ ਪਾਠ ਬਹੁ,
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ ਕੋਟਿ ਜੋਗ ਧਯਾਨ ਕੈ॥

ਅਰਥ–(ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਹੇ ਕੋਈ) "ਬਾਦ"–ਬਾਜਿਆਂ ਆਦ ਦੇ ਸਾਜ ਬਾਜ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਸਾਜ ਕੇ ਰਾਗ ਨਾਦ (ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਪਾ) ਭਜਨ ਬਿਸਨਪਦੇ ਗਾਯਨ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜੁੱਟਿਆ ਰਹੇ,ਅਥ੍ਵਾ "ਸਾਮਗਤਿ"–ਸਾਂਗੀ-ਤਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ (ਸਾਮ ਬੇਦ ਗਾਯਨ ਦੀ ਬੇਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ) ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬੇਦ ਪਾਠ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਚਿਆ ਰਹੇ। ਅਥ੍ਵਾ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਜੋਗ ਸੰਬੰਧੀ ਧਯਾਨਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਦਾ ਹੋਯਾ ਸਹਜ ਸਮਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਸਾਧੇ॥

ਚਰਣ ਸਰਣ ਗੁਰ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਪਰਿ,
*ਵਾਰਿ ਡਾਰਿਓ ਨਿਗ੍ਰਹ ਹਠ ਜਤਨ ਕੋਟਾਨਿ ਕੈ॥੨੫੫॥

---

*ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਸਾਧ ਸੰਗਿਤ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਭੀ ਜੇਕਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਯਾ ਸੁਣੇ ਸੁਣੀ ਧਾਰਣ ਕੀਤਿਆਂ ਲੌਕਿਕ ਬੈਦਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ (ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ) ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਦਾ ਹਠ ਧਾਰੀ ਰਖੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਖਯ ਦਰਜਾ ਸਤਿਸੰਗ ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਆਗਯਾ ਪਾਲਨ ਨੂੰ

ਅਰਥ-(ਪ੍ਰੰਤੂ) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਪੈਂਦਿਆਂ-ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਇਹ(ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ) ਨਿਗ੍ਰਹ (ਹਠ ਸਾਧਨ) ਅਰੁ ਹਠ ਭਰੇ ਜਤਨ (ਹਠ ਯੋਗ ਆਦ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਉਨਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਕੇ ਸਿੱਟ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੨੫੫॥

ਹਾਂ ! ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਅਗੰਮ ਪਦਾਰਥ ਸੁਗਮ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਸਮਸਰਿ ਨ ਪੁਜਸਿ ਮਧੁ,
ਕਰਕ ਸਬਦ ਸਰਿ ਬਿਖੁ ਨ ਬਿਖ਼ਮ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਦੀ ਸਮਸਰੀ (ਬ੍ਰੋਬਰੀ) ਵਿਚ ਸ਼ਹਦ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੁਗ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ 'ਕਰਕ'-ਕਠੋਰ (ਕੁਰੂਖ਼ੇ) ਵਾ ਚੁਭਵੇਂ 'ਸ਼ਬਦ'-ਬੋਲ 'ਸਰਿ'-ਸ੍ਰੀਖ਼ੀ ਭਯਾਨਕ ਵਿਖ਼ (ਕਾਲ ਕੂਟ) ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ॥

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਸੀਤਲਤਾ ਮਿਸ੍ਟਾਨ ਪਾਨ,
ਕਰਕ ਸਬਦ ਸ ਤਪਤ ਕਟੁ+ਕਮ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਿੱਠਾ ਬਚਨ 'ਸੀਤਲਤਾ'-ਠੰਢਕ (ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾ ਤ੍ਰਿਪਤੀ) ਨੂੰ ਉਪਜੌਨ ਹਾਰਾ ਮਧੁਰ ਆਹਾਰ ਜਲ ਸਮਾਨ (ਆਦਰ ਜੋਗ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਕਠੋਰ ਬੋਲੀ ਸ+ਤਪਤ = ਸਹਤ ਤਪਤ ਦੇ (ਸੰਤਾਪ = ਦਾਹ) ਉਤਪੰਨ ਕਰਣ ਹਾਰੀ ਕੌੜੱਤਨ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਕਟੁ-ਕਮ'-ਸਬਦ 'ਕਟੁਕੰ'-ਦੀ ਬਜਾਯ ਵਰਤਯਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਟੁਕੀ = ਕੌੜ ਗੰਦਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਕੈ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਔ ਸੰਤੋਖ ਸ਼ਾਂਤਿ,
ਕਰਕ ਸਬਦ ਅਸੰਤੋਖ ਦੋਖ ਸ਼੍ਰਮ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ (ਸੁਨਣ ਹਾਰੇ ਨੂੰ) ਰੱਜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸੰਤੋਖ'-ਧਯਾ (ਢਾਰਸ) ਬੱਝ ਔਂਦੀ ਤਥਾ ਸ਼ਾਂਤੀ (ਨਿਰ ਸੰਕਪਲਤਾ-ਬੇਫਿਕਰੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੌੜੀ ਬੋਲੀ (ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ) ਅਸੰਤੋਖ (ਅਧੀਰਜਤਾ) ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਤੇ ਦੁਖੀ ਬਣੌਂਦੀ ਹੈ ਅਰੁ ਸੁਣਨਹਾਰੇ ਨੂੰ 'ਸ਼੍ਰਮ' ਖੇਦ ਦਿੰਦੀ ਹੇ ॥

ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਲਗਿ ਅਗਮ ਸੁਗਮ ਹੋਇ,
ਕਰਕ ਸ਼ਬਦ ਲਗਿ ਸੁਗਮ ਅਗਮ ਹੈ ॥ ੨੫੬ ॥

ਅਰਥ-ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ 'ਲਗਿ'-ਪਿਛੇ ਤਾਂ ਅਗੰਮ (ਨਾਂ ਹੋ ਸਕਨ ਵਾਲਾ ਵਾ ਕਠਿਨ ਹੋ ਸਕਨ ਵਾਲਾ) ਕਾਰਜ ਭੀ 'ਸੁਗਮ'-ਸੁਖੱਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੌੜੀ ਬਾਨੀ 'ਲਗਿ'-ਕਾਰਣ ਅਸਾਨ (ਸਖੈਣ) ਤੋਂ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਭੀ 'ਅਗਮ'-

ਹੋ ਰਵ੍ਹ, ਕਯੋਂਕਿ ਐਸਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਸਭ ਉਕ੍ਤ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਦਾ ਫਲ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਅਉਖਾ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੁਧੇਣ ਤਾਂਤੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਮਿੱਠਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲੇ, ਕੌੜੀ ਬਾਣੀ ਭੁੱਲ ਕੇ ਭੀ ਨਾਂ ਉਚਾਰੇ ॥ ੨੫੬ ॥

ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਪਾਲਨਕਰਤਾ ਨੂੰ ਕੀਹ ਕੁਛ ਲਾਭ ? ਭੂਚਰੀ-ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਤਤਕਾਲ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ,
ਭਾਨੁ ਗਯਾਨ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਖੇ ਮਿਲਿਆਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਇਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮਰਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕਰਕੇ ਗਯਾਨ ਰੂਪ "ਭਾਨੁ"-ਸੂਰਜ ਦੀ ਜੋਤ ਉਦੇ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ॥

ਨਾਭ ਸਰਵਰੁ ਬਿਖੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕਮਲ ਦਲ,
ਹੋਇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਬਿਮਲ ਜਲ ਛਾਇਓ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਕੌਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਖਿੜਨ ਸਮਾਨ) ਨਾਭੀ ਸ੍ਰੋਵਰ ਅੰਦਰ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਵਿਖੇ ਜੋ 'ਬ੍ਰਹਮ ਕਮਲ'-ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਰੂਪ ਚਕ੍ਰ, ਛਾਯਾ ਹੋਯਾ (ਪਸਰਿਆ ਹੋਯਾ) ਹੈ, ਓਸਦੇ ਦਲ (ਪਤ੍ਰ) ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੋ (ਖਿੜ) ਔਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ-ਓਸਦਾ ਵਿਗਾਸ ਰੂਪ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥

ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਪੂਰਣ ਹੈ,
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਮਾਇਓ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਦੀ'ਮਧੁ'-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਈ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰੂਪ ਲਪਟ (ਲਹਿਰ) ਦੇ ਪ੍ਰੇਮਵਿਚ ਪਰੀਪੂਰਣ(ਅਘਾਯਾ)ਹੋਯਾ = ਰਜਯਾ ਮਨ ਰੂਪ ਭੌਰਾ ਮਾਨੋ ਸੁਖ ਸੰਪਟ (ਸੁਖ ਦੇ ਪਿਟਾਰੇ = ਡੱਬੇ) ਵਿਖੇ ਮਗਨ ਹੋ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ (ਲੀਨ ਹੋਯਾਰਹਿੰਦਾ) ਹੈ॥

ਅਕਥ ਕਥਾ ਬਿਨੋਦ ਮੋਦ ਅਮੋਦ ਲਿਵ,
ਉਨਮਨ ਹੋਇ ਮਨੋਦ ਅਨਤ ਨ ਧਾਇਓ ਹੈ ॥੨੫੭॥

ਅਰਥ-ਇਸ ਅਮੋਦ ਮੋਦ (ਅਨਾਨੰਦ ਰੂਪ ਆਨੰਦ)-ਸੰਸਾਰੀ ਸਮੂਹ ਆਨੰਦਾਂ ਦੀ ਅਪੇਖਯਾ ਤਾਂ ਅਨਅਨੰਦ ਰੂਪ-ਪਰ ਵੈਸੇ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ-ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਆਨੰਦ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਤੋਂ ਜੋ "ਬਿਨੋਦ"-ਆਨੰਦੀ ਕੌਤੁਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਸਦੀ ਕਥਾ (ਕਹਾਣੀ) ਅਕਥ (ਅਕਹਿ) ਰੂਪ ਹੈ। ਮਨੋਦ' = ਮਨ+ਓਦ, ਹੋਇ ਉਨਮਨ = ਉੱਚ ਮਨ ਵਿਖੇ ਉਦੇਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ ਉਨਮਨੀ ਅਵਸਥਾ, ਤੇ ਇਹ (ਮੁੜ) ਹੋਰਦਿਰੇ ਨਹੀਂ ਧਾਇਆ = ਭਟਕਿਆ ਕਰਦਾ ।-'ਮਦੋਨ"-ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਸਤ ਅਰਥ ਕਰਣੇ-ਭਾਵ ਮਨ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਹੋਰਨੀਂ ਪਾਸੀਂ (ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਕਾਰਾਂ ਆਦ ਵੱਲ) ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਭਰਮਯਾ ਕਰਦਾ-ਅਰਥਾਤ ਸਦਾ ਲਈ

ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੫੭ ॥ ("ਮਵੋਨ" ਪਾਠ ਹੀ ਸ਼ੁਧ ਹੈ) ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇਕੇ ਇਸ ਬਾਰਤਾ ਨੂੰ ਸਫੁਟ ਕਰਦੇ ਹਨਃ-

ਜੈਸੇ ਕਾਚੋ ਪਾਰੋ ਮਹਾਂ ਬਿਖਮ, ਖਾਇਓ ਨ ਜਾਇ,
ਮਾਰੇ ਨਿਹਕਲੰਕ ਹੁਇ ਕਲੰਕਨ ਮਿਟਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੱਚਾ ਪਾਰਾ "ਮਹਾਂ ਬਿਖਮ"-ਭਾਰਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, (ਪਰ ਓਹੋ ਹੀ ਬਿਧੀ ਪੂਰਬਕ) ਮਾਰਯਾ ਹੋਯਾ 'ਨਿਹਕਲੰਕ'-ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਮੈਲ ਬਣਕੇ, ਸਾਰੇ 'ਕਲੰਕਨ'-ਰੋਗਾਂ ਵਾ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਮਿਟਾਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਮਨ ਸ਼ਬਦ ਬੀਚਾਰਿ ਮਾਰਿ ਹਉਮੈ ਮੇਟਿ,
ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੁਇ ਬਿਕਾਰਨ ਘਟਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ 'ਬੀਚਾਰਿ'-ਵਰਤਾਕੇ-ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਸਿੱਟੀਏ-ਭਾਵ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਾਸਨਾਂ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰਦੇਈਏ ਤਾਂ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਮੇਟਕੇ ਇਹ ਭੀ ਸ਼ੁਧ ਸੁਭਾਵ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੰਦਾ (ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ) ਹੈ, ਅਥ੍ਵਾ ਹੋਰਨਾਂ ਸਮੀਪ ਆਯਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਬਣਾਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਅਧਮ ਅਸਾਧ ਹੁਇ ਮਿਲਤ,
ਚੂਨਾ ਜਿਉ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਰੰਗ ਪ੍ਰਗਟਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇਕੇ ਅਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਅਧਿਕ ਪੁਸ਼੍ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ :- ਜੀਕੂੰ ਕੋਈ ਪੁਰਖ "ਅਧਮ"--ਨੀਚ ਪਾਂਬਤ ਅਰੁ 'ਅਸਾਧ'--ਨਾਂ ਸਧ ਸਕਨ ਜੋਗ ਹਠ ਧਰਮੀ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਪਾਨ ਚੂਨੇ ਆਦ ਦੇ ਮਿਲ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ (ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਰੰਗ ਪ੍ਰਗਟਾਨ ਵਤ) (ਅੰਤਰੀਵੀ ਰੰਗ) ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਭ੍ਰਮਤ ਚਤੁਰ ਕੁੰਟ,
ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਮਾਵਈ ॥ ੨੫੮ ॥

ਅਰਥ-ਤੀਕੂੰ ਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਚਾਰੋਂ ਕੁੰਟਾਂ ਵਿਖੇ ਭਟਕਦੇ ਹੋਏ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਦਾ ਸਮਝੋ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਵਿਖੇ ਝੁਕਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਵਿਖੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੫੮ ॥

ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਆਏ ਸਰਣਾਗਤਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ-(ਖੇਚਰੀ ਮੁਦ੍ਰਾ):-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਹੁਇ ਧਾਵਤ ਬਰਜਿ ਰਾਖੇ,
ਸਹਜਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਧਾਮ ਨਿਹਚਲ ਬਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ--ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਜੋ ਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਅਪਣੇ

ਮਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭਟਕਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਜਕੇ (ਹੋੜਕੇ) ਰਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਸਹਜਿ ਧਾਮ"—ਸਹਜ ਪਦ ਵਿਖੇ "ਬਿਸ੍ਰਾਮ"—ਇਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰੁ ਇਸੇ ਪਦ ਵਿਖੇ ਉਹ ਅਚੱਲ ਨਿਵਾਂਸਕੀਤੀ ਰਖਦੇ ਹਨ॥

ਚਰਣ ਸਰਣਿ ਰਜ ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਊਪ,
ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਸਮ ਦਰਸ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਵਿਚੋਂ "ਰਜ"—ਧੂਲੀ ਓਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਥਵਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਰਜ ਰੂਪ (ਨੰਮ੍ਰ ਭਾਵੀ) ਬਣੇ ਰਹਣ ਕਰਕੇ, ਓਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਅਨੂਪਮ ਉਪਮਾਂ ਵਲ ਰੂਪ (ਤੇਜ—ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ "ਦਰਸਿ"—ਦੇਖਣ ਕਾਰਣ ਓਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਸਮਦਰਸ"—ਬ੍ਰਹਮ ਦਰਸ਼ਨ (ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਰੂਪ ਅਨੁਭਵ) ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ॥

ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਬਜ੍ਰ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ,
ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਕੋ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਸ਼ਬਦ (ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਮੰਤ੍ਰ) ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਕੇ ਬਜ੍ਰ (ਹੀਰੇ ਵਤ ਅਨਭੇਦ) ਕਿਵਾੜ ਜੋ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਅਗਜਾਨ ਦੇ ਪੜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੇ (ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ) ਹਨ। ਅਤੇ ਅਨਹਦਧੁਨੀ (ਨ ਮਦੀ ਸੁਤੇ ਤਾਰ ਬਝ ਪੈਣ ਤੇ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਹਾਰੀ ਅਜਗੈਬੀ (ਅਗੰਮੀ) ਅਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਬਿਸਮਾਦ (ਅਚਰਜ ਮਈ ਅਨੁਭਵੀ ਅਵਸਥਾ) ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਸਾਮਰਤਖ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ ਅਲੇਖ ਲੇਖਕੈ ਅਲੇਖ ਭਏ,
ਪਰਦਛਨਾਂ ਕੈ ਸੁਖ ਦਾਸਨ ਕੇ ਦਾਸ ਹੈ॥ ੨੫੯॥

ਅਰਥ—ਅਲੇਖ ਰੂਪ ਐਸੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਨੀ ਨੂੰ "ਲੇਖਕੈ"—ਅਨੁਭਵ ਰੂਪ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਕਰਦੇ, ਭਾਵ-ਕਮੌਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਅਲੇਖ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਅਰਥਾਤ, ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਆਦਿ ਦੇ ਲੇਖਜੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਐਹੋ ਜੈਸਿਆਂ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸਾਂ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ) ਦੀ ਪ੍ਰਦੱਖਣਾ (ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ) ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੁਖ (ਪਰਮਾਨੰਦ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥ ੨੫੯॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਕੁਛ ਹੋਰ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕਰਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ:—

ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਰੂਪ ਰੰਗ *ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ,
ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਅਉ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਉਕ੍ਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਾਧ ਸਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਹੋਰ ਕੋਈ

---

*ਅੰਗ ਅੰਗ—ਦੇਹਲੀ ਦੀਪਕ ਸਬਦਾਂ ਵਤ ਅਰਥ ਵਿਚ ਲਏ ਹਨ।

ਨੌਲ ਗੇਰੂਏ ਚਿੰਨ ਮਾਤ੍ਰ ਭੇਖ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਨਹੀਂ), ਇਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਖਿੜਿਆ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਖੇ ਰੱਬੀ ਛਬਿ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ-ਦਮਕ) ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਹ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਬਿਦੇਹ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ-ਸਾਰੀਰਿਕ ਲਿੰਬਾ ਪੋਚੀ ਵਾ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਤਮ ਭਾਵ (ਨਿਜ ਰੂਪ) ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿੜ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਵਤ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਸਮਦਰਸਿ ਬ੍ਰਹਮ ਧਯਾਨ,
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਦੇਖਣ ਜੋਗ ਜੋ ਕੁਛ ਭੀ ਓਨਾਂ ਦੇ "ਦਰਸਿ"-ਦੇਖਣ(ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ)ਵਿਚ ਔਂਦਾ ਹੈ,ਉਸ ਸਮੂਹ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ "ਸਮ"ਇਕ ਰਸ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੋਯਾ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਲਔਂਦੇ ਹਨ। ਅਰੁ ਜੋ ਕੁਛ ਸ਼ਬਦ ਮਾਤ੍ਰ "ਸੁਰਤਿ"-ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਣ ਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ "ਗੁਰਬ੍ਰਹਮ"-ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਹੀ ਵੀਚਾਰਦੇ (ਖਯਾਲ ਅੰਦਰ ਲਿਔਂਦੇ-ਮਨਨ ਕਰਦੇ) ਹਨ ॥

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਰਵੇਸ਼ ਲੇਖ ਕੈ ਅਲੇਖ,
ਚਰਣ ਸਰਣਿ ਕੈ ਬਿਕਾਰੀ ਉਪਕਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ (ਸਮਾਈ) ਪਾਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲਿਖਦਿਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਉਹ ਅਲੇਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਵਾ ਲਿਖੰਤ ਵੱਲੋਂ ਅਲੇਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਧਰਮਰਾਜ ਦਿਆਂ ਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰਣਿ ਪੈਰਾਂ ਕਰਕੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਵਿਕਾਰੀਓਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਦਛਨਾਂ ਕੈ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾਦਿ,
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਅਗ੍ਰਭਾਗ ਆਗਯਾਕਾਰੀ ਹੈ ॥੨੯੦॥

ਅਰਥ-(ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖ) "ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ" (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੇ "ਅਗ੍ਰਭਾਗ"-ਸਨਮੁਖ ਆਗਯਾਕਾਰੀ ਬਣੇ ਓਨਾਂਉਪਰੋਂ ਪ੍ਰਦਖਣਾਂ ਕਰਦੇ (ਵ ਰਣੇ ਜਾਂਦੇ) ਹਨ, ਓਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਆਦ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਾਖ੍ਯਾਤ ਬ੍ਰਹਮ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਮਹੇਸ੍ਵਰ ਪੂਜਨ ਕਰਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੯੦ ॥

ਫੇਰ ਉਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਨ ਦਾ ਮਹੱਤ੍ਵ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਹੁਇ ਭ੍ਰਮਨ ਕੈ ਭਰਮ ਖੋਯੋ,
ਚਰਣ ਸਰਣਿ ਗੁਰ ਏਕ ਟੇਕ ਧਾਰੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ (ਪ੍ਰਵਿਰਤ) ਹੋਣੇ ਸੰਤਭਾਵ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਜਨ ਮਾਤ੍ਰ ਹੋ ਹੀ ਸਭ ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਭਰਮ(ਅਗਯਾਨ) ਨਿਵਿਰਤਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-ਅਥਵਾ (ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਾ ਪਦਾਰਥਾਂ ਪਿਛੇ) ਅਤੇ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ

ਸਰਣ ਦੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਟੇਕ ਧਾਰ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾ ਪੈਰਾਂ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਰਣ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਹੀ ਨਿਸਚਾ ਪੱਕਾ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਹੋਰਦਿਰੇ ਚਲਨਾਂ ਫਿਰਣਾਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਆਦਿ ਤ੍ਯਾਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ)॥

ਦਰਸ ਦਰਸਿ ਸਮ ਦਰਸ ਧ੍ਯਾਨ ਧਾਰਿ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਸੰਸਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਯ ਵਿਖੇ ਸਮ ਸਰੂਪੀ (ਇੱਕ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ) ਤੱਕਦਾ ਹੋਯਾ ਇਸੇ ਹੀ ਧ੍ਯਾਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾਂ ਧਾਰੀ (ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੀ) ਰਖਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ (ਸਾਵਧਾਨ) ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਭੀ "ਨਿਰੰਕਾਰੀ"--ਨਿਰੰਕਾਰ ਪ੍ਰਾਯਣ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਸੁਰਿ ਨਰ ਸੇਵਕ ਹ੍ਵੈ,
ਮਾਨਿ ਗੁਰ ਆਗ੍ਯਾ ਸਭਿ ਜਗੁ ਆਗ੍ਯਾਕਾਰੀ ਹੈ॥

ਅਰਥ--(ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਾਰਣ,ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ (ਸਰਬੱਤ) ਹੀ ਟਹਿਲੀਏ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜਿਸ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗ੍ਯਾ ਮੰਨੀ (ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤੀ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਆਗ੍ਯਾ ਕਾਰੀ ਹੋ ਤੁਰਦਾ ਹੈ॥

ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਾਣਪਤਿ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ,
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਗਤਿ ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਹੈ॥੨੬੧॥

ਅਰਥ--(ਐਡੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼੍ਟਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਭੀ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ)"ਪ੍ਰਾਣ ਪਤੀ"– ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪੂਜਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ-- ਭਾਵ, ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਰਾਧਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮੀਪ ਵਰਤੀ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਿਧੀਆਂ (ਮਨ ਚਿੰਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ) ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ ਪਾਰਸ (ਧਾਤੂਆਂ ਨੂੰ) ਪਰਸ ਪਰਸ ਕੇ ਸ੍ਵਰਣ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਉਤਮ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਣੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਭੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਣ੍ਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥੨੬੧॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਮਹਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਾਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:–

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੁ ਮਹਿਮਾ ਕਹੈ ਸੁ ਥੋਰੀ,
ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਬਾਦਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਕਹੀਏ, ਉਹ ਥੋੜੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਕ੍ਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਚਾਰ ਉਚਾਰ ਕੇ ਵਾ 'ਬਦਨੀ'– ਅਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਪ੍ਰੇਮਮਈ ਉਮੰਗ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਰਨਨ ਕਰ ਕਰ ਕੇ, ਉਸਤਤੀ ਆਖਣੀ ਚਾਹੀਏ

ਉਹ ਸਭੇ ਜਤਨ ਹੀ) 'ਬਾਦਿ'--ਬਜਰਥ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਬਾਨੀ ਸ਼ਰੀਰ ਕਰਕੇ "ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ"--ਨਹੀਂ ਬਸ, ਨਹੀਂ ਬਸ, ਨਹੀਂ ਬਸ ਹੀ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ॥--(ਇਉਂ ਤਾਂ ਉਸਤਤੀ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਨਹੀਂ) ॥

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੁ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਮਈ,
ਨਿੰਦਾ ਕਰੀਐ ਸੁ ਕਾਂਕੀ ਨਮੋ ਨਮੋ ਹੇਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਤੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਜਦ ਸਰਬ ਠੌਰ ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਹੋਏ "ਬ੍ਰਹਮ ਮਈ"-ਸਰਬ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਨਿੰਦਾ ਕਿਸਦੀ ਕਰੀਏ-ਭਾਵ, ਬੁਰਾ ਕਿਸਨੂੰ ਆਖੀਏ, ਤਾਂਤੇ "ਹੇਤਿ" ਸਭ ਨਾਲ ਪਜਾਰ ਪੂਰਬਕ ਵਰਤਦਿਆਂ ਸਭ ਅਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ॥

ਤਾਂਹੀਤੇ ਬਿਵਰਜਿਤ ਅਸਤੁਤਿ ਨਿੰਦਾ ਦੋਊ,
ਅਕਥ ਕਥਾ ਬੀਚਾਰ ਮੋਨਿ ਬ੍ਰਤ ਲੇਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਤਿਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸਤਤੀ ਤੇ ਨਿੰਦਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਜਾਗਕੇ ਅਕਨ ਕਥਨੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੋਯਾ, ਵਾ ਅਕਥ ਕਥਾ ਵਾਲੇ ਮਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਕੇ, ਮੋਥ ਬਿਰਤੀ (ਚੁੱਪ ਸਾਧਨਾਂ) ਦੇ ਵਰਤਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਗਜਾ ਨੂੰ ਧਾਰੀ ਰਖੇ ॥

ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਸੁਧਿ ਕਰਿ ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਭਏ,
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਗਤਿ ਬਿਸਮ ਸੁਚੇਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਇਸ ਭਾਂਤ ਵਰਤਦਾ ਹੋਯਾ) ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ (ਅਸੰਗ ਅੱਲੇਪ ਬਿਰਤੀ) ਦੀ "ਸੁਧ"-ਸੋਝੀ ਕਰਕੇ (ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਓਸਦਾ ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ ਨਮੂੰਨਾਂ ਢਾਲਕੇ) ਦੇਹ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇਹ ਹੋ ਜਾਵੇ (ਦੇਹ ਅਧਜਾਸ ਦਾ ਤਜਾਗ ਕਰ ਦੇਵੇ) ਤੇ ਐਉਂ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ (ਉਪਰੋਂ ਬਾਲਕਾਂ ਵਤ ਵਰਤਦਾ ਹੋਯਾ) ਅੰਦਰੋਂ ਹਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੁਚੇਤ (ਸਜਾਣਾ-ਸਾਵਧਾਨ) ਬਣਜਾ ਰਹੇ ॥

ਇਤੀ ਬਰਤਾ ਮੁੜਃ-

(੪) ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ (੨) ਅਤਿ,
(੩) ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ (੧) ਪਰਸਪਰ (੫) ਬਿਸਮ ਸਥਾਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(੧) ਆਪੋ ਵਿਚੀ (੨) ਅਤਜੰਤ (੩) ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਣ ਕਾਰਣ (੪) ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ (੫)ਅਚਰਜਤਾ ਦੀ ਥਾਂ (ਕਾਰਣ)ਹੈ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਕੈ ਦਰਸ ਕੈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹਰੀ,
ਹੇਰਤਿ ਹਿਰਤ ਸੁਧ ਰਹਤ ਨ ਗਜਾਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਕਜੋਂਕਿ) ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ(ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ)ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ"ਦਰਸਕੈ"-ਦ੍ਰਿਸ਼ਜ (ਪਰਪੰਚ) ਵੱਲੋਂ ਨਿਘਾ ਹਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ-ਸੁਤੇ ਹੀ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹੋਣੋਂ

ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। "ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਤ"-(ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ) "ਹੇਰਤਿ"-ਰੂੜ੍ਹ ਭਾਵ ਨਾਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ "ਸਧ"-ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਹੀ "ਹਿਰਾਤ"-ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ "ਧਜਾਨ"-ਤਾਂਘਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਭੀ ਖਜਾਲ (ਕਲਪਨਾਂ-ਫੁਰਣਾਂ) ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਸ਼ਬਦ ਕੈ ਸੁਰਤਿ ਸੁਰਤਿ ਕੈ ਸ਼ਬਦ ਹਰੇ,
ਕਹਤ ਸੁਣਤ ਗਤਿ ਰਹਿਤ ਨ ਗਜਾਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਣ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ (ਹੋਰਨਾਂ) ਸਬਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੰਨ ਹਰੇ ਜਾਂਦੇ (ਟਲ ਔਂਦੇ) ਹਨ। ਅਤੇ ਕਹਣਾਂ ਸੁਨਣਾਂ ਗਤਿ (ਨਿਵਿਰਤ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ (ਬਾਹਰਲੇ) ਗਜਾਨ ਤੋਂ ਭੀ ਰਹਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਚਤੁ-ਰਾਈਆਂ ਚਲੌਨ ਦੀ ਵਾਦੀ ਤਜਾਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਅਸਨ ਬਸਨ ਤਨ ਮਨ ਬਿਸਿਮਰਨ ਹੁਇ,
ਦੇਹ ਕੈ ਬਿਦੇਹ ਉਨਮੱਤ ਮਧੁ ਪਾਨ ਹੈ॥ ੨੬੩॥

ਅਰਥ-ਖਾਣ (ਪੀਣ) ਤਥਾ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਅਰੁ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ,ਤਥਾ ਮਨ ਦੀਆਂ ਕਪੋਲ ਕਲਪਨਾਂ ਸਭ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ,(ਅਤੇ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਬਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। (ਮਾਨੋ) ਅਨੁਭਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਕੇ "ਉਨਮੱਤ"-ਮਗਨਾਨਾ ਹੋਯਾ,ਦੇਹ ਵਲੋਂ ਬਿਦੇਹ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੧੬੩॥

ਇਸ ਅਨੁਭਵੀ ਅਨਿੰਦਿਤ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਗਨਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸਮਾਈ ਨਹੀਂ:-

ਜੈਸੇ ਲਗ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀਨ ਪੜ੍ਹਤ ਅਉਰ ਕਉ ਅਉਰ,
ਪਿਤਾ ਪੂਤ ਪਿਤਾ ਸਮਸਰਿ ਜਨੀਐ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਤਰਾਂ ਕੰਨਾ ਸਿਆਰੀ ਆਦ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ,ਅਰਥਾਤ ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਪੁਤ ਤੇ ਪੁਤ, ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਤਾ,ਸਮਸਰਿ (ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ) ਜਾਨੀਐ = ਜਾਨਣ ਵਿਖੇ ਔਂਦਾ ਹੈ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਲੰਡਿਆਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੀ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ। (ਅਰੁ ਇਵੇ ਹੀ)॥

ਸੁਰਤਿ ਬਿਹੂਨ ਜੈਸੇ ਬਾਵਰੋ ਬਖਾਨੀਅਤ,
ਅਉਰ ਕਹੇ ਅਉਰ ਕਛੁ ਹਿਰਦੇ ਮੈ ਆਨੀਐ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਭਾਂਤ 'ਸੁਰਤਿ ਬਿਹੂਨ'-ਸੁਧ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਵਾਲੇ,ਸੋਝੀ(ਹੋਸ਼) ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਬਾਵਲਾ (ਸੁਦਾਈ = ਕਮਲਾ) ਆਖੀਦਾ ਹੈ, (ਤੇ ਏਸੇ ਬਿਸੁਰਤੀ ਵਿਚ ਉਹ) ਕਹਿੰਦਾ ਕੁਛ ਹੋਰ ਤੇ "ਹਿਰਦੇ ਮੈਂ"-ਸ਼ਮਝਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੀ "ਆਨੀਐ"-ਲਿਆਈਦਾ ਹੈ। (ਅਤੇ ਏਕੂੰ ਹੀ)॥

ਜੈਸੇ ਰੰਗ ਸਭਾ ਮਧਿ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤ ਬਾਤ,

ਬੋਲਤ ਹਸਾਇ ਹੋਇ ਬਚਨ ਬਿਧਾਨੀਐ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁੰਗਾ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਬੋਲ (ਕਰ) ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਬੋਲਦਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ (ਉਲਟੀ ਓਸਦੀ) ਹਾਸੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, (ਕਯੋਂਕਿ ਓਸ ਦਾ ਉਹ) ਬਚਨ (ਬੋਲਨਾਂ) "ਬਿਧ+ਆਨੀਐ" = ਹੋਰ ਹੀ ਬਿਧ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ—ਉਲਟਾ ਸੁਲਟਾ (ਬੇਪ੍ਰਸੰਗਾ ਯਾ ਬੇਥਹ੍ਵਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗ ਮੈ ਮਨਮੁਖ ਥਕਤ ਹੁਇ,
ਲਗਨ ਸਗਨ ਮਾਨੇ ਕੈਸੇ ਮਨ ਮਾਨੀਐ ॥੨੬੪॥

ਅਰਥ—(ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ(ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ) ਵਿਖੇਮਨਮੁਖਭੀ "ਥਕਤ ਹੁਇ"—ਹਾਰ ਹੁੱਟ ਜਾਂਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਭੰਬਲ ਭੂਸੇ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਕਯੋਂਕਿ ਇਥੇ ਲੇਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਬੇ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੇ, ਤੇ ਉਹ)ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਲਗਨਾਂ ਸਗਨਾਂ (ਗ੍ਰਹਿ, ਨਛਤ੍ਰ, ਯੋਗਨੀਆਂ, ਦਿਸ਼ਾ ਸੂਲ ਆਦ) ਨੂੰ, ਸੋ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਓਸਦਾ ਮੰਨ ਮੰਨੇ—ਭਾਵ ਪਤੀਜ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕੇ ॥ ੨੬੪ ॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਦੇਸ—ਸੂਖਮ ਦੇਸ (ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਬਾਸੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਤਮਿਕ ਰਮਜ਼ਾਂ (ਰੱਬੀ ਸੰਕੇਤਾਂ) ਦੀ ਰੰਗਨ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ—ਬੇ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਮਨਮੁਖ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸਮਝਨੋਂ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਜਿੱਚ ਹੋਕੇ ਓਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਅਕੁਲਾਕੇ (ਉਸੱਲ ਵੱਟੇ ਭੰਨਦੇ) ਉਠ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਮੁੜ ਓਧਰ ਰੁਖ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਰੁ ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਨ ਦਾ ਭੀ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਪਿਆਕਰਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਉਨਾਂ ਦਾ ਬੋਲਨਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਅਵਸਰ ਅਨਅਵਸਰ (ਮੌਕਿਆ ਬੇਮੌਕਿਆ) ਦੀ ਗਜਾਤ ਤੋਂ ਰਹਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਧਿਆ ਹੋਯਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਦੂਸਰੇਸੰਸਾਰੀ ਕਾਮਨਾਂ—ਵਾਸਨਾਂ ਵਿਚ ਰੁਝਯਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕੂੜ ਹੀ ਉਗਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਾਸੋਹੀਣੇ ਹੋਕੇ ਇਸ ਪਾਸਯੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਕਰਕੇ ਹੀ "ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਸੈਂਸਾਰੀਆਂ ਜੋੜ ਕਦੇ ਨ ਆਯਾ"—ਬਚਨ ਹੋਯਾ ੨ ਹੈ ॥—॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਐਸੀ ਕੌਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ:—

(੧)ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ (੨)ਛਬਿ (੪)ਰੂਪਰੰਗ (੬)ਸ਼ੋਭਾ ਨਿਧਿ,
(੩) ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨ (੫) ਕੋਟਿ (੭) ਜਗ ਮਗ ਜੋਤਿ ਕੈ ॥

ਅਰਥ—ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ (੧) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਹੀ (ਅਪਰੰਪਾਰ) (੪) ਰੂਪ ਰੰਗ ਤਥਾ (੬) ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਨਿਧ (ਭੰਡਾਰ) ਰੂਪ (੨) ਛਬੀ (ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ = ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ ਦਮਕ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ (੩) ਬਜੰਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜੋਤੀਆਂ (੫) ਕ੍ਰੋੜਾਂ (ਅਨੰਤ) ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀਆਂ

ਹਨ। ਅਥਵਾ ਇਸ ਮਾਰਗਵਿਖੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ ਸਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਗੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਛਬਾਂ(ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ) ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ (ਪਦਾਰਥ) ਫਿੱਕੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਾ ਜੋਤੀ ਦੇ ਜਗਮਗ (ਸਾਖਸ਼ਾਤ) ਹੋ ਔਣ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਛਬਾਂ, ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਰੰਗ ਤਥਾ ਸ਼ੋਭਾ ਰੂਪ ਨਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਮਝੋ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ)॥

(੯) ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਰਾਜ ਭਾਗ ਪ੍ਰਭੁਤਾ (੧੧) ਪ੍ਰਤਾਪ,
(੧੦) ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਾਨਿ (੮) ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਉਦੋਤ ਕੈ॥

ਅਰਥ—(੮)—(ਅਤੇ ਐਸਾ) ਆਨੰਦ ਅਰੁ ਸੁਖ(ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (੯) ਜਿਸ ਅਗੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ(ਮਹਮਾਂ) ਤੇ (੧੦) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ (ਐਸੇ) ਪ੍ਰਤਾਪ (ਮਾਤ ਪਏ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਥਵਾ—ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ—ਵਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਟੀਆਂ (ਪਾਰਾ ਵਾਰੋਂ ਰਹਤ) ਸੁਖ ਆਨੰਦ (ਪਰਮ ਆਨੰਦ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

੧੨ਕੋਟਿਨਕੋਟਾਨਿ੧੩ਰਾਗਨਾਦ੧੫ਬਾਦ ੧੪ਗਯਾਨ੧੬ਗੁਨ
੧੭ ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ੧੮ ਜੋਗ ਭੋਗ ੧੯ ਓਤਪੋਤ ਕੈ॥

ਅਰਥ—(੧੨) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਕੋਟੀਆਂ (ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਕਾਰੀ) ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਨਾਦ ਦਾ ਗਯਾਨ (ਸੂਝ) ਅਰੁ (੧੫) ਬਾਜਿਆਂ ਦੀ (੧੬) ਤਾਰ(ਸ੍ਵਾਦ ਵਾ ਲਯਾਕ੍ਤ)(ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ = ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇਆਦਵਰਗਿਆਂਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖਸਰੂਪਵਿਖੇ)ਇਸ ਮਾਰਗ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਥਾ (੧੭) ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੋਗ (ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਿਖੇ ਜੁੜਨ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਧਨ) ਅਰੁ ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਹਾਰੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਆਦ ਵਿਭੂਤੀਆਂ ਰੂਪ ਭੋਗ ਭੀ (ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ) ਓਤਪੋਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ—ਭਾਵ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਵਤ ਤਣੇ ਹੋਏ(ਅਵਸ਼ਯ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਜੋਗ) ਹਨ॥

੨੦ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ੨੨ਤਿਲ ੨੧ਮਹਿਮਾ ੨੨ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧ,
੨੪ਨਮੋ ਨਮੋ ੨੫ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ੨੪ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਕੈ॥੨੬੫॥

ਅਰਥ—(੨੦) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ (੨੧) ਮਹਮਾਂ (੨੨) ਤਿਲ (ਤੁਛ)ਮਾਤ੍ਰ ਹਨ (੨੩) ਜਿਸਦੇ ਅਗਾਧ ਬੋਧ ਅਗੇ (੨੫) ਜੋ ਕੇਵਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਖੇ ਦਰਸਨ ਦੇ ਅਰੁ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਦੇ (ਲੀਨ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (੨੬)ਤਿਸਦੇ ਤਾਈਂ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ॥ ੨੬੫॥

ਵੀਚਾਰ੪—

ਅਸਾਡਾ ਵੀਚਾਰ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਅਰਥ ਕਰਣਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਧਾਰਣ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਆਖ ਕੇ ਵਕਤਾ ਦਾ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਅਰ ਅਸਾਧਾਰਣ ਭਾਵ-ਨਿਰੂਪਣ ਦਾ ਜਾਪੇ,ਉਥੇ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਣੀ

ਅਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਖੁੰਜਨਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਮਜਬੂਰੀ ਦਾ ਸਾਮਨਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੱਸਨਾਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਓਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਫਲ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਸ੍ਵੈਗੰਮ ਤਥਾਪਰਗੰਮ(ਅਪਣੇ ਵਾ ਪ੍ਰਾਏਕਰਕੇਜਾਨਣਜੋਗ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ ਅਗਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਰੂਪਕੇ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣਾ ਕੀਹ ਕੁਛ ਹੈ, ਇਸ ਵੱਲ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥—॥

ਪਿਛਲੇ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਜੋ "ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੁਤਕੈ"—ਅਖਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ, ਬਾਹਰਲੇ ਮੂਰਤੀ ਅਦ ਧਜਾਨ ਯਾ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸਬਦ ਧੁਨੀਆਂ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਾਕੂੰ ਲੈਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੀ ਕਿਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਂ ਖਾ ਜਾਵੇ—ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਇਸਦਾ ਨਿਰਣਾ ਸਾਫ (ਸਪਸ਼੍ਟ) ਕਰਦੇ ਹਨ:—

***ਅਹਿਨਿਸਿ ਭ੍ਰਮਤ ਕਮਲ ਕੁਮੁਦਨੀ ਕੋ ਸਸਿ,**
ਸਸਿ ਮਿਲ ਬਿਛੁਰਤ ਸੋਗ ਹਰਖ ਬਿਆਪ ਹੀ॥

ਅਰਥ—ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਟਕਦਾ ਹੈ "ਕੁਮੁਦਨੀ" = ਨੀਲੋਤਪਲ(ਨੀਲੋਫਰ) ਕਵੀ (ਨਾਮ ਵਾਲਾ) ਕੌਲ ਫੁੱਲ, "ਕੋ ਸਸਿ"—ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਲਈ—ਭਾਵ, ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਖਾਤਰ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਚੰਦ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ (ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਦੇ ਹੋ ਦਰਸਨ ਦਿੰਦਾ)ਹੈ, ਤਾਂ (ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ) ਹਰਖ ਪੂਰਣ ਹੋ ਔਂਦਾ (ਓਹ ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ)ਹੈ, ਅਰੁ ਜਦ (ਦਿਨ ਸਮੇਂ) ਬਿਛੁਰਤ (ਵਿਛੁੜ ਜਾਂਦਾ = ਅਸ੍ਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ)ਹੈ, ਤਾਂ ਸੋਗ ਬਯਾਪਤ (ਸੋਗ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ) ਹੋ (ਸਮੀਟ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥ (ਐਸਾ ਹੀ ਹਾਲ ਸੂਰਜ ਬੰਸੀ ਕੌਲਾਂ ਦਾ ਸਮਝੋ-ਜਿਸਨੂੰ ਤੱਕਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ:)

ਰਵਿ ਸਸਿ ਉਲੰਘਿ ਸਰਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗਹੀ,
ਚਰਣ ਕਮਲ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਮਿਲਾਪ ਹੀ॥

ਅਰਥ—ਉਦੇ ਅਸਤ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਸੂਰਜ ਅਰੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੇ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਚਾਲੇ ਵਾਕੂੰ (ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਔਣ ਤੇ ਕਦੀ ਹਟ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੂਰਤੀ ਆਦਿ ਦੇ ਧਜਾਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਉਲੰਘ ਟੱਪ ਕੇ (ਤਯਾਗਕੇ) ਸਤਜ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸਰਣ ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੀਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਿਭਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ (ਸੰਸਾਰੀ) ਪ੍ਰੀਤੀਆਂ ਵਾਲ ਰਾਹ ਨੂੰ

---

*ਕਈ ਗਜਾਨੀ "ਸਸਿ ਕੋ" = ਦੀ ਬਜਾਯ"ਰਵਿ"—ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਧਜਾਹਾਰ ਕਰਕੇ, ਅਰਥ ਦੀ ਸੁਗਮਤਾ ਖਾਤਰ"ਰਵਿ ਸਸਿ ਕੋ"ਪਾਠ ਬਣਾਕੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਹੈਣ ਤਾਂ ਨਿਰਦੋਖ ਪਰ ਅਸਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਅਰਥ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ,ਤੇ ਅਰਥ ਦੇ ਦੋਹਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰਸੰਕੋਚਿਆਹੈ॥

ਤਜਾਗਕੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਨਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਦੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਪੁਟ (ਸੰਲਗਨ ਲਪਟਾਯ ਮਾਨ) ਮਗਨ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਜ ਆਸਨ ਸੁਬਾਸਨਕੈ,
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਅਜਾਪ ਹੀ ॥

ਅਰਥ–ਅਰੁ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ "ਨਿਜ ਆਸਨ"–ਆਤਮ ਪਦ ਵਿਖੇ ਸਹਜੇ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪ ਮਕਰੰਦ ਮਧੁ ਪ੍ਰਾਪਤ "ਸੁਬਾਸਨ" = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬਾਸਨਾਂ (ਸੁਕੀਰਤੀ) ਕਰਕੇ–(ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ) ਅਜਾਪ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ ਹੁਇ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ,
ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਅਨਾਹਦਿ ਅਲਾਪ ਹੀ ॥੨੯੬॥

ਅਰਥ–(ਮਨੋ ਵਿਚੇ ਹੀ) ਨਿਸ਼ਕਾਮ (ਅਫੁਰ) ਧਾਮ (ਪਦ) ਵਿਖੇ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਟਿਕਾਉ ਨੂੰ ਪਾਕੇ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ (ਤੁਰੀਆ ਭਾਵ ਸਰੂਪਣੀ) ਉਨਮਨੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਮਸਤ, ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਲਾਪ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਤਾਰ ਲਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੬ ॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਣ ਭਾਵ ਰੂਪ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮੂਲਚਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ (ਕੂਜੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਪਾਕੇ ਦਸੱਨ ਵਤ) ਸਪਸ਼੍ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥–॥

ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਆਧਾਰ ਸਹਿਤ ਅਰੁ ਨਿਰਾਧਾਰ ਉਪਾਸਨਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਨਾਂ ਸਮਝਕੇ ਬਜਰਥ ਉਟੰਕਣ ਕਰਣ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ–ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਜੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨਹੀਂ' ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਧਯਾਨ ਕੀਹ ਹੋਯਾ'–ਆਦਿ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ–ਜਿਸਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਆਪ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਅਨਜਾ ਅਗਾਧ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:–

(੧) ਰਵਿ ਸਸਿ (੩) ਦਰਸ (੫) ਕਮਲ ਕੁਮੁਦਨੀ (੪) ਹਿਤ,
(੬) ਭ੍ਰਮਤ ਭ੍ਰਮਰ ਮਨ (੨) ਸੰਜੋਗੀ ਬਿਓਗੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਓਨਾਂ (੧) ਸੂਰਜ ਅਰੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੇ (੨) ਉਦੇ ਅਸਤ ਭਾਵੀ ਸੰਜੋਗੀ ਵਿਜੋਗੀ (ਮਿਲ ਬਿਛੜਨ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਵਵਾਨ) (੩) ਦਰਸਨ (੪) ਕਾਰਣ (੫) ਕੌਲ ਅਤੇ ਕੰਮੀਆਂ (ਦੇ ਭੀ ਖਿੜੌਨ ਮਿਟੌਨ ਕਰਕੇ) (੬) (ਜੀਕੂੰ ਓਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ) ਭੌਰੇ ਦਾ ਮਨ (੭) ਭਰਮਦਾ (ਭਟਕਦਾ) ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਮੂਰਤੀ ਆਦ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਭੀ ਇਕ ਰਸ ਨਾਂ ਰਹਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਧਯਾਨੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਭਰਮ ਭਟਕਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰ ਸਕਦੇ) ॥

ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ ਗੁਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਸ,
ਮਧੁ ਮਕਰੰਦ ਰੋਗ ਰਹਿਤ ਅਰੋਗੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰੂਪ ਮਧੂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ (ਰਾਜਸੀ ਤਾਮਸੀ ਸਾਤਕੀ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਨਾਸ (ਖੀਣ) ਹੋਣ ਯਾ ਵਧਨ ਘਟਨ ਰੂਪ ਰੋਗ (ਵਿਕਾਰ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਰੋਗੀ ਹੈ-ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਰਸ (ਨਿਰ ਵਿਕਾਰ) ਹੈ ॥

ਨਿਹਚਲ ਮਕਰੰਦ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਹਜ ਧੁਨਿ,
ਸ਼ਬਦ ਅਨਾਹਦ ਕੈ ਲੋਗ ਮੈ ਅਲੋਗੀ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਾਂ ਚਲਾਯਮਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ (ਅਬਿਨਾਸੀ) ਮਕਰੰਦ (ਧੂਲੀ ਰਸ) ਦੇ ਸੁਖ ਵਿਖੇ ਸੰਪੁਟਿਤ (ਸੰਲਗਨ = ਮਗਨ) ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮਨ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਹਜ ਧੁਨੀ ਵਿਖੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਲੋਕ (ਸੰਸਾਰ) ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਭੀ, ਅਲੋਗੀ (ਅਸੰਸਾਰੀ, ਭਾਵ-ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਹੋਯਾ ਵਿਚਰਦਾ) ਹੈ ॥

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲ ਮਹਿਮਾ ਅਗਾਧ ਬੋਧ,
ਜੋਗ ਭੋਗ ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਪ੍ਰਜੋਗੀ ਹੈ ॥੨੬੭॥

ਅਰਥ-ਇਸੇ ਵਾਸ੍ਤੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਅਗਾਧ ਰੂਪ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਜੁੜੀ ਹੋਈ (ਜੋਗ ਭਾਵੀ) ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਥਵਾ ਭੋਗ ਭਾਵੀ (ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਰੂਪ) ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ,ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਸ੍ਵਰੂਪ ਵਿਖੇ ਹੀ ਪਰ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ) ਜੋਗੀ = ਜੁੜਿਆ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੨੬੭ ॥

ਸਾਲੰਬ ਉਪਾਸਨਾ ਵਾ ਨਿਰਾਲੰਬ ਉਪਾਸਨਾ-ਅਰਥਾਤ ਸਰਗੁਣ ਵਾ ਨਿਰਗੁਣ ਧ੍ਯਾਨ,ਗੁਰੂ ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਧ੍ਯਾਨ ਅੰਦਰ ਸੁਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਮੂਰਤੀ ਆਦ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ-ਤੇ ਇਸੇ ਮਾਤ੍ਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗਯਾਨ ਭੀ ਸੁਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਜੈਸੇ ਦਰਪਨ ਬਿਖੇ ਬਦਨੁ ਬਿਲੋਕੀਅਤਿ,
ਐਸੇ ਸਰਗੁਨ ਸਾਖੀ ਭੂਤ ਗੁਰ ਧਿਆਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਦਰਪਨ = ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਬਦਨੁ = ਮੂੰਹ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ (ਤਾਂ ਓਸ ਵਿਚੋਂ ਅਸਲੀ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਜਸੋਂ ਕਾ ਤਸੋਂ ਆਭਾਸ-ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ = ਪ੍ਰਛਾਈਂ) ਰੂਪੀ ਚਿਹਰਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸੱਨ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਹੀ ਸਾਖੀ ਭੂਤ (ਸਾਖੀ ਸਰੂਪ ਸ਼ੁੱਧ ਚੇਤੰਨ ਪਰਮਾਤਮ ਤਤ੍ਵ ਰੂਪੀ) ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦ੍ਵਾਰੇ ਧ੍ਯਾਨ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਜੈਸੇ ਜੰਤ੍ਰ ਧੁਨਿ ਬਿਖੇ ਜੰਤ੍ਰੀ ਕੋ ਮਨੁ,
ਤੈਸੇ ਘਟਿ ਘਟਿ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਗਿਆਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੰਤ੍ਰ (ਬਾਜੇ ਸਤਾਰ ਆਦਿ ਦੀ) ਧੁਨੀ ਵਿਖੇ ਜੰਤ੍ਰੀ (ਬਜਾਵਨ ਹਾਰੇ) ਦਾ ਮਨ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀ (ਤਾਰ) ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਰ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਘਟਿ ਘਟਿ (ਰਿਦੇ ਰਿਦੇ ਅੰਦਰ) ਨਿਵਾਸ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ (ਅਗਯਾਨ ਅੰਧਕਾਰ ਨਾਸ਼ਕ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ) ਚੈਤੰਨ ਦਾ ਗਯਾਨ (ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ) ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਤਾਰ ਦੇ ਅਭ੍ਯਾਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਮਨ ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਜਤ੍ਰ ਕਤ੍ਰ ਸੈਂ ਇਕਤ੍ਰ ਭਏ,
ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਅਰਥਾਤ ਉਪਰ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਧਯਾਨ ਰੂਪ ਸਰਗੁਣ ਧਯਾਨ ਤਥਾ ਸ਼ਬਦ ਅਭ੍ਯਾਸ ਵਿਖੇ) ਮਨ ਬਾਣੀ ਸ਼ਰੀਰ ਕਰਕੇ ਜਿਧਰੋਂ ਕਿਧਰੋਂ (ਮਨ ਅਰੁ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਸਮੇਟਕੇ) ਇਕਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਵੇ– ਭਾਵ–ਇਕ ਤਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਪਰਮ ਭੰਡਾਰ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਉਥੇ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਜਯੋਂ ਕਾ ਤਯੋਂ ਉਦੇ ਹੋਣਾ) ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਉਨਮਨ ਮਗਨ ਗਗਨ ਅਨਹਦ ਧੁਨਿ,
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਨਿਰਾਲੰਬ ਨਿਰਬਾਨ ਹੈ ॥ ੨੬੯ ॥

ਅਰਥ–ਅਤੇ ਇਉਂ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਮਗਨ ਹੋਯਾਂ ਗਗਨ (ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ) ਵਿਖੇ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਗੂੰਜ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਹਜੇ ਹੀ ਇਸ-ਥਿਤ ਹੋਯਾ ਨਿਰਾਲੰਬ (ਧਯਾਨ ਉਪਾਸਨਾਂ ਆਦ ਦੇ ਸਮੂਹ ਆਸਰਿਆਂ) ਤਥਾ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ (ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਵਾ ਯਮਨੇਮ ਆਦ ਅਨਯਤ੍ਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਕੜਾਂ ਤੋਂ) ਰਹਤ ਹੋਯਾ (ਗੁਰਮੁਖ) ਨਿਰਬਾਣ = ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥੨੬੯।

ਉਕ੍ਤ ਧਯਾਨ ਤਥਾ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵ ਅਗੇ ਯੋਗ ਤਥਾ ਵੇਦਾਂਤ ਸਾਸਤ੍ਰ ਆਦ ਵਿਖ ਨਿਰੂਪੇ ਧਯਾਨ ਅਰੁ ਗਯਾਨ ਤੁੱਛ ਹਨ । ਐਸਾ ਹੀ ਓਨਾਂ ਗਯਾਨ ਅਰੁ ਧਯਾਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਭੀ ਇਸ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਅਨੁਭਵ ਅਗੇ:–

(੭)ਕੋਟਿਨ(੮)ਕੋਟਾਨਿਧਿਆਨ(੧)ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ(੩)ਦਰਸ(੫)ਮਿਲਿ
(੨) ਅਤਿ ਅਸ੍ਚਰਜ (੪) ਮੈ (੬) ਹੇਰਤ (੯) ਹਿਰਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(੧) ਜਦ ਦ੍ਰਿਸਟੀ (ਨਜ਼ਰ ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋਈ) (੨) ਅਤੀ ਅਸਚਰਜ ਸਰੂਪ ਦੇ (੩) ਦਰਸ਼ਨ (੪) ਵਿਖੇ (੫) ਮਿਲ (ਜੁੜ) ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਓਸ (ਅਨੁਭਵੀ ਦਸ਼ਾ) ਨੂੰ (੬) ਤੱਕ ਕੇ (੭) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਭਾਂਤ ਦੇ (੮) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਧਯਾਨ (ਧਯਾਨ ਸਮੂਹ) (੯) ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ,
ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਤਮ ਨ ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਐਸਾ ਹੀ ਸੁਰਤਿ (ਆਪੇ ਦੀ ਕਣੀ) ਅਥ੍ਵਾ–ਕੰਨ ਜਦ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਤ ਹੋਣੋਂ ਸਿਮਟੀ ਕੇ (ਅੰਤਰਮੁਖ ਹੋਏ) ਸਬਦ–"ਅਨਹਤ ਬਾਣੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਜਾਣੀ"–ਬਚਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰੀਵੀ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀ ਰੂਪ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ) ਵਿਖੇ ਮਿਲ (ਇਕਤ੍ਰ = ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ) ਪੇਣ, ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਗਜਾਨ ਓਸਦੇ ਅਲਖ (ਨਾਂ ਲਖੇ ਜਾ ਸਕਨ ਹਾਰੇ) ਮਹਾਤਮ (ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਖ ਸਕਦੇ ॥

ਤਿਲ ਕੀ ਅਤੁਲ ਸ਼ੋਭਾ ਤੁਲ ਨ ਤੁਲਾਧਾਰ,
ਪਾਰ ਕੈ ਅਪਾਰ ਨ ਅਨੰਤ ਅੰਤ ਪਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਉਸ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਦਾ ਸਮੂਲਚੇ ਜਾਨਣਾਂ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇਰਿਹਾ)ਓਸਵਿਚੋਂ ਤਿਲ ਪ੍ਰਮਾਣ (ਰੰਚ ਭਰ ਅਨੁਭਵ)ਦੀਸ਼ੋਭਾਹੀਐਸੀਅਤੁਲ ਹੈ, ਕਿ ਓਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤੁਲ(ਵੱਟਾ,ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਰੁ ਨਾਂ ਹੀਤੁਲਾਧਾਰ(ਤੋਲਨਹਾਰਾ,ਯਾਕੰਡਾਤਕੜੀ,ਸੋਚਵੀਚਾਰ) ਹੀ।"ਪਾਰ ਕੈ ਅਪਾਰ" = ਪਾਰਵਜੋਂਤਾਂ ਅਪਾਰ ਹੈ ਅਰਥਾਤਓਸਦੀ ਪਾਰਲੀ ਹੱਦ ਨਹੀਂਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ,ਤੇ "ਅੰਤ" = ਓੜਕ ਓਸਦੀ ਬਾਹਦਾ"ਅਨੰਤ" = ਸ਼ੇਸ਼-ਨਾਗ (ਪਤਾਲ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਧਸ ਜਾਣ ਵਾਲਾ) ਭੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ॥

ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਾਨਿ ਚੰਦ੍ਰ ਭਾਨੁ ਜੋਤਿ ਕੋ ਉਦੋਤ,
ਹੋਤ ਬਲਿਹਾਰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਨ ਅਘਾਏ ਹੈ ॥ ੨੬੯ ॥

ਅਰਥ–(ਇਸ ਅਨੁਭਵੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਐਸੀ) ਦਿਬ੍ਯ ਜੋਤ ਦਾ ਉਦੋਤ (ਉਦੇ ਹੋਣਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਤੋਂ ਮਾਨੋਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ 'ਭਾਨੁ'–ਸੂਰਜ ਬਾਰੰਬਾਰ(ਮੁੜ ਮੁੜ)ਬਲਿਹਾਰ(ਸਦਕੇ = ਵਾਰਨੇ)ਹੁੰਦੇ ਰੱਜਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ੨੬੯॥

ਐਸੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣ ਰੂਪ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕੇਵਲਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਐਸੀ ਮਹਮਾਂ ਵਾਲਾ ਬਨਾ ਦੇਣ:–

ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਜਾਂਕੇ *ਏਕ ਰੋਮ ਅਗ੍ਰਭਾਗਿ,
ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਾਸ ਕਹਾ ਧੌ ਸਮਾਵਈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਇਕ ਵਾਲ ਦੀ ਨੋਕ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਸਦਾ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਓਸਦੀ ਸਮਗ੍ਰ ਵਿਭੂਤੀ) ਭਲਾ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ "ਧੌਂ" = ਲਿਫਕੇ (ਸਿੰਗੁੜਕੇ) ਸਮਾਈ ਪਾ ਸਕੇ। ਭਾਵ–ਪ੍ਰਛਿੰਨ ਭਾਵੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਉਹ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦਾ ॥

---

*"ਰੋਮ" ਸਰੀਰ ਉਪਰਲੀ ਛੋਟੀ ਛੋਟੀ ਲੂੰਈ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੇਸ ਸਿਰ ਉਪਰਲਿਆਂ ਯਾ ਦਾੜ੍ਹੇ ਉਪਰ ਦਿਆਂ ਲੰਮਿਆਂ ਲੰਮਿਆਂ ਵਾਲਾਂ ਦਾ। ਅਸਾਂ ਆਮ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਮ ਦੇ ਅਰਥ ਵਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ॥

ਜਾਂਕੇ *ਏਕ ਤਿਲਕੋ ਮਹਾਤਮ ਅਗਾਧ ਬੋਧ,
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋਤਿ ਕੈਸੇ ਕਹਿ ਆਵਈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਦੇ 'ਤਿਲ" ਦੇ ਮਹਾਤਮ (ਪ੍ਰਭਾਵ) ਤੇਜ ਦਾ ਬੋਧ (ਜਾਨਣਾ-ਸਮਝਨਾ) ਅਥਾਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਓਸ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਜਯੋਤੀ (ਸਰਬ ਬਯਾਪੀ ਪੂਰਣ ਚਮਤਕ੍ਰਿਤੀ) ਭਲਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ "ਕਹਿ ਆਵਈ" ਕਿਤੇ (ਢੋਈ ਜਾ) ਸਕੇ। ਵਾ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਆ ਸਕੇ। ਭਾਵ-ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਲਜਾਂਦੀ ਯਾ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ॥

ਜਾਂਕੇ ਓਅੰਕਾਰ ਕੇ ਬਿਥਾਰ ਕੀ ਅਪਾਰ ਗਤਿ,
ਸ਼ਬਦ ਬਿਬੇਕ †ਏਕ ਜੀਹ ਕੈਸੇ ਗਾਵਈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਦੇ ਓਅੰਕਾਰ = "ਓ" ਪਦ ਵਾਚੀ 'ਅੰਗੀਕਾਰ" ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਦੇ, ਅਰਥਾਤ ਜਗਤ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਦੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਪੰਚ ਰੂਪ ਵਿਸਤਾਰ (ਪਸਾਰੇ) ਦੀ ਅਪਾਰ ਗਤੀ ਹੈ-ਓਸਦੇ ਸਬਦ (ਸਾਖਯਾਤ ਅਗੰਮੀ ਬਾਣੀ) ਦੇ ਬਿਬੇਕ (ਵੀਚਾਰ) ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਚਾਰੀ ਰਸਨਾਂ ਕੈਸੇ ਗਾਯਨ ਕਰ ਸਕੇ-ਭਾਵਓਸਦੇ ਮਹੱਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਰਨਣ ਕਰ ਸਕਦੀ॥

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੁ ਮਹਮਾਂ ਅਕਥ ਕਥਾ,
ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕਰਿ ਆਵਈ ॥੨੭੦॥

ਅਰਥ-ਐਸਾ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਿਸਦੀ ਮਹਮਾਂ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਆਦ ਸਬਦਾਂ ਦੁਆਰੇ ਕਥਨ ਕਰਨੋਂ ਅਕਥ ਰੂਪ ਹੈ,ਉਹ,ਗੁਰੂਮਹਾਰ ਜਤਾਈਂ

*ਪਿਛੇ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਦੈਵੀ ਤਿਲ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਕਬਿੱਤ ੧੪੦ ਵਾ ੧੪੧ ਨੰਬ੍ਰ ਦੇ, ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਖੇ॥

†"ਜੀਹ"-ਨਾਮ ਜੀਭ ਯਾ ਜਿਹਵਾ ਅਥ੍ਵਾ ਰਸਨਾ ਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਇਸਦਾ ਕੰਮ-ਰਸ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਬੋਲਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਬੋਲਨ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਇੰਦ੍ਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਰਸਲੈਣ ਅਤੇ ਬੋਲਨਦੀ ਚੇਸ੍ਟਾਕ੍ਰਿਆ ਵਾ ਗਯਾਨਰੂਪ ਨਜ਼ਾਰੀਨਜ਼ਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਏਸ ਇਕੋ ਨੂੰ ਹੀ ਬਨਾ ਦਿੱਤਾਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਇਸਦੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਤੇ ਬੋਲਨ ਹਾਰੀ ਭੀ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਆਮ ਚਾਲੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਭੀ ਰਸਨਾਂ = ਜੀਹ ਆਦ ਸਬਦ ਦੁਆਰੇ ਹੀ ਬਾਣੀ (ਵਾਕ) ਇੰਦ੍ਰੀ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ, ਕਯੋਂਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਲੋਕ ਛੇਤੀ ਅਸਲੀ ਮਰਮ ਸਮਝ ਸਕਨ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਰਗੇ ਓਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਓਹੀ ਰਾਹ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪੰਡਿਤਾਈਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਤਰਕਾਂ ਵਿਤਰਕਾਂ ਯਾ ਬ੍ਰੀਕੀਆਂ ਛਾਂਟਨ ਦੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਡੀ ਵਿਸੇਖਤਾ ਨਹੀਂ॥

ਕੇਵਲ ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਣ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) "ਆਵਣੀ" ਸਾਖਯਾਤ ਕਾਰਤਾ ਨੂੰ ਆਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੨੭੦॥

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਖ੍ਯਾਲ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹੌਂਦੇ ਹੋਣੇ ਮੁੜ ਪਿਛਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੁਸ਼੍ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਜੋਐਂਤ੍ਰੀਵੀ ਧਾਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਓਸਨੂੰ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਚਰਣ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ,
ਮਨੁ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪੁਟ ਸਮਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਰੂਪ ਚਰਣ ਰਜ (ਧੂਲੀ) ਦੇ ਲੁਭਿਤ (ਲੁਭਾਯਮਾਨ) ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ, (ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ) ਮਨ-ਭੌਰਾ ਸੁਖ (ਪਰਮਾਨੰਦ) ਵਿਚ ਸੰਪੁਟ-ਸੰਗਲਨ (ਮਗਨ) ਹੋਕੇ ਸਮਾਨੇ = ਸਾਂਤ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਆ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਵਾ ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਪਰਮ ਸੁਗੰਧ ਅਤਿ ਕੋਮਲ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ,
ਬਿਮਲ ਸਥਲ ਨਿਹਚਲ ਨ ਡੁਲਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਬਿਖਯਾਂ ਦੀ ਬਾਸਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਰੂਪ ਪਰਮ ਸੁਗੰਧੀ, ਅਰੁ ਕ੍ਰੂਰਤਾ ਦੀ ਅਤਯੰਤ ਨਿਵਿਰਤੀ ਰੂਪ ਅਤਯੰਤ ਕੋਮਲਤਾ, ਤਥਾ ਪਰਾਈ ਤਾਤ ਵਾ ਐਵੇਂ ਹੀ ਸੜ ਸੜ ਯਾ ਦੁਖ ਦੁਖ ਪੈਣ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਰੂਪ ਸੀਤਲਤਾ ਕਾਰਣ (ਉਹ) ਬਿਮਲ ਸਥੂਲ = ਨਿਰਮਲ ਪਦ (ਪਰਮ ਪਦ) ਵਿਖੇ ਐਸੀ ਅਚੱਲਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਭੀ ਚਲਾਯਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਹੀਂ ਡੋਲਯਾ ਕਰਦਾ॥

ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧ ਲਿਵ,
ਅਨਹਦ ਰੁਣ, ਝੁਣ, ਧੁਨਿ ਉਰ ਗਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੰਮਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤਥਾ ਅਥਾਹ ਲਿਵ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਹਜ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਸਮਾਧ (ਇਸਥਿਤ) ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ, ਉਰ (ਰਿਦੇ = ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ) ਅੰਦਰ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦੀ ਰੁਣਝੁਣਾਕਾਰ ਤਾਰ ਲਾਈ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਣ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ ਦਾਨ,
ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣ ਬਿਸਰਾਨੇ ਹੈ॥ ੨੭੧॥

ਅਰਥ-ਇਉਂ ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਪਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਨਿਧਾਨ (ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾਂ) ਨੂੰ ਦਾਨ = ਜਾਨ ਕਰਕੇ-ਅਥ੍ਵਾ ਐਸੇ ਸਰਬ ਬਯਾਪੀ ਪਰਮ ਤੇਜਸ੍ਵੀ ਪਰਮ ਭੰਡਾਰ ਰੂਪ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਦਾਨ ਰੂਪ ਦਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ (ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ) ਹੋਰਨਾਂ ਗਯਾਨ ਧਯਾਨ ਅਰੁ ਸਿਮਰਣ ਆਦ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਸਾਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੨੭੧॥

ਐਸਾ ਹੀ ਭਿਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਰਹਣੀ ਭੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵੀ ਵਤ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਤਾਕਿ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਨ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਔਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ਸਕਨ:—

(੨) ਰਜ ਤਮ ਸਤਿ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ,
(੩)ਹਾਰਿ (੧)ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਬਾਨ ਕ੍ਰਾਂਤਿ (੪) ਨਿਹ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ—(੧)ਗੁਰੂਗਜਾਨ ਰੂਪਬਾਣਦੀਕ੍ਰਾਂਤ(ਤੇਜਨਾਂ = ਦਮਕ) (ਅਗੇ—ਭਾਵ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਣ ਕਰਣ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ) (੨) ਤਿੰਨੇ ਗੁਣ ਅਰੁ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦ ਪੰਜੇ ਦੂਤ (੩) ਹਾਰ ਕੇ (੪) ਨਿਹਕ੍ਰਾਂਤ (ਨਿਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ =)ਤੇਜ ਰਹਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਥ੍ਵਾ—ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਤਥਾ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ ਅਪਨੀ ਬਾਣ = ਵਾਦੀ ਨੂੰ ਹਾਰਿ = ਤਜਾਗਕੇ ਗੁਰੂ ਗਜਾਨ ਦੇ (ਪ੍ਰਭਾਵ) ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਨਿਹਕ੍ਰਾਂਤ (ਤੇਜ ਹਤ) ਮਾਤ ਹੋ (ਮਧੱਮ) ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਨਿਹ ਕਰਮ ਕਰਮ ਗਤਿ,
ਆਸਾ ਕੈ ਨਿਰਾਸ ਭਏ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਨਿਹ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਕਾਮਨਾਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵ ਵਿਚ ਪਲਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਗਤੀ(ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ) ਨਿਸ਼ ਕਰਮ ਭਾਵ (ਨਕ੍ਰੈ ਭਾਵ—ਕਰਮ ਰਹਤ ਦਸ਼ਾ) ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਖੇ ਸੁਖ ਮਾਨਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂਅਨੁਸਾਰਜੋ ਲੌਕਿਕਬੈਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰਣ ਲਈ ਉਤਸਾਹੀ ਹੋਕੇ ਜੁਟੇ ਰਹਣ ਦੀ ਵਾਦੀ ਸੀ ਉਹ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਆਸਾਂ = ਉਮੇਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਾਸ (ਬੇਪਰਵਾਹ) ਹੋ ਜ਼ਾਈਦਾ ਹੈ—ਅਰੁਥਾਤ ਕਾਰਾਂ ਵਿਹਾਰਾਂ ਯਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਮਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਉਮੇਦਜੋਲਗੀਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਉਧਰੋਂਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭ੍ਰਾਂਤਿ = ਰੱਸੀ ਵਿਖੇ ਹਨੇਰੇ ਸਮੇਂ ਸਰਪ ਆਦਿ, ਤਥਾ ਸਿੱਪੀ ਯਾ ਅਭ੍ਰਕ ਦੇ ਪਤ੍ਰੇ ਦੀ ਧੁੱਪ ਸਮੇ ਚਾਂਦੀ ਹੋ ਭਾਸਨ ਸਮਾਨ ਜੋ ਦੇਹ ਦਾ ਆਤਮਾ ਰੂਪ ਹੋ ਭਾਸਨਾ (ਆਪਾ ਅਧਜਾਸ) ਸੀ, ਉਹ ਨਿਹ ਭ੍ਰਾਂਤੀ = ਨਿਹਭ੍ਰਮਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਹੋ ਭਾਸਦਾ ਹੈ॥

ਸ੍ਵਾਦ ਨਿਹ ਸ੍ਵਾਦ ਅਰੁ ਬਾਦ ਨਿਹਬਾਦ ਭਏ,
*ਅਸੰਪ੍ਰੇਹ ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ ਦੇਹ ਗੇਹ ਪਾਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਸ੍ਵਾਦ(ਮਾਨਣਦਾ ਰਸ)ਨਿਰਸ੍ਵਾਦ = ਬੇ-ਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ—ਫਿੱਕਾਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ—ਹੁਣਸਬਦ ਸਪਰਸ਼ਰੂਪਰਸਗੰਧ(ਪੰਜੇਵਿਸ਼ਯ)

---

*"ਅਸੰਪ੍ਰੇਹ" ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ "ਸਪ੍ਰਿਹਾ" ਹੈ, ਪਰ ਆਮ ਰੂਢੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਵਿਗੜਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰਾਂ ਆਖਣ ਵਿਖੇ ਔਂਦਾ ਤੱਕ, ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ॥

ਅਪਣੇਆਪਣੇਇੰਦ੍ਰੇ–ਕੰਨ ਤੁਚਾ ਨੇਤ੍ਰ ਰਸਨਾਂਤਥਾ ਨਾਸਿਕਾਨੂੰਖਿੱਚਨਹੀਂਪਾ ਸੱਕਦੇ, ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਝੰਝਟ ਭੀ ਨਿਹਬ ਦ (ਅਝਗੜਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ–ਭਾਵ ਲੈਣ ਦੇਣ ਆਦ ਸਮੇਂ, ਜੇ ਝਗੜੇ ਆਦ ਦਾ ਔਸਰ ਆਣ ਵਰਤੇ, ਤਾਂ ਬਖੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸੰਪ੍ਰੇਹ = ਸਪ੍ਰਿਹਾ (ਇੱਛ) ਅਭਿਲਾਖ਼ਾ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ = ਅਚਾਹ (ਨਿਰਇਛਿਤ) ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ,ਕਯੋਂਕਿ ਦੇਹ ਅਰੁਗੇਹ = ਘਰ ਆਦਿ ਪਦਾ-ਰਥ ਸਮੂਹ †"ਪਾਂਤਿ" = ਪਾਤਿ (ਗਿਰ) ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਾਸ ਆਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

(੧)ਗੁਰਮੁਖਿ(੩)ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ(੪) ‡ਬਿਸਮ (੫) ਬਿਦੇਹ (੨)ਸਿਖ,
(੬)ਮਾਇਆਮੈਉਦਾਸ(੭)ਬਾਸ ਏਕਾਕੀ(੮) ਇਕਾਂਤਿਹੈ॥੨੭੨।

ਅਰਥ–ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਕੀਹ ਕਿ (੧) ਗੁਰਮੁਖੀ (੨) ਸਿਖਯਾ (ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ–)ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖ (੩) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ (੪) ਬਿਸਮ = ਬਿਸਮਾਦ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (੫) (ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਬਿਸਮਾਦਤਾ ਕਾਰਣ) ਦੇਹ ਦੀ ਸੁਰਤ ਵਿਸਾਰਕੇ ਮਾਨੋਂ ਵਿਦੇਹ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ (੬) ਮਾਇਆ (ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਮਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ) ਵਿਖੇ ਵਰਤਦਾ ਹੋਯਾ ਭੀ ਉਦਾਸ (ਉਪ੍ਰਾਮ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (੮) ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਤੇ ਹੀ ਅੰਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ–ਐਸੇ ਅਦੁਤੀ ਪਦ (ਇਕ ਅਕਾਲ) ਵਿਖੇ (੭) ਇਕੱਲਾ (ਇਕ ਸਰੂਪ = ਅਭੇਦ ਹੋਯਾ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ ਇਕਾਂਤ (ਨਿਰਜਨ) ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਏਕਾਕੀ = ਇਕੱਲਾ ਮਾਤ੍ਰ (ਅਤੇਗ) ਹੀ ਰਹਣਾ ਪਸਿੰਦ ਕਰਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੭੨ ॥

ਵੀਚਾਰਃ–

ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗੇੜ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵੇਂ ਹੀ ਹਰ ਪੁਰਖਦੇਅੰਦਰਸਦੀਵਕਾਲ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਵਾਹਵੇਲੇ ਚਿੱਤਅੰਦਰਮਨੋਰਥਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੇਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਈ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹੁੱਲੜ ਆਯਾ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਤਾਮਸੀ ਤਤ੍ਵ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਸਮੇਂ ਆਲਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਤਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਨ ਸੁਖਾਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ

---

†"ਪਾਂਤਿ"–ਅਰਥਪੰਕਤੀ ਕਤਾਰ ਦੇ ਹਨ।ਅਸਲਪਾਠ"ਪਾਤ"–ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਗਿਰਨਾਂ–ਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ। ਪਰ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਸਮਸਯਾ ਪੂਰਤੀ ਵਜੋਂ ਪਾਠ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਰਖਕੇ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾਈ ਹੈ, ਸੋ ਪਾਠ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲੋਂ ਅਰਥ ਕ੍ਰਮ ਬਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਬਿੰਦੀ ਰਹਤ ਪਾਠ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

‡ਜਦ ਸੁਰਤ ਦਾ ਬਾਹਰ ਵਲੋਂ (ਆਪਜੋਂ) ਰੁਖ ਪਲਟ ਕੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਭੌਚਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ–ਉਹ+ਬਿਸਮ (ਬਿਸਮਾਦ) ਅਵਸਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਸਾਖਯਾਤਕਾ×ਕਰਤਾ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਆਪੇ ਵੱਲ ਸਿਮਟ੍ਰਕੇ ਵਿਹਅਚੰਭਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਅਚਰਜ ਅਵਸਥਾ ਸਦੌਂਦੀ ਹੈ॥

ਰਾਖਸੀ ਵੀਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਸਿੰਦ ਕਰਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਹੀ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਚੱਕ੍ਰ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਭਲਿਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ, ਪੁੰਨ ਮਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਨੂੰ ਪਸਿੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਾ ਬੁਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਉਦਾਸੀ ਧਾਰਦਾ ਹੈ–ਇਸ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਸਰੂਪਣੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰੀ ਭਾਵ ਹੀ ਵਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਭਾਵੀ ਦਸ਼ਾ ਭੀ ਕੁਛ ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀਖਾਤ੍ਰ ਲਾਭਦਾਯਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਗਈ। ਜੌਦਣ ਤਕ ਇਹ ਬੇਗਰੋਕਜਾਨਹੀਂ ਜਾਵੇਤਦ ਤਕ ਮਨ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਵਸੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਸਕਦਾ। ਹਾਂ! ਉਚਿਤ ਖਾਣ, ਪਾਣ, ਅਰੁ ਯੋਗ੍ਯ ਚੇਸ਼੍ਟਾ ਵਿਹਾਰ ਤਥਾ ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਕੇ ਏਨਾਂਨੂੰਅਪਣੇ ਅਨੁਕੂਲ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਵਰਤਨਜੋਗ ਬਣਾਯਾ ਜਾਸਕਦਾਹੈ। ਤੇ ਐਸੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਤੀਤ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਘਰੁ "ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ" ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਤੀਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਸਹਜੇ ਹੀ ਗੰਮਤਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਉਪਰ ਹੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲੈਣ ਸਾਰ, ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥-॥

ਉਕਤ੍ਰਅੰਤਰੀਵੀ ਵਾ ਬਾਹਰੀ ਰਹਣੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੁਛ(ਅਧਿਕ)ਨਹੀਂ ਆਖਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਖੇ ਅਭੇਦਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਭੀ ਅਬਯਕ੍ਤ ਗਤੀ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਬਾਹਯ ਅਭਯੰਤਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਸਪਸ਼੍ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ–(ਜੜ੍ਹ ਪਦਾਰਥਦੀ ਅਬਯਕ੍ਤ ਗਤੀ:–)

ਪ੍ਰਿਥਮ ਹੀ ਤਿਲ ਬੋਏ ਧੂਰਿ ਮਿਲਿ *ਬੂਟ ਬਾਂਧੇ,
ਏਕ ਸੈ ਅਨੇਕ ਹੋਤ ਪ੍ਰਗਟ ਸੰਸਾਰ ਮੈ॥

ਅਰਥ–ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਥਮੇ ਇਕ ਤਿਲ (ਸੂਖਮ ਮਾਤ੍ਰ ਬੀਜ) ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ 'ਬੋਏ'–ਬੀਜਿਆਂ, ਧੂੜੀ (ਮੱਟੀ) ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸਾਰ, ਉਹ "ਬੂਟ ਬਾਧੰ" ਬੂਟਾ ਹੋ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਯਾ ਬੂਟ ਦੇ ਸਰੂਪਵਿਚ ਉਹ 'ਬਾਧੈ'–ਬੰਧਾਯਮਾਨ (ਗ੍ਰਸਿਤ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਬੂਟਾ ਬਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬਣਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਕੋਊ ਲੈ ਚਬਾਇ ਕੋਊ ਖਾਲ ਕਾਢੇ ਰੇਵਰੀ ਕੈ,

---

*ਬੂਟ ਬੰਨਣਾ = ਝਾੜ ਬੰਨਣਾ = ਡੱਡੇ ਦਾਰ ਹੋ ਪਸਰਣਾ, ਇਹ ਕੋਸ਼ਾਨੁਸਾਰੀ ਅਰਥ ਹਨ, ਤੇ ਇਸੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਸਲ ਬਿਵਸਥਾ ਉੱਤਰ ਪਾਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਖਾ ਸਕਦੀ ਹੈ॥

ਕੋਊ ਕਰੈ ਤਿਲਵਾ ਮਿਲਾਇ ਗੁਰ ਬਾਰ ਮੈ॥

ਅਰਥ-ਕੋਈ ਤਾਂ (ਹੁਣ ਇਨਾਂ ਅਨੰਤ ਹੋਏ) ਤਿਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਚੱਬਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੋਈ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਛੜਕੇ ਉਪਰਲੀ ਛਿੱਲ ਲਾਹ ਕੇ ਏਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਉੜੀਆਂ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਗੁੜ ਦੇ ਪਾਣੀ-ਭਾਵ ਪੱਤ ਯਾ ਚਾਹਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾਕੇ ਤਿਲੌਂੜੇ (ਤਿਲ ਮਣੂੰਡੇ) ਬਣੌਂਦਾ ਹੈ॥

ਕੋਊ ਊਖਲੀ ਡਾਰਿ ਕੂਟ ਤਿਲ-ਕੁਟ ਕਰੈ,
ਕੋਊ ਕੋਲੂ ਪੀਰਿ ਦੀਪ ਦੀਪਤਿ ਅੰਧਕਾਰ ਮੈ॥

ਅਰਥ-ਐਸਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਖੱਲੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਤਿਲ ਕੁੱਟ (ਭੁੱਗਾ) ਤਯਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਲੂ ਵਿਚ ਪੀੜ ਪੀੜ (ਤੇਲ ਏਨਾਂ ਦਾ ਕਢਕੇ) ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਦੀਵਿਆਂ ਵਿਖੇ ਪਾ ਪਾ ਬਾਲਦੇ ਹਨ॥

ਜਾਕੇ ਏਕ ਤਿਲ ਕੋ ਬੀਚਾਰ ਨ ਕਹਿਤ ਆਵੈ,
ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਕਤ ਆਵਤ ਬੀਚਾਰ ਮੈਂ॥੨੭੩॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ (ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਇਕ ਨਿਕੇ ਜੇਹੇ ਜੜ੍ਹ) ਤਿਲ ਦਾ ਬੀਚਾਰ = ਨਿਰਣਾ (ਮਰਮ) ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ (ਕਿ ਉਹ ਕਿਤਨਿਆਂ ਕੂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸਕਦਾ ਹੈ) (ਤਦ ਭਲਾਓਸ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਗੁਰਮੁਖ) ਦੀ ਅਬਯਕ੍ਤਗਤੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰਣੇ ਵਿਚ ਆ ਸਕੇ। ਭਾਵ ਅਪਰੰਪਾਰਹੈ॥੨੭੩॥

ਜੜ੍ਹ ਭਾਵੀ ਅਬਯਕ੍ਤ ਗਤੀ ਵਤ ਚੇਤਨ ਭਾਵੇਂ ਭੀ ਓਸਦੀ ਅਬਯਕ੍ਤ ਗਤੀ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ:-

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰਪਨ,
ਏਕ ਚੀਟੀ ਕੋ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਹਤ ਨ ਆਵਈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ ਇਕਸੂਖਮ ਜਿਹਾ-ਜੰਤੂ ਕੀੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਖੇ ਬਿਸਮਾਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਐਸਾ ਅਚਰਜ ਪਨਾਂ ਹੈ (ਜੋ ਮਾਨੋ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭੋਚਕ ਵਿਚ ਪੌਣ ਹਾਰਾ ਹੈ), ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ = ਚੇਸ਼੍ਟਾ ਵਾ ਕਾਰਨਾਮਜਾਂ ਦੀ ਬਿਵਸਥਾ (ਵਰੋਂਤ) ਕਹਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ॥

ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਚੀਟੀ ਕੈ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖੈ,
ਸਹਸ ਅਨੇਕ ਏਕ ਬਿਲ ਮੈ ਸਮਾਵਈ॥

ਅਰਥ-ਪਹਲ ਪ੍ਰਥਮੇ ਤਾਂ ਇਸ ਕੀੜੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (ਮਹਿਮਾ-ਮਹੱਤ) ਦੇਖੋ ਕਿ (ਕਿਸ ਭਾਂਤ) ਇਕੋ ਹੀ ਖੁੱਡ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਸਹਸ ਅਨੇਕ" = ਅਸੰਖਯਾਤ (ਅਨਗਿਣਤ) ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਹੀ) ਸਮਾ (ਧਸ) ਸਕਯਾ ਕਰਦੀਆਂਹਨ॥

ਅਗ੍ਰਭਾਗੀ ਪਾਛੈ ਏਕੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਤ ਜਾਤ,
ਪਾਵਤ ਮਿਠਾਸ ਬਾਸ ਤਹੀ ਮਿਲ ਧਾਵਈ ॥

ਅਰਥ-(ਫੇਰ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਏਨਾਂ ਦੀ ਤੱਕੋ ਕਿ) "ਅਗ੍ਰਭਾਗੀ"-ਜੱਥੇਦਾਰ (ਅਗਵਾਨ) ਕੀੜੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ (ਠੀਕ) ਇਕੋ ਹੀ ਰਾਹ (ਲੀਹ ਸਿਰ) ਤੁਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, (ਅਰੁ ਸੁੰਘਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਭੀ ਵੀਚਾਰੋ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਕਿਤੋਂ) ਮਿਠੇ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਬੂ) ਨੂੰ ਭੀ ਪੌਂਦੀਆਂ (ਲਖਦੀਆਂ) ਹਨ, ਓਧਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਕੇ ਦੌੜ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਮਿਲਿ ਤਾਤ ਕਾਲ ਭ੍ਰਿੰਗੀ ਰੂਪ ਹੁਇ ਦਿਖਾਵੈ,
ਚੀਟੀ ਚਿਤ੍ਰ ਅਲਖ ਚਿਤੇਰੈ ਕਤ ਪਾਵਈ ॥੨੭੪॥

ਅਰਥ-(ਆਪਾ ਅਰਪਣ ਦਾ ਹੋਰ ਭੀ ਇਸ ਵਿਚ ਅਪੂਰਬ ਬਲ ਹੈ ਕਿ) ਭ੍ਰਿੰਗੀ(ਭੌਰੇ ਦੀ ਜਾਤਦਾ ਜੋ ਇਕਕਾਲਾਜਿਹਾ ਭੂੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ) ਮਿਲ ਪਵੇ ਸੂ, ਤਾਂ ਤਤਕਾਲ (ਝੱਟ ਹੀ) ਓਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣ ਦਿਖੌਂਦੀਹੈ। ਐਸਾ ਓਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਜੋ ਇਕ ਕੀੜੀ ਰੂਪ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰ (ਬੁੱਤ) ਖਿਚਿਆ (ਤਜਾਰ ਕੀਤਾ) ਹੋਯਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਦ ਅਲਖ (ਸਮਝਨੋਂ ਬੂਝਨੋਂ ਪਾਰ) ਹੈ, ਤਾਂ ਭਲਾ ਓਸਦੇ ਆਪਨੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕੀਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਕਾਟਣ ਓਸਦੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪਾਯਾ ਜਾ ਸਕੇ-ਭਾਵ, ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਸਾਖਜਾਤ ਓਸੇ ਦੀ ਹੀ ਬਜੰਤ ਮਹਮਾ ਹੈ॥੨੭੪॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਮਈ ਰਚਨਾਂ ਦੀ ਅਬਜਕਕ੍ਰ ਗਤੀ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁੱਰਮੁਖੀ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਭੀ ਅਬਜਕ੍ਰ ਗਤੀ ਵਾਲੀ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ, ਹੁਣ ਪਰਸਪਰ ਅਨੁਭਵ ਦ੍ਵਾਰੇ ਓਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਕੀਕੂੰ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ-ਇਹਕੁਛਦਸਦੇ ਹੋਏ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੰਧੀ ਮਿਲਜਾਂ ਇਸ ਅਲਖ ਮਰਮ ਦੀ ਲਖਤਾ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:-

ਰਚਨਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਿਸਮ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪਨ,
ਘਟ ਘਟ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਹੁਇ ਦਿਖਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰ (ਸੰਸਾਰੀ ਚਿਤ੍ਰਾਂ = ਬੁੱਤਾਂ-ਮੂਰਤਾਂ ਵਾ ਆਕਾਰਾਂ) ਵਿਖੇ ਬਿਸਮ = ਹਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਿਚਿਤ੍ਰ ਪਨ = ਅਚਰਜਤਾ (ਭੇਰਕਤਾ) ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ (ਕਿਸਤਰਾਂ ਨਾਲ) ਘਟ ਘਟ = ਸ਼ਰੀਰ ਸਰੀਰ (ਹਰ ਇਕ ਮੂਰਤ ਯਾ ਆਕਾਰ) ਅੰਦਰ ਇਕ ਹੀ (ਉਹ ਆਪ ਰਮਜਾ ਹੋਯਾ) ਅਨੇਕ ਸਰੂਪੀ ਬਣ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥

ਉਤ ਤੇ ਲਿਖਤ ਇਤ ਪੜਤ ਅੰਤਰਿ ਗਤਿ,
ਇਤ ਹੂੰ ਤੇ ਲਿਖ ਪ੍ਰਤਿਉਤਰ ਪਠਾਏ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਓਧਰੋਂ(ਲਿਖਾਰੀ ਬਣਕੇ) ਲਿਖਦਾ ਹੈ,ਤੇ ਏਧਰ ਅੰਤਰ ਗਤਿ =

ਅੰਤਰੀਵੀ ਆਸ਼ਜ ਵਾਲੀ ਗਤਿ (ਗਜ਼ਾਨ ਵਾ ਮਰਮ ਦੀ ਗੱਲ) ਸਮਝਕੇ, ਇਸ ਪਾਸਤੋਂ ਭੀ ਪ੍ਰਤਿ ਉਤਰ = ਉਲਟਵਾਂ ਉਤਰ (ਜੋ ਕੁਛ ਓਧਰੋਂ ਪੁੱਛ ਹੋਈ) ਮੁੜਵਾਂ ਜੁਾਬ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਉਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਨਾਦ ਕੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ,
ਇਤ ਸੁਣ ਸਮਝਿ ਕੈ ਉਤ ਸਮਝਾਏ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਐਸਾ ਹੀ ਓਧਰੋਂ = ਦੂਸਰੇ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਰਾਗ ਵਾ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕਾਰੀ ਨਾਦ ਨੂੰ (ਰਾਗੀ, ਗਵੱਜਾ ਅਦਿ ਬਣਜਾ) ਸੁਣੌਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਧਰੋਂ (ਸ੍ਰੋਤਾ ਬਣਕੇ) ਸੁਣਿ ਵਾ ਸਮਝਕੇ, ਉਤ = ਓਸ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਸ੍ਵਾਗਤੀ ਦਿਲੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ) ਸਮਝਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਕਿ ਮਾਨੋ ਓਸ ਨੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ)। ਅਥ੍ਵਾ ਇਧਰ ਸੁਣਿ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝੌਂਦਾ ਹੈ॥

ਰਤਨ ਪਰੀਖਜਾ ਪੇਖਿ ਪਰਮਿਤਿ ਕੈ ਸੁਣਾਵੈ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ *ਅਲਖ ਲਖਾਏ ਹੈ॥ ੨੭੫॥

ਅਰਥ—ਅਤੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਿਤੇ ਜੌਹਰੀ ਬਣਕੇ ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਜਾ (ਪਛਾਣ = ਜਾਚ) ਨੂੰ ਸਮਝਿ (ਸਿੱਖਕੇ) "ਪਰਮ+ਇਤਿ"—ਬਸ ਠੀਕ ਹੈ (ਵਾਹ ਖੂਬ = ਅਸ਼ਕੇ ਅਸ਼ਕੇ) ਏਕੂੰ ਕਰ ਸੁਣੌਂਦਾ ਹੈ—ਭਾਵ ਅਪਣੀ ਪੂਰਣ ਸਮਝ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰੌਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਸੇ ਤਰਾਂ ਉਹ (ਇਧਰ ਸਤਸੰਗ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੰਧੀ (ਜੋੜ ਜੋੜਨ ਦੀ ਰੀਤੀ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਮੂਜਬ) ਮਿਲ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਭਾਵ ਨੂੰ ਧਾਰਕੇ ਅਲਖ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪਿਆ ਲਖਦਾ ਤੇ ਲਖੌਂਦਾ ਹੈ॥ ੨੭੫॥

ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਪੂਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈਃ—

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰੁ ਪੂਰਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਦੀਨੋ,
ਸਾਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਿਦੈ ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ—ਪੂਰੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਖਾਤਰ) ਸੱਚਾ ਉਪਦੇਸ਼ (ਸਤਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਰਿਦੇ ਅੰਦਰ ਮਤਿ (ਸਜਾਣਪਾਂ—ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਮਾਨ ਮੱਤੀ) ਬੁੱਧੀ (ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀਆਂ ਵਿਦਜਾ ਸਜਾਣਪਾਂ ਅਰੁ ਹੁਨਰ ਆਦ ਸਿਖੱਨ ਲਈ ਟਪੂੰ ਟਪੂੰ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ) ਅਚੱਲ = ਅਡੋਲ (ਥਿਰ) ਹੋ ਗਈ॥

ਸ਼ਬਦਿ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ ਜਲ ਮੀਨ ਭਏ,
ਪੂਰਣ ਸਰਬ ਮਈ ਪੇ ਘ੍ਰਿਤ ਜੁਗਤਿ ਹੈ॥

---

*"ਲਖਾਇ" = ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੋਯਾ ਲਖੌਂਦਾ, ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਜਾ ਲਖਦਾ ਹੈ = "ਲਖਾਏ"—ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਥੇ ਦ੍ਵਿਬਿਧ ਅਰਥ ਭਾਸਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਹਨ॥

ਅਰਥ–ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਕੇ ਜਲ ਵਿਚ ਮਛਲੀ ਸਮਾਨ ਲੀਨ (ਮਗਨ)ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ,ਅਰੁ ਜੀਕੂੰ "ਪੈ"–ਦੁਧ ਵਿਚ "ਘ੍ਰਿਤ"–ਘਿਉ,"ਜੁਗਤਿ"–ਮਿਲਤਾ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਸਰਬ ਸਰੂਪੀ ਪੂਰਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਰਮਤਾ ਹੋਯਾ (ਸਾਖਸ਼ਾਤਕਾਰ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਔਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਸਾਚੁ ਰਿਦੈ ਸਾਚੁ ਦੇਖੈ ਸੁਣੈ ਬੋਲੈ ਗੰਧ ਰਸ,
ਸਪੂਰਨ ਪਰਸਪਰ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ "ਸਾਚ" = ਸਤਯ ਸਰੂਪੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਛ ਰੂਪਵਾਨ (ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ)ਪਦਾਰਥ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ,ਅਥ੍ਵਾ ਕੰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੁਨਣ ਵਿਚਔਂਦੇ, ਯਾ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਾਰਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਥਾ ਨਾਸਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸੁਘੀਨ ਜੋਗ ਵਸਤੂਆਂ,ਅਰੁ ਰਸ(ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗ੍ਰਹਣ ਜੋਗ ਸ੍ਵਾਦ ਵੰਤ ਪਦਾਰਥ), ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਖੇ ਪਰਸਪਰ = ਇਕ ਦੂਏ (ਸਭ ਵਿਚ ਹੀ) ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਸਰੂਪ ਦੀ ਭਾਵਨੀ (ਭੌਣੀ = ਸਰਧਾ) ਉਪਜਦੀ ਹੈ। ਬਸ ਏਹੋ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ (ਪੂਰਣ) ਭਗਤੀ (ਗਯਾਨ ਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰ) ਹੈ॥

(੩) ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ (੧) ਦ੍ਰੁਮਸ਼ਾਖਾ ਪਤ੍ਰ ਫੂਲ ਫਲ,
(੨)ਏਕ ਹੀ(੪)ਅਨੇਕ ਮੇਕ(੫)ਸਤਿਗੁਰ(੫) ਸਤਿ ਹੈ॥ ੨੭੬ ॥

ਅਰਥ (੧) ਜੀਕੂੰ ਸਾਖਾਂ (ਟਾਹਣੀਆਂ), ਪਤ੍ਰਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਤਥਾ ਫਲਾਂ ਵਿਖੇ (ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ) ਦ੍ਰਮ (ਬਿਰਛ) ਦੀ ਹੀ ਸਤਤਾ ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ (੨) ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ (੩) ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੀ (੪) ਅਨੇਕ (ਸਮੂਹ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਵਿਖੇ ਮੇਕ ਮਿਲੀ ਹੋਈ (ਰਮੀ ਹੋਈ) ਹੈ, (ਤੇ ਏਹੋ ਹੀ ਸਰਬ ਬ੍ਯਾਪੀ) (੫) ਸੱਤਾ (੬) ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਹੈ॥ ੨੭੬ ॥

ਉਹੀ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਤੱਤ:–

ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਪੂਰਣ ਪਰਮ ਜੋਤਿ,
ਓਤ ਪੋਤਿ ਸੂਤ੍ਰ ਗਤਿ ਏਕ ਹੀ ਅਨੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਸਰਬ ਠੌਰ ਪ੍ਰੀਪੂਰਣ ਵਾਹਗੁਰੂ ਹੀ ਪਰਮ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਪੂਰਣ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਉਹੀ ਇਕ (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਿ (ਬਸਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਸੂਤ੍ਰ ਤਾਨਾ ਪੇਟਾ ਰੂਪ ਹੋਯਾ ਓਤ ਪੋਤ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਗਤਿ (ਰਮਤਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਵਣ ਸ੍ਰੋਤ ਏਕ ਹੀ ਦਰਸ ਸ਼ਬਦ,
ਵਾਰ ਪਾਰ ਕੂਲ ਗਤਿ ਸਰਿਤਾ ਬਿਬੇਕ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਨੇਤ੍ਰ, ਕੰਨ (ਆਦ) ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਤਥਾ ਸੋਤ੍ਰ (ਇਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ

ਦੇ ਗੋਲਕ = ਖੱਡੇ (ਇਕੋ ਹੀ ਮਸਾਲੇ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਇਕੋ ਸ੍ਰੀਖੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ) ਇਕ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹਨ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਇਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ–ਦਰਸ਼ਨ ਸਬਦ (ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਜ) ਭੀ ਇਕੋ ਹੀ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਜੀਕੂੰ 'ਸਰਿਤਾ'–ਨਦੀ ਦੇ 'ਕੂਲ'–ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਰਾਰ ਪਾਰ ਦੀ 'ਗਤਿ'–ਦਸ਼ਾ 'ਬਿਬੇਕ' = ਦੋ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਭੀ (ਅਸਲ ਵਿਚ) ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ–ਭਾਵ ਪਾਰ ਦੀ ਅਪੇਖਜਾ ਉਰਾਰ ਤੇ ਉਰਾਰ ਦੀ ਅਪੇਖਜਾ ਪਾਰ, ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਆਖਣ ਵਿਚ ਔਂਦੀ ਹੈ। ਤੈਸਾ ਹੀ ਹਾਲ

ਚੰਦਨ ਬਨਾਸਪਤੀ ਕਨਿਕ ਅਨਿਕਧਾਤੂ,
ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿ ਜਾਨੀਅਤ ਜਾਵਦੇਕ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਭਾਂਤ (ਚੰਨਨ ਸਪਰਸ਼ਿਤ) ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਨਾਸਪਤੀ (ਬਨਰਾਉ) ਅੰਦਰ ਇਕ ਸਰੂਪ ਚੰਨਣ ਹੀ (ਰਮਿਆ ਹੋਯਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਪਾਰਸ ਨੂੰ ਪਰਸਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਤੂਆਂ ਵਿਖੇ ਇਕਮਾਤ੍ਰ ਕਨਿਕ(ਸੋਨਾ) ਹੀ ਜਾਨਣ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੈ ਭਾਂਤ "ਜਾਵਦ ਏਕ = ਯਾਵਤ (ਜਿਤਨਾ ਮਾਤ੍ਰ = ਸਮੂਹ) ਪਰਪੰਚ ਹੈ ਉਸ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਹੀ (ਬਜ਼ਾਪਿਆ ਹੋਯਾ ਹੋਣ ਦਾ ਹਾਲ) ਨਿਸਚੇ ਕਰੋ ॥

(੮) ਗਿਆਨ (੨) ਗੁਰ (੪) ਅੰਜਨ (੭) ਨਿਰੰਜਨ (੬) ਅੰਜਨ ਬਿਖੈ,
(੫) ਦੁਬਿਧਾ ਨਿਵਾਰ (੩) ਗੁਰਮਤਿ (੧) ਏਕ ਟੇਕ ਹੈ ॥ ੨੭੭॥

ਅਰਥ (ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ) (੧) ਏਕਤਾ ਵਾਲੀ ਟੇਕ (ਤਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ (੨) ਸਤਿਗੁਰੂ (੩) ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ (੪) ਅੰਜਨ (ਸੁਰਮਾਂ) ਸਿੱਖ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰੀਂ ਪਾਕੇ (੫) ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰਕੇ (੬) ਮਾਯਾ ਵਿਖੇ ਹੀ (੭) ਨਿਰੰਜਨ (ਮਾਯਾ ਰਹਿਤ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਰਸੌਨ ਵਾਲਾ (੮) ਗਜ਼ਾਨ (ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਣ) ॥ ੨੭੭ ॥

ਸਮੁਚਯ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਵਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸਪਰਸ਼ਨ ਸਿਮਰਣ ਤਥਾ ਨਮਸਕਾਰ ਪੂਜਾ ਬੰਦਨ ਆਦ ਦਾ ਨਜਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਹੱਤ ਦੱਸਦੇ ਹੋਈ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਰੂਪ ਮਹਾਂਨ ਫਲ ਪ੍ਰਸ਼੍ਰੀ ਖਾਤ੍ਰ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨਃ–

ਦਰਸ ਧਿਆਨ ਲਿਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਅਚਲ ਭਈ,
ਸ਼ਬਦ ਬਿਬੇਕ ਸ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰਵਣ ਅਚਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਧਿਆਨ (ਤਾਂਘ = ਫਿਕਰ = ਖਿੱਚ) ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਵ (ਤਾਰ) ਲਗ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ (ਨਜ਼ਰ) ਅਚਲ = ਅਡੋਲ ਹੋ ਗਈ (ਹੋਰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਯਾ ਸੁੰਦ੍ਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ–ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਨ ਲਈ ਭਟਕਨਾਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਈ)। ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ (ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ)

ਸ਼ਬਦ (ਬਰਨ ਬਿਲਾਸ ਵਾ ਉਪਦੇਸ਼) ਦੇ ਬਿਬੇਕ (ਨਿਰਣੇ) ਨੂੰ ਸ੍ਰਵਣ (ਸੁਣ) ਕਰਕੇ ਕੰਨ ਵਾ ਸੁਰਤਿ ਅਚੱਲ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਵ, ਹੋਰ ਰਾਗ ਰੰਗ ਆਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਬੈਠੇ।

ਸਿਮਰਣ-ਮਾਤ੍ਰ ਸੁਧ ਜਿਹਬਾ ਅਚਲ ਭਈ,
ਗੁਰ ਮਤਿ ਅਚਲ ਉਨਮਨ ਅਸਥਲ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਕਰਕੇ ਵਾ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਓਨਾਂ ਦਾ ਸੁਜੱਸ ਕਰਦਿਆਂ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਕਰਕੇ, ਰਸਨਾਂ ਸੁਧ (ਨਿਰਮਲ) ਹੋਕੇ ਅਰਥਾਤ, ਬਾਨੀ ਦਿਆਂ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਅਚਲ ਹੋਗਈ-ਭਾਵ, ਨਿੰਦਾ ਬਖੀਲੀ ਉਹਚੁਗਲੀ ਆਦ ਬਕਵਾਦ ਨੂੰ ਤਜਾਗ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ = ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਕਰਕੇ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ ਦੇ ਵਾ ਮਗਨਤਾ ਦੇ ਅਸਥਲ (ਟਿਕਾਣੇ ਵਾ ਮੰਜ਼ਲ) ਵਿਖੇ ਅਚਲ (ਇਸਥਿਰ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਨਾਸਿਕਾ ਸੁਬਾਸ, ਕਰ, ਕੋਮਲਤਾ ਸੀਤਲਤਾ ਕੈ,
ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਨਾਮ ਪਰਸ ਚਰਣ ਕਮਲ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਨਾਸਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਰਜ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਸੁੰਘਨ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਕਰ = ਹੱਥ ਓਨਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾਈ ਵਾ ਸੀਤਲਤਾਈ ਨੂੰ ਪਰਸ (ਛੋਹਕੇ) ਅਥਾ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਨਾਮ = ਨਮਸਕਾਰ ਬੰਦਨਾਂ ਆਦਿ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਕੇ (ਸਿਰ)-(ਇਹ ਸਭੇ ਅਚੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)॥

(੧)ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ(੨) ਚਰ (੬)ਅਚਰ (੭) ਹੁਇ(੩) ਅੰਗ(੫) ਅੰਗ,
(੪) ਪੰਗ(੧੦)ਸਰਬੰਗ(੯)ਬੂੰਦ(੧੧)ਸਾਗਰ(੮)ਸਲਿਲ ਹੈ॥੨੭੮॥

ਅਰਥ-(੧) ਗੱਲ ਕੀਹ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ (੨) ਚਾਲੂ (੩) ਅੰਗ ਤਥਾ (੪) ਜੜ੍ਹ (੫) ਅੰਗ (ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਗ) (੬) ਅਚੱਲ (ਨਿੱਚਲੇ) (੭) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੈਸਾ ਕਿ (੮) ਜਲ ਦੀ (੯) ਬੂੰਦ (ਕਤਰਾ) ਜਲ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ (੧੦) ਸਮੂਲਚਾ ਹੀ (੧੧) ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ॥ ੨੭੮॥

ਪਿਛਲੀ ਬਾਰਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

(੪) ਦਰਸ਼ਨ ਸੋਭਾ (੧) ਦ੍ਰਿਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ ਗਿਆਨ ਗੰਮ,
(੨) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਧਜਾਨ ਪ੍ਰਭ (੩) ਦਰਸ (੫) ਅਤੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(੧) ਨੇਤ੍ਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਜਦ) ਗਜਾਨ ਦੀ ਗੰਮਤਾ (ਪਹੁੰਚ) ਵਾਲੀ (ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਤਾਂ (੨) ਨਿਧਾ ਅੰਦਰ (ਇਕ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹੀ ਧਜਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ (੩) ਦ੍ਰਿਸ਼ਜ (ਦਰਸ਼ਨ ਜੋਗ ਪਦਾਰਥ) ਪਰਪੰਚ ਸਮੂਹ (੪) ਦਿਖਾਵਾ ਮਾਤ੍ਰ ਸ਼ੋਭਾ (ਰਮਣੀਕਤਾ) ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ-ਸੁਰਤ ਦੇ ਗਜਾਨ ਗਾਮੀ ਹੋਯਾਂ ਉਸਦੀ ਤਾਰ ਸੰਸਾਰਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ-ਉਹ ਸਰਬ ਠੌਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(੨) ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰੈ (੧) ਸੁਰਤਿ ਸ਼ਬਦ ਪਰੈ,
(੩) ਜਾਸ ਬਾਸ ਅਲਖ (੫) ਸੁਬਾਸ (੪) ਨਾਸ (੬) ਰੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(ਐਸਾ ਹੀ ਜਯੋਂਕਿ) ਸੁਰਤਿ ਸ਼ਬਦ ਪਰੈ (ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਾਯਣ-ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਤਤਪਰ) ਹੋ ਆਵੇ, ਅਥ੍ਵਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰਤਿ = ਸੋਝੀ ਪੈ ਆਵੇ, ਤਾਂ (੨)ਕੰਨ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਣੋਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਨਿੰਦਾ ਉਸਤਤੀ ਭਰੇ ਬਚਨਾਂ ਵਾ ਰਾਗ ਨਾਦ ਆਦ)ਸੁਨਣ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਫੇਰ (੩) ਜਾਸ (ਜਿਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ) ਅਲਖ ਦੀ ਬਸਨਾਂ (ਕੀਰਤੀ) ਆਣ ਪ੍ਰਗਟੀ, ਉਸਦੀਆਂ (੪) ਨਾਸਾਂ (੫) ਸੁਬਾਸ (ਸੁਗੰਧੀ ਆਦ ਅਤਰ ਫੁਲੇਲ ਆਦ ਦੇ ਬਾਸਨ) ਵੱਲੋਂ (੬) ਰੀਤ = ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵ-ਖ਼ੁਸ਼ਬੂਆਂ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਲੈਣ ਦਾ ਚਸਕਾ ਭੀ ਓਸਦਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

(੭) ਰਸ ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ (੮) ਰਸਨਾ ਰਹਿਤ ਰਸ,
(੯) ਕਰ ਅਸ ਪਰਸ (੧੦) ਪਰਸਨ ਕਰਾ ਜੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ) (੭) ਰਸਨਾ (ਨਾਮ ਜਪਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ) ਰਸ ਵਿਚ ਰਹਣ ਲਗ ਪਵੇ-ਅਥ੍ਵਾ ਰਸਨਾ = ਰਸੀਲੇ ਰਸ ਵਿਖੇ ਰਹਤ (ਧਾਰਣਾ ਜਿਸਦੀ ਹੋ ਜਾਵੇ) (੮) ਓਸਦੀ ਰਸਨਾਂ ਰਸ ਰਹਤ(ਸ੍ਵਾਦਾਂ ਦੀ ਚਾਟ ਵੱਲੋਂ ਤਜਾਗੀ) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ (੯) ਅਸ (ਇਸੇ ਭਾਂਤ ਦਾ ਹੀ ਸਫੁਰਣ ਵਾ ਅਨੁਭਉ) ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਪਰਸ (ਪਦਾਰਥ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਛੋਹਣ ਆਦ)ਸਮੇਂ ਫੁਰਣ ਲਗ ਪਵੇ (੧੦)ਤਾਂ(ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦ ਨਾਂ ਪਰਸਨ ਜੋਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ)ਪਰਸਨ = ਛੋਹਨ ਵੱਲੋਂ ਕਰਾ ਜੀਤ = ਕਰ (ਹੱਥ) ਅਜੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ-ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਂਮਨਾਂ ਦੇ ਬੇਗ ਅਧੀਨ ਹੋ ਦਲ ਯਨਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(੧੧) ਚਰਨ ਗਵਨ ਗੰਮਿ (੧੨) ਗਵਨ ਚਰਨ ਗੰਮਿ,
(੧੫)ਆਸਪਿਆਸ(੧੪)ਬਿਸਮਬਿਸ੍ਵਾਸ(੧੩)ਪ੍ਰਿਅਪ੍ਰੀਤਹੈ॥੨੭੯॥

ਅਰਥ-ਅਰੁ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ(੧੧)ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸਮਾਤਗ ਵਿਖੇ ਗੰਮਤਾਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾਂ (ਭਾਵ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਬਣਦਿਆਂ (੧੨) ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਚਲਨਾਂ ਗੰਮਿ (ਗਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ) ਛੁੱਟ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ (੧੩) ਪਜਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਣ ਦਾ (੧੪) ਦ੍ਰਿੜ ਭ੍ਰੋਸਾ ਤੇ (੧੫) ਏਹੀ ਪਿਆਸ(ਲਾਲਸਾ = ਤ੍ਰਿਸਣਾਂ),ਤੇਇਸੇਦੀ ਹੀ ਆਸ, ਅਰਥਾਤ ਇਸੇ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਮੂਹ ਉਮੇਦਾਂ ਵਾ ਮੁਰਾਦਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੂਰਣ ਸਮਝਦਾ ਹੈ॥੨੭੯॥

ਵੀਚਾਰঃ-

"ਜਾਸ ਬਾਸ ਅਲਖ" = ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਭੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਜਿਸਦਾ ਬਾਸਾ ਅਲਖ ਵਿਖੇ ਹੋ ਗਿਆ'-ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਨਿਰਦੋਖ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਜੋਂਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ੨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਉਪਰ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥ

ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਦੱਸਨ ਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਅਲਖ ਬਾਸਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਸਮੂਲਚੀ ਵਿਖਜ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੋਂ ਨਿਵਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਣਾਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਨਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਲੋਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਰਹਣੀ ਵਾਲੇ ਤੇ ਅਤੁਟ ਪ੍ਰੇਮਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ = ਗਜਾਨੀ "ਆਪ ਪਰਮੇਸ੍ਰ"–ਹਨਃ–

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ ਮਰੈ,
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਜਗਜੀਵਨ ਕੈ ਜਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਐਸਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹਉਮੈ (ਦੇਹ ਅਧਜਾਸ) ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਆਪਾ ਬੁਧੀ ਰੂਪ ਹੰਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਿਟੱਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੇ ਅਨ ਹੋਏ (ਅਨਾਪੇ ਰੂਪ) ਆਪੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ (ਜਗਤ ਵੱਲੋਂ) ਮਰਕੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ (ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟਿਆ ਹੋਯਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨੀ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਐਸਾ ਪੁਰਖ ਹੀ ਜਗਤ ਦੀ ਜੀਵਨ "ਪਰਮਾਤਮਾ" ਕਰਕੇ ਜਾਣੋ॥

ਅੰਤਰਿ ਨਿਰੰਤਰਿ ਅੰਤਰ ਪਟ ਘਟਿ ਗਏ,
ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਅੰਤਰਾਗਤਿ ਉਨਮਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–"ਨਿਰੰਤਰਿ" = ਲਗਾਤਾਰ (ਇਕ ਰਸ) "ਅੰਤਰਿ" (ਆਤਮੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਚੈਤੰਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਧਜਾਨ) ਵਿਖੇ ਜੁੱਟਿਆ ਰਹਣਾਂ ਹੀ (ਪਰਮ ਪ੍ਰਯੋਜਨ) ਜਿਸਨੇ ਜਾਣ ਰਖਿਆ ਹੈ,ਓਸਦੇ "ਅੰਤਰ" ਅੰਦਰ ਦੇ–ਅੰਤਾਕਰਣ ਦਾ ਅੰਤਰਾ (ਬਿਵਧਾਨ = ਭੇਦ =) ਮਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਵਿੱਥ ਪਾਣ ਵਾਲੇ "ਪਟ" (ਪੜਦੇ) ਭਰਮ ਦੇ, "ਘਟਿ ਗਏ"–ਸਭ ਘਟ ਜਾਂਦੇ (ਛੀਣ ਹੋ ਗਏ) ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ "ਉਨਮਾਨੀਐ"–ਨਿਸਚੇ ਕਰੋ ਕਿ "ਅੰਤਰਜਾਮੀ"–ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ 'ਅੰਤਰਾਗਤਿ' = ਅੰਤਰ+ਆਗਤਿ = ਅੰਦਰ (ਰਿਦੇ ਵਿਖੇ) ਆਯਾ ਹੋਯਾ (ਸਾਖਜਾਤਕਾਰਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਹੋਯ) ਹੈ॥

ਬ੍ਰਹਮ ਮਈ ਹੈ ਮਾਇਆ ਮਾਇਆ ਮਈ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ,
ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ ਟੇਕ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–(ਹੁਣ ਓਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਖੇ) ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਮਾਯਾ (ਜਗਤ ਰਚਨਾਂ = ਸੰਸਾਰ) ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਮਈ (ਦ੍ਰਿਸਜ ਪ੍ਰਪੰਚ) ਰੂਪ ਵਿਸ਼੍ਵ ਭਰ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰੂਪ। (ਬੱਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) "ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਬੇਕ"–ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ ਦੀ ਟੇਕ (ਓਟ) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਕੇ–ਭਾਵ ਪੱਕਾ ਨਿਸਚਾ ਧਾਰਕੇ (ਇਉਂ) ਇਕ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ॥

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪਿੰਡ ਓਤਿ ਪੋਤਿ,

ਜੋਤੀ ਮਿਲਿ ਜੋਤਿ ਗੋਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀਐ ॥ ੨੯੦ ॥

ਅਰਥ-(ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ) "ਪਿੰਡ"-ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਨੂੰ ਅਤੇ "ਬ੍ਰਹਮੰਡ" ਵਿਖੇ ਸਰੀਰ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਵਤ ਓਤ ਪੋਤਿ (ਆਪੋ ਵਿਚ ਗੁੰਥਯਾ ਹੋਯਾ) ਭੇਦ ਰਹਿਤ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ-ਆਤਮ ਜੋਤੀ (ਰੂਹ) ਪਰਮ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ (ਰੂਹ ਦੇ ਮਾਲਕ)ਪਰਮਾਤਮੇ ਵਿਖੇ ਮਿਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੀ ਗੋਤ(ਸੰਗਯਾ)ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ ਹੈ-ਅਥਵਾ ਐਸਾ ਪੁਰਖ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ"ਗੋਤ"-ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੦ ॥

ਉਕ੍ਤ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵੀ ਨਿਸਚਾ-ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਮੁੜ:-

ਚਰਨ ਸਰਨ ਗੁਰ ਧਾਵਤ ਬਰਜ ਰਾਖੈ,
ਨਿਹਚਲ ਚਿਤ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਦੌੜਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਖਯਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕੀ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਚਿੱਤ ਭੀ ਉਸਦਾ ਨਿਚੱਲਾ ਹੋਕੇ (ਚਿਤਵਨੀਆਂ-ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਤਯਾਗਕੇ) "ਸਹਿਜ ਸੁਖ" = ਆਤਮ ਸੁਖ (ਆਪੇ ਦੇ ਆਨੰਦ) ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਜੀਵਨ ਕੀ ਆਸਾ ਅਰੁ ਮਰਨ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਮਿਟੀ,
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੇ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜੀਊਨੇ ਦੀ 'ਆਸਾ'-ਉਮੇਦ ਅਤੇ ਮਰਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ (ਫਿਕਰ) ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ (ਇਸੇ ਬੇ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਰੁ ਭਾਣੇ ਉਪਰ ਸ਼ਾਕਰ ਰਹਣ ਰੂਪ) ਗੁਰਮਤਿ-ਓਸਦੇ ਰਿਦੇ ਅੰਦਰ 'ਪ੍ਰਗਾਸ' ਪਾ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ-ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਆਪਾ ਖੋਇ ਹੋਨਹਾਰ ਹੋਇ ਸੋਈ ਭਲੋ ਮਾਨੈ,
ਸੇਵਾ ਸਰਬਾਤਮ ਕੈ ਦਾਸਨ ਕੋ ਦਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜੋ ਕਛ ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਣਹਾਰ = ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੀ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ (ਐਸਾ ਸਮਝਕੇ) ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਭਲਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਤੇ (ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਜੋਂਤਾਂ ਵਜੋਤਨੀਆਂ ਯਾ ਉਸਦੀ ਬਾਬਤ ਸੋਚਾਂ ਚਿਤਵਨੀਆਂ ਕਰਣੀਆਂ ਛੱਡਕੇ) ਇਉਂ ਅਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਗੁਵਾ ਘੱਤਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ "ਸਰਬਾਤਮ"-ਸਰਬ ਸਰੂਪੀ (ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਹੀ ਸਭ ਦਾ ਆਪਾ ਰੂਪ ਹੋਯਾ ਮੰਨਦਾ) ਸਭ ਦੀ ਸੇਵ (ਟਹਲ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਖਣ ਦੀ ਬਿਧ ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ) ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਦਾਸ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਅਤਯੰਤ ਗ੍ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਧਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਰਸ ਸਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ,
ਪ੍ਰੇਮ ਸਰਬ ਮਈ ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥ ੨੯੧ ॥

ਅਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ, ਤਥਾ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਿਖੇ ਲਟ ਲਟ ਕਰ ਰਹੀ ਓਨਾਂ ਦੀ ਨਿਜ ਰੂਪ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਰਹਣਾਂ, ਓਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਧਜਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ (ਗੁਰਬਾਣੀਮਈ) ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਨੂੰ ਸਾਮਰਤੱਖ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿਣਾ ਵਾ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਅਭਜਾਸ ਵਿਖੇ ਤਾਰ ਲਾਈਰਖਣਾ, ਅਥ੍ਵਾ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀਦਾ ਪਰਚਾ ਰਖਣਾ (ਇਹ,ਓਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਜਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ–ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸਰਬ ਸਰੂਪੀ ਪੂਰਣ (ਰਮਜਾ ਹੋਯਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ) ਉਸਦਾ "ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ"–ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪੀ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੮੧ ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਬਾਬਤ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਅਪਣੇ ਸਬਦਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:–

[੩] ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖਿ ਫਲ [੪] ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਕੀਨੇ,
[੧] ਗੁਰਮੁਖਿ [੫] ਉਦਮ ਨਿਰੁਦਮ [੨] ਉਕਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–[੧] ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ [੨] ਕਹਣੀ (ਸੰਮਤੀ = ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗੱਲ) ਇਹ ਹੈ ਕਿ (ਪੁਰਖ ਨੂੰ) [੩] ਗੁਰਮੁਖੀ (ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ) ਸੁਖ ਫਲ (ਆਨੰਦਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ) [੪] ਕਾਮਨਾਂ (ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਾ ਕਾਮ = ਕਾਮਜ ਕਰਮਾਂ–ਸੁਕਾਮ ਕਰਮਾਂ) ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ (ਨਿਸ਼ ਕਰਮ) ਨਿਰਸੰਕਲਪ ਵਾ ਅਚਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇ । (ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ) [੫] ਉਦਮ ਕਰਦਿਆਂ (ਸਮੂਹ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਵਰਤਦਿਆਂ ਜਦ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ਅਧੀਨ ਹੀ ਮੂਲੋਂ ਵਰਤਨ ਹਾਰੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਸਾਰਖੇ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ) ਨਿਰਉਦਮ (ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਤੋਂ) ਨਿਰ ਉਤਸਾਹ ਬਣਾ ਲਵੇ ॥

[੬] ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਰਗਿ ਹੋਇ [੯] ਦੁਬਿਧਾ ਭਰਮ ਖੋਇ,
[੭] ਚਰਣ ਸਰਣ ਗਹੇ [੮] ਨਿਹਚਲ ਮਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(੬) (ਸਾਥਹੀ) ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ (ਪੰਥ) ਵਿਖੇ (ਸ਼ਾਮਲ) ਹੋਕੇ (ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾਕੇ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਦੀ ਸ਼ਰਣ (ਓਟ) ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ (੮) ਮਤਿ (ਅੰਤਾਕਰਣ ਦੀ ਭਟਕਨਹਾਰੀ ਬਿਰਤੀ) ਨਿਹਚਲ (ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋਈ–ਅਤੋਲ ਵਾ ਨਿਚੱਲੀ) ਬਣਕੇ, (੯) ਅਮੁਕਾ ਕਾਰਯ ਕਰਣੇ ਜੋਗ ਹੈ ਤੇ ਅਮੁਕਾ ਕਾਰਯ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਕਰਣੇ ਜੋਗ ਹੈ–ਐਸੀ ਬਿਧੀ ਨਿਖੇਧ ਰੂਪ ਦੁਬਿਧਾ ਭਾਵੀ ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਦਰਸਨ ਪਰਸਤ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਥਕਿਤ,
ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਾਨਪਤਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ, ਬ੍ਰਾ

ਦਰਸਨ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਆਸਾਂ (ਸੰਸਾਰੀ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੰਗਾਂ-ਉਮੇਦਾਂ) ਤਥਾ ਮਨਸਾ (ਮਨੋਰਥ-ਮਨ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ) ਆਪ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਫੁਰਨੋਂ ਹੁੱਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ (ਉਪਦੇਸ਼-ਵਾ ਬਰਨ ਬਿਲਾਸ) ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪਤਿ (ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਵਾ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ) ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾਤੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ॥

ਰਚਨਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪਨ,
ਚਿਤ੍ਰ ਮੈਂ ਚਿਤੇਰਾ ਕੋ ਬਸੇਰਾ ਸਤਿ ਸਤਿ ਹੈ॥ ੨੯੨॥

ਅਰਥ-(ਜਿਸ ਗਯਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ) ਰਚਨਾਂ ਦੇ ਚਲਿਤ੍ਰ ਦਾ (ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ) ਚਿਤ੍ਰ (ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਯਾ) ਅਪਣੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪੁਣੇ (ਹਰਾਨ ਕਰਨ ਹਾਰੇ ਸੁਭਾਵ ਵਿਖੇ) ਸਚਮੁਚ ਚਿਤੇਰੇ(ਰਚਨ ਹਾਰੇ)ਦਾ ਹੀ ਨਿਵਾਸ-ਬਸੇਰਾ (ਜਲਵਾ = ਦੀਦਾਰ) ਤਕਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ੨੯੨॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੰਮਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮਿਲਾਪ (ਸਤਿਸੰਗ) ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਪ੍ਰਥਾਯ:-

***ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਣ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ,**
ਨਾਦੈ ਮਿਲਿ ਨਾਦ ਅਨਹਦ ਲਿਵਲਾਈ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕੰਨਾਂਦ੍ਵਾਰੇਸੁਣਦੇ ਸਾਰਹੀ ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਕਪਾਟ (ਕਿਵਾੜ) ਖੁੱਲ ਔਂਦੇ ਹਨ, (ਭਾਵ-ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਨੇ ਅਪਣੀਆਂ ਸਮੂਹ ਵਿਭੂਤੀਆਂ ਸਮੇਤਆਪਅਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਲਿਆਹੋਯ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ, ਜਿਨਾਂਆਸਾ ਅੰਦੇਸੇ ਆਦ (ਰੋਕਾਂ) ਕਾਰਣ ਅਸਾਨੂੰਉਹਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾਸੀ,ਉਹ ਰੋਕਾਂ ਦੂਰ ਹੋਕੇ ਅੰਦਰ ਖੁੱਲ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ) ਨਾਦ ਵਿਖੇ(ਅਸਾਡੀ ਅੰਤਰੀਵੀ) ਨਾਦ, ਭਾਵ-(ਅੰਦਰਲਾ ਬੋਲ = ਆਤਮਿਕ ਸੱਦ) ਜਦ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਹੈ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਅਸਾਡੀਜਦ ਪੂਰਣ ਪਰਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ (ਰਬੀ ਨਾਦ ਅਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਸਾਡੀ) ਲਿਵ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਗਾਵਤ ਸ਼ਬਦ ਰਸ ਰਸਨਾ ਰਸਾਇਨ ਕੈ,
ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਭਾਠੀ ਕੈ ਚੁਆਈ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਤਾਤਪਰਜ ਕੀਹ ਕਿ-ਰਸਾਇਨ = ਰਸ+ਆਇਨ = ਰਸਾਂ ਦੀ ਅਸਥਾਨ ਰੂਪ ਸੁਰਤ ਭਾਵੀ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਵਾ ਸਾਖਯਾਤ ਰਸਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ = ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਗਾਯਨ ਕਰਦਿਆਂ (ਉਪਦੇਸ਼ ਕਮਾਂਦਿਆਂ) ਦਸਮ ਦ੍ਵਾਰ ਰੂਪ ਭੱਠੀ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਝਰਣੇ ਵਾਲੀ ਅਪਾਰ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਚੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ-ਭਾਵ ਇਤ੍ਰ ਸਾਰ ਲਿਵ ਦੀ ਤਾਰ ਲਗਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਰਸ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਹਿਰਦੇ ਨਿਵਾਸ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨਿਧਾਨ ਗਿਆਨ,
ਧਾਵਤ ਬਰਜ ਉਨਮਨ ਸੁਧ ਪਾਈ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨਾਲ–ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਿਧਾਨ (ਭੰਡਾਰ) ਗੁਰ ਸਬਦ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਭਟਕਦਾ ਹੋਯਾ ਮਨ (ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ) ਬਰਜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਕਾਗ੍ਰਤ ਮਨ ਨੂੰ ਉਨਮਨੀ ਭਾਵ (ਆਪੇ ਵਿਖੇ ਮਗਨ ਹੋਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ) ਦੀ ਸੂਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ ॥

ਸ਼ਬਦ ਅਵੇਸ਼ ਪਰਮਾਰਥ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਧਾਰਿ,
ਦਿਬ ਦੇਹ ਦਿਬ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਗਟ ਦਿਖਾਈ ਹੈ ॥੨੯੩॥

ਅਰਥ–(ਇਸ ਭਾਂਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਿ ਰਸਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗਾਯਨ ਕਰਦਿਆਂ ਤਥਾ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਇਆਂ ਜਦ(ਸਭ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖ)ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਅਵੇਸ਼ (ਸਮਾਈ) ਪਾਕੇ ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਦੇਹ ਦਿੱਬ ਜੋਤ ਵਾਲੀ ਅਤਜੋਤ ਪਾਕ੍ਰਮੀ (ਪਰਮ ਤੇਜਸ੍ਵੀ) ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਰ ਔਣ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ ਓਸਦੀ ਦੇਹ ਭੀ ਦਿੱਬ (ਸੁੰਦ੍ਰ) ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਪ੍ਰਗਟ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੩ ॥

*ਵੀਚਾਰਃ–

"ਅਨਹਦ ਬਾਨੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਜਾਨੀ"–ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਅਨਹਦ ਬਾਨੀ ਸਰੂਪ ਹੈ–"ਸ੍ਰੀ"–ਸ਼ਬਦ ਦ੍ਵਾਰੇ ਉਸ ਬਾਨੀ ਦੀ ਅਨੂਪਮਤਾ(ਅਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਤਾ) ਕਹੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਕੰਨੀਂ ਸੁਨਣ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕਿਵਾੜ ਖੁੱਲ ਔਂਦੇ ਹਨ–ਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਨਹਦ (ਧੁਨੀ) ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਾਦ ਵਿਚ ਨਾਦ ਮਿਲੀ (ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ) । ਭਾਵ ਆਤਮ ਪਦ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਅਰਥ ਭੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਇਹ ਅਰਥ ਅਸੰਗਤ ਹਨ, ਕਯੋਂ ਜੁ ਇਥੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ "ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ"–ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ–ਭਾਵ,(ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦੋਂ ਉਚਾਰੇ ਬਰਨ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਗਲੇ ਪਦਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼੍ਰ ਹੈ)॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਮਹਾਤਮ ਪ੍ਰਥਾਯ ਭੀ ਰਾਯ (ਸੰਮਤੀ) ਪ੍ਰਚਲਿਤਃ–

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ,
ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਪਰਸਪਰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ (ਇਕੱਠ = ਦੀਵਾਨ) ਵਿਖੇ ਭੀ ਜੋ ਮਿਲਾਪ (ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲ ਬੈਠਨ ਦਾ ਅਉਸਰ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਣ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਓਸਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ(ਮਹਾਤਮ)ਭੀ ਅਤੀ = (ਅਧਿਕ)ਬਹੁਤ ਬਡ਼ੀਆ ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ "ਪਰਸਪਰ"–

ਆਪੋ ਵਿਚ (ਇਕ ਦੂਏ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਨਿਵਾਜਸ਼ਾ ਹੋਯਾ ਵਾ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਮਾਨ ਵਾਲਾ ਜਾਣਕੇ) ਪ੍ਰੇਮ (ਪਜਾਰ) ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ (ਸੁਤੇ ਹੀ ਨਵੀਨ ਆਏ ਜਿਗਜਾਸੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ) ਪੂਰਣ = ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ (ਪ੍ਰੇਮ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ–ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਦਰਸ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਰੰਗ ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਬਿ,
ਹੇਰਤ ਹਿਰਾਨੇ ਦ੍ਰਿਗ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਓਨਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਕੇ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਹੋਏ ਦਗ ਦਗ ਦਮਕਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ) ਅਨੂਪਮ = ਉਪਮਾ ਰਹਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ, ਅਤੇ (ਓਨਾਂ ਦੇ) ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਦੀ ਛਬਿ = ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਵਾ ਦਮਕ ਨੂੰ "ਹੇਰਤ"–ਤੱਕ ਤੱਕ (ਉਕ੍ਤ ਅਧਕਾਰੀ ਦੇ) "ਦ੍ਰਿਗ"–ਨੇਤ੍ਰ ਭੀ "ਹਿਰਾਨੇ"–ਹੈਰਾਨੀ ਵਿਚ ਥਕਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਵਾ ਹਿਰੇ (ਮੁੱਠੇ)ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰ (ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤਥਾ ਓਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਤਥਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਪਰ) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭ੍ਰੋਸਾ(ਪੱਕਾ ਨਿਸਚਾ–ਜੋ ਕਿਸੇ ਦ੍ਵਾਰੇ ਚਲਾਯਾ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕੇ) ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਸਬਦ ਨਿਧਾਨ ਅਨਹਦ ਰੁਨ ਝੁਨ ਧੁਨਿ,
ਸੁਨਤ ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਹਰਨ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਅਰਥਾਤ– ਸ਼ਬਦ ਨਿਧਾਨ (ਗੁਰ ਸਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪਰਮ ਕਾਰਣ ਰੂਪ ਸਬਦ ਭੰਡਾਰ) ਜੋ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਹੈ ਓਸਦੀ "ਅਨਹਦ"–ਇਕ ਰਸ "ਰੁਨ ਝੁਨ"–ਰਿਮ ਝਿਮਾਕਾਰ ਅਨਟੁੱਟਵੀਂ ਧੁਨੀ ਨੂੰ, ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁਣ-ਦਿਆਂ ਓਸ (ਅਧਿਕਾਰੀ) ਦੀ "ਸੁਰਤਿ" (ਪਹਿਲੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੂਝ) ਤਥਾ "ਮਤਿ"–ਸਜਾਰੂਪ "ਹਰਨ" = ਹਰੀ ਜਾਂਦੀ (ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ) ਹੈ, ਤੇ ਓਸਨੂੰ ਭੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੁਨਣ ਸਮਝਨ ਦਾ "ਅਭ੍ਯਾਸ"–ਪਸ਼ੱਕ ਪੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਅਰੁ ਸ਼ਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮਿਲਿ,
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਪੂਰਣ ਬਿਲਾਸ ਹੈ ॥ ੨੯੪ ॥

ਅਰਥ–ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਜਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਰਮਿਆ) "ਦਰਸ"–ਦਰਸਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ (ਨੇਤ੍ਰਾਂ) ਕਰਕੇ ਕਰਦਿਆਂ ਤਥਾ "ਸੁਰਤਿ"–ਸੁਨਣ ਹਾਂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ "ਮਿਲਿ"–ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਗਿਆਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਸੁਨਣੋਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਪਰਚਾ ਹਟ ਗਿਆਂ) ਓਸਦੀ ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ (ਪ੍ਰੇਮ ਮਈ) ਦਸ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ

"ਬਿਲਾਸ"-ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੪ ॥

ਉਹੀ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੁਸ਼੍ਟੀ ਨਿਮਿੱਤ ਮੁੜ:-

ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਾਪ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤਿ,
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਕੈ ਪਰਸਪਰ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਮਹਾਤਮ (ਪੂਰਬ ਉਕ੍ਤ ਰੀਤੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਤਯੰਤਿ (ਮਹਾਨਤਾ ਵਾਲਾ) ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਨੇਮ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਹੀ (ਇਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ) ਪੂਰਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ = ਸਾਖਯਾਤਕਾਰ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਰਜ ਬਾਸਨਾ ਸੁਬਾਸ ਰਸਿ,
ਸੀਤਲਤਾ ਕੋਮਲ ਪੂਜਾ ਕੋਟਿ ਨ ਸਮਸਰਿ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਤਾਂਤੇ-ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਰਜ ਧੂਲੀ (ਐਸੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੈ,ਕਿ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਛੁਹਾਨ ਦੀ ਤਾਂ ਕੀਹ ਆਖੀਏ) "ਬਾਸਨਾ" ਲੈਣ-ਸੁੰਘਨ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ (ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ) ਸੁੰਦ੍ਰ ਬਾਸਨਾਂ ਦਾ ਰਸ--ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਖੇੜਾ ਖੇੜ ਦਿੰਦੀ ਵਾ ਸੁਕੀਰਤੀ ਦਾ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ. (ਤਥਾ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਠੰਢਕਤਾ (ਸ਼ਾਂਤੀ) [ਅਰੁ ਰਿਦੇ ਵਿਖੇ ਤਥਾ ਰਸਨਾਂ ਉਤੇ] ਕੋਮਲਤਾ ਨੂੰ ਵਸਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਧੂੜੀ ਦੀ ਸਮਸਰੀ-ਬਰਾਬਰੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪੂਜਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।

ਰੂਪ ਕੈ ਅਨੂਪ ਰੂਪ ਅਤਿ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,
ਨਾਦ ਬਿਸਮਾਦ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਨ ਪਟਤਰ ਹੈ॥

ਅਰਥ-(ਇਹ ਧੂਲੀ) ਰੂਪ (ਸ਼ਕਲ = ਸੂਰਤ)ਨੂੰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਨੂਪਮ ਰੂਪ ਵਾਲੀ (ਪਰਮ ਸੁੰਦ੍ਰ), ਤੇ (ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ ਹਾਰਾ) ਅਤਯੰਤ ਅਚਰਜ ਸਰੂਪੀ (ਦਿਬਯ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ), ਅਰੁ (ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਔਂਦੀ ਹੈ) ਬਿਸਮਾਦ (ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਸਿੱਟਨ ਵਾਲੀ ਰੱਬੀ ਨਾਦ) ਅਨਹਤ ਧੁਨੀ-ਜਿਸਦੇ "ਪਟਤਰ"-ਬ੍ਰਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ,ਸਾਖਯਾਤ ਸ੍ਵਯੰ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀਆਂ ਭੀ ਕੁਛ ਚੀਜ। ਭਾਵ-ਗਾਯਨ ਹੋ ਰਹੇ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੱਦਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਅਗੰਮੀ ਨਾਦ ਅਗੇ ਕੀਹ ਸਮਤਾ ਧਾਰ ਸਕਨ, ਸ੍ਵਯੰ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀਆਂ ਭੀ ਇਸ ਧੁਨੀ ਅਗੇ ਤੁੱਛ ਹਨ ॥

ਨਿਝਰ ਅਪਾਰ ਧਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਧਾਨ ਪਾਨ,
ਪਰਮਦਭੁਤ ਗਤਿ ਆਨ ਨਾਹੀ ਸਮਸਰਿ ਹੈ ॥ ੨੯੫ ॥

ਅਰਥ-(ਫਿਰ ਇਸ ਧੁਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ) ਨਿਰੰਤ੍ਰ (ਲਗਾਤਾਰ) ਝਰਿ ਰਹੀ (ਬਰਸ ਰਹੀ) ਸਮੂਹ ਨਿਧੀਆਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਅਪਾਰ ਧਾਰਾ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪੀ ਨੂੰ), ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਓਸਦੀ ਐਸੀ ਪਰਮ ਅਦਭੁਤ (ਅਤਜੰਤ ਅਨੋਖੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਉੱਚੀ) ਦਸ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਹੋਰ ਓਸਦੀ ਬ੍ਰਾਬਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ—ਭਾਵ, ਓਸਦੇ ਅਨੁਭਉ ਨੂੰ ਪੁਜਨ ਦਾ ਦਮ ਹੋਰ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ॥ ੨੮੫ ॥

ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਸਭ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਲਿਆਂ ਬੁਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਜਾ ਦੀ ਕਸੌਟੀ (ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ) ਸੰਗਤ ਖਾਤਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਨਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਸੀਤਲਤਾ ਅਮਲ ਜੈਸੇ,
ਅਗਨਿ ਉਰਧ ਮੁਖ ਤਪਤ ਮਲੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਵਾਨ (ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ) ਵੱਲ ਗਮਨ ਕਰਦਾ (ਚਲਦਾ) ਹੈ ਪਾਣੀ, ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਠੰਢਾ ਠਾਰ ਤੇ ਨਿਰਮਲ (ਸ੍ਵਛ = ਮੈਲ ਦੂਰ ਕਰਣ ਵਾਲਾ), (ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨੰਮ੍ਰਤਾ—ਅਧੀਨਗੀ ਧਾਰਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਾਧ ਅਸਲ ਸਿੱਖ)। ਅਤੇ ਅੱਗ ਚਲਦੀ (ਬਲਦੀ) ਹੈ ਜੀਕੂੰ ਉਤਾਹਾਂ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ, ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਦਾ ਸੜਦੀ ਅਤੇ ਮੈਲੀ (ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਹੰਕਾਰੀ—ਗੁਰਮਤ ਨੂੰ ਲਤਾੜ ਆਪਾ ਹੁਦਰੀ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਸਾਧ = ਅਸਿੱਖ)।

ਬਰਨ ਬਰਨ ਮਿਲਿ ਸਲਿਲ ਬਰਨ ਸੋਈ,
ਸਿਆਮ ਅਗਨਿ ਸਰਬ ਬਰਨ ਛਬਿ ਛੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਰੰਗ ਰੰਗ ਨਾਲ, ਭਾਵ—ਜੇਹੋ ਜੇਹਾ ਰੰਗ ਆਨ ਮਿਲੇ, ਜਲ ਓਸੇ ਹੀ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋ ਦਿਖੌਂਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਪਣੀ ਸ੍ਵਛ ਰੰਗਤ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ—ਅਰਥਾਤ ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਏ ਦਾ ਹਰਜਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਨਾਂ ਅਪਣੀ ਹੀ ਹਾਨੀ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ) ਪਰ ਅੱਗ ਆਪ ਕਾਲੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਰੰਗਾਂ (ਰੂਪਾਂ) ਦੀ ਛਬਿ = ਸੁੰਦ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਸਿੱਟਦੀ ਹੈ। (ਐਸਾ ਹੀ ਹਾਲ ਅਸਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਅਸਿੱਖਾਂ ਵਾ ਸਾਧਾਂ ਅਸਾਧਾਂ ਦਾ ਸਮਝ ਰਖੋ) ॥

ਜਲ ਪ੍ਰਤਿ ਬਿੰਬ ਪਾਲਕ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਬਨਾਸਪਤੀ,
ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਦਗਧ ਕਰਤ ਸੁਖ ਹੀਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਜਲ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਲਟਵੇਂ ਬਿੰਬ (ਅਕਸ = ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ) ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਿਆਂ ਪਾਲਦਾ (ਸੰਭਾਲਦਾ) ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ (ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦ੍ਵਾਰੇ ਓਸ ਤੋਂ ਉਪਜੀਆਂ) ਬਨਸਪਤੀਆਂ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ—ਅਥ੍ਵਾ ਜਲ (ਬਰਖਾ ਰੂਪ ਹੋਯਾ ਮਾਨੋ) ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਗ ਜਲ ਨੂੰ ਤੇ ਓਸ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ ਬਨਾਸਪਤੀਆਂ ਨੂੰ "ਪ੍ਰਦਗਧ" ਕਰਦੀ—ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਬੁਰੀ ਤਰਾਂ) ਸਾੜਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ (ਮਾਨੋ ਅਪਣੇ ਤੋਂ

ਉਪਜਾਏ ਹੋਣ ਦੀ ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਪਾਲਦੀ) (ਇਹੀ ਹਾਲ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਦਾ ਤੇ ਅਸਿੱਖ ਅਸਾਧ ਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵਿਸਰਦਾ ਤੇ ਅਪਣੱਤ ਦੀ ਲਾਜ ਨਿਬਾਂਹਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ ਉਹ ਉਪਕਾਰ ਯਾ ਅਪਣੱਤ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਵਿਸਾਰਕੇ ਸਦਾ ਅਪਕਾਰ (ਬੁਰਾ) ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ)॥

ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਸੁਭਾਵ ਗਤਿ,
*ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਦੁਖ ਹੀਨ ਹੈ॥ ੧੯੬॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਅਸਾਧ ਤਥਾ ਸਾਧ ਦੇ ਸੰਗਮ (ਮਿਲਾਪ) ਦੀ "ਗਤਿ" ਹਾਲਤ ਜਾਣ ਲਵੋ, ਕਿ ਸਾਧ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੁਖ ਹੀਨ = ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸਾਧ ਦੁਰਮਤਿ ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਹੀਨ = ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥੨੯੬॥

ਉਹੀ ਬਾਰਤਾ ਆਖਕੇ ਸਿੱਟੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਯਾ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ:-

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਮੇਵ ਕੈ ਅਸਾਧ,
ਸਾਧ ਸਤ ਧਰਮ ਦਇਆਰਥ ਸੰਤੋਖ ਕੈ॥

ਅਰਥ–ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਕਰਕੇ (ਮਨੁੱਖ) ਅਸਾਧ (ਭੈੜਾ-ਮਨਮੁਖ) ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕੇਵਲ–ਸਤ (ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਸਿਰ ਰਹਿਣਾਂ ਵਾ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਨਾਂ ਹਾਰਨੀ) ਤਥਾ ਧਰਮ (ਵਿਸ਼੍ਵ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਨਾਂ ਫੇਰਣਾਂ ਵਾ ਫਰਜ਼ ਪਛਾਨਣਾਂ) ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ "ਦਇਆਰਥ ਸੰਤੋਖ" = ਦਯਾ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਅਰਥ (ਵਾਸਤਾ) ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਰਖਣਾ, (ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ) ਕਰਕੇ ਸਾਧ (ਭਲਾ ਪੁਰਖ = ਗੁਰਮੁਖ) ਆਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਭਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਭਾਇ,
ਦੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸੰਗਿ ਦੁਖ ਦੋਖ ਕੈ॥

ਅਰਥ–"ਗੁਰਮਤਿ"–ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ "ਸਾਧ" ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਸਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਖੇ ਬੈਠਿਆਂ "ਭਾਵਨੀ"–ਭੌਣੀ (ਸ਼ਰਧਾ) ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ (ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ) ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਪਰ "ਦੁਰਮਤਿ" ਵਿਖੇ ਵਰਤਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਅਸਾਧ (ਭੈੜਾ = ਮਨਮੁਖ) ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਸਦੀ ਸੰਗਤ "ਦੋਖ ਕੈ ਦੁਖ" = ਦੋਖਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ "ਦੁਖ" = ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਜਨਮ ਮਰਣ ਗੁਰਚਰਨ ਸਰਨਿ ਬਿਨੁ,
ਮੋਖ ਪਦ ਚਰਣ ਕਮਲ ਚਿੱਤ ਚੋਖ ਕੈ॥

ਅਰਥ–ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਬਿਨਾਂ "ਅਸਾਧ"–ਤਾਂ ਜਨਮ ਮਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲ ਚਿੱਤ (ਰਿਦੇ)

*ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਨ੍ਵਯ ਇਸ ਭਾਂਤ ਭੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ–"ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਹੀ ਨ ਦੁਖ ਹੈ" ਅਰੁ "ਦੁਰਮਤਿ ਦੁਖ ਹੀ ਨ ਸੁਖ ਹੈ"॥

ਅੰਦਰ "ਚੋਖਕੈ"–ਚੂਸਕੇ-ਚੁੰਮਕੇ, ਭਾਵ, ਪਜ਼ੋਰ ਸਤਿਕਾਰਕੇ "ਸਾਧ" ਮੋਖ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਗਿਆਨ ਅੰਸ ਹੰਸ ਗਤਿ ਗੁਰਮੁਖ ਬੰਸ ਬਿਖੈ,
ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਖੀਰ ਨੀਰ ਸੋਖ ਪੋਖ ਕੈ॥ ੨੯੭॥

ਅਰਥ–ਤਾਂਤੇ ਪੁਰਖ, ਗੁਰਮੁਖ ਬੰਸ ਵਿਖੇ "ਹੰਸ ਗਤਿ"–ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਚਾਲ (ਬਿਬੇਕੀ ਭਾਵ ਨੂੰ) ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ "ਸੁਕ੍ਰਿਤ"–ਭਲਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕਰਣੀ ਰੂਪ ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਕਰਕੇ (ਪਵਿਤ੍ਰ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਵਰਤਦਿਆਂ) "ਗਿਆਨ ਅੰਸ"–ਸਰੂਪੀ "ਖੀਰ"–ਦੁਧ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਕੇ "ਪੋਖਕੈ"–ਅਪਣੀ ਪਾਲਨਾਂ (ਜੀਵਨ ਉੱਨਤੀ) ਕਰੇ, ਅਤੇ "ਦੁਕ੍ਰਿਤ–ਅਸਾਧਾਂ (ਭੈੜਿਆਂ ਵਾਲੀ) ਦੁਖਦਾਈ ਕਰਣੀ (ਪਾਪ ਮਈ ਆਚਰਣ) ਰੂਪ "ਨੀਰ"–ਪਾਣੀ (ਜੋ ਅਗਯਾਨ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਕੂੜ ਹੈ ਓਸ) ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਸਿੱਟੇ।(ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਤ ਭੀ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ)ਪਰ ਅਸਾਂ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਕਢੇ ਨੂੰ ਗੌਰਵਤਾ ਸਮਝੀ ਹੈ॥੨੯੭॥

ਅਪਣੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜੁਗਤੀ ਜੁਗਤ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਯਾਂ ਸਾਧੂਤਾਈ ਵਾਲੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ:--

੨ ਹਾਰਿਮਾਨੀ ੩ਝਗਰੋਮਿਟਤ ੧ਰੋਸਮਾਰੇਸੈਂ ੫ ਰਸ ਇਣਹੋਏ,
(੪) ਪੋਟ ਡਾਰੇ (੬) ਲਾਗਤ ਨ ਡੰਡ (੭) ਜਗ ਜਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–(੧) ਰੋਸ ਮਾਰੇ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ (੨) ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਿਆਂ(੩)ਝਗੜਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (੪) ਜੀਕੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੰਡ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਿਆਂ (੫) ਮਸੂਲ ਨਹੀਂ ਭਰਣਾ ਪਿਆ ਕਰਦਾ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ (ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਅਣਖ ਵਾ ਆਕੜ ਛਡ ਦਿੱਤਿਆਂ) (੬) ਰਸਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਜਮ ਦਾ ਡੰਡ ਵਾ ਬਿਧੀ ਨਿਖੇਧ ਦਾ ਕਰ–ਹਾਲਾ ਨਹੀਂ ਭਰਣਾ ਪਿਆ ਕਰਦਾ (੭) (ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ) ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ॥

ਹਉਮੈ ਅਭਿਮਾਨ ਅਸਥਾਨ ਊਚੇ ਨਾਹਿ ਜਲ,
ਨਿਮਤ ਨਵਨ ਥਲਿ ਜਲ ਪਹਿਚਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–ਹਉਮੈ (ਪ੍ਰਗਟ ਹੰਕਾਰ–ਸਥੂਲ ਹੰਕਾਰ) ਅਰੁ ਅਭਿਮਾਨ (ਸੂਖਮ ਹੰਕਾਰ ਰਿਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ) ਇਸ ਸਥੂਲ ਸੂਖਮ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਅਸਥਾਨ = ਟਿਕਾਣਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ, (ਉਸ) ਉੱਚੇ ਟਿਕਾਣੇ (ਟਿੱਬੇ) ਉਪਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਦਾ ਜਲ ਨਹੀਂ ਟਿਕਯਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ,(ਕਯੋਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਹੈ ਕਿ) ਨਿਮਤ (ਨੀਊਂਦਾ–ਵਗਦਾ) ਹੈ ਜਲ "ਨਵਨ ਥਲਿ"–ਨਿਵਾਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਧਾ–ਪਛਾਣ ਰਖੈ, ਐਸੇ॥

(੩) ਅੰਗੀ (੧) ਸਰਬੰਗ ਤਰਹਰ (੪) ਹੋਤ ਹੈ (੨) ਚਰਨ,

(੫) ਤਾਂਤੇ (੬) ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ (੭) ਚਰਨ ਰੇਨੁ (੮) ਮਾਨੀਐ॥

ਅਰਥ–ਦੇਖੋ ! (੧) ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਅਤਯੰਤ ਥੱਲੇ (੨) ਪੈਰਾਂ ਦਾ (੩) ਅੰਗ (੪) ਹੁੰਦਾ ਹੈ (੫) ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ (੬) ਇਨਾਂ ਚਰਣਾਂ ਦਾ ਧੋਣ–ਚਰਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, [੭] (ਤੇ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ੀ–ਛੋਹੀ ਹੋਈ) ਧੂਲੀ [੮] ਆਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਹਰਿ ਭਗਤ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿਮਰੀ ਭੂਤ
ਜਗ ਪਗ ਲਗਿ ਮਸਤਕਿ ਪਰਵਾਨੀਐ ॥ ੨੯੮॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਭਗਤ (ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਪਯਾਰੇ) ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਗਤ ਅਪਣਾ ਮੱਥਾ (ਸਿਰ) ਓਨਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਨੂੰ ਲਗੌਨਾਂ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥ ੨੯੮ ॥

ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਧਾਰਣੀ ਮਨੁਖ ਦਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ,ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਂਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:–

ਪੂਜੀਐ ਨ ਸੀਸ *ਈਸ ਊਚੇ ਦੇਹੀ ਮੈਂ ਕਹਾਵੈ,
ਪੂਜੀਐ ਨ ਲੋਚਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕੈ ॥

ਅਰਥ– "ਈਸ"–ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਇਹ ਉੱਚਾ ਅਖੌਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ) "ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਂਤ ਕੈ"–ਨਿਘਾ ਕਰਕੇ ਤੱਕਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ "ਲੋਚਨ"–ਨੇਤ੍ਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ॥

ਪੂਜੀਐ ਨ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਰਤਿ ਸਨਬੰਧ ਕਰਿ,
ਪੂਜੀਐ ਨ ਨਾਸਿਕਾ ਸੁਬਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਕ੍ਰਾਂਤ ਕੈ ॥

ਅਰਥ–ਕੰਨ ਭੀ ਜੋ "ਸੁਰਤਿ"–ਸੁਨਣ ਜੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਪੂਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ (ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ),ਅਤੇ ਨਾਸਾਂ (ਨੱਕ) ਭੀ ਜੋ ਸ੍ਵਾਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ "ਕ੍ਰਾਂਤ ਕੈ"–ਆਕਰਖਿਆ (ਖਿਚਯਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ (ਇਸੇ ਕਰਕੇ) ਭਾਵ–ਉੱਚੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ॥

ਪੂਜੀਐ ਨ ਮੁਖ ਸ੍ਵਾਦ ਸ਼ਬਦ ਸੰਜੁਗਤਿ ਕੈ,
ਪੂਜੀਐ ਨ ਹਸਤ ਸਕਲ ਅੰਗ ਘਾਤ ਹੈ ॥

---

*ਇਥੇ "ਈਸ"–ਈਸ੍ਵਰ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਈਸ੍ਵਰ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਧਾਰੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਸਾਫ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। "ਈਸ੍ਵਰ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲ"–ਜੋ ਪੂਜੇ ਜਾਣੇ–ਹਰ ਜਗਾ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤੇ ਹਨ,ਓਨਾਂ ਦਾਂ ਅਸਲ ਭਾਵ ਕੀਹ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਪੈਹਲੀ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੱਸ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਹਾਂ ! ਸਭ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿਰ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਈਸ੍ਵਰ (ਸਰਦਾਰ) ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਮੂੰਹ ਭੀ ਜੋ ਸ੍ਵਾਦ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ (ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ) ਨਾਲ "ਸੰਜੁਗਤਿ ਕੈ"—ਸੰਬੰਧ ਪੌਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਪੂਜਯਾ ਜਾਂਦਾ, ਅਤੇ ਹੱਥ ਭੀ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਗਾਂ (ਸਮੂਹ ਸ਼ਰੀਰ) ਉਪਰ "ਪਾਤ"—ਲਟਕਦੇ(ਫਿਰਦੇ)ਹਨ,(ਭਾਵ—ਸਰੀਰ ਭਰ ਨੂੰ ਮਾਪਨ ਵਾਲੇ ਹਨ) ਨਹੀਂ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ (ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ) ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸ਼ਬਦ †ਸੁਰਤਿ ਗੰਧ ਰਸ ਰਹਿਤ ਹੁਇ,
ਪੂਜੀਐ ਪਦਾਰਬਿੰਦ ਨਵਨ ਮਹਾਤ ਕੈ ॥ ੨੯੯ ॥

ਅਰਥ—ਨੇਤ੍ਰ, ਸਬਦ ਦੇ ਆਧਾਰ (ਕੰਨ) ਸੁਰਤਿ (ਸ੍ਰੋਤ) ਸ੍ਰੋਤਾਂ = (ਰੋਮ ਕੂਪਾਂ) ਦੀ ਆਧਾਰ ਭੂਤ ਤੁਚਾ ਇੰਦ੍ਰੀ, ਨਾਸਾਂ ਤਥਾ ਰਸਨਾਂ—"ਰਹਿਤ ਹੁਇ" (ਉਚੇ ਹੁੰਦੇ ਭੀ) ਹੀਣੇ ਰਹਿ ਗਏ (ਪੂਜਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਾਂ ਬਣ ਸੱਕੇ), ਪਰੰਤੂ "ਨਵਨ ਮਹਾਤ ਕੈ"—ਨਿਊਣਤਾ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਕਰਕੇ "ਪਦ+ਅਰਬਿੰਦ"—ਚਰਣ 'ਕਮਲ' ਕਰਕੇ ਆਦਰ ਜੋਗ ਸਮਝਕੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਥ੍ਵਾ ਵੇਖਣ ਬੋਲਣ ਸੁਨਣ ਸੁੰਘਨ ਤਥਾ ਸ੍ਵਾਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ (ਹੀਣੇ) ਹੁੰਦੇ ਭੀ ਨਿਊਣ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਕਰਕੇ ਚਰਣ "ਕਮਲ" ਕਰਕੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ੨੯੯ ॥

ਵੀਚਾਰਃ—

ਸਿਰ ਸਮੂਹ ਦਿਮਾਗੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਸ੍ਰੋਤ ਆਦ ਸਭ ਹੀ ਅੰਗ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂਵੇਂ ਮਹਾਨ ਉਤਮਤਾ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਤੇ ਭੀ ਏਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਪਰ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੀ ਗਯਾਨ ਮਈ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਹੁੰਦੇ ਭੀ ਪੈਰ, ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਕਾਰਣ ਪੂਜਨ ਜੋਗ ਥਾਪੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅਵਸ਼ਯ ਹੀ ਹਉਮੈ ਤਯਾਗਕੇ ਨੰਮ੍ਰਤਾ (ਗ੍ਰੀਬੀ) ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰੇ। ਐਸਾ ਭਾਵ ਸੂਚਨ ਕਰਾਯਾ ॥—॥

ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਕਾਰਣ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼੍ਟਾ ਪਾਈ, ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਭੀ ਸਹਜ ਪਦ ਦਾ ਬਾਸੀ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈਃ—

ਨਵਨ ਗਵਨ ਜਲ ਨਿਰਮਲ ਸੀਤਲ ਹੈ,
ਨਵਨ ਬਸੁੰਧਰਾ ਸਰਬ ਰਸ ਰਾਸਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ 'ਗਵਨ'—ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਲ ਨਿਰਮਲ (ਸ੍ਵਛ) ਤਥਾ ਸੀਤਲ ਠੰਢਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ (ਸਭ ਦਿਆਂ ਪੈਰਾਂ ਵਾ ਬਿਰਛ ਪਰਬਤ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਤਲੇ ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਬਸੁੰਧਰਾ = ਧਰਤੀ (ਮਾਤਾ) ਸਮੂਹ ਰਸਾਂ ਦੀ "ਰਾਸਿ"—ਰਾਸ਼ੀ (ਭੰਡਾਰ) ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

---

† "ਸੁਰਤਿ"—ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਜੋ "ਤੁਚਾ" ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੀ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਕਯੋਂਕਿ ਤੁਚਾ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਸਾਧਕ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੂਲ ਤੇ ਟੀਕੇ ਦੀ ਬਿਵਸਥਾ ਇਵੇ ਹੀ ਠੀਕ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥

ਉਰਧ ਤਪਸਿਆ ਕੈ ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ ਬਾਸੁ ਬੋਹੈ ਬਨ,
ਨਵਨ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਹੋਤ ਰਤਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਊਂਧਾ ਹੋ (ਟਾਹਣੀਆਂ ਪੱਤਾਂ ਆਦ ਦਾ ਉਲਟਾ ਝਾਟਲਾ ਬੰਨਕੇ, ਭਾਵ, ਊਂਧੇ ਸਿਰ ਹੋ) ਤਪਸਜਾ ਕਰਣ ਕਰਕੇ 'ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ' = ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ (੫੨ ਉਂਗਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣ) ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ, ਅਪਣੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ "ਬਨ"– ਸਮੂਹ ਜੰਗਲ ਭਰ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ(ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲਾ) ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੇ ਭੀ ਨਿਵਾਂ (ਨੰਮ੍ਰਤਾ)ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰੱਖੀ ਹੈ,ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਓਸ ਵਿਚੋਂ ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ–(ਉਹ ਰਤਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ) ॥

ਨਵਨ ਗਵਨ ਪਗ ਪੂਜੀਅਤ ਜਗਤ ਮੈ
ਚਾਹੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਚਰਨ ਰਜ ਤਾਸੁ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਪੈਰ ਭੀ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪੂਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਹਰ–ਕੋਈ (ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪੰਧਾਊ–ਜਿਗਜਾਸੀ–ਗੁਰਮੁਖ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੋਣ ਰੂਪ ਜਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਤਥਾ ਚਰਣ ਧੂਲੀ ਨੂੰ ਲੋਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਜਗਤ ਮੈ ਨਿਮਰੀ ਭੂਤ,
ਕਾਮ *ਨਿਹਕਾਮ ਧਾਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਹਰੀ (ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ–ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜਗਤ ਅੰਦਰ "ਨਿਮਰੀ ਭੂਤ"–ਨਿਮਕੀਨੀ (ਗ੍ਰੀਬੀ) ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ "ਕਾਮ"–(ਸਮੂਹ ਕਰਮਾਂ) ਵਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਕਰਮ ਵਾ ਅਚਾਹ ਹੋਏ "ਧਾਮ ਬਿਸਮ" ਬਿਸਮਾਦ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਸਚਾ ਧਾਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਥਵਾ ਕਾਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ (ਅਚਾਹ) ਹੋਕੇ "ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਧਾਮ" ਨਿਰਸੰਕਲਪ ਪਦ = ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੇ ਘਰ "ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ"–ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸਾ ਧਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ(ਭਾਵ, ਉਸੇ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) ॥ ੨੯੦ ॥

ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਰਤੱਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕ੍ਰਮ ਪੂਰਬਕ (ਅਭਜਾਸ ਭੂਮਿਕਾਂਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:–

(੪) ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਲੀਨ (੧) ਜਲ ਮੀਨ ਗਤਿ,
(੩) ਸੁਖਮਨਾ ਸੰਗਮ (੫) ਹੁਇ (੨) ਉਲਟ ਪਵਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ–[੧] ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਜਲ ਅੰਦਰ ਮਛਲੀ(ਉਲਟੀ–ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਰੁਧ)

*"ਨਿਹਕਾਮ"–ਦੇਹਲੀ ਦੀਪਕ ਵਤ "ਕਾਮ" ਅਰੁ "ਧਾਮ"–ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ॥

"ਗਤੀ"-ਵਾਲੀ ਚਾਲ ਦੇ ਚਲਨੇ ਵਿਖੇ "ਲੀਨ"-ਜੁੱਟੀ ਹੋਈ (ਮਗਨ) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਗੁਰਮੁਖ) [੨] ਪਵਨ ਨੂੰ ਉਲਟਾਕੇ (ਪ੍ਰਾਣ ਨੂੰ ਅਪਾਨ ਦੇ ਘਰ ਅਤੇ ਅਪਾਨ ਵਾਯੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਘਰ ਲਿਔਣ ਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ--ਅਰਥਾਤ ਸੂਰਜ ਸੁਰ ਚੰਦ੍ਰ ਸੁਰ ਵਿਖੇ, ਤੇ ਚੰਦ੍ਰ ਸੁਰ ਸੂਰਜ ਸੁਰ ਵਿਖੇ ਪਰਤਕੇ (੩) ਜਿਸ ਟਿਕਾਣੇ ਸੁਰਜ ਚੰਦ੍ਰ ਸੁਰਾਂ ਸੁਖਮਣਾਂ ਦੇ ਘਾਟ ਉਪਰ ਸੰਗਮ ਪਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (੪) ਉਥੇ ਸਬਦ ਵਿਖੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਲਿਵ ਲਗਾਕੇ ਲੀਨ (ਮਗਨ)(੫) ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾਹੈ॥

(੧੩)ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ(੮)ਬਿਖੈ(੧੨)ਅਨ ਭੈ(੭)ਅਭ੍ਯਾਸ(੧੦)ਰਸ,
(੯) ਪ੍ਰੇਮ ਮਧੁ (੧੧) ਅਪਿਉ ਪੀਵੈ (੬) ਗੁਹਜ ਗਵਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-(੬) (ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਉਪਦਿਸ਼੍ਟ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ) ਗੁਪਤ ਚਾਲ ਚਲਨ ਦੇ (੯) ਅਭ੍ਯਾਸ (੮) ਵਿਖੇ (ਤਤਪਰ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ) (੯) ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ (੧੦) ਰਸ = ਸ੍ਵਾਦ ਨੂੰ (੧੧) ਅਪਿਉ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ (੧੨) ਏਸ ਨੂੰ ਅਨਭਉ ਪਦ (ਸਰਬ ਅੰਤ੍ਰੀਵੀ ਤਥਾ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁ-ਭਈਏ ਆਤਮ ਪਦ ਵਿਖੇ) (੧੩) ਹਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਿਸਚਾ (ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ) ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

(੧੪)ਸਬਦਕੈ(੧੫)ਅਨਹਦਸੁਰਤਿ(੧੬)ਕੈ(੧੭)ਉਨਮਨੀ,
(੧੮) ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ (੧੯) ਨਿਝਰ ਧਾਰ ਸਹਜ ਰਵਨ ਕੈ ॥

ਅਰਥ-(ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਕੀਹ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖ) (੧੪) ਸ਼ਬਦ ਅਭ੍ਯਾਸ ਨੂੰ ਕਰਦਾ (ਸਾਧਦਾ) ਹੋਯਾ (੧੫) ਅਨਹਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ (੧੬) ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਕਰਕੇ (੧੭) (ਉ੍ਪ੍ਰਤ)ਉਨਮਨੀਭਾਵ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੇਮਲਗਦਾ(ਪਰਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤਹੁੰਦਾ) ਹੈ (੧੮ ਅਰੁ ਮੜ ਏਸ ਪਰਚੇ ਕਾਰਣ (੧੯) ਨਿਝਰ (ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਝੜਦੀ ਰਹਣ ਹਾਰੀ ਅਗੰਮੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ) ਧਾਰ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਹਜ (ਸੁੰਨਜ) ਘਾਟ (ਨਿਰਸੰਕਲਪਤਾ) ਦੇ ਘਤ ਆਨੰਦ ਮਾਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

(੨੦)ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਉਲੰਘਿ(੨੩)ਸੁਖ ਸਾਗਰ(੨੪)ਸੰਜੋਗ(੨੫)ਭੋਗ,
(੨੧)ਦਸਮ ਸਥਲ (੨੨) ਨਿਹਕੇਵਲ ਭਵਨ (੨੬) ਕੈ॥੨੯੧॥

ਅਰਥ-(੨੦) ਇਸੇ ਭਾਂਤ (ਸਹਜ ਸੁੰਨ ਦੇ ਘਾਟ ਨੂੰ ਉਲੰਘਕੇ ਅਭ੍ਯਾਸ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ) ਤਿੰਨਾਂ ਮਹਾਂਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (੨੧) ਤੇ ਓਸਨੂੰ ਭੀ ਟੱਪਕੇ ਫੇਰ ਦਸਮਦ੍ਵਾਰ (੨੨) ਜੋ ਨਿਹਕਵਲ(ਨਿਰਵਿਕਲਪਤਾਈ ਦਾ)ਮੰਦਰ-ਭਾਵ,ਕੈਵਲਜ ਮੁਕ੍ਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਠੌਰ ਹੈ. ਓਸ ਵਿਖੇ(੨੩) ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ (੨੪) ਸੰਜੋਗ = ਮਿਲਾਪ (ਦੇ ਆਨੰਦ ਨੂੰ (੨੫-੨੬) "ਭੋਗ ਕੇ" (ਮਾਣਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੧ ॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਦਰਜੇ ਵਾਰ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਅਭਜਾਸ ਦੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ
ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕੀਕੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਬਦ ਅਭਜਾਸ ਦੁਆਰੇ ਆਤਮਿਕ ਉਨਤੀ ਕਰਕੇ
ਪੂਰਣ ਪਦ ਵਿਖੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਪਤਾ
ਰਹੇ ਕਿ ਜੀਕੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ "ਦਸਵੈਂ ਵਾਸਾ ਅਲਖ ਅਪਾਰੇ"–ਕਹਿਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ
ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਉਸਦਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਨਿਯਤ ਦਸਜਾ ਹੈ; ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ
ਛੋਟੀਆਂ ਵਾ ਵਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਭੀ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਂਨ
ਤ੍ਰਿਦੇਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅੰਤਰੀਵੀ ਅਸਥਾਨ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਜਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਦੇ ਅਰਥ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਕਰਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ,
ਟਪੱਲੇ ਵਿਚ ਹਨ।।–।।

ਤਾਂਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਨ ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਤਜਾਗਕੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਵਾਲੇ ਜੋੜ
ਵਿਖੇ ਹੀ ਜੁੜੇ:–

ਜੈਸੇ ਜਲ ਜਲਜ ਅਉ ਜਲ ਦੁਧ ਸੀਲ ਮੀਨ,
ਚਕਈ ਕਮਲ ਦਿਨ ਕਰ *ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਜਲ ਨਾਲ 'ਜਲਜ"–ਕੌਲ ਫੁਲ ਦੀ, ਅਤੇ ਜਲ
ਦੁਧ ਦੀ ਤਥਾ ਮੀਨ (ਮਛਲੀ) ਦੀ "ਸੀਲ"–ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਅਰੁ ਚਕਵੀ ਦੀ ਤਥਾ ਕੌਲ ਫੁਲ ਦੀ 'ਦਿਨ ਕਰ'–ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ–

ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਅਲਿ ਕਮਲ ਚਕੋਰ ਸਸਿ,
ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਬਾਦ ਘਨ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸੁਚੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਹੀ ਜਿਸ ਭਾਂਤ) "ਪਤੰਗ"–ਭੰਬਟ ਦਾ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ
ਵਿੱਚ, ਭੌਰੇ ਦਾ ਕਮਲ ਵਿਚ, ਤੇ ਚਕੋਰ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਮੇ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰੁ
ਮਿਰਗ (ਹਿਰਣ) ਦੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਨਾਦ (ਘੰਟੇ ਹੇੜੇ ਦੀ ਧੁਨੀ) ਵੱਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਅਤੇ ਚਾਤ੍ਰਿਕ (ਪਪੀਹੇ) ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਮੇਘ ਵਸਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਨਾਰਿ ਅਉ ਭਤਾਰ ਸੁਤ ਮਾਤ ਜਲ ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ,
ਖੁਧਿਆਰਥੀ ਭੋਜਨ ਦਾਰਿਦ੍ਰ ਧਨ ਮੀਤ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਅਰੁ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜੀਕੂੰ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਤੇ ਭਰਤਾ (ਆਪੋ ਵਿਚ)
"ਮੀਤ"–ਦਰਦੀ (ਪਜਾਰੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਵਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਭਰਤੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਦਰਦੀ
ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪੁੱਤ ਮਾਂ ਨੂੰ, ਅਰ ਪਜਾਸਾ ਪਾਣੀ ਨੂੰ, ਤਥਾ 'ਖਧਿਆਰਥੀ'–ਭੁੱਖਾ,

---

*"ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ" = ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਬਧ ਸਭ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ
ਹੈ। "ਪ੍ਰਤਿ" = ਦੇ ਅਰਥ "ਤਾਂਈ" ਵਾ "ਨਾਲ", ਹਨ–ਇਥੇ "ਨਾਲ"–ਠੀਕ
ਸਬਦ ਸੋਹਣਾ ਫੱਬਦਾ ਹੈ॥

ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦਲਿਦ੍ਰੀ (ਕੰਗਲੇ) ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੁਚਦਾ)॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦ੍ਰੋਹ ਦੁਖਦਾਈ ਨ ਸਹਾਈ ਹੋਤ,
ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਧਿ ਮਿਲੇ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਅਤੀਤ ਹੈ॥ ੨੯੨॥

ਅਰਥ--(ਤੀਕੂੰ ਹੀ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ "ਦ੍ਰੋਹ" ਛਲ ਰੂਪ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਵਾਲੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਮਿਲੋ, ਜੋ ਮਾਯਾ ਦਿਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ॥ (ਅਥ੍ਵਾ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਜੁੜਦੇ ਸਾਰ (ਐਸਾ ਮੇਲਾ) ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ (ਅਤੀਤ ਕਰਣ ਹਾਰਾ) ਛੁਡਾਣ ਹਾਰਾ ਹੈ॥ ੨੯੨॥

ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਧੀ ਵਿਖੇ ਜੁੜਨ ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਭਗਤ ਬਨਣ ਦਾ ਮਹੱਤ:-

ਚਰਨ ਕਮਲ਼ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ,
ਅੰਗ ਅੰਗ ਬਿਸਮ ਸਰਬੰਗ ਮੈ ਸਮਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਖ (ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਜੁੜਕੇ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਮਕਰੰਦ (ਰਜ) ਦੇ ਰਸ (ਸੁਆਦ) ਦੇ ਲੋਭੀ (ਪ੍ਰੇਮੀ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ "ਅੰਗ"-ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਅਧਾਰ-(ਹਰ ਸਮੇ ਦੀ ਸਾਥਨ ਤੇ ਪਜਾਰ ਦੀ ਪਾਤ੍ਰ) ਦੇਹ ਨੂੰ "ਅੰਗ"-ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਚ ਜਾਚ ਵਾ ਬਿਬੇਕ ਕਰ ਕਰਕੇ 'ਬਿਸਮ"-ਅਚਰਜਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ-(ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਤਥਾ ਦੁਰਗੰਧਤਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਰੂਪ ਇਸ ਦੇਹ ਵਿਚ ਆਪਾ ਠਾਨ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਅਧ੍ਯਾਸ ਨੂੰ ਤਜਾਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ) ਤੇ "ਸਰਬੰਗ ਮੈ"-ਸਰਬ ਸਰੂਪੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ "ਸਮਾਨੇ"-ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਥ੍ਵਾ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਧੂਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਕੇ ਇਸਦੇ ਮਹਾਂਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ "ਅੰਗ ਅੰਗ" = ਜਾਚ ਜਾਚ (ਪਰਖ ਪਰਖ) ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਕਰਕੇ ਅਚਰਜਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਰਬੰਗ ਸਰੂਪੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਰਸ ਲਿਵ ਦੀਪਕ ਪਤੰਗ ਸੰਗ,
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਮ੍ਰਿਗ ਨਾਦ ਹੁਇ ਹਰਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪਾਕੇ ਪਤੰਗਾ (ਆਪਾ ਜੋਂ ਖੋਂਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਲਿਵ ਤਾਰ ਬੰਨਕੇ (ਗੁਰਮੁਖ) "ਹਰਾਨੇ" = ਆਪੇ ਨੂੰ ਗੁਵਾ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ। ਜੀਕੂੰ ਹਰਣ ਨਾਦ ਨੂੰ ਸੁਨਣ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ "ਹਰਾਨੇ"-ਆਪੇ ਦੀ ਸੁਧ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੀਕੂੰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਉਪਦੇਸ਼) ਵਾ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਸੁਣਨ ਵਿਖੇ ਮਗਨ ਹੋ (ਗੁਰਮੁਖ) ਆਪੇ ਤੋਂ ਖੋਂਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਕਾਮ ਨਿਹਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧਾਕ੍ਰੋਧ ਨਿਰਲੋਭ ਲੋਭ,
ਮੋਹ ਨਿਰਮੋਹ ਅਹੰਮੇਵ ਹੂੰ ਲਜਾਨੇ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਾਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਅਕ੍ਰੋਧ ਰੂਪ ਤਥਾ ਲੋਭ ਨਿਰਲੋਭ ਰੂਪ ਅਰੁ ਮੋਹ ਨਿਰਮੋਹ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਉਮੈ (ਹੰਕਾਰ) ਭੀ (ਮਾਤ ਪੈ) ਲੱਜਾ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਉਂ ਆਪੇ ਤੋਂ ਖੋਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

***ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜੇ ਅਸਚਰਜ ਮੈ,**
ਅਦਭੁਤ ਪਰਮਭੁਤ ਅਸਥਾਨੇ ਹੈ॥ ੨੯੩॥

ਅਰਥ–"ਬਿਸਮਾਦ" ਸਰੂਪਾ ਹਰਾਨੀ ਦੀ ਭੀ ਹੈਰਾਨੀ ਰੂਪ, ਤਥਾ ਅਸ-ਚਰਜਤਾ ਦਾ ਅਸਰਜ ਰੂਪ, ਅਰੁ ਐਸਾ ਹੀ "ਅਦਭੁਤਤਾਈ"–ਵਿਚਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਭੀ ਜੋ ਪਰਮ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਸਰੂਪ–ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ (ਉਸ ਰੱਬੀ ਜਲਵੇ–ਦੀਦਾਰੇ) ਵਿਖੇ "ਅਸਥਾਨੇ"–ਇਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ (ਟਿਕਿਆ) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੨੯੩॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸਨ ਆਦ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਅੰਤਰਮੁਖ ਬਣ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਫਲ ਰੂਪ ਸਹਜ ਸਮਾਧ ਵਿਖੇ ਇਸਥਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਬਾਰਤਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:–

ਦਰਸ਼ਨ ਜੋਤਿ ਕੇ ਉਦੋਤ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੈ,
ਕੋਟਿਕ ਉਸਤਤਿ ਛਬਿ ਤਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮੈ (ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾ) (ਸਰੂਪ = ਇਕ ਮਈ ਹੋ ਚੁੱਕੇ) ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਰ (ਐਸੀ) ਜੋਤਿ ਦਾ "ਉਦੋਤ" = ਉਜਾਲਾ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਅੰਦਰ ਹੋਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਤਿਲ ਮਾਤ੍ਰ ਤੋਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਉਸਤਤੀਆਂ ਤੇ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ (ਪ੍ਰਗਟਨਾਂ) ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਵਾ ਹੋ ਔਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ–ਤਿਲ ਭਰ ਦਰਸਨ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਕਾਰਣ ਗੁਰਮੁਖ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਧੰਨਤਾ ਵਾਨ ਤਥਾ ਮਹਾਂਨ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਬਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਕਿੰਚਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੋਟਿਕ ਕਮਲਾ ਕਲਪਤਰੁ,
ਮਧੁਰ ਬਚਨ ਮਧੁ ਕੋਟਿਕ ਬਿਲਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਕਿੰਚਿਤ ਭਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ (ਥੋੜੀ ਨਜਰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਨਾਲ ਤੱਕ ਲੈਣ) ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਲਛਮੀਆਂ ਤਥਾ ਕਲਪ ਬਿਰਛਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮੁ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ–ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਥੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ

---

*ਬਿਸਮਾਦ ਵਾ ਅਸਚਰਜ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਭੇਦ ੨੭੨ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਵਯਾਖਯਾ ਵਿਚ ਦਸਯਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤੇ "ਅਕਥ" ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸੂਚਨ ਕਰੌਣ ਵਾਸਤੇ ਇਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬ ਨੇ "ਪਰਮਭੂਤ" ਸਬਦ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ॥

ਸਭੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਔਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਮਿੱਠੀ ਮਿਠੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ "ਮਧੁ"–ਅੰਮ੍ਰਿਤਾਂ ਦੇ (ਪਾਨ ਕਰਣ) ਦਾ "ਬਿਲਾਸ"–ਖੇੜਾ ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਖਿੜ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਮੰਦ ਮੁਸਕਾਨਿ ਬਾਨ ਖਾਨਿ ਹੈ ਕੋਟਾਨਿ ਸਸਿ,
ਸੋਭਾ ਕੋਟਿ ਲੋਟ ਪੋਟ ਕੁਮਦਨੀ ਤਾਸ ਹੈ॥

ਅਰਥ–ਮੰਦ ਮੰਦ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਕਰਣ ਵਾਲੀ ਬਾਨ(ਵਾਦੀ = ਸੁਭਾਵ)ਤੋਂ (ਜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣਿਆ ਗਿਆ)ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਨੋ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਚੰਦ੍ਰਮਿਆਂ ਦੀ ਖਾਣੀ ਹੈ, ਭਾਵ,ਜਿਸਤੋਂ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਦੂਰ ਹੋਕੇ, ਐਸੀ ਠੰਢਕ ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਤਾਸ" ਤਿਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅੱਗੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ (ਪੂਰਣ ਚਾਂਦਨੀਆਂ,ਅਤੇ ਖਿੜੀਆਂ "ਕੁਮੁਦਨੀਆਂ"–ਕੰਮੀਆਂ ਦੀ (ਚੰਦ੍ਰ ਬੰਸੀ ਕੌਲਾਂ ਦੀ) ਸੋਭਾ ਲੋਟਨ ਪੋਟਨ (ਸਦਕੇ) ਹੋ ਹੋ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ– ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀ–ਬਿਭੂਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਤ ਕ੍ਰਿਤ ਹੋਏ ਪੁਰਖ ਭੀ (ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਆਦਿ) ਐਸਿਆਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਣੇ ਬਲਿਹਾਰਣੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਤ ਹੁਇ,
ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਲਿਵ ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ॥ ੨੬੪॥

ਅਰਥ–ਕਿਉਂਕਿ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪ ਭੌਰਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਰਜ ਰੂਪ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣਿਆ ਸਹਜ ਸਮਾਧੀ ਰੂਪ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲਗਾਈ, ਹਰਾਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ (ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਹੋਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੨੬੪॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਅਖੀਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਪਿਛਲੇ ਕਬਿੱਤ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਦਿਆਂ ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੀ ਥਾਂ ਰਖਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਉਪਰੀ ਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ਯ (ਤਾਤਪ੍ਰਜ) ਬਿਲਕੁਲ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਮਹੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਸ੍ਤਾਰ ਭਯ ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਏ। ਪਰ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਅਖੀਰੀ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਐਉਂ ਹੋਊ:–

'ਜਿਸ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮਨ ਰੂਪ ਭੌਰਾ ਗੁਰੂ ਚਰਣ ਰਜ ਦੇ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣਕੇ ਸਹਜ ਸਮਾਧੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਲਿਵ ਲੀਨ ਹੈ, ਬਿਸਮ ਬਿਸ੍ਵਾਸ (ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ–ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ ਆ'.....॥

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਆਯਾਂ ਕੈਸੇ ਉੱਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:–

[੨]ਚਰਣ [੧]ਸ਼ਰਨ [੩]ਰਜ [੫]*ਮਜਨ [੪]ਮਲੀਨ ਮਨ,
[੬] ਦਰਪਨ ਗਤਿ [੭] ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਹਚਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–[੧] ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ–ਭਾਵ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਪਾਸਿਆਂ (ਮਤਾਂ ਫਿਰਕਿਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ) ਦੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ (ਭਟਕਨਾਂ) ਤਜਾਗਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਆਣ ਢੱਠਿਆਂ, [੨] ਓਨਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦੀ [੩] ਰਜ (ਧੂੜੀ) ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਗੌਂਦੇ ਸਾਰ [੪] ਮੈਲਾ ਮਨ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ) [੫] ਉਜੱਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ਵਾ–ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਉਨਾਂ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਦਾ ਧੂਲੀ ਨਾਲ ਮੈਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ (ਸਾਫ) ਬਣਾਵੇ। [੬] ਤਾਂ ਜੀਕੂੰ ਸ੍ਵਾਹ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਾਂਜਿਆਂ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਸ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਜਜੋਂ ਕਾ ਤਜੋਂ (ਇਕ ਰਸ) ਦਿੱਸਨ ਲਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੀਕੂੰ ਹੀ [੭] ਉਕ੍ਤ ਸ੍ਵੱਛ ਮਨ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਖੇ ਟਿਕ ਕੇ (ਜਜੋਂ ਕੇ ਤਜੋਂ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਯਾ (ਦਿਖਾਯਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਗਿਆਨ ਗੁਰ ਅੰਜਨ ਦੈ ਚਪਲ ਖੰਜਨ ਦ੍ਰਿਗ,
ਅਕੁਲ ਨਿਰੰਜਨ ਧਿਆਨ ਜਲ ਥਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਿਖਾਲੇ ਗਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਗਜਾਨ ਨੂੰ ਅੰਜਨ (ਸੁਰਮੇ) ਸਮਾਨ, "ਚਪਲ ਖੰਜਨ ਦ੍ਰਿਗ" = ਚੰਚਲ ਸੁਭਾਵ ਮੋਹਲੇ ਵਰਗੇ ਹਰ ਸਮਯ ਚਲਾਯਮਾਨ (ਰੂਪ ਵੱਲ ਦੌੜਦਿਆਂ) ਨੇਤ੍ਰਾਂ, ਵਾ ਮਨ ਬੁਧ ਰੂਪ ਅੰਤਾ ਕਰਣ ਸਰੂਪੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਵੇ–ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨਨ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਬੁਧ ਵਿਚ ਨਿਸਚਾ ਕਰਦਿਆਂ "ਅਕੁਲ"–ਕੁਲ ਗੋਤ ਰਹਿਤ (ਅਜੂਨੀ), "ਨਿਰੰਜਨ"–ਮਾਯਾ ਰਹਿਤ ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਜਲਾਂ ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ (ਸਰਬ-ਠੌਰ) ਰਮਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਧਜਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

---

*"ਮਜਨ"–ਦੇ ਅਰਥ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਾਂ ਭੀ ਲਗ ਪਗ ਸਭ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹੇ ਅਰਥ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਲਿਖੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ:–ਉਜਲਾ ਹੋਣਾ, ਸਾਫ ਕਰਣਾ, ਮਾਂਜਨਾ–ਸੋ ਕੇਵਲ ਇਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰੀਰ ਉਪਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਰਕੇ "ਸਨਾਨ"–ਅਰਥ ਭਾਵ ਮਾਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ "ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ"–ਦੇ ਅਰਥ ਐਉਂ ਕਰਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ (ਇਹ ਸਿਖਜਾ ਲਵੇ) ਕਿ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਅਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ "ਮਜਨ" ਸ੍ਵੱਛ ਬਣਾਕੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਨਿਰਮਲ (ਪਵਿਤ੍ਰ) ਕਰੇ'॥ ਇਸ ਅਰਥ ਨਾਲ ਹੋਰ ਹੋਰ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਬਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਬਣੌਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਕੁੰਭ ਆਦਿ ਪਰਬਾਂ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੜਕਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਓਸ ਧੂਲੀ ਸਨਾਨ ਖਾਤ੍ਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਲਿਬੜ ਲਿਬੜ ਬਨੌਣ ਲਈ ਪਸਲੇਟੇ ਮਾਰਕੇ ਪੈਣਗੇ ॥

ਭੰਜਨ ਭੈ *ਭਰਮ ਅਰਿਗੰਜਨ ਕਰਮ ਕਾਲ,
ਪਾਂਚ ਪਰਪੰਚ ਬਲਬੰਚ ਨਿਰਦਲ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-(ਐਸਾ ਸਰਬ ਬਜਾਪੀ ਧਜਾਨ) ਭ੍ਰਮ (ਅਗਜਾਨ) ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਹੋਏ ਭੈ ਨੂੰ ਭੰਨ ਸਿੱਟਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਰਮ (ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਕਥਦਿਆਂ ਵਾ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਮਈ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰ ਚੁਕਨ ਤੇ ਓਨਾਂ ਦੇ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਓੜਕ ਸਮੇਂ ਰੂਪ ਕਾਲ) ਦੇ ਪਗ ਪਿਆਂ, ਜੋ ਮਾਨੋ ਵੈਰੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਤਜਾਨਾਸ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਹੈ, (ਉਸਨੂੰ ਭੀ ਇਹ ਧਜਾਨ "ਗੰਜਨ" = ਪੀੜਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦ ਦਾ, ਵਾ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਾਂ (ਤੱਤਾਂ)ਦਾ ਰਚਜਾ ਹੋਯਾ ਜੋ:"ਬਲਬੰਚ" ਵਲ ਛਲ ਰੂਪ (ਕੂੜਾ) "ਪਰਪੰਚ" ਪਸਾਰਾ (ਜਗਤ ਦਾ) ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਭੀ ਇਹ "ਨਿਰਦਲ"-ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਦਲਿਤ ਕਰ ਮਾਰਦਾ (ਕੁਚਲ ਘੱਤਦਾ) ਹੈ ॥

ਸੇਵਾ ਕਰੰਜਨ ਸਰਬਾਤਮ ਨਿਰੰਜਨ ਭਏ,
ਮਾਇਆ ਮੈ ਉਦਾਸ ਕਲਿਮਲ ਨਿਰਮਲ ਹੈ ॥ ੨੯੫ ॥

ਅਰਥ-(ਬੱਜ ਇਕ ਭ੍ਰਾਂਤ) "ਸੇਵਾ ਕਰੰਜਨ" = ਸੇਵਾ + ਕਰੰਤ + ਜਨ = ਸੇਵਾ (ਭਜਨ) ਕਰਣ ਹਾਰੇ (ਪ੍ਰੇਮੀ) ਪੁਰਖ, "ਸਰਬਾਤਮ" ਸਰੂਪੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਤੱਕਦੇ ਤੱਕਦੇ "ਨਿਰੰਜਨ ਭਏ"-ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ "ਮਾਇਆ"-ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ (ਸੰਸਾਰੀ) ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਭੀ ਉਦਾਸ (ਉਪ੍ਰਾਮ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ "ਕਲਿਮਲ"-ਵਿਖਜੇਪ (ਸੰਸਾਰੀ ਅਸ਼ਾਂਤੀ) ਤੋਂ ਨਿਰਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥ ੨੯੫ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਅਵਿਲੰਬੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅਪਣਾ ਘਰ ਹੈ, ਤੇ ਦੁਰਮਤਿ ਅਵਿ-ਲੰਬੀ ਅਸਾਧ ਸੰਗਤ ਬੇਘਰ-ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋਯਾਂ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਛਤ ਰਵਿ ਰਾਹੁ ਨ ਸਕਤ ਗ੍ਰਸਿ,
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਅਗੋਚਰ ਹੁਇ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਣ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਚੰਦ੍ਰਮਾਦੇ"ਅਛਤ" = ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਿਆਂ(ਵਰਤਮਾਨਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਰਾਹੂ (ਦੈਤ) ਨਹੀਂ ਗ੍ਰਸ ਸਕਿਆ (ਕਾਬੂ ਕਰ = ਫੜ ਸਕਜਾ) ਕਰਦਾ, ਪਰ ਜਦ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ (ਮਸਜਾਂ ਨੂੰ) ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਲੋਪ

---

*ਅਪਣੇ ਯਾ ਅਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਹਿਤੂਆਂ ਆਦ ਦੇ ਮਰਣ ਦਾ, ਰੋਗੀ ਹੋਣ ਦਾ, ਯਾ ਮਾਨ ਭੰਗ ਵਾ ਹਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਸ੍ਵਤ ਵਿਕ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਅਵਿਦਜਾ (ਅਗਜਾਨ) ਬਸਮਝੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਜਯੋਂ ਜਯੋਂ ਗਜਾਨ ਉਪਜਦਾ ਤੇ ਸਮਝ ਉਚੇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਯੋਂ ਤਯੋਂ ਇਹ ਹਟਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਭੈ ਕੇਵਲ ਭਰਮ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦਾ ਹੈ-ਜੈਸੇ ਬਿਰਛ ਦੇ ਠੂਠ ਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਕਾਰਣ ਚੋਰ ਮੰਨਕੇ ਡਰੀਦਾ ਹੈ॥

ਹੁ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਤਾਂ ਗ੍ਰਹਣ ਲਗਨ ਦੇ ਨਿਛੱਤਰ ਵਿਖੇ) ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਲਗ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਛਮ ਉਦੋਤ ਹੋਤ ਚੰਦ੍ਰਮੇ ਨਮਸ਼ਕਾਰ,
ਪੂਰਬ ਸੰਜੋਗ ਸਸਿ ਕੇਤੁ ਖੇਤ ਹਨਿ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਤਾਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਬਲ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਬਚੌਂਦਾ ਹੈ) ਪਰ ਜਦ ਪੱਛੋਂ (ਲਹਿੰਦੇ) ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ "ਉਦੋਤ"–ਉਦੇ ਹੁੰਦਾ (ਚੜ੍ਹਦਾ) ਹੈ ਤਦ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ–ਅਪਣੇ ਘਰ ਵਸਦਿਆਂ ਤਾਂ ਪੂਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,ਪਰ ਜਜੋਂਹੀ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ(ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਹਾੜੇ)ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਜਾ ਸੰਜੋਗ ਪਾਵੇ–ਭਾਵ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੱਸੇ ਤਾਂ (ਖਾਸ ਗ੍ਰਹਣ ਦੇ ਨਿਛਤ੍ਰ ਵਿਖੇ) ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕੇਤੂ (ਦੈਤ) ਗ੍ਰਸ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ–ਅਪਣਾ ਘਰ ਛੱਡ ਪਰਾਏ ਘਰ ਵਸਦਿਆਂ (ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰਜਾ ਜਾਂਦਾ) ਭਰੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਕਾਸ਼ਟ ਮੈ ਅਗਨਿ ਮਗਨਿ ਚਿਰੰਕਾਲ ਰਹੈ,
ਅਗਨਿ ਮੈ ਕਾਸ਼ਟ ਪਰਤ ਹੀ ਦਹਨ ਹੈ ॥

ਅਰਥ–ਐਸਾ ਹੀ ਜਦ ਤਕ ਤਾਂ ਅੱਗ ਕਾਠ ਵਿਚ 'ਮਗਨ' ਲੋਪ ਰਹੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ,ਪਰ ਜਜੋਂ ਹੀ ਕਿ (ਅੱਗ ਬਾਹਰ ਆਵੇ, ਤੇ) ਲਕੜ ਅੱਗ ਅੰਦਰ ਜਾ ਪਵੇ, ਪੈਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਦਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

ਤੈਸੇ ਸਿਵ ਸ਼ਕਤਿ ਅਸਾਧ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਕੈ,
ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਸਹ ਸਹਨ ਹੈ ॥ ੨੯੬ ॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੇ ਭਾਂਤ "ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਕੈ" ਜਦ (ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕਰਦਿਆਂ "ਗੁਰਮਤਿ" "ਸਹਨ" ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਆਲੰਬ ਸਹਾਰੇ ਨੂੰ ਧਾਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ,ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ (ਕਲਜਾਣ) ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ "ਅਸਾਧ ਸੰਗਮਕੈ" ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੁਸਹ = ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸਹਨ ਜੋਗ ਦੁਰਮਤ (ਦੁਸ਼ਟ ਮਤ) ਦਾ (ਆਲੰਬ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ) ਤਾਂ ਸ਼ਕਤਿ ਪਦ (ਸੰਸਾਰ) ਦਾ ਬਾਸੀ ਹੁੰਦਾ--ਭਾਵ, ਬਾਰੰਬਾਰ ਜਨਮ ਮਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੬ ॥

ਵੀਚਾਰ:–

ਅਪਣੀ ਅਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ (ਘਰ) ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ,ਤੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਨਿਛਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਐਸਾ ਹੀ ਸ਼ੁਭ ਸੰਗਤ (ਸਤਸੰਗ) ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਲਜਾਨ ਹੈ,ਤੇ ਕੁਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਯਾ ਦੇ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਨ ਹਾਰਾ ਬਣ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਹਿਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਠ ਅੱਗ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੋਂ ਨਾਲਹੀ ਇਹ ਭੀ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਹੈ, ਕਿ ਭਲਾ(ਸਾਧ) ਜੋ ਸਦਾ ਭਲਾਈ ਹੀ ਸਾਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬੁਰਾ ਭਲਾਈ ਹੋਈ ਹੋਈ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਬੁਰਾ ਕਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਸੰਗੀ ਕਿੱਡਾ ਭੀ ਕੋਈ ਹਸਾਨ ਥੱਲੇ ਆਯਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮਿਤ੍ਰ ਸਮਝਕੇ ਜੇ ਓਸਦਾ ਸਮੀਪੀ ਹੋਏ ਤਾਂ ਜਦ ਕਦ ਮਾਰੇਗਾ ਹੀ ॥-॥

ਸਾਧੂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਅਸਾਧੂ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕੀ ਕ੍ਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਵਿਖੇ ਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ:-

ਸਾਧ ਕੀ ਸਜਨਤਾਈ ਪਾਹਨ ਕੀ ਰੇਖ ਪ੍ਰੀਤਿ,
ਬੈਰ ਜਲ ਰੇਖ਼ ਹੁਇ ਬਿਸ਼ੇਖ਼ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮੈ ॥

ਅਰਥ-ਸਾਧ (ਭਲੇ ਪੁਰਖ = ਗੁਰਮੁਖ) ਦੀ "ਸਜਨਤਾਈ"-ਮਿਤ੍ਰਾਈ (ਭਲਯਾਈ) ਐਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਓਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਲੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੈਰ (ਇਉਂਦਾ) ਜੀਕੂੰ ਜਲ ਦੇ ਉਪਰ ਲੀਕ ਹੋਵੇ-ਸੋ ਇਹੋ ਹੀ "ਬਿਸ਼ੇਖ਼"-ਵਾਧਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਭਾਵ-ਗੁਰਮੁਖ ਜਿਸਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਣ ਫੇਰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਅਮਿਟ ਲੀਕ ਵਤ ਓਸਦਾ ਕਦੀ ਤਯਾਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਹਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਵਿਖੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੈਰ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੀਕ ਦੀ ਤਰਾਂ ਝੱਟ ਹੀ ਓਹ ਖਿਆਲ ਓਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਝੱਟ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ) ॥

ਦੁਰਜਨਤਾ ਅਸਾਧ ਪ੍ਰੀਤ ਜਲ ਰੇਖ਼ ਅਰੁ,
ਬੈਰ ਤਉ ਪਖਾਨ ਰੇਖ਼ ਸ਼ੇਖ਼ ਅੰਗ ਅੰਗ ਮੈ ॥

ਅਰਥ-ਅਸਾਧ (ਭੇੜੇ = ਮਨਮੁਖ) ਦੀ "ਦੁਰਜਨਤਾ"-ਬੁਰਯਾਈ (ਕ੍ਰੂਰਤਾ) ਇਸ ਭਾਂਤ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਓਸਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੀਕ ਵਤ (ਨਾਂ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਣ ਹਾਰੀ-ਭੂਜੇ ਲੈਕ ਨਹੀਂ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਵੈਰ ਤਾਂ ਓਸਦਾ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲੀਕ ਵਰਗਾ ਅਮਿਟ-ਅੰਗ ਅੰਗ (ਰੋਮ ਰੋਮ) ਵਿਚ ਧਸਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਓਸਦੀ "ਸ਼ੇਖ਼"-ਹੱਦ ਹੋ ਚੁਕਦੀ ਹੈ-ਭਾਵ, ਸਮਾਂ ਟਲ ਗਏ ਉਪ੍ਰੰਤ ਭੀ ਉਹ ਓਸਦੇ ਅੰਦਰ ਸਦਾ ਬਾਕੀ (ਬਚਯਾ) ਟਿਕਯਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਕਾਸ਼ਟ ਅਗਨਿ ਗਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ,
ਸੁਰਸਰੀ ਜਲ ਬਾਰੁਨੀ ਸਰੂਪ ਰੂਲ ਰੰਗ ਮੈ ॥

ਅਰਥ-ਕਾਠ ਤੇ ਅਗਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਅਰੁ "ਬਿਪ੍ਰੀਤ" = ਵੈਰ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੀ (ਸਮਝੋ) ਕਿ ਕਾਠ ਤਾਂ ਸਦੇਵ ਕਾਲ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਛੁਪਾਕੇ ਸੰਭਾਲੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਾਠ ਸਦਾ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਗਨੀ ਨਾਲ ਥੋੜਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਠ ਦਾ ਹੋਯਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦਗਧ ਕਰਕੇ ਸੁਆਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ-

(ਸਾਧ ਸਦਾ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ, ਤੇ ਅਸਾਧ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਕੇ ਉਲਟਾ ਅਪਕਾਰ ਕਰਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)। ਅਥ੍ਵਾ ਐਸੇ ਜਾਨੋ, ਕਿ ਜੋ "ਬਾਰੁਨੀ"—ਸ਼ਰਾਬ "ਸੁਰਸਰੀ ਜਲ"—ਗੰਗਾ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਜਲ ਆਣ ਮਿਲੇ ਇਹ ਤਾਂ ਓਸਨੂੰ "ਬਾਰੁਨੀ ਸਰੂਪ"—ਅਪਣਾ ਨਿਜ ਰੂਪ ਹੀ ਬਣਾ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ॥

੧ਦੁਰਮਤਿ੯ਗੁਰਮਤਿ੧੦ਅਜਯਾ੨ਸਰਪ੩-੧੧ਗਤਿ, ੧੨ਉਪ-ਕਾਰੀ੮ਅਉ੪ਬਿਕਾਰੀ੧੩ਢੰਗ੬-੧੫ਹੀਪਕੁਢੰਗ੭-੧੪ਮੈ॥੨੯੭॥

ਅਰਥ -(੧) ਦੁਰਮਤਿ ਕਾਰਣ ਅਸਾਧ ਤਾਂ (੨) ਸੱਪ (੩) ਨਿਆਈਂ (੫) ਭੈੜੇ ਚਾਲੇ (ਕ੍ਰੂਰ ਸੁਭਾਵ) (੭) ਵਿਚ (੬) ਹੀ (੪) ਵਿਗਾੜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਇਆ (ਵਰਤਦਾ) ਹੈ, (੮) ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਪੁਰਖ (੯) ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਰਣ (੧੦) ਬੱਕਰੀ (੧੧) ਨਿਆਈਂ (੧੨) ਉਪਕਾਰੀ (੧੩) ਢੰਗ (੧੪) ਵਿਖੇ (੧੫) ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਵਰਤਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੭ ॥

ਵੀਚਾਰ:—

ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਦੱਸਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਬਾਂ ਹਰ ਇਕ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਦੀਇਕਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਯੋਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਪੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਮਨੇ ਖੂਹ ਦੇਖਕੇ ਭੀ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਓਸ ਵਿਚ ਡਿਗੇ। ਸੋ ਕ੍ਰੂਰ ਤੇ ਅਪਕਾਰੀ (ਵਿਨਾਹ ਕਰਤਾ) ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਵਰਤਨ ਹਾਰਾ, ਸਿਵਾਯ ਬੌਰੇ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ॥--॥

ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰੇ ਸਾਧੂ ਪੁਰਖ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਹੀ ਸੁਖਦਾਈ, ਤੇ ਅਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ = ਦੁਖਦਾਈ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹਨ:—

ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗਤ ਅਸਾਧ ਸਾਧ,
ਕਾਸ਼ਟ ਅਗਨਿ ਰੀਤਿ ਟੇਵਨ ਟਰਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ—ਅਸਾਧੂ (ਭੈੜੇ-ਮਨਮੁਖ) ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਜਦ ਕਦ) ਦੁਰਮਤਿ (ਦੀ ਵਰਤਨ) ਹੀ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਧੂ (ਭਲਿਆਂ = ਗੁਰਮੁਖਾਂ) ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਸਦੀਵ ਕਾਲ) ਗੁਰਮਤ (ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ), ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਾਠ ਦੀ ਉਪਕਾਰ ਵਾਲੀ "ਗਤਿ"—ਦਸ਼ਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗਨੀ ਦੀ ਵਿਗਾੜ (ਅਪਕਾਰ = ਦਾਹ) ਕਰਣਦੀ—ਇਹ "ਟੇਵ"—ਧੁਰਾਹੂੰ ਬਾਣ ਓਨਾਂ ਦੀ ਟਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ; (ਐਸਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮਤ ਭਾਵ ਵਿਚ ਵਰਤਨਾ, ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਦੁਰਮਤ ਭਾਵ ਵਿਚ, ਇਹੁ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾਵ ਹੈ)॥

ਅਜਯਾ ਸਰਪ ਜਲ ਗੰਗ ਬਾਰੁਨੀ ਬਿਧਾਨ,
ਸਨ ਅਉ ਮਜੀਠ ਖਲ ਪੰਡਿਤ ਲਰਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-"ਅਜਾ"-ਬਕਰੀ ਤੇ ਸੱਪ ਤਥਾ ਗੰਗਾ ਜਲ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਜੋ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬਾਣ ਹੈ, ਇਸਦਾ "ਬਿਧਾਨ"-ਕਥਨ (ਹੁਣੇ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤਾ ਹੈ), ਅਰੁ ਸਨ ਦਾ ਬੰਧਨ ਕਾਰੀ ਸੁਭਾਵ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਮਜੀਠ ਦਾ ਅਨੇਕ ਕਸ਼੍ਟ ਪਾਕੇ ਭੀ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਹਿਤ ਪਾਲਨਾਂ; (ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਖਲ = ਮੂਰਖ ਤਥਾ ਪੰਡਿਤ "ਲਰਤ ਹੈ" = (ਇਕੋ ਇਕੋ ਹੀ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠਿਆਂ ਰਹਿਣ ਤੇ ਭੀ) ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਰਖਦੇ ਹਨ ॥

ਕੰਟਕ ਪੁਹਪ ਸੈਲ ਘਟਿਕਾ ਸਨਾਹ ਸ਼ਸਤ੍ਰ,
ਹੰਸ ਕਾਗ ਬਗ,ਬਿਆਧ ਮ੍ਰਿਗ ਹੁਇ ਨਿਬਰਤ ਹੈ ॥

ਅਰਥ-ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕੰਡੇ ਤੇ ਫੁੱਲ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਕੇ ਭੀ ਉਹ ਸੁਗੰਧੀ ਪਸਾਰਨੋਂ ਤੇ ਉਹ ਚੋਭ ਮਾਰਨੋਂ ਅਪਨੀ ਬਾਣ ਨਹੀਂ ਤਜਾਗਦੇ; ਅਤੇ ਪਥਰ ਵਾ ਘੜੀ ਇਕੋ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਪਜਕੇ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਸੁਭਾਵਨੂੰਨਹੀਂਤਜਾਗਦੇ, ਤਥਾ ਸਨਾਹ (ਸੰਜੋਆ) ਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ (ਹਥਜਾਰ) ਇਕੋ ਲੋਹੇ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਸੰਜੋਆ (ਮੌਤੋਂ ਬਚਾਨ ਹਾਰਾ) ਅਤੇ (ਹਥਜਾਰ ਪ੍ਰਾਣ ਘਾਤੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ) ਹਨ; ਇਵੇ ਹੀ ਹੰਸ ਕਾਂ ਤਥਾ ਬਗਲੇ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਾ ਗੰਦੇ ਸੁਭਾਵ ਬਾਬਤ ਸਮਝ ਲਵੇ; ਅਰੁ ਇਵੇਹੀ ਬਿਆਧ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਤੇ ਹਿਰਣ ਦੇ ਹਾਲ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ (ਨਿਰਣਾ) ਭੀ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਦਾ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ॥

ਲੋਸ਼ਟ ਕਨਿਕ,ਸੀਪ ਸੰਖ, ਮਧੁ ਕਾਲਕੂਟ,
ਸੁਖ ਦੁਖ ਦਾਇਕ ਸੰਸਾਰ ਬਿਚਰਤ ਹੈ ॥ ੨੯੮ ॥

ਅਰਥ-ਏਕੂੰ ਹੀ ਲੋਹਾ ਸਸਤ੍ਰ ਬੇੜੀਆਂ ਆਦ ਬਣ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਤੇ ਸੋਨਾ ਅਪਣੀਸ਼ਾਨ ਵਾ ਸਤਜਾ ਦੇ ਬਲ ਐਸਜਾਂ ਦੁੱਖਾਂਤੋਂ ਬਚਾਕੇ ਸੁਖ ਦੇਣ ਹਾਰਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਸਿੱਪ ਸੰਖ (ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਮੂਜਬ) ਮੋਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਤੇ ਰੁਆਨ ਯਾ ਬੇਚੈਨ ਕਰਣਹਾਰੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਧੂ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਮਰ ਕਰਣ ਹਾਰਾ ਤੇ ਕਾਲ ਕੂਟ = ਵਿਖ ਮਾਰਣ ਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ (ਇਕੋ ਸੋਮੇ ਸਰੂਪ ਰਚਨ ਹਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ) ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੁਖਦਾਈ ਹੋ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਅਰੁ ਮਨਮੁਖ ਦੁੱਖ ਦਾਤੇ ॥ ੨੯੮ ॥

ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤੋਨ ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ, (ਸੂਰਤ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਤੇ) ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਣੋਂ ਬਚਾਨ ਖਾਤ੍ਰ,ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਸੇ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰੂਪਕੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਦੇਹਨ:-

ਦਾਦੁਰ ਸਰੋਜ, ਬਾਸ ਬਾਵਨ, ਮਰਾਲ ਬਗ,
ਪਾਰਸ ਪਖਾਨ, ਬਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਜੋਗ ਹੈ

ਅਰਥ-ਡਡੂ ਤੇ ਕੌਲ ਫੁੱਲ (ਸ੍ਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ), ਵਾਂਸ ਤੇ ਬਾਵਨ ਚੰਨਣ (ਇਕੋ ਬਨ ਦੇ ਵਸਨੀਕ-ਓਕੂੰ ਹੀ ਅਤਜੰਤ ਸਮੀਪੀ).ਤੇ "ਮਰਾਲ"

ਹੰਸ ਅਰੁ ਬਗਲਾ (ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਬਾਸੀ), ਅਤੇ ਪਾਰਸ ਅਰੁ ਪਥਰ (ਇਕੋ ਹੀ ਪਰਬਤੀ ਖਾਣ ਵਿਚ ਰਹਣ ਹਾਰੇ) ਤਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਵਿਖ ਭੀ (ਇਕੋ ਥਾਂਓਂ ਰਤਨ ਰੂਪ ਹੋ ਪ੍ਰਗਟਨ ਹਾਰੇ)–ਐਸਾ ਏਨਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ (ਮੇਲਾ) ਹੈ (ਪਰ ਭੈੜੇ ਭੈੜਤਾਈਆਂ ਕਾਰਣ ਉਤਮਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੇ)॥

ਮ੍ਰਿਗ ਮ੍ਰਿਗਮਦ, ਅਹਿ ਮਣਿ ਮਧੁ ਮਾਖੀ ਸਾਖੀ,
ਬਾਂਝ ਬਧੂ ਨਾਹ ਨੇਹ ਨਿਹਫਲ ਭੋਗ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਇਹ ਤਾਂ ਰਹੀ ਨਾਂ ਇਕ ਦੂਏ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਦੀ ਅਨਜੋੜਤਾ ਕਾਰਣ ਲਾਭ ਨਾਂ ਪੁਜ ਸਕਨਾਂ–ਪਰ ਸ਼ੋਕ ! ਕਿ ਐਸੇ ਭੀ ਜੀਵ ਹਨ, ਜੋ ਨਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਭੀ ਅਪਣੀ ਅਸਾਧਤਾਈ ਕਰਕੇ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦੇ–ਸਗੋਂ ਹਰਜਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ:) ਜਿਹਾ ਕਿ:–ਹਿਰਣ ਕਸਤੂਰੀ ਤੋਂ (ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਵਾਨ ਹਾਰੀ ਤੋਂ ਉਲਟੀ ਜਾਨ ਗੁਵਾਂਦਾ ਹੈ)–ਸੱਪ, ਮਣੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰੂਪ ਅਪਕਾਰ ਹੀ ਸਾਧਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਦ੍ਰਿਦਰ ਗੁਵਾਨ ਹਾਰੇ ਇਸ ਮਾਣਕੇ ਪਿਛੇ ਸੂਜੀ ਮੌਤ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਦ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਮਖੀ ਮਾਣਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਅਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਐਸੇ ਹੀ ਬੰਧਜਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਦੇ ਪਜਾਰ (ਤੋਂ ਬੰਚਿਤ ਕਰਣ ਹਾਰੇ) ਨਿਸਫਲ ਭੋਗ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਹੋਈ (ਓੜਕ ਨੂੰ ਸੌਕੇ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਨਾਲ ਮਰਦੀ ਹੈ)॥

ਦਿਨ ਕਰ ਜੋਤਿ ਉਲੂ ਬਰਖੈ ਸਮੈ ਜਵਾਸੋ,
ਅਸਨ ਬਸਨ ਜੈਸ ਬ੍ਰਿਥਾ ਵੰਤ ਰੋਗ ਹੈ॥

ਅਰਥ–(ਐਸਾ ਹੀ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਸੂਰਜ (ਸਭ ਲਈ ਚਾਨਣੇ ਦਾ ਨਿਮਿੱਤ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ) ਉੱਲੂ ਵ ਸਤੇ ਘੋਰ ਅੰਧਕ ਰ ਸਰੂਪ, ਅਰੁ ਬਰਖਾ ਸਮਾਂ-ਜੀਵ (ਬਨਸਪਤੀ) ਮਾਤ੍ਰ ਦ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਕਰਣ ਹਾਰ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਕ ਜਵਾਂਹੇ ਦੀ ਬਰੂਟੀ ਲਈ ਸੰਤਾਪ ਦਾ ਕਾਰਣ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰਾਂ "ਅਸਨ ਬਸਨ"–ਭੋਜਨ ਬਸਤ੍ਰ ਆਦ ਵਿਭੂਤੀ ਸਭ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਪਰ "ਬ੍ਰਿਥਾਵੰਤ" ਰੋਗੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਖਾਤਰ "ਰੋਗ" ਰੂਪ (ਰੁਵਾਨ ਹਾਰਾ) ਝੋਰੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ॥

ਤੈਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਬੀਜ ਜਮਤ ਨ ਕਾਲਰ ਮੈ,
ਅੰਕੁਰ ਉਦੋਤ ਹੋਤ ਨਾਹਿ ਨ ਬਿਓਗ ਹੈ॥੨੬੯॥

ਅਰਥ–ਤਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਬੀਜ ਕਲਰੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਅਸਾਧ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ (ਭਾਵ) ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ (ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ = ਸੰਸ਼ਜਾਂ ਭਰੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਦਾ) ਸ਼ੋਰ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਗਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾਗਦੇ। (ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ) ਅੰਗੂਰੀ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਇਓਂ ਓਸ ਦਾ ਸਦਾ ਵਿਜੋਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਥ੍ਵਾ "ਅੰਕੁਰ ਉਦੋਤ"–ਕਦਾਚਿਤ ਅੰਗੂਰੀ ਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਭੀ ਪਵੇ, ਤਾਂ "ਹੋਤ ਨਾਹਿਨ"–ਸਫਲੀ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ

ਚੜ੍ਹਦੀ-ਅਧ ਵਿਚਾਲਿ ਹੀ ਸੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੜਦੀ ਭੀ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਹੀ ਕਿਤੇ ਓਸਦਾ ਨਹੀਂ ਲਭ੍ਯਾ ਕਰਦਾ-ਮਾਨੋ ਬੀ ਦਾ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਸਦਾ ਵ੍ਰਿਜੋਗ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬੋਯਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਸੋ ਅਸਾਧ ਦਾ ਭੀ ਮਾਨੋ ਏਹੋ ਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦਾਚਿਤ ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਗੀ ਹੋ ਭੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਧਵਾਟਜੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਐਸਾ-ਕਿ ਕਦੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਜੋਗੀ ਬਣ੍ਯਾ ਨਹੀਂ ਸੀ-ਇਉਂ ਸਦਾ ਹੀ ਅਸਾਧ ਵਿਛੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥ ੨੯੯ ॥

ਵੀਚਾਰ:-

ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਅੰਗਾਂ ਆਦ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਤੀ ਗੁਣ ਵਾ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਖ਼ਯਾਲ ਵਜੋਂ ਓਨਾਂ ਅੰਦਰ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਨਾਤੇ ਸਰਬੰਧ ਆਦ ਜੋੜਨ ਸਮੇ ਇਨਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਸਭ ਕਿਸੇ ਲਈ ਅਵਸ਼੍ਯਕ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਸੰਗ ਮੇਲੇ ਖਾਤਰ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਭੇ। ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਰਹਣੀ ਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਪਾਜ ਮਾਤ੍ਰ ਅਡੰਬਰ ਰਚਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਕਸਰ ਘੁਸੇੜਿਆ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਭੀ ਸੰਜੋਗੀ ਸਜਾਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਾ ਦਿਸਨੋਂ ਭਾਸਨੋਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਖੋਜ ਕੀਤਿਆਂ ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਨਿੱਤਰ ਆਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਜਦ ਕਦ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਿਆਰੇ ੨ ਸੁਭਾਵਾਂ ਕਾਰਣ ਸਾਧਾਂ ਅਸਾਧਾਂ ਵਾਲੀ ਖਸਲਤ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕ੍ਯਾ ਕਰਦੇ ॥-॥

ਉਕ੍ਤ ਕਪਟ ਸਨੇਹੀਆਂ ਬੇਮੁਖਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਭੁੱਲ ਭੁਲੇਖੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੋਈ ਮੁੜ ਬੇਮੁਖ ਨਾਂ ਹੋਵੇ-ਐਸਾ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ:-

ਸੰਗਮ ਸੰਜੋਗ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇਮ ਕਉ ਪਤੰਗ ਜਾਨੈ,
ਬਿਰਹ ਬਿਓਗ ਸੋਗ ਮੀਨ ਭਲ ਜਾਨਈ ॥

ਅਰਥ-ਸੰਗਮ (ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਾਪ) ਸੰਜੋਗ ਵਰਤਦਿਆਂ, ਭਾਵ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਉਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਮੰਡਲ ਦਾ ਨੇਮ ਕੀਹ ਹੈ (ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਾਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਣਾ) ਇਸ ਨੂੰ ਪਤੰਗਾ (ਭੰਬਟ) ਹੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਤੇ "ਬਿਓਗ"-ਪਿਆਰੇ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਕੇ "ਬਿਰਹ"-ਵਿਛੋੜੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ "ਸੋਗ" = ਅਫਸੋਸ-ਝੋਰਾ ਕੇਹੋ ਜੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਲੁੱਛ ਲੁੱਛ-ਭੁੜਕ ਤੜਫ ਜਾਨ ਦੇਵਾ ਜਿਤਨੀ) ਇਸਨੂੰ ਮੱਛੀ ਹੀ ਹੱਛੀ ਤਰਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਟਕ ਦੀਪਕ ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਾਣ ਪਰਹਰੈ,
ਸਲਿਲ ਬਿਓਗ ਮੀਨ ਜੀਵਨ ਨ ਮਾਨਈ ॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਭੰਬਟ, ਦੀਵੇ ਤੇ ਇਕ ਟਕ ਧਯਾਨ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ

ਤਜਾਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮਛਲੀ "ਸਲਿਲ"—ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਜੀਊਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਚੀਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਕਰਦੀ ॥

ਚਰਣ ਕਵਲ ਮਿਲ ਬੀਛੁਰੈ ਮਧੁਪ ਮਨ,
ਕਪਟ ਸਨੇਹ ਧ੍ਰਿਗ ਜਨਮ ਅਗਿਆਨਈ ॥

ਅਰਥ—(ਇਥੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤੁੱਛ ਜੀਵਾਂ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ, ਪਰ ਸ਼ਰਮ ਹੈ ਓਸ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕਿ) ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ "ਮਧੁਪ"—ਭੌਰਾ ਬਣਾਕੇ ਤੇ ਚਰਣ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ—ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਣ-ਸਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ, ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣਕੇ ਭੀ (ਫੇਰ) "ਬਿਛੁਰੈ"—ਵਿਛੁੜ ਜਾਵੇ (ਬੇਮੁਖਤਾ ਧਾਰ ਲਵੇ), ਓਸ ਅਗਜਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ "ਧ੍ਰਿਗ" ਬਾਰ ਬਾਰ ਫਿਟਕਾਰਨ ਜੋਗ ਹੈ, ਕਯੋਂਜੁ ਓਸਦਾ "ਸਨੇਹ"—ਪ੍ਰੇਮ ਕੇਵਲ ਕਪਟ (ਛਲ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸੀ) ॥

ਨਿਹਫਲ ਜੀਵਨ ਮਰਨ ਗੁਰ ਬਿਮੁਖ ਹੁਇ,
ਪ੍ਰੇਮ ਅਰੁ ਬਿਰਹ ਨ ਦੋਊ ਉਰ ਆਨਈ ॥ ੩੦੦ ॥

ਅਰਥ—ਐਹੋ ਜਿਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਇਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਜੀਊਨਾਂ ਮਰਣਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਫਲ ਹਨ,ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ (ਕਿਸੇ ਭੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ) ਨਹੀਂ "ਆਨਈ"—ਲਜਾਂਦਾ ਯਾ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ॥੩੦੦॥

(ਚਲੰਤ)

ਨੋਟਃ—ਲੋ ! ਇਹ ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਰੁ ਤੀਸਰੀ ਦੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਬ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੈਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਵਣ ਦੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਸ ਹੈ ॥

"ਪੰਥਕ ਪ੍ਰੈਸ" ਕਟੜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰ: ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਛਪੀ ॥

ਸ਼ੁੱਧੀ ਪੱਤ੍ਰ ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਨੀ (ਸੈਂਚੀ ਦੂਸਰੀ)

ਸਫਾ	ਸਤ੍ਰ	ਅਸੁੱਧ	ਸੁੱਧ ਜੋ ਚਾਹੀਏ	ਸਫਾ	ਸਤ੍ਰ	ਅਸੁੱਧ	ਸੁੱਧ ਜੋ ਚਾਹੀਏ
ਹ	ਅੰਤਲੀ	ਵੇ	ਨੇ	੩੧੯	੧੪	ਦਵ	ਦਲ
ਗ	ਹੇਠੋਂ ੩	ਵੋਤਮਿਤਿ	ਤਦੋਮਿਤਿ	੩੧੯	੧੫	ਅਨੁਭਲ	ਅਨੁਭਵ
੨੦੧	੧੯	ਸੱਤਾਂ	ਸੱਤਾ	੩੨੨	ਅੰਤਲੀ	(...ਪਦਾ-	–...ਪਦਾਰਥਾਂ-
੨੦੯	੧੮	ਉਕ੍ਰ	ਉਕ੍ਤ			ਰਥਾਂਪਿਛੇ)	ਪਿਛੇ) ਭਟਕ-
੨੧੭	੫	ਸੁਆਨ	ਸੁਅਨ				ਣਾਂ ਦਾ ਭਰਮ
੨੧੮	੬	ਆਦ ਤਾਂ	ਆਦ ਵਾਲੇ ਤ				ਦੂਰਹੋਜਾਂਦਾਹੈ॥
੨੨੧	੧੨	ਭਾਵ ਅਯ	ਭਾਵ ਇਹ	੩੨੪	੧੨	ਅਕਨ	ਅਕੱਥ
੨੨੬	੧੨	ਐਸਾ ਹੀ	ਪ੍ਰੇਮਦੇਫੱਟੜਦਾ	੩੨੬	੧੩	ਮੋਥ	ਮੋਨ
			ਹਾਲ ਸਮਝੋ)।	੩੨੭	੪	ਸ੍ਰੈ	ਸ੍ਵੈ
੨੨੭	੯	ਲਟੱ	ਲਟੂੱ	੩੩੧	੨੨	ਵਿਖ	ਵਿਖੇ
੨੩੮	੫	ਅਨੰਤ	ਅਨਤ	੩੩੪	੫	ਥਾਰਨਾ	ਧਾਟਣਾ
੨੪੦	੧੭	ਕੋਈ	ਐਸਾ ਕੋਈ	੩੩੬	ਹੇਠੋਂ ੨	ਸਾਖਜਾਤ-	ਸਾਖਯ਼ਾਤ ਕਾ-
੨੬੨	ਹੇਠੋ ੧	ਲਿਲਕਾਰ	ਲਲਕਾਰ			ਕਾ ਕਰਤਾ	ਰਿਤਾ
੨੭੨	੯	ਪਾ ਸਕਦੀ	ਪਾ ਸਕਦਾ	੩੩੯	੧੭	ਅਬਜਕਕੁ	ਅਬਜਕੁ
੨੭੮	੧੬	ਦੇ ਕਬਿੱਤਾਂ	ਦੋ ਕਬਿੱਤਾਂ	੩੪੩	੮	ਉਹ ਦੁਗ-	ਦੁਗਲੀ
੨੮੯	੬	ਜਾਣੀਦਾ	ਜਾਣੀਦਾ			ਲੀ	
੩੦੩	੧	ੜ	ਫੜ	੩੫੦	੧੯	ਭੰਫਾਰ	ਭੰਡਾਰ
੩੦੬	੧੪	ਸਥਾਨਾ	ਸਥਾਨ	੩੬੨	੨੨	ਉਪਰੀ	ਉਪਰ
੩੦੭	੧੮	ਬਦਨ	ਬੇਧਨ	,,	੨੩	ਪ੍ਰਾਪਤ	ਪ੍ਰਾਪਤੀ
੩੧੯	੧	(ਸੁਖੈਣ)	––				

ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਕਬਿੱਤ ਵਾਰ ਸੰਖੇਪ ਸੂਚੀ
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਨੀ (ਟੀਕਾ-੨)

ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ-ਮੁਢਲੀ ਸੂਚਨਾਂ-ਸਫੇ ੳ ਤੋਂ ਙ (ਛੇਪਕ ਸਫੇ ੧੦)
ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਸਤਜ ਸਰੂਪਤਾ ੧੫੦
ਸਤਿਸੰਗ ਸਤਿਗੁਰ ਮਹਮਾ ੧੫੧
ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਭੁਗਤਾਂਦਿਆਂ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ੧੫੨
ਪੂਰਣਬ੍ਰਹਮਮਈਅਤੀਂਦ੍ਰੀਅਵਸਥਾ ੧੫੩ ਮੋਖਪਦਵਾਓਂ ਗੁਰਮੁਖਪਦਵੀਮਹਾਂਨ ੧੫੪
ਸੰਗਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਗਤਿ, ਤੇ ਤੈਸੀ ਹੀ ਅੰਤਕਾਲ ਵਿਖੇ ਬਿਰਤੀ ੧੫੫–੧੫੬
ਸਿਸਾਰ ਚੌਪੜ ਬਾਜੀ। ਗੁਰਮੁਖ ਹਾਰ ਜਿੱਤੋਂ ਪਰੇ ੧੫੭

ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਰਸ ਦੱਸਕੇ ਇਸ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ੧੫੮
ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਭੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਰਜੇ ੧੫੯
ਚਿੱਤਾਂ ਦੀ ਭੌਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਵਸਤੂ ਭੇਦ ਭਾਵੀ ੧੬੦
ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਗਤਿ ਅੰਦਰ ਵਰਤਕੇ ਭੀ ਸੰਗ ਦੋਖ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿੰਦੇ ੧੬੧
ਇਕੋ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਉਪਜ ਪੈਂਦੇ, ਭਲੇ ਭਲਾਈ ਨਾਂ ਤਜਨ ੧੬੨
ਆਦਮੀ ਕੁਆਦਮੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੂਰਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ—ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ੧੬੩
ਸੰਗ ਕੁਸੰਗ ਦਾ ਫਲ ਲੌਕਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦ੍ਵਾਰੇ ੧੬੪-੧੬੫
ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਯਾ ਪਲਟ ਸਕਦੀ ੧੬੬
ਗੁਰਸੰਗਤ ਅੰਤਕਾਲ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਮ ਚੋਟ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ੧੬੭
ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ੧੬੮
ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਕੀਕੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ੧੬੯
ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ੧੭੦
ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਆਨੰਦ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ੧੭੧
ਅਨਭਉ ਰਸ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕਥ ਸਰੂਪ ੧੭੨
ਪਰਮਾਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ੧੭੩
ਕਿਤਨੇ ਚਿਰ ਦੀ ਘਾਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ੧੭੪
ਸਤਿਸੰਗ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਚੇਸ਼੍ਟਾ ਇਕੋ ਜੇਹੀ, ਫਲ ਨਿਆਰੇ ੨ ੧੭੫
ਦੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਬਚਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤੇ ੧੭੬
ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਰਮਤਿ ਦਾ ਨਿਰਣਾਂ ਅੱਧੀ ੨ ਤੁਕ ਦ੍ਵਾਰੇ ੧੭੭
ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਨੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਧਾਰੀ ਸਿਖ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ੧੭੮-੧੭੯
ਐਸਾ ਆਗਜ੍ਯਾ ਪਾਲਕ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ੧੮੦
ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚਰਣ ਰਜ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਬਣਾਂਦੀ ੧੮੧-੧੮੨
ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਭਿੰਨੀ ਦਸ਼ਾ ੧੮੩
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਭਟਕਨਾਂ ਮਿਟ ਸਕਦੀ, ਵੱਸ ਆਯਾ ਚਿੱਤ ਮੁੜ ਵਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ੧੮੪
ਸ਼ਬਦ ਸਪਰਸ਼ ਆਦੀ ਕ੍ਰਮ ਪੂਰਬਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸੁਖ ਫਲ ਦੀ ਅਪੂਰਬਤਾ ੧੮੫
ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਮਿਲਣ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ੧੮੬
ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਇਕ ਵਸੜ ਤੇ ਕੂੜੀਆਂ । ਗੁਰ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਦਾ ਪਜਾਰ ਹੀ ਦੁਪਾਸੜ ਨਿਭਨ ਹਾਰਾ ੧੮੭
ਸੰਸਾਰੀ ਦੁਵੱਲੇ ਪਜਾਰ ਦੇ ਦਮਗਜੇ ਫੋਕੇ । ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਰਗਾ ਪਜਾਰ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ੧੮੮
ਗੁਰਦਾਸ ਨਾਮ ਦੀ ਵਜਾਖਜਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸੱਚੇ ਦਾਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ੧੮੯-੧੯੦
ਅਪਣੇਆਪਨੂੰਨਾਮਦਾਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਦੱਸ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਜਣਾਈ੧੯੧-੧੯੨-੧੯੩
ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ੧੯੪-੧੯੫

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਖੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਮਿਲਨ ਦਾ ਮਰਮ ਅਗੰਮ ੧੯੬

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਦੁਰਲਭ ੧੯੨

ਗੁਰਮੁਖ ਨਿਰਦੋਖ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਓਨਾਂ ਦੀ ਮੋਖ ਸਤੇ ੧੯੮

ਸ਼ੀਘਰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਲਈ ਸੁੱਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਉਕਸਾਹਟ ਪ੍ਰਗਟੌਂਦੇ ਹਨ। ਤਰਕਨਾ ਮਾਰਕੇ ਭੀ ਐਸਾ ਹੀ ੧੯੯-੨੦੦

ਨਾਮ ਬਿਹੀਨ ਮਨੁੱਖੋਂ ਪਸ਼ੂ ਚੰਗੇ ੨੦੧

ਸ਼ਬਦ ਬਿਬੇਕ ਹੀਨ ਮਨੁੱਖ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਨੀਚ = ਸੱਪ ਸਮਾਨ ੨੦੨

ਅੰਗ ਅੰਗ ਸਫਲਾਂਦਿਆਂ ਜਨਮ ਸਫਲਾਣ ਦੀ ਵਜੌਂਤ ੨੦੩

ਬਿਰਹਾਤੁਰ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਤ੍ਰ ਹੋ ਸਰਬ ਸਿਰੋਮਣੀ ਬਣਦਾ ੨੦੪

ਬਿਰਹੀ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਦਾ ਦੀਦਾਰਾ ਲੈਂਦਾ, ਸਮਾਧੀ ਵਾ ਉਥਾਨ ਨੂੰ ਅਨਭਉ ਕਰਦਾ ੨੦੫

ਉਕ੍ਤ ਦਸ਼ਾ ਦੀ ਅਪੂਰਬਤਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਪਣੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ੨੦੬

ਬਿਰਹੇ ਗ੍ਰਸਿਆਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦਸ਼ਾ ਦੱਸ, ਬਾਹਰਲੀ ਦਸ਼ਾ (ਜੀਊਣੋਂ ਅਉਖੀ) ੨੦੭-੨੧੦

ਬਿਰਹੀ ਦੇ ਹਾੜ੍ਹੇ ਝੋਰੇ ੨੦੮-੨੦੯

ਵਿਜੋਗ ਤੋਂ ਸੰਜੋਗ ਦੇ ਘਤ ਔਣਾ, ਅਰੁ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ੨੧੧

ਦੀਖਜਾ (ਉਪਦੇਸ਼) ਗ੍ਰਹਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾਨੇ ਭਰਜਾ ਭਾਵ ੨੧੨

ਦੀਖਜਤ ਸਿੱਖ-ਸੇਵਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾਨਾ ਪ੍ਰਗਟੌਂਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲੱਟੂ ੨੧੩

ਤਿਲ ਧਜਾਨ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂਦਰਸਨ ੨੧੪

ਅਵੱਸ਼ਜ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਿਖਜਾ ਰੂਪ ਦੀਖਜਾ ਧਾਰਣ ਕਰੇ ੨੧੫

ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ ਦੀਖਜਤ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਹਮਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਿਜ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਤੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੀਖਜਾ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ੨੧੬-੨੧੭-੨੧੮

ਆਪਣੇ ਬਿਰਹਾਤੁਰ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਸਬਰ ਕਰੌਂਦੇ ਤੇ ਧ੍ਰਵਾਸ ਧਰੌਂਦੇ ੨੧੯-੨੨੦

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਹੋਰਾ ਦਿੰਦੇ, ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਬੰਨ੍ਹੌਂਦੇ ੨੨੧

ਪ੍ਰਸੰਗਾਂਤ੍ਰ ਤੇ ਮੁੜ ਉਹੀ ਪਿਛਲਾ ਖਜਾਲ ੨੨੨

ਪਰਮ ਪਦ ਸਰੂਪਿਣੀ ਦਸ਼ਾ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਬਣ ਬਾਹਰਲਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਏ ਬਾਝੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ੨੨੩

ਹੋਰ ਹੋਰ ਜਫਰ ਜਾਲਨੇ ਬਜਰਥ, ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਸਕਦਾਹੈ ੨੨੪

ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ੨੨੫

ਪ੍ਰਤੱਖ ਫਲ ਦਸੱਨ ਖਾਤਰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਵਰਤਨ ੨੨੬

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਕਜੋਂ ਸੱਚੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ੨੨੭

ਗੁਰਮੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਹੱਤ ਸੁਣਕੇ ਭੀ ਘੋਲ ਕਟਣ ਹਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੈ ਭੀਤ ਕਰਦੇ ੨੨੮-੨੨੯-੨੩੦

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਮਨ ਅਚੱਲ ੨੩੧

ਮਨ ਹੈ ਕੀਹ ਤੇ ਐਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਇਸ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿਥੋਂ ੨੩੨

ਦੈਵੀ ਮਨਸਾ (ਕੁਦਰਤ) ਦਾ ਭੁਟਕਾਯਾ ਮਨ ਭਟਕਦਾ, ਤੇ ਗੁਰਚਰਣ ਸਰਣ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਸਧੀਂਦਾ ਹੈ ੨੩੩
ਬੋਲੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰਧਾਲੂ ਬਣੌਂਦੇ ੨੩੪-੨੩੫
ਵਿਚਵਿਚਾਲੇ ਮਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਕਹਿਕੇ ਅਪਣੇ ਉਤੇ ਘਟੌਂਦੇ ੨੩੬-੨੩੭
ਉਲਾਂਭਾ ਕਿਸਨੂੰ ਦੇਈਏ, ਸਭ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਫਲਦਾ ੨੩੮
ਉਪਰ ਦੇ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਹੋਰ-ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਨਿੰਦਜ ੨੩੯-੨੪੦
ਮੁੜ ਪਹਿਲੇ ਵਤ ਹੀ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਖਾਤਰ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ੨੪੧
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਅਨੰਤ ਦੁੱਖ ਭੀ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ੨੪੨
ਨਿਹੋਰੇ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ੨੪੩
ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤਾਂ ਦਾ ਗਜਾਨ ੨੪੪
ਪੁਨ: ਉਕ੍ਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ ਕਥਨ ੨੪੫
੧੨/੪੬ ਤੇ ੧੩/੪੭ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਾਕੂੰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਛਤ੍ਰ ਪਤੀ ੨੪੬
ਐਸੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਦਵੀ ਨਿਮਿੱਤ ਅਭਜਾਸ ਕ੍ਰਮ ੨੪੭
ਇਸੇ ਪ੍ਰਜੋਜਨ ਲਈ ਬਿਹੰਗਮ ਮਾਰਗ ਦਾ ਸਹਲਾ ਢੰਗ ੨੪੮
ਇਸੇ ਪ੍ਰਥਾਯ ਆਪਣੇ ਲਖਯ (ਨਿਸ਼ਾਨੇ) ਉਪਰ ੨੪੯-੨੫੦
ਪੂਰਣ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਯੰਤ ਅਭਜਾਸ ਜਾਰੀ ਰਖੇ (ਸ਼ਬਦ ਅਭਜਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਜਾ ਪ੍ਰਪਾਟੀ) ੨੫੧
ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਧਾਰਣ ਦੀ ਸਾਖਜਾਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ੨੫੨
ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਦਾ ਮਰਮ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸਜਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ੨੫੩-੨੫੪
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਵਾ ਸਤਿਸੰਗ ਉੱਤੋਂ ਸਭ ਸਾਧਨ ਸਦਕੇ ੨੫੫
ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਵਿਖੇ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਨਿਯਮ ੨੫੬
ਸਤਿਸੰਗਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਪਾਲਨ ਹਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਰਵੇ ਵਾਰ ਲਾਭ ੨੫੭-੨੫੮
ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਸ਼ਰਣਾਗਤਾਂ ਦੀ ਕਰਣੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ੨੫੯-੨੬੦
ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਨ ਦਾ ਮਹੱਤ ਮੁੜ ੨੬੧
ਅਸਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਭ ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਆਖਦੇ ਹੋਏ, ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਮਹਮਾਂ ੨੬੨-੨੬੩
ਅਨੁਭਵੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਿਚ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸਮਾਈ ਨਹੀਂ ੨੬੪
ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਐਸੀ ਕੌਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ (ਵਾਧਾ) ੨੬੫
ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਬਚਾਨ ਖਾਤਰ ਨਿਰੂਪਦੇ ਹੋਏ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਆਸ਼ਯ ਅਗਾਧ ਦਸੱਦੇ ੨੬੬-੨੬੭
ਸਰਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਧਜਾਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਰਮ ੨੬੮
ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਯ ਗਜਾਨ ਧਜਾਨ ਤਥਾ ਅਨੁਭਵ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਜਾਨ ਧਜਾਨ ਤਥਾ ਅਨੁਭਵ ਅਗੇ ਤੁੱਛ ੨੬੯
ਐਸੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੌਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ੨੭੦

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਧਯਾਨ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵੀ ਧਾਰਣਾਂ ੨੭੧
ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਰਹਣੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸਾਹ ਵਾਸ੍ਤੇ ੨੭੨
ਉਕ੍ਤ ਬਾਹਰਲੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵੀ ਰਹਣੀ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਇਸ ਅਬਜਕ੍ਤ ਗਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ੨੭੩
ਅਬਜਕ੍ਤ ਗਤੀ ਦਾ ਅਲਖ ਮਰਮ ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਮਿਲੇ ਲਖੀਂਦਾ ੨੭੪–੨੭੫
ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਪੂਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ੨੭੬
ਉਹੀ ਗੁਰਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਹੱਤ ੨੭੭
ਸਮੁੱਚਯ ਮਹਾਤਮ ਦੱਸ, ਗੁਰੂ ਦਰਸਨ ਸਪਰਸਨ ਆਦ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਹੱਤ ਨਿਰੂਪਕੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਅਭੇਦਤਾ ੨੭੮–੨੭੯
ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਰਹਣੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕ੍ਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ (ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ), ਤਥਾ ਓਨਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵੀ ਨਿਸਚਾ ੨੮੦–੨੮੧
ਐਸੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਬਾਬਤ ਨਿਜ ਸੰਮਤੀ (ਗਯ) ੨੮੨–੨੮੩
ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਤਿਸੰਗ ਮਿਲਾਪ ਮਹਾਤਮ ਪ੍ਰਭਾਯ ੨੮੪–੨੮੫
ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਅੰਦਰ ਭਲਿਆਂ ਬੁਰਿਆਂ ਦੀ ਪਰਖ–ਕਸੌਟੀ ੨੮੬–੨੮੭
ਅਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਜੁਗਤੀ ਜੁਗਤ ਦੱਸਕੇ ਸਾਧੁਤਾ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ੨੮੮
ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਧਾਰਣੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਧਰਮ ੨੮੯
ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸਹਜੇ ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼੍ਟਾ ਪਾਈ, ਤੇ ਸਹਜ ਪਦ ਦੇ ਬਾਸੀ ੨੯੦
ਗੁਰਮੁਖੀ ਕਰਤੱਤ ਨੂੰ ਅਭਯਾਸ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ੨੯੧
ਮਾਯਾ ਮੋਹ ਤਯਾਗਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਾਲੇ ਜੋੜ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ੨੯੨
ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਧੀ ਵਿਖੇ ਜੁੜਨ ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਭਗਤ ਬਨਣ ਦਾ ਮਹੱਤ ੨੯੩
ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਕਿਸ ਭਾਂਤ ਅੰਤ੍ਰਮੁਖ ਬਣਾਕੇ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਵਿਖੇ ਟਿਕਾਂਦਾ ੨੯੪
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਯਾਂ ਕੈਸੇ ਉਧੱਾਰ ੨੯੫
ਗੁਰਮਤਿ ਅਵਿਲੰਬੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨਿਜ ਘਰ । ਦੁਰਮਤਿ ਅਵਿਲੰਬੀ ਅਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬੇਘਰ । ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਵਿਨਾਸ਼ ੨੯੬
ਸਾਧੂਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਅਸਾਧੂਦੀ ਕ੍ਰੂਰਤਾ ਦਰਸਾਕੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਤਨ ੨੯
ਸਾਧੂ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਅਸਾਧੂ ਦੁਖਦਾਈ ੨੯
ਅਧਿਕਾਰੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਵਰਤਨ, ਸੂਰਤ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਤੇ ਭੀ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਣੋਂ ਬਚੇ ਰਹਣ ੨੯
ਕਪਟ ਸਨੇਹੀਆਂ ਮੁਖਾਂ ਤੋਂ ਝੁਰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ, ਗੁਰਮੁਖ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆਂ ਫੇਰ ਕਦੀ ਕੋਈ ਬੇਮੁਖ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ੩

--੦--

ਅੰਤਿਮ ਨਿਵੇਦਨ (ਸੈਂਚੀ ਦੂਸਰੀ)

ਪਾਠਕ ਸਮੂਹ ! ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਓੜਕ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ ਭੀ "(ਟੀਕੇ)ਸਿਧਾਂਤ ਬੋਧਿਨੀ" ਦੀ ਛਪਕੇ ਪ੍ਰੈਸੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਇਹ ਤਹਾਡੀ ਉਦਾਰਤਾ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬਲ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੇ ਭ੍ਰੋਸੇ ਦਾ ਮਾਨ ਅੰਦਰ ਰਖਕੇ ਇਸਤੋਂ ਅਗਲੀ (ਤੀਸਰੀ ਸੈਂਚੀ) ਭੀ ਛਪਣੀ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਲੌ ! ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੱਚੀ ਬਣੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਜਾਰਦੇ,ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵੀਚਾਰਣ ਦੇ ਪੱਖੀ ਹੋ, ਤਾਂ ਲੈ ਲਵੋ ਛੋਟੀ ਕੁੰਜੀ,ਅਰੁ ਖੋਲ੍ਹ ਲਵੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਜੰਦ੍ਰਾ॥

ਜੇਕਰ ਤੁੱਛ ਰਕਮ ਖਰਚਨੋਂ ਹੁਣ ਭੀ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੀਆਂ ਗੂੜ੍ਹਤਾਈਆਂ ਦਾ ਮਰਮ ਸਮਝਨ ਯਾ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਦੀ ਹੁੱਬ ਵੱਲੋਂ ਵਾਂਜੇ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਐਸੇ ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੰਜੂਸੀ ਕੀਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਉਦਾਰਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਨਿਬਾਂਹਦਿਆਂ ਫੇਰ ਭੀ ਜੇਕਰ ਇਸ ਟੀਕੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਭੇਦ, ਤੇ ਮਰਮ ਸਮਝਨੋਂ ਤੁਸੀਂ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਗ ਹੀਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗਾ (ਕਯੋਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਰਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਗੁਪਤ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ),ਸੋ ਪੜ੍ਹੋ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਅਤੇ ਤੱਕੋ ਸੱਚ ਕੀਹ ਹੈ, ਤੇ ਕੱਚ ਕੀਹ॥

ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਵਿਖੇ ਸੁਖੈਣਤਾਈਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਧਾਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਛਪਾਈ ਸੁੰਦ੍ਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਬਥੇਰਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਧਿਕ ਤਰ ਸੰਬੰਧ ਮਾਯਾ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਿ ਵਚ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਕਯੋਂਕਿ ਨਾਂ ਮੈਂ ਕਿਰਤੀ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਮੰਗਤਾ। ਸੇਵਾ ਸਮਝਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹੇ।

ਜਿਹੜਿਆਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ, ਧਰਮੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਲਾਲਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ ਨੂੰ ਪਯਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਉਦਮ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ਯਾ ਹੈ–ਮੈਂ (ਓਸ ਵੱਲੋਂ ਭੀ)ਓਨਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ–ਅਰੁ ਭ੍ਰੋਸਾ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਸੈਂਚੀ ਨਾਲ ਭੀ ਓਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਪਯਾਰ ਪਾਲਕੇ, ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਰੋਂ ਸੈਂਚੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੀਘਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਣ ਜੋਗ ਬਣਾ ਦੇਣਗੇ।

ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਿਤ ਚਿੰਤਕ–

ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ Ph. D. Se.

ਪੁਸਤਕ ਮਿਲਨ ਦਾ ਪਤਾ:–

ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਜ(ਤਰਨਤਾਰਨ) ਗੁਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਲਾਹੌਰ